दौलत

सन २०२२-२३

कोयना एज्युकेशन सोसायटी, पाटण द्वारा संचालित

बाळासाहेब देसाई कॉलेज

पाटण, जि. सातारा

माजी मंत्री मा.श्रीमंत विक्रमसिंह पाटणकर यांची महाविद्यालयास भेट

ओपन जिम आणि रेडिओ पाटणच्या उद्घाटन समारंभामध्ये मनोगत व्यक्त करताना पाटण विधानसभा मतदार संघाचे नेते मा. सत्यजितसिंह पाटणकर

मा. चौगुले साहेब यांचे स्वागत करताना संस्थेचे अध्यक्ष मा. डॉ. सोपानराव चव्हाण आणि जनरल सेक्रेटरी मा. श्रीमंत अमरसिंह पाटणकर

शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर आयोजित एक दिवसीय युवा महोत्सव माहिती कार्यशाळेमध्ये मार्गदर्शन करताना विद्यार्थी विकास विभाग, शिवाजी विद्यापीठचे प्रा. डॉ. आर. व्ही. गुरव

संपादन समिती

- **अध्यक्ष**
  प्राचार्य डॉ. एस्. डी. पवार

- **प्रमुख संपादक**
  प्रा. डॉ. विनायक राऊत

- **विभागीय संपादक (वरिष्ठ विभाग)**
  प्रा. श्रीगणेश गायकवाड – मराठी व संस्कृत
  प्रा. डॉ. हेमलता काटे – हिंदी
  प्रा. श्रीनिवास पवार – इंग्रजी
  प्रा. सुमित लाड – विज्ञान
  प्रा. आयेशा आत्तार – उर्दू
  प्रा. डॉ. एम्. आर. कदम – अहवाल
  प्रा. अनिल पाटील – कला

- **विभागीय संपादक (कनिष्ठ विभाग)**
  प्रा. सुहास कांबळे – मराठी
  प्रा. कु. अर्चना साळुंखे – हिंदी
  प्रा. सौ. पूर्णिमा मोरे – इंग्रजी

- **विद्यार्थी प्रतिनिधी**
  कु. मेघा शिंदे
  कु. स्वप्नीशा पानस्कर

- **मुखपृष्ठ संकल्पना**
  प्रा. श्रीगणेश गायकवाड
  प्रा. सुमित लाड

- **छायाचित्रण**
  श्री. सुरेश संकपाळ
  (आराधना फोटो स्टुडिओ, पाटण)

- **मुद्रक : सप्तक प्रिंटींग सर्व्हिसेस, कोल्हापूर**
  २०३, ओमेगा टॉवर, राजारामपुरी ९ वी गल्ली,
  मेन रोड, कोल्हापूर.
  दूरध्वनी : ०२३१ – २५२२८२८

लोकनेते

कै. बाळासाहेब देसाई
जन्म : १०/०३/१९१० * मृत्यू : २३/०४/१९८३

।। ज्ञान दीपेन भास्वता।।

कोयना एज्युकेशन सोसायटी, पाटण द्वारा संचालित

बाळासाहेब देसाई कॉलेज,

पाटण, ता. पाटण, जि. सातारा

- NAAC (3rd Cycle) - B+ Grade (CGPA-2.68)
- ISO Certified 9001:2015

दौलत

वर्ष : चोपन्नावे / अंक : त्रेपन्नावा/ सन २०२२-२३

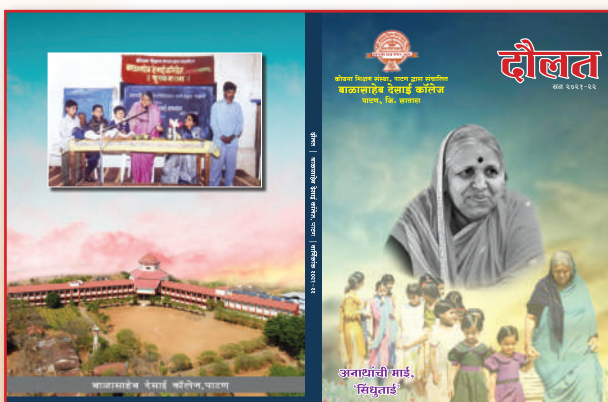

दौलत २०२१-२२

आधुनिक महाराष्ट्राचे शिल्पकार व
कोयना एज्युकेशन सोसायटीचे आधारस्तंभ

पद्मविभूषण डॉ. शरदचंद्रजी पवार

माजी केंद्रीय कृषी मंत्री, भारत सरकार

पाटण तालुक्याचे भाग्यविधाते व
कोयना एज्युकेशन सोसायटीचे आश्रयदाते, मार्गदर्शक

मा. श्रीमंत विक्रमसिंहजी पाटणकर

माजी सार्व. बांधकाम व पर्यटन मंत्री, महाराष्ट्र राज्य

कोयना एज्युकेशन सोसायटी

पदाधिकारी, कुशल मार्गदर्शक

अध्यक्ष

मा. डॉ. सोपानराव चव्हाण

उपाध्यक्ष

मा. प्रकाशराव पाटील

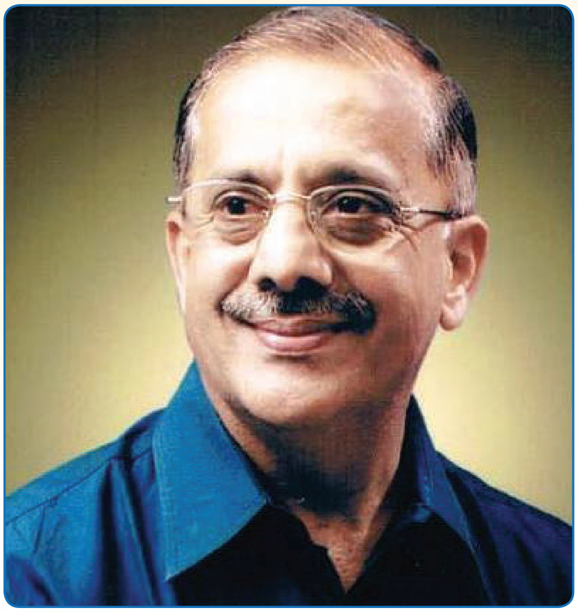

जनरल सेक्रेटरी

मा. श्रीमंत अमरसिंह पाटणकर

कोयना एज्युकेशन सोसायटी

पदाधिकारी, कुशल मार्गदर्शक

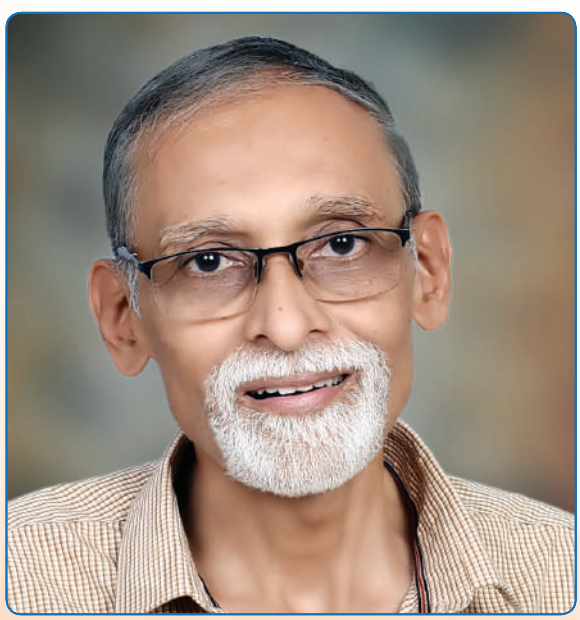

जॉईंट सेक्रेटरी

मा. डॉ. सुहास देशमुख

कार्यकुशल प्रशासक
मा. प्राचार्य
डॉ. एस्. डी. पवार

[illegible]

अभिनंदनीय निवड

प्रो. डॉ. आर. के. निमट

शिवाजी विद्यापीठ अकॅडमीक कौन्सिलवर निवड

डॉ. एस एस तडाखे

महाराष्ट्र माहिती व तंत्रज्ञान सहाय्यता केंद्र, यांच्यामार्फत ''करियर कट्टा'' या उपक्रमासाठी सातारा जिल्हा समन्वयक म्हणून निवड

प्रा. डॉ. सौ. एच. व्ही. काटे

छत्रपती शिवाजी कॉलेज बी. ओ. एस. मेंबर, नारीरत्न सन्मान २०२२, आठवणींच्या साठवणी पुस्तक प्रकाशन

प्रा. डॉ. एस. आर. सुपनेकर

संख्याशास्त्र अभ्यास मंडळावर निवड, शिवाजी विद्यापीठामध्ये पीएच. डी. मार्गदर्शक म्हणून मान्यता

प्रा. डॉ. आर. जी. कांबळे

शिवाजी विद्यापीठाची पीएच. डी. पदवी संपादन

प्रा. डॉ. एस. एस. पवार

शिवाजी विद्यापीठाची पीएच. डी. पदवी संपादन

प्रा. डॉ. डी आर फडतरे

मॅथेमॅटिक्स अभ्यास मंडळावर निवड

प्रा. डॉ. जी. एस. पट्टेबहाद्दूर

बिजनेस इकॉनॉमिक्स अभ्यास मंडळावर निवड, शि.वि. मध्ये पीएच. डी. मार्गदर्शक मान्यता,राज्यपाल निर्मित आव्हान कॅम्प जळगाव येथे सातारा जिल्हा रा.से.यो. उत्कृष्ट जिल्हा म्हणून निवड, शि.वि.कोल्हापूर टीम लीडर.

प्रा. सौ. नीता कदम

व्यवसाय शिक्षण व प्रशिक्षण प्रादेशिक कार्यालय, पुणे महाराष्ट्र राज्य यांचेकडून सन्मान

प्रा. डॉ. एम. आर. सपकाळ

मायक्रोबायोलॉजी अभ्यास मंडळावर निवड

डॉ. एस. पी. पाटील

Officers Training Academy, Nagpur यांच्याकडून लेफ्टनंट पदी निवड, रनिंग व फायरिंग मध्ये गोल्ड मेडल, सर्वोकृष्ट एन. सी. सी. ऑफिसर पुरस्कार

प्रा. एस. ए. गायकवाड

HSC बोर्ड पेपर सेटर म्हणून निवड, व्यवसाय शिक्षण व प्रशिक्षण प्रादेशिक कार्यालय, पुणे महाराष्ट्र राज्य यांचेकडून सन्मान, क्रॉपसायन्स या विषयाच्या अभ्यासक्रमासाठी नेमलेल्या समितीवर विषयतज्ञ

प्रा. डॉ. पी. वाय. फडणीस

M.B.A. - I मॅनेजरियल इकॉनॉमिक्स ग्रंथ लेखन

प्रा. डॉ. व्ही. एस. राऊत

स. गा. म. स्वायत्त महाविद्यालय अभ्यास मंडळावर निवड

प्रा. जे. बी. झोरे

स्पंदन प्राइड अवॉर्ड २०२२-२३

अग्रणी महाविद्यालयांतर्गत उपक्रम

हिंदी विभागाच्या अग्रणी कार्यशाळेमध्ये मार्गदर्शन करताना प्रा. सोनवलकर

"Applications of Statistics in Medical and Life sciences" Chief Guest Mr. Alate M. M.

व्यक्तिमत्व विकास या कार्यशाळेमध्ये मार्गदर्शन करताना पाटील सर नागठाणे

" Benefits of MOOC Courses organized by Dept. of Economics Chief Guest : Prof. V. S. Hase

TWO DAYS WORKSHOP ON "Recent Trends in Information Technology" Chief Guest Mr. Nivas Narkar

TWO DAYS WORKSHOP ON "Recent Trends in Information Technology" Chief Guest Dr. H. N. Renushe

TWO DAYS WORKSHOP ON "Recent Trends in Information Technology" Chief Guest Dr. P. P. Patil

इंटर्नशिप डेव्हलपमेंट अँड अनालिसिस ऑफ सॉईल कार्यशाळा

नॅक (NAAC) पियर टीम व्हिजीट क्षणचित्रे

नॅक पियर टीम प्रो. डॉ. सैद अखिल अहमद, चेअरमन नॅक पियर टीम, प्रा. डॉ. गुलाम मोहम्मद भाट प्राचार्य गणेशराम सेथूरमण यांचे आगमन व मानवंदना महाविद्यालयाच्या वतीने मानवंदना देऊन स्वागत

नॅक पियर टीमशी सुसंवाद साधताना महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. एस. डी. पवार

नॅक पियर टीमशी सुसंवाद साधताना आय. क्यू. ए. सी. समन्वयक डॉ. पी. वाय. फडणीस

नॅक पियर प्राचार्य गणेशराम सेथूरमण यांना ऑफिस संबंधी माहिती देताना कार्यालयीन अधीक्षक श्री विजय काटे

नॅक पियर टीमची बोटॅनिकल गार्डनला भेट

नॅक पियर टीमची लायब्ररीला भेट

नॅक पियर टीमसोबत आयोजित माजी विद्यार्थी मेळाव्यामध्ये आभार व्यक्त करताना प्रा. डॉ. जमीर मोमीन

नॅक पियर टीमसोबत एन. सी. सी. कॅडेट आणि प्रा. डॉ.एस. पी. पाटील

[illegible]

[illegible]

आशा भ. पवार
मराठी एकांकिका
प्रथम

देवव्रत अ. खांडके
कला कौशल्य
फोटोग्राफी प्रथम

आलीशा स. आगा
Science Informative
Articles- Second

सोनल चं. शेजवळ
मराठी एकांकिका
व्दितीय

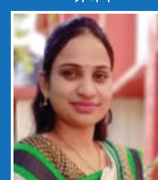
कोमल र. पवार
मराठी प्रवास वर्णन
तृतीय

पूजा ता. जाधव
मराठी संशोधन लेखन
तृतीय

दीपाली ता. माथणे
मराठी कथा
तृतीय

ममता मो. कुंभार
कला कौशल्य पेंटींग
तृतीय

[illegible]

अमृता भा. इंगवले
Science Informative
Articles- First

यासीरा अ. मुल्लाणी
English CRITICAL
WRITING- First

आरती य. कुंभार
English CRITICAL
WRITING- Second

किशोर द. लोहार
हिंदी कथा
तृतीय

आदिनाथ आ. सोनावले
कला कौशल्य रेखाचित्र
तृतीय

[illegible]

[illegible]

मेघा ग. शिंदे
युवा साहित्यिक प्रथम
पुरस्कार

निकिता वि. पवार
युवा कवी द्वितीय
पुरस्कार

‘दौलत’ नियतकालिक : २०२०-२१

शिवाजी विद्यापीठाचे तृतीय क्रमांकाचे पारितोतषक स्वीकारताना मा. प्राचार्य व संपादक मंडळ

प्रशस्तिपत्र

SHIVAJI UNIVERSITY, KOLHAPUR

CERTIFICATE

Balasaheb Desai College Patan, Dist. Satara

21 SEP 2022

शिवाजी विद्यापीठ नियतकालिक स्पर्धा प्रमाणपत्र

दौलत नियतकालिकाचे प्रकाशन करताना श्रीमंत अमरसिंह पाटणकर, मा. संजीव चव्हाण व संपादक मंडळ

महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळ पुरस्कृत म.सा.प.शाखा फलटण आयोजित नियतकालिक स्पर्धा उत्तेजनार्थ पारितोषिक स्वीकारताना प्रा. सुमित लाड

संपादक मंडळ “दौलत” नियतकालिक :२०२२-२३

विविध गुणदर्शन कार्यक्रमातील क्षणचित्रे

पारितोषिक वितरण समारंभ क्षणचित्रे

प्रमुख पाहुणे म्हणून मार्गदर्शन करताना मा. विजयसिंह पाटणकर, माजी अतिरिक्त आयुक्त, मुंबई महानगरपालिका व व्यासपीठावर उपस्थित मान्यवर

प्रमुख पाहुणे म्हणून मार्गदर्शन करताना मा. कर्नल जयवंतराव पाटणकर साहेब व्यासपीठावर उपस्थित मान्यवर

अध्यक्षीय मनोगत व्यक्त करताना कोयना एज्युकेशन सोसायटीचे जनरल सेक्रेटरी श्रीमंत अमरसिंह पाटणकर व व्यासपीठावर उपस्थित मान्यवर

प्रमुख पाहुणे आणि मान्यवरांच्या हस्ते गुणवंत विद्यार्थ्यांचा सत्कार

रांगोळी प्रदर्शनाचे उद्घाटन व पाहणी करताना प्रमुख पाहुणे व मान्यवर

कोयना फेस्टिवलच्या विविध स्टॉलला भेट देताना कोयना एज्युकेशन सोसायटीचे संचालक श्रीमंत याज्ञसेन पाटणकर व मा. संजीव चव्हाण

कोयना फेस्टिव्हलचे उद्घाटन करताना कोयना एज्युकेशन सोसायटीचे संचालक श्रीमंत याज्ञसेन पाटणकर व मा. संजीव चव्हाण

IQAC फेस्टिवलमध्ये कला सादर करताना विद्यार्थिनी

राष्ट्रीय सेवा योजना (NSS)

राष्ट्रीय सेवा योजना श्रमसंस्कार शिबीर, टोळेवाडी या ठिकाणी समारोपप्रसंगी प्रमुख पाहुणे म्हणून मार्गदर्शन करताना मा. श्रीमंत सत्यजितसिंह पाटणकर

राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या उद्घाटन समारंभ प्रसंगी मार्गदर्शन करताना संस्थेचे संचालक मा. संजीव चव्हाण

कवयित्री बहिणाबाई चौधरी उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ जळगाव या ठिकाणावरून उत्कृष्ट सातारा जिल्हा म्हणून ट्रॉफी मिळवल्याबद्दल अभिनंदन करताना संस्थेचे संचालक मा. संजीव दादा चव्हाण

आझाद हिंदची गाथा नाटक सादर करणारे विद्यार्थी

टोळेवाडी येथे राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या श्रमसंस्कार शिबिरामध्ये श्रमदान करताना राष्ट्रीय सेवा योजनेचे विद्यार्थी

माजी मंत्री मा. विक्रमसिंह पाटणकर यांच्या वाढदिवसानिमित्त आयोजित रक्तदान शिबिर

श्रमदान करताना राष्ट्रीय सेवा योजनेचे विद्यार्थी

संपादकीय...

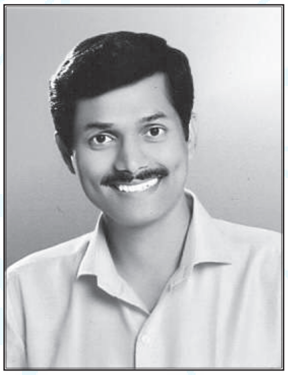

शिवाजी विद्यापीठ संलग्न महाविद्यालयीन नियतकालिक स्पर्धेमध्ये बिगर व्यवसायिक गटातून २०१५-२०१६ आणि २०१८-२०१९ या शैक्षणिक वर्षामध्ये तृतीय क्रमांक प्राप्त करणाऱ्या आणि गेली अनेक वर्षे सातत्याने वैयक्तिक पारितोषिकांमध्ये अग्रेसर राहीलेल्या दौलत नियतकालिकाचा सन २०२२-२३ चा अंक आपल्या हाती सुपूर्त करताना मनस्वी आनंद होत आहे.

दौलत नियतकालिक हा युवा वर्गाच्या कल्पनाशक्तीचा, प्रतिभाशक्तीचा आणि सौंदर्यात्मकतेचा आविष्कार आहे. यामध्ये चालू वर्षातील शैक्षणिक घडामोडींचा आढावाही घेण्यात आला आहे. दौलतच्या अंतरंगामध्ये डोकावताना एका गोष्टीची नोंद याठिकाणी घ्यावीशी वाटते की, या अंकात विद्यार्थ्यांच्या सृजनशक्तीच्या उत्स्फूर्त आविष्काराचा आपणास प्रत्यय येईल. दौलत नियतकालिकाचा यावर्षीचा अंक सर्व बाजूंनी समृद्ध करण्याचा आम्ही आमच्या परीने प्रयत्न केलेला आहे त्यात यशस्वी झालो आहोत असा आमचा दावा नाही तो निर्णय वाचकांचा.

या नियतकालिकाच्या मराठी, हिंदी, इंग्रजी, विज्ञान, संस्कृत, उर्दू आणि कला विभागांमध्ये विविधता आणि नावीन्यते बरोबरच स्थानिक ते जागतिक घटना घडामोडींचा मागोवा घेण्याचा प्रयत्न करण्यात आलेला आहे. यावर्षी स्थानिक पर्यटनाला चालना देण्याच्या दृष्टीकोनातून प्रयत्न केला आहे. कारण या भागाचा विकास पर्यटनाच्या माध्यमातून घडू शकतो, स्थानिक रोजगार निर्माण होऊ शकतात त्या दृष्टीने तालुक्यातील पर्यटनस्थळे अधोरेखित करून पर्यटकांना त्याकडे आकर्षित करण्याच्या दृष्टीने हा आमचा प्रयत्न आहे. महाविद्यालयाच्या कल्पकतेचे आणि सृजनशीलतेचे प्रतिबिंब 'दौलत नियतकालिक' गेली अनेक वर्षे सातत्याने विद्यापीठ शिवाजी विद्यापीठ संलग्न महाविद्यालयीन नियतकालिक स्पर्धेमध्ये अग्रेसर असून नियतकालिकातील अनेक लेखांना वैयक्तिक गटामध्ये नेहमीच प्रथम, द्वितीय आणि तृतीय क्रमांकाची अनेक पारितोषिके प्राप्त होतात, याचा आम्हाला सार्थ अभिमान आहे.

दौलत नियतकालिक महाविद्यालयाचे मुखपत्र असून कोयना एज्युकेशन सोसायटीच्या ध्येय-धोरणानुसार यशस्वीपणे वाटचाल करीत आहे. दौलत नियतकालिकाला कोयना एज्युकेशन सोसायटीचे अध्यक्ष मा. डॉ. सोपानराव चव्हाण, उपाध्यक्ष मा. प्रकाशराव पाटील, जनरल सेक्रेटरी श्रीमंत अमरसिंह पाटणकर, जॉईंट सेक्रेटरी मा. डॉ. सुहास देशमुख युवा संचालक मा. याज्ञसेन पाटणकर आणि संजीव चव्हाण तसेच इतर सर्व संस्था सदस्यांचे मोलाचे पाठबळ आणि आशीर्वाद असतो. महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. एस. डी. पवार यांचे मार्गदर्शन आणि प्रेरणाही लाभत असल्याने दौलत नियतकालिक यशाकडे घोडदौड करत आहे. महाविद्यालयातील युवा साहित्यिकांकडून दौलत नियतकालिकास भरघोस प्रतिसाद मिळतो, परंतु जागे अभावी आम्ही सर्वच विद्यार्थ्यांच्या साहित्याला न्याय देऊ शकत नाही. सर्व उदयोन्मुख साहित्यिकांच्या सहकार्याबद्दल हार्दिक आभार!

दौलत नियतकालिक अधिक नावीन्यपूर्ण व माहिती पूर्ण करण्यासाठी संपादक मंडळातील माझे सहकारी प्रा. श्रीगणेश गायकवाड, प्रा. डॉ. सौ. हेमलता काटे, प्रा. डॉ. मोहन कदम, प्रा. श्रीनिवास पवार, प्रा. सुमित लाड, प्रा. आयेशा आतार, प्रा. अनिल पाटील कनिष्ठ विभागातील प्रा. सुहास कांबळे, प्रा. कु. अर्चना साळुंखे, प्रा. सौ. पूर्णिमा मोरे या सर्वांचे नेहमीच मोलाचे सहकार्य लाभते त्याचबरोबर सौ. अनुपमा बर्गे मॅडम यांचेही सहकार्य लाभते. सप्तक प्रिंटिंग सर्व्हिसेस, कोल्हापूरच्या मा. सौ. विजया पाटील व त्यांच्या सर्व सहकाऱ्यांचे दौलत नियतकालिक अधिक आकर्षक नावीन्यपूर्ण आणि वेळेत पूर्ण करण्यासाठी नेहमीच मोलाचे योगदान असते. या सर्वांच्या ऋणातच रहायला मला आवडेल.

महाविद्यालयातील प्राध्यापक, प्रशासकीय सेवक यांनी वेळोवेळी केलेल्या सूचना आणि मार्गदर्शनातून तसेच विद्यार्थ्यांनी केलेल्या सहकार्यातून दौलत नियतकालिकाचा अंक अधिक नीटनेटका, आकर्षक आणि सृजनशील करता आला याबद्दल पुन:श्च एकदा आपणा सर्वांचे हार्दिक आभार मानतो! धन्यवाद !!!

प्रा. डॉ. विनायक राऊत,
प्रमुख संपादक
'दौलत नियतकालिक'

मुखपृष्ठाविषयी...

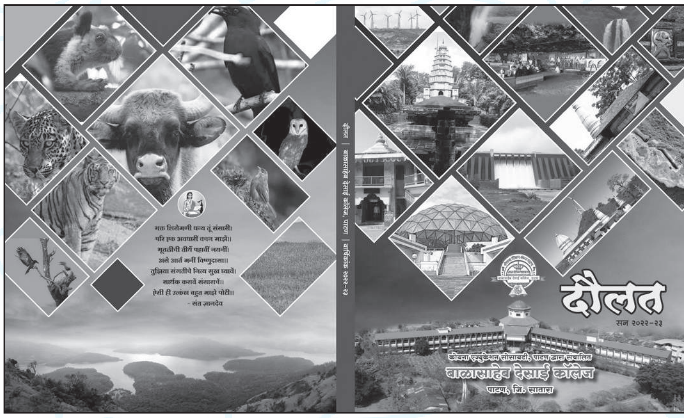

प्रवास करणे ही मानवाची मूलभूत प्रवृत्ती आहेआणि गतिमानता हे जिवंतपणाचे लक्षण ठरते. त्यामुळे एका जागी राहून कंटाळलेल्याला प्रवासासारखे साधन उत्साहवर्धक ठरते. भारतात प्राचीनकाळापासून देशाटनाची परंपरा दिसते. रामायण-महाभारत सारखी महाकाव्ये, तसेच जैन, बौद्ध धर्मग्रंथांत, वारकरी संतांच्या रचनेत देशाटनाचे उल्लेख सापडतात. 'मेघदूता'सारखे जगप्रसिद्ध संस्कृत खंडकाव्य शापित यक्षाला प्रवास घडल्याने निर्माण झाल्याचे सर्वश्रुत आहे.

एकुणच प्राचीन भारतीय लोकांचा प्रवास अथवा पर्यटनाचा आढावा घेतला असता असे लक्षात येते की धर्म, व्यापार, शिक्षण, धर्मपरिषदा इत्यादी माध्यमातून प्रवासाला चालना मिळाली. यातून विविध प्रांतांतील चालीरीती, रूढीपरंपरा, सांस्कृतिक जीवन यांची ओळख होण्यास मदत होत असे. याच कारणामुळे परकीय प्रवासी देखील भारतात आले. आपल्याकडेसुद्धा मोरोपंतांनी म्हणून ठेवलेलं आहे- 'केल्याने देशाटन, पंडित मैत्री, सभेत संचार! मनुजा चातुर्य येतसे फार. 'थोडक्यात काय, सर्वत्र फिरत राहिल्याने चातुर्य येते, असे अनेक पंडित सांगत आलेत. 'चराति चर तो भग:' असे संस्कृतमध्येही सुभाषित आहे. 'जो चालतो त्याचे भाग्य चालते' असा त्याचा अर्थ आहे. एके ठिकाणी बसून राहतो तो संपतो.

पाटण तालुक्याचा विचार करता निसर्गाने पाटण तालुक्याला भरभरून दिले आहे. अगदीच सांगायचे झाले तर सडावाघापूरचा उलटा धबधबा आणि कोयनेचा ओझर्डे धबधबा तर राज्यात प्रसिद्ध आहे आणि सुंदरगड संवर्धन समितीच्या मावळ्यांनी सुंदरगडचा इतिहास सोशल मिडियाद्वारे देशात प्रसिद्ध केला आहे. पाटण आणि चाफळचे राम मंदिर, तेथील गुफा, कोयनानगर, हुम्बळी, कोयना धरण, काठी हिल, धारेश्वर, रामघळ, वाल्मिक पठार, मारूलचा नंदादीप उत्सव, प्राचीन पांडव मंदिर, घाटमाथा धबधबा अशी किती तरी पर्यटन स्थळे पाहण्याजोगी आहेत. वास्तविक पाहता भूकंप प्रवण क्षेत्रात उद्योग व्यवसायापेक्षा पर्यटन हा व्यवसाय उत्तमरीत्या चालू शकतो पण त्यासाठी सगळ्यांनी लक्ष देण्याची गरज आहे म्हणजे पर्यटनातून रोजगारानिर्मितीही होऊ शकते.

पाटण तालुका हा परिपूर्ण नैसर्गिक वातावरणातला असून निसर्गाने भरभरून वरदान दिलेला आहे. उंचच उंच डोंगर रांगा, डोंगरावरील दाट झाडी, सडावाघापूर, वनकुसवडेचे विस्तीर्ण पठार, कोयना धरणासह अनेक पर्यटन स्थळे, यासह डोंगरावरून कोसळणारे अनेक धबधबे पर्यटकांना आकर्षित करत आहेत. सुट्टीच्या दिवशी पर्यटकांची हजारोंच्या संख्येने गर्दी होत आहे.

पावसाळा सुरू झाला की पर्यटकांची पाऊले वळतात ते नैसर्गिक वातावरणात असणाऱ्या डोंगर, झाडी, येथील प्राणी व पक्षी संपदा, उंचावरून कोसळणाऱ्या धबधब्यांकडे. अल्पावधीत प्रसिद्ध झालेला सडावाघापूर पठारावरील (रिव्हर्स वॉटर फॉल) उलटा धबधबा हजारो पर्यटकाचे आकर्षण ठरत आहे. याच पठारावर उगवणारी फुले कास पाठाराप्रमाणेच आकर्षक आहेत. पर्यटकांची वाढती गर्दी येथील स्थानिक रहिवाशांना रोजगार - व्यवसायाच्या मोठ्या संधी उपलब्ध करून देत आहेत. येथे येणारा पर्यटक नैसर्गिक पर्यटनाचा परीपूर्ण आनंद घेत आहे. म्हणून स्थानिक पर्यटनाकाडे लक्ष वेधण्यासाठी मुखपृष्ठावर काही पर्यटन स्थळाचे फोटो घेण्यात आले आहेत.

पर्यटन क्षेत्र रोजगार निर्मितीची प्रचंड क्षमता असलेला एक उद्योग म्हणून आज प्रस्थापित झाला आहे. भारतीय अर्थव्यवस्थेमध्ये भर घालणारा दुसऱ्या क्रमांकाचा उद्योग म्हणून पर्यटन क्षेत्र विकसित होत आहे. पर्यटनाचे अनेक प्रकार आज उपलब्ध आहेत. भारतामध्ये पर्यटन स्थळावर सोयीसुविधा उपलब्ध करून देण्याचे काम शासन तसेच पर्यटन महामंडळ करीत असते. परंतु लोकसहभाग यामध्ये महत्त्वाचा आहे. विशेषत: ऐतिहासिक व धार्मिक पर्यटन स्थळांच्या ठिकाणी असलेल्या स्थानिक लोकांनी त्या ठिकाणाचे पर्यटनाच्यादृष्टीने असलेले महत्त्व समजून घेणे आवश्यक आहे.

प्राचार्यांचे मनोगत...

पाटण तालुक्यातील दूरवर पसरलेल्या दुर्गम दऱ्या खोऱ्यातील वाड्यावस्त्यावरील विद्यार्थ्यांच्या जीवनातील अज्ञानरूपी अंधार नाहीसा करून बदलत्या जगाप्रमाणे त्यांना प्रकाशमान राहता यावे त्यांची जीवन कौशल्ये विकसित व्हावीत त्यांना शिक्षणाच्या सर्व सेवा संधी उपलब्ध करून देवून त्यांचा सर्वांगीण विकास करण्यासाठी 'ज्ञानदीपेन भास्वता' हे ब्रीदवाक्य घेऊन ०८ डिसेंबर १९६७ रोजी कोयना एज्युकेशन सोसायटीची स्थापना झाली.

पाटण तालुका हा डोंगराळ व भूकंपग्रस्त तालुका म्हणून ओळखला जातो आणि याच तालुक्यातील विद्यार्थ्यांसाठी उच्च शिक्षणाची ज्ञानगंगा घरोघरी पोहोचविण्याच्या उद्देशाने आणि ग्रामीण भागातील विद्यार्थ्यांना शिक्षण दिले जावे या हेतूने १५ जून १९६९ रोजी बाळासाहेब देसाई कॉलेजची स्थापना करण्यात आली.

या महाविद्यालयात विद्यार्थी केंद्रबिंदू मानून शिक्षणाबरोबरच अभ्यासेत्तर उपक्रम, विविध स्पर्धा यामध्ये विद्यार्थ्यांचा सहभाग लक्षणीय आहे. क्रीडा क्षेत्रात जिल्हा पातळीपासून देश व आंतरराष्ट्रीय पातळीपर्यंत महाविद्यालयाने आपली नाममुद्रा उमटवली आहे. वक्तृत्व व सांस्कृतिक क्षेत्रातही विद्यापीठ व राज्य पातळीवर नैपुण्य मिळवलेले असून या सर्व बाबी महाविद्यालयासाठी भूषणावह आहेत. शैक्षणिक, कला, क्रीडा, संस्कृती आणि संशोधन क्षेत्रातही महाविद्यालयाची उल्लेखनीय प्रगती होत आहे.

याबरोबरच महाविद्यालयात प्रमाणपत्र कोर्स सुरू आहेत. पारंपरिक शिक्षणाबरोबरच विद्यार्थ्यांच्या अंगी विविध कौशल्ये विकसित व्हावीत हीच प्रामाणिक इच्छा या पाठीमागे आहे. याचबरोबर नवयुवकांना विविध क्षेत्राची माहिती व मार्गदर्शन व्हावे यासाठी कोयना पॅटर्न अंतर्गत एम. पी. एस. सी. चे स्वतंत्र्य युनिट सुरू असून विद्यार्थी त्याचा लाभ घेत आहेत. पोलीस भरतीपूर्व प्रशिक्षण केंद्रा अंतर्गत मैदानी सरावा बरोबरच लेखी परीक्षेचीसुद्धा तयारी करून घेतली जाते या परीक्षेची तयारी करून घेणारा 'कोयना पॅटर्न' सुरू आहे. याचेच फलित म्हणून आमचे २३ विद्यार्थी पोलीस खात्यामध्ये भरती झाले आणिविविध स्पर्धा परीक्षांमध्ये यश संपादन करत आहेत.

विद्यार्थ्यांना श्रमाचे महत्व समजावे या हेतूने व महाविद्यालयात प्राध्यापक व प्रशासकीय सेवकांच्या सहकार्यातून 'कमवा व शिका योजना' चालू आहे. विद्यार्थ्यांना त्याचा लाभ होत आहे. एन. एस. एस. व एन. सी. सी. च्या माध्यमातून वेगवेगळे उपक्रम चालू आहेत.एन.एस.एस. च्या माध्यमातून आणखी एक मानाचा तुरा म्हणजे आमच्या महाविद्यालयाची विद्यार्थिनी कु. देवयानी जमदाडे हिची मुंबई येथे २६ जानेवारीच्या प्रजासत्ताक दिनाच्या संचालनासाठी निवड झाली.

महाविद्यालयातील प्राध्यापक वर्ग हा नियमित अध्यापनाबरोबरच संशोधन कार्यातही अग्रेसर असून गुणवत्तेबरोबरच सामाजिक बांधिलकी ही जपत असतात. अनेक राष्ट्रीय आंतरराष्ट्रीय कार्यशाळा चर्चासत्रांमध्ये संशोधनपर निबंध वाचनाने आपली छाप पाडत आहेत. काही प्राध्यापकांची पुस्तके प्रकाशित झाली आहेत. महाविद्यालयातील प्राध्यापकांना अनेक पुरस्कारांनी सामाजिक व शैक्षणिक संस्थांनी सन्मानित केले आहे. भूगोल विभागाचे प्रा. संतोष पाटील यांनी खडतर असे एन.सी.सी. ऑफिसर चे प्रशिक्षण घेवून लेफ्टनंट ही पदवी संपादन केली आहे.

विद्यार्थी सुविधांचा विचार करता सुमारे दोन कोटी रुपये किंमतीचे आदर्श असे वातानुकुलीत सभागृह महाविद्यालयामध्ये उभारलेले आहे ते विविध मार्गदर्शनपर व्याख्यानाचे आगार बनत आहे. विद्यार्थ्यांच्या कलागुणांना वाव देण्यासाठी नियतकालिकाचे प्रकाशन सातत्याने आम्ही करत आहोत. वार्षिक नियतकालिक हे महाविद्यालयाचे प्रतिबिंब आहे. नियतकालिकाचे संपादक प्रा. डॉ. विनायक राऊत व त्यांचे संपादक मंडळ नेहमीच दौलत नियतकालिकाचा अंक दर्जेदार होण्याच्या दृष्टीने प्रयत्नशील असते. आपण नियतकालिकाचे अवलोकन केल्यास महाविद्यालयाचे आपले ऋणानुबंध अधिकच दृढ होतील.

कोयना एज्युकेशन सोसायटीचे आश्रयदाते आणि पाटण तालुक्याचे भाग्यविधाते माजी मंत्री आदरणीय श्रीमंत विक्रमसिंह पाटणकर यांची प्रेरणा व सहकार्य महाविद्यालयास नेहमीच लाभते.पाटण तालुक्याचे युवा संयमी नेतृत्व श्रीमंत सत्यजितसिंह पाटणकर यांची प्रेरणा युवकांना नेहमीच दिशादर्शक असते. आमचे प्रेरणास्थान व मार्गदर्शक संस्थेचे अध्यक्ष मा. डॉ. सोपानराव चव्हाण, उपाध्यक्ष मा.प्रकाश पाटील,जनरल सेक्रेटरी श्रीमंत अमरसिंह पाटणकर जॉईन्ट सेक्रेटरी मा. डॉ. सुहास देशमुख, संस्थेचे युवा संचालक श्रीमंत याज्ञसेन पाटणकर, मा.संजीव चव्हाण सर्व संचालक व हितचिंतक, आजी-माजी विद्यार्थी, पालक, प्राध्यापक आणि प्रशासकीय सेवक यांचे सहकार्य मिळत आहे. आपल्या सर्वांच्या सहकार्याबद्दल धन्यवाद!

विद्यार्थ्यांच्या कलागुणांनी सजलेला हा अंक संपादक मंडळाने अत्यंत परिश्रमपूर्वक तयार केला आहे त्याबद्दल त्यांचे हार्दिक अभिनंदन तसेच आपणा सर्वांना पुढील शैक्षणिक वर्षासाठी खूप खूप शुभेच्छा! धन्यवाद!

डॉ. एस. डी. पवार
प्राचार्य, बाळासाहेब देसाई कॉलेज, पाटण

महाविद्यालय-एक दृष्टीक्षेप : सन-२०२२-२३

❒ **नवीन अभ्यासक्रम**

एम. ए. अर्थशास्त्र
बी.एस्सी. भाग तीन मॅथेमॅटिक्स, बॉटनी, मायक्रोबायोलॉजी, स्टेटीस्टिक
बी. कॉम. आयटी.

❒ **पीएच.डी. पदवी संपादन**

डॉ. संदीप तडाखे, भूगोलशास्त्र
डॉ. संतोष पाटील, भूगोलशास्त्र
डॉ. आर. जी. कांबळे, इतिहास
डॉ. एस. एस. पवार, इंग्रजी

❒ **आयोजन**

१३ ऑक्टोबर २०२२ ते २३ ऑक्टोबर २०२२ या कालावधीत एन.सी. सी.स्थल सेना कॅम्पचे आयोजन

❒ **NAAC**

१४ डिसेंबर रोजी I. I. Q. A. सबमिट
३१ जानेवारी रोजी महाविद्यालयाचा SSR सबमिट
१ फेब्रुवारी रोजी SSS आणि
१५ फेब्रुवारी रोजी DVV प्रोसेस पूर्ण.

❒ **महाविद्यालयाला नव्याने आय. एस. ओ. मानांकन**

❒ **उद्घाटन**

पाटण रेडीओ
ओपन जीम

❒ **माजी विद्यार्थी संघ योगदान**

१५ बेंचेस, १ LED,ओपन जिम आणि ३ वॉटर प्युरिफायर

❒ **अभिनंदनीय निवड/पुरस्कार**

प्रा. डॉ. आर. के. निमट
प्रा. डॉ. एम. आर. सपकाळ
प्रा. डॉ. एस. आर. सुपनेकर
प्रा. डॉ. डी. आर. फडतरे
प्रा. डॉ. एस. एस. तडाखे
प्रा. डॉ. जी. एस. पट्टेबहाद्दूर
प्रा. डॉ. एस. पी. पाटील
प्रा. डॉ. व्ही. एस. राऊत
प्रा. डॉ. सौ. एच. व्ही. काटे
प्रा. सौ. नीता कदम
प्रा. एस. ए. गायकवाड

❒ **अग्रणी महाविद्यालय अंतर्गत कार्यशाळा**

१. मायक्रोबायोलॉजी २. स्टॅटीस्टिक्स - एप्लीकेशन ऑफ स्टेटसस्टिक्स इन मेडिकल अँड लाइफ सायन्स ३. केमिस्ट्री - इंटर्नशिप डेव्हलपमेंट अँड ऍनॅलिसिस ऑफ सॉईल ४. कॉमर्स- चॅलेंजेस फॉर इंडियन इकॉनॉमी ५. वर्कशॉप बेनिफिट्स ऑफ कोर्सेस ६. न्यू एज्युकेशन पॉलिसी.

❒ **अविष्कार सहभाग**

पल्लवी सुतार, किशोरी शिर्के व प्राजक्ता जाधव (बी. कॉम. आयटी.)

❒ **पुस्तक लेखन संपादन**

प्रा. डॉ. पी. वाय. फडणीस
MBA -I मॅनेजरियल इकॉनॉमिक्स ग्रंथ लेखन
प्रा. डॉ. सौ. एच.व्ही.काटे,
आठवणींच्या साठवणी पुस्तक प्रकाशन
प्रा. सौ. अश्विनी माने
Android Development d Principles of operating systems सहलेखन.

❒ **दौलत नियतकालिक पारितोषिक**

दौलत नियतकालिकास शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापुर यांचे विद्यापिठ स्तरीय तृतीय क्रमांकाचे पारितोषिक

❒ **दौलत नियतकालिक वैयक्तिक पारितोषिके - २०१८-१९**

दीपाली तानाजी माथणे - मराठी कथा तृतीय
आशा भरत पवार- मराठी एकांकिका प्रथम
सोनल चंद्रकात शेजवळ - मराठी एकांकिका द्वितीय विभागून
कोमल रघुनाथ पवार - मराठी प्रवास वर्णन तृतीय
पूजा तानाजी जाधव - मराठी संशोधन लेखन तृतीय
आलीशा सलीम आगा - Science Informative Articles Second
देवव्रत अमोल खांडके- कला कौशल्य फोटोग्राफी प्रथम
ममता मोहन कुंभार - कला कौशल्य पेंटींग तृतीय

❒ **दौलत नियतकालिक वैयक्तिक पारितोषिके - २०१९-२०**

किशोर दत्तात्रय लोहार - हिंदी कथा तृतीय
Arti Yashvant Kumbhar - OGUES Second
Yasira Aslam Mulani - English CRITICAL WRITING First Devide

Amruta Bhaskar Ingawale- Science Informative Articles First

आदिनाथ आनंदा सोनावले - कला कौशल्य रेखाचित्र तृतीय

- **दौलत नियतकालिक पारितोषिक २०२१-२२**
  महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळ पुरस्कृत आणि महाराष्ट्र साहित्य परिषद, फलटण शाखा आयोजित वार्षिक नियतकालिक स्पर्धेमध्ये सन २०२१-२२ या वर्षीच्या दौलत नियतकालिकाच्या अंकास उत्तेजनार्थ पुरस्कार प्राप्त
- **दौलत नियतकालिक वैयक्तिक पारितोषिके - २०२१-२२**
  मेघा गणेश शिंदे -युवा साहित्यिक प्रथम पुरस्कार
  निकिता विठ्ठल पवार-युवा कवी व्दितीय पुरस्कार
- **विद्यार्थी पुरस्कार**
  कु. घाडगे प्रणाली हणमंत - व्यवसाय शिक्षण व प्रशिक्षण प्रादेशिक कार्यालय, पुणे यशस्वी उद्योजिका पुरस्कार.
- **विद्यापीठ स्तरीय गणित राज्यस्तरीय प्रश्नमंजुषा स्पर्धा**
  आकाश शिर्के, तनुजा चव्हाण बी. एस्सी. भाग ३ प्रथम क्रमांक
- **राज्यास्तरीय पथनाट्य स्पर्धा**
  मायक्रोबायोलॉजी बी. एस्सी. भाग ३चे विद्यार्थी तृतीय क्रमांक
- **विद्यापीठ स्तरीय कार्यशाळा**
  २८ सप्टेंबर २०२२ शिवाजी विद्यापीठाची युवा महोत्सव कार्यशाळा
- **एफ. डी. पी. - आय.क्यू.ए.सी. अंतर्गत**
  १. आर्थिक साक्षरता व नियोजन
  २. NAAC डॉक्युमेंटेशनवर ऑनलाईन वर्क
  ३. शेतीचे आधुनिक तत्त्वज्ञान
  ४. नॅशनल एज्युकेशन पॉलिसी
  ५. युज ऑफ कॉलेज लायब्ररी फॉर NAAC
  ६. अकॅडमीक बँक ऑफ क्रेडिट इत्यादी
- **विविध कार्यक्रम**
  १ जागतिक लोकसंख्या दिन २. मतदार नोंदणी ३. प्रोग्रॅम ऑन कोड ऑफ कंडक्ट ४. रॅगिंग प्रतिबंधक कायदा ५. शैक्षणिक गुणवत्ता वाढ ६. रिसेंट ट्रेंड्स इन इंफॉर्मेशन टेक्नॉलॉजी ७. राजर्षी शाहू महाराज जयंती ८. एड्स जाणीव जागृती ९. संविधान दिन १०. महिला दिन ११. यशवंतराव चव्हाण स्मृतिदिन १२. महिला सबलीकरण तारुण्यभान पोस्टर प्रेझेंटेशन १३. सेव द अर्थ एनवोर्मेन्ट इत्यादी विषयावर तज्ञ व्यक्तिंचे मार्गदर्शनपर व्याख्याने. स्वातंत्र्य दिन, प्रजासत्ताक दिन, संस्था वर्धापन दिन, विविध मान्यवरांच्या जयंती पुण्यतिथी व महत्त्वाचे दिन
- **सी. ओ. सी. कोर्स**
  हाऊसहोल्ड केमिकल्स - माती आणि पाणी परीक्षण
- **क्रीडा विभाग - (वरिष्ठ) राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय स्पर्धा सहभाग**
  श्री. विजय पवार - बी कॉम-२ महाराष्ट्र राज्य टेनिस बॉल क्रिकेट -सहभाग
  श्री. अक्षय आर्डे एम ए-१ महाराष्ट्र राज्य टेनिस बॉल क्रिकेट स्पर्धा जिल्हा प्रशिक्षक
  श्री. प्रतीक कांबळे बी ए-1 राष्ट्रीय बॅडमिंटन स्पर्धा प्रथम
- **एन. सी. सी. विभाग**
  बी सर्टिफिकेट - १४
  सी सर्टिफिकेट- ११
  मॉक ड्रिल व वाघा बॉर्डर प्रात्यक्षिक
- **एमएच. टी. सी. इ. टी.-**
  २७ विद्यार्थ्यांची निवड समाविष्ट कुमारी पूजारी पुजा विजय ४७ परसेंटाइल मिळवून प्रथम क्रमांक
- **कॅम्प, प्रजासत्ताक दिन परेड सहभाग**
  कु. देवयानी जमदाडे राष्ट्रीय सेवा योजना, प्रजासत्ताक दिन परेड मंत्रालय, मुंबई या ठिकाणी सहभाग
  सोनाली प्रकाश यादव राज्यस्तरीय प्रेरणा शिबिर सहभाग राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज, नागपूर विद्यापीठ
  प्रशांत डोंगळे ए. व्ही. ए. एन. राज्यस्तरीय कॅम्प सहभाग के. बी. सी. यु. एम. विद्यापीठ
- **भौतिक सुविधा**
  - संपूर्ण महाविद्यालयात सौरउर्जा प्रकल्पातून हरितउर्जा कार्यान्वित
  - वातानुकूलित भव्य ऑडिटोरियम
  - संगणकीकृत लायब्ररी
  - सुसज्ज प्रयोगशाळा
  - भव्य क्रीडा संकुल
  - भाषा प्रयोगशाळा
  - विद्यार्थी सुविधा केंद्र
  - ओपन जीम
- **एकूण विद्यार्थी संख्या :- ३८२३**
  मुले - २४३४
  मुली - १३८९

कोयना एज्युकेशन सोसायटी, पाटण
बाळासाहेब देसाई कॉलेज, पाटण

महाविद्यालय विकास समिती

* **मा. डॉ. सोपानराव चव्हाण**
  अध्यक्ष, व्यवस्थापन समिती
* **मा. श्रीमंत याज्ञसेन पाटणकर**
  प्रतिनिधी, व्यवस्थापन समिती
* **मा. डॉ. एस्. डी. पवार**
  प्राचार्य, बाळासाहेब देसाई कॉलेज, पाटण
* **प्रा. डॉ. मनिषा सपकाळ**
  प्रा. डॉ. डी. आर. फडतरे
* **प्रा. एस्. पी. पाटील**
  अध्यापकांनी निवडून दिलेले प्रतिनिधी
* **श्री. व्ही. एन्. शिरसाट**
  अध्यापकेतर प्रतिनिधी
* **श्री. दिलीप संकपाळ**
  शिक्षण क्षेत्रातील तज्ज्ञ
* **मा. संजीव चव्हाण**
  उद्योग क्षेत्रातील तज्ज्ञ
* **प्रा. डॉ. विश्वनाथ पवार**
  संशोधन क्षेत्रातील तज्ज्ञ
* **मा. ॲड. अविनाश जानुगडे**
  समाजसेवा क्षेत्रातील तज्ज्ञ
* **प्रा. डॉ. पी. वाय्. फडणीस**
  (IQAC Coordinator)
* **श्री. रजत कुंभार,** बी. कॉम. ३
  विद्यार्थी संसद सचिव

दौलत : वार्षिक नियतकालिक – प्रकटन

भारत सरकारच्या प्रेस ॲन्ड रजिस्ट्रेशन ऑफ बुक ॲक्ट १९५६ च्या नियम क्रमांक ८ प्रमाणे आवश्यक असलेली माहिती.

प्रकाशन स्थळ	–	बाळासाहेब देसाई कॉलेज, पाटण
प्रकाशन काळ	–	वार्षिक
प्रकाशक	–	डॉ. एस्. डी. पवार, प्राचार्य
पत्ता	–	बाळासाहेब देसाई कॉलेज, पाटण
राष्ट्रीयत्व	–	भारतीय
प्रमुख संपादक	–	प्रा. डॉ. विनायक राऊत
राष्ट्रीयत्व	–	भारतीय
पत्ता	–	लायब्ररी चौक, पाटण. दूरध्वनी : ९०२१७६९२५६
नियतकालिकाच्या मालकाचे नांव	–	कोयना एज्युकेशन सोसायटीचे, बाळासाहेब देसाई कॉलेज, पाटण ता. पाटण जि. सातारा, दूरध्वनी : ०२३७२–२८३०४७
मुद्रक	–	सप्तक प्रिंटींग सर्व्हिसेस
पत्ता	–	२०३, ओमेगा टॉवर्स, राजारामपुरी ९ वी गल्ली, मेन रोड, कोल्हापूर. दूरध्वनी : ०२३१–२५२२८२८
राष्ट्रीयत्व	–	भारतीय

मी, प्राचार्य डॉ. एस्. डी. पवार जाहीर करतो की, वर दिलेली माहिती माझ्या समजुतीप्रमाणे खरी आहे.

स्थळ – पाटण
दिनांक : २५/०६/२०२३

प्राचार्य, डॉ. एस्. डी. पवार,
प्रकाशक

या अंकातील मतांशी संपादक मंडळ [illegible]

कोयना एज्युकेशन सोसायटी, पाटण

संचालक मंडळ

१.	मा. डॉ. सोपानराव हणमंतराव चव्हाण	अध्यक्ष
२.	मा. श्री. प्रकाशराव राजाराम पाटील	उपाध्यक्ष
३.	मा. श्रीमंत अमरसिंह रणजितसिंह पाटणकर	जनरल सेक्रेटरी
४.	मा. डॉ. सुहास देशमुख	जॉईंट सेक्रेटरी
५.	मा. श्री. साहेबराव हंबीरराव देशमुख	संचालक
६.	मा. श्री. शिलासिंग राजेमहाडीक	संचालक
७.	मा. श्रीमंत याज्ञसेन विक्रमसिंह पाटणकर	संचालक
८.	मा. श्री. संजीव सोपानराव चव्हाण	संचालक
९.	मा. श्रीमंत ऋतुराज प्रतापसिंह पाटणकर	सदस्य

श्रद्धांजली!

सौ. रंगूबाई प्रकाशराव पाटील	-	संस्थेचे उपाध्यक्ष मा. प्रकाशभाऊ पाटील यांच्या पत्नी
मेजर शंकरराव डांगे- पाटील	-	प्रा. डॉ. डी. एस्. डांगे- पाटील यांचे वडील
दादासाहेब आप्पाजी जाधव	-	प्रा. एम. डी. जाधव यांचे वडील
दादू बाबू गायकवाड	-	प्रा. एस. डी. गायकवाड यांचे वडील
इब्राहिम सुपडू तडवी	-	श्री. बबन तडवी यांचे वडील
शहापूरची पालनजी मिस्त्री	-	भारतीय उद्योगपती
शिन्जो अबे	-	जपानचे पंतप्रधान
प्रदीप पटवर्धन	-	मराठी कलाकार
राकेश झुनझुनवाला	-	उद्योगपती शेअर बाजार
अभिजीत सेन	-	भारतीय अर्थतज्ञ
महाराणी एलिझाबेथ द्वितीय	-	ब्रिटनची महाराणी
राजू श्रीवास्तव	-	हास्य कलाकार
सायरस मिस्त्री	-	भारतीय उद्योगपती
मुलायमसिंग यादव	-	माजी मुख्यमंत्री उत्तर प्रदेश
जमशेद इराणी	-	भारतीय उद्योगपती
नागनाथ कोत्तापल्ले	-	मराठी साहित्यिक
विक्रम गोखले	-	मराठी कलाकार
सिद्धार्थ सूर्यवंशी	-	हिंदी कलाकार
इला भट	-	सामाजिक कार्यकर्ते
पेले	-	जागतिक फुटबॉल खेळाडू
हिराबा मोदी	-	पंतप्रधानांच्या मातोश्री
केसरीनाथ त्रिपाठी	-	माजी राज्यपाल बिहार व पश्चिम बंगाल
शरद यादव	-	माजी मंत्री भारत सरकार
शांती भूषण	-	जेष्ठ कायदेतज्ञ
तारकारत्न	-	तेलगु अभिनेता
डॉ. वेदप्रताप वैदिक	-	ज्येष्ठ पत्रकार
सलीम दुरानी	-	भारतीय क्रिकेटर
केशव महिंद्रा	-	महिंद्रा ग्रुप
सुलोचना	-	मराठी अभिनेत्री

सन २०२२-२३ मध्ये सीमेवर शहीद झालेले सर्व जवान, दिवंगत पोलीस, साहित्यिक, विचारवंत, राजकारणी, शास्त्रज्ञ, गायक, संगीतकार, नाट्य-चित्रपट अभिनेते व अनेक लहान थोर व्यक्ती - या सर्वांना..**भावपूर्ण श्रद्धांजली!**

मराठी विभाग

केल्याने देशाटन,पंडित मैत्री,सभेत संचार।
शास्त्र ग्रंथ विलोकन, मनुजा चातुर्य येतसे फार।।

- मोरोपंत

विभागीय संपादक
प्रा. श्रीगणेश गायकवाड

अनुक्रमणिका

गद्य

१	एका दिशेचा शोध - संदीप वासलेकर	कु. बंदिशा मिलिंद माने	बी.ए. भाग १	समीक्षा	२१
२	स्पर्धा परीक्षा - आकर्षण अन् वास्तव	कु. सुप्रिया गणेश शिंदे	बी.ए. भाग १	माहितीपर	२४
३	मी पत्रपेटी बोलतेय!	कु. जान्हवी जगन्नाथ वीर	बी.सी.ए.भाग २	आत्मकथन	२७
४	''मी पर्यावरण बोलतोय!''	कु. श्रुती सर्जेराव शिर्के	बी.ए. भाग २	आत्मकथन	२९
५	तरुणाईच्या यशाच्या दिशा	रोहित बाबासो ऐवळे	बी.ए. भाग-३	एकांकिका	३२
६	उधळती गुलाल-भंडारा... उधळती बिया... निसर्ग निर्मितीचा जपा अमूल्य ठेवा - निसर्ग पूजा	कु. प्रणाली हणमंत घाडगे	बी.ए. भाग ३	ललितलेख	३६
७	पर्यटनाचे माहेरघर पाटण तालुका	कु. स्मिता लक्ष्मण जगताप	बी.ए. भाग ३	संशोधन	३९
८	पाटण तालुक्यातील रोजगार निर्मितीला पर्यटनाचा आधार	कु. भाग्यश्री विश्वास शेडगे	बी. कॉम. आय. टी.भाग १	माहितीपर	४५

पद्य

१	मैत्री	कु. प्रतिक्षा मारुती गुजर	बी.कॉम.आय.टी. भाग १	२३
२	नशीब	कु. सेजल पंडीत मोरे	बी.कॉम.आय.टी. भाग १	२३
३	ती	श्री. पृथ्वीराज तानाजी चव्हाण	बी. ए. भाग १	२६
४	आई	कु. तेजश्री बबन मोरे	बी.कॉम.आय.टी.	२६
५	मी आहे ना	श्री. पृथ्वीराज तानाजी चव्हाण	बी. ए. भाग १	२८
६	लाभो सुखाचे चांदणे	सौ. सुनीता चौधरी	एम. ए. भाग २	४८
७	अंगणीची तुळस मी	सौ. सुनीता चौधरी	एम. ए. भाग २	४८
८	विठ्ठल भेट	सौ. सुनीता चौधरी	एम. ए. भाग २	४८

एका दिशेचा शोध – संदीप वासलेकर

कु. बंदिशा मिलिंद माने, बी.ए. भाग १

'एका दिशेचा शोध' या पुस्तकामध्ये भारतीय घडामोडींचे दृष्टिकोनातून विवेचन करणारे मराठीतील एकमेव पुस्तक. आंतरराष्ट्रीय किर्तीचे विश्लेषक संदीप वासलेकर हे देशासमोरील निव्वळ आव्हाने वा प्रश्न न मांडता त्यावर परिणामकारक उपाय सुचवितात. आपली शिक्षणप्रणाली आदर्श कशी करता येईल याचे उत्तम उदाहरण म्हणजे हे पुस्तक. संदीप वासलेकर यांचे 'एका दिशेचा शोध' म्हणजे प्रत्येक भारतीयाने आवर्जून वाचावे असे पुस्तक आहे.

'एका दिशेचा शोध' या पुस्तकाचे लेखक संदीप वासलेकर हे आहेत. या पुस्तकाच्या माध्यमातून समाज प्रगत व आनंदी कसा होतो याची गुरुकिल्ली जी इतर देशांना सापडली आहे, ती मराठी लोकांच्या हातात आणून द्यावी हा उद्देश या पुस्तकात आहे. विविध प्रश्नांची उत्तरे शोधण्यासाठी आपण दोन विषयांकडे लक्ष दिले पाहिजे. त्यापैकी एक विषय आहे माणुसकीच्या शत्रुसंगे सुरू असलेले युद्ध! एका मर्यादीत दृष्टिकोनातून त्याला दहशतवादी विरोधी लढा म्हणता येईल. हिंसाचारापासून परावृत्त करण्यासाठी केलेली धडपड काही प्रमाणात त्याला आलेले यश असे बरेच काही अनुभव व त्याच्यातून निघालेले निष्कर्ष आपल्यासमोर ठेवले आहेत.

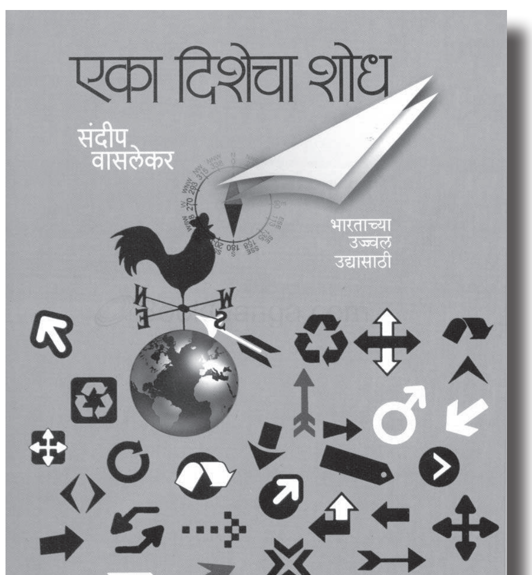

'एका दिशेचा शोध' या पुस्तकामध्ये भारतीय घडामोडींचे दृष्टिकोनातून विवेचन करणारे मराठीतील एकमेव पुस्तक. आंतरराष्ट्रीय किर्तीचे विश्लेषक संदीप वासलेकर हे देशासमोरील निव्वळ आव्हाने वा प्रश्न न मांडता त्यावर परिणामकारक उपाय सुचवितात. आपली शिक्षणप्रणाली आदर्श कशी करता येईल याचे उत्तम उदाहरण म्हणजे हे पुस्तक. संदीप वासलेकर यांचे 'एका दिशेचा शोध' म्हणजे प्रत्येक भारतीयाने आवर्जून वाचावे असे पुस्तक आहे. भारत उद्याची महासत्ता आहे हा समज असणाऱ्याच्या डोळ्यात झणझणीत अंजन घालून त्यांना वास्तवाची जाणीव हे पुस्तक करून देते. महत्त्वाची बाब म्हणजे लेखक फक्त प्रश्न मांडून थांबत नाही तर त्याची उत्तरे शोधण्याचा प्रयत्न करतो. एका समृद्ध आणि आनंदी समाजाची निर्मिती करण्यासाठी 'सामान्य नागरिकांपासून ते राजकारण्यापर्यंत प्रत्येकाने काय करावे हे व्यवस्थीतपणे या पुस्तकात मांडले आहे'. जागतिकीकरणात अनेक वर्षे सक्रीय सहभाग असलेल्या आणि म्हणूनच दहशतवाद, शिक्षण, कायदा व सुव्यवस्था, राजकारण, अर्थकारण, पर्यावरण, दारिद्र्य निर्मूलन आणि अश्या विविध विषयांचा सखोल अभ्यास करणाऱ्या वासलेकरांचे पुस्तक आपल्याला विचार करायला उत्स्फूर्त करते.

पुस्तक वाचताना एक गोष्ट प्रकर्षाने जाणवते ती म्हणजे

राजकीय इच्छाशक्ती असेल आणि नागरिकांचा सहभाग असेल तर सबंध देशाचा अत्यंत कमी कालावधीत कायापालट होऊ शकतो. उदाहरण म्हणून मलेशिया, सिंगापूर या देशांचा उल्लेख या पुस्तकात केला आहे. ४० वर्षापूर्वी हे देश अत्यंत गरीब होते. त्यावेळच्या भारताहूनही त्यांची परिस्थिती खालावलेली होती. मलेशियाला देशाचा कायापालट करायला जेमतेम १० वर्षे लागली. पुस्तकातील एका प्रकरणात वासलेकरांनी लिहिले आहे की, ज्या देशाचे नेते मोठे, तो देश लहानच राहतो आणि दुर्दैवाने आपल्या भारताची तीच परिस्थिती आहे. वेगाने वाढत जाणारी गरीब-श्रीमंत दरी याचे लक्षण आहे. दहशतवाद, नक्षलवाद यांसारख्या दऱ्या याच्यातूनच निर्माण होतात. फिलीपाईन्समध्ये एकेकाळी दहशतवादाने थैमान घातले होते. परंतु फिडेल रामोस अध्यक्ष झाल्यावर त्यांनी काही ठोस पावलं उचलली, ज्याने या दहशतवादाचे प्रमाण लक्षणीय प्रमाणात कमी झाले. वासलेकरांनी रामोस यांना एका झालेल्या भेटीत या यशाचे रहस्य विचारले. त्यांनी सांगितल्यानुसार विकास, न्याय, अस्मिता आणि शिस्त या चार मार्गांनी रामोस यांनी काही कार्यक्रम राबविले. सर्व समावेशक प्रगती ही एका निकोप समाजाच्या निर्मितीसाठी अत्यंत आवश्यक बाब आहे. भारतात राजकारणी पक्ष फक्त बोलतात पण सर्वसमावेशक प्रगतीसाठी पोषक समाजरचना करण्यात अयशस्वी ठरतात. किंबहुना फार कमी नेते तसे प्रयत्न करतात. शिक्षण या अत्यंत मुलभूत घटकाकडे अक्षम्य दुर्लक्ष होत आहे. शिक्षणावरील एका प्रकरणात वासलेकरांनी काही आकडे दिले आहेत ते वाचून वास्तव किती भयानक आहे याची जाणीव झाल्यावाचून राहत नाही. २०२५ सालापर्यंत भारतात सुमारे ६० कोटी लोक हे स्वत:चा उदरनिर्वाह करायच्या वयाचे असतील. परंतु सध्याच्या वेगाने आपण जात राहिलो तर यातले फक्त ५ कोटी लोक हे पदवीधर असतील. उरलेल्या ५५ कोटींपैकी १५ कोटी लोक शालांत परीक्षा उत्तीर्ण झालेले असतील. ४० कोटी कामगार हे शिक्षण अपूर्ण राहिलेले असतील. आपल्या देशाची प्रगती कोणत्या दिशेने चालू आहे हा अत्यंत गंभीर प्रश्न आहे. भारतातल्या ६.५ लाख खेड्यांमध्ये पहिली ते चौथीपर्यंत शिक्षण देणाऱ्या शाळा आहेत. पण आठवी पर्यंत शिक्षण देणाऱ्या शाळा सव्वादोन लाख, तर मॅट्रीक पर्यंत शिक्षण देणाऱ्या दीड लाखाहूनही कमी शाळा आहेत. ही सरकारी आकडेवारी जरी खरी मानली तरी, ६.५ लाखांपैकी ४.५ लाख खेड्यांमध्ये १०वी पर्यंत शिक्षणाची सोयच नाही, लोकहो उद्याची पिढी ही अशी घडते आहे.

ही पिढी उद्याचा भारत घडवणारी आहे. ही जर अशिक्षित किंवा अर्धशिक्षित राहिली तर एका महासत्तेची निर्मिती कशी काय करू शकणार? निर्मिती सोडा, महासत्ता ही संकल्पना तरी समजणार आहे काय? मलेशियामध्ये १९९५ साली पंतप्रधान डॉ. महाथीर मोहम्मद यांनी २०20 साली मलेशिया प्रगत देशांच्या यादीत असेल, हा विचार लोकांच्या मनात रुजवला. त्यादृष्टीने कार्यक्रम राबविले. म्हणजे जवळ जवळ २५ वर्षांची व्हीजन. मलेशिया आणि भारत यांनी एकाच वेळेस म्हणजे १९९० च्या सुमारास खुली अर्थव्यवस्था स्वीकारली. मलेशिया हा देखील भारताप्रमाणे विविधतेने नटलेला देश आहे. १९९० साली मलेशिया व भारत या दोन्ही देशात सारखीच परिस्थिती होती. पण आज मलेशियाने केलेली प्रगती पाहून आपल्याला थक्क व्हायला होते. आरोग्य सेवा, शिक्षण, उद्योग, पायाभूत सुविधा यांबाबत मलेशिया २००५ मध्येच युरोपच्या पातळीवर येऊन पोहचला.

'प्रगत देश आणि अप्रगत देश त्यांच्यात आढळणारा मुलभूत फरक म्हणजे - वासलेकर लिहितात सिंहासन'! सिंगापूरच्या प्रगतीचे शिल्पकार ली कुआन यू यांना एका परिषदेत एका आफ्रिकन नेत्याने प्रश्न विचारला, ''आमचे देश खूप मागासलेले आहेत. पण अशीच अवस्था २०-२५ वर्षांपूर्वी सिंगापूरची होती. हे आजची परिस्थिती पाहून खरे वाटणार नाही. सिंगापूरने प्रगती कशी केली? आम्ही तुमच्याकडून काय शिकू शकतो. यावर ली म्हणाले ''राष्ट्र छोटे असो वा मोठे, एकवंशीय असो वा विविधधर्मी, सागरी किनारी असो वा पर्वताच्या कुशीत जगातल्या सर्व राष्ट्रांची प्रगती व तेथील लोकांचे भवितव्य हे एका गोष्टीवर अवलंबून असते ते म्हणजे 'सिंहासन'. सिंहासनावर बसणाऱ्यावर तुमचा अंकुश आहे का? सिंहासनाला पायऱ्या आहेत का? आमच्या इथे उच्चपदावरील नियुक्ती किंवा निवाडा करण्यासाठी क्षमता पात्रता ठरवणारे अनेक निकष आहेत. केवळ लोकप्रियतेच्या आधारावर तुम्ही पंतप्रधान होऊ शकत नाही. त्यासाठी तुमची योग्यता हवी. केंद्रीय मंत्रीमंडळात येण्यासाठी पुरेसा अनुभव व क्षमता असायला हव्यात. ''पण आज भारतात काय चित्र दिसते. हे वेगळे सांगायची गरज नाही. कुठल्याही पक्षाच्या नगसेवकावर खुनी हल्ला होतो म्हणून बातमी येते पण ज्याच्यावर हल्ला झाला त्याच्यावरही खूनाचा प्रयत्न,

संघटीत गुन्हेगारी यांसारखे गंभीर गुन्हे दाखल असतात आणि हे लोक आपल्यावर राज्य करत आहेत. कसा होणार सर्वसमावेशक विकास? कोण राबवणार योजना? आणि याला माझ्यासारखे लोकही जबाबदार आहेत. त्यांना मला जाब विचारता येऊ शकतो पण मी काहीच करत नाही. वासलेकर नेमके समाजाच्या याच नाकर्तेपणावर बोट ठेवतात. पाण्याचा बर्फ होताना एक रेणू घन होतो. मग त्याच्या शेजारचा आणि असं करत-करत सगळ्या पाण्याचा बर्फ होतो. सुरूवात एका नागरिकापासून व्हायला हवी. आपण लोकप्रतिनिधिंना वार्डात केलेल्या कामाबद्दल किंवा न केलेल्या कामाबद्दल जाब विचारायला हवा आणि ते निश्चित अवघड नाही. देशाची प्रगती होण्यासाठी नागरिकांमध्ये 'हा देश माझा आहे' ही भावना फार खोलवर रुजवायला हवी. नुसते क्रिकेट किंवा संगीत या बाबतीत नव्हे तर एकंदर देशाच्या जडणघडणीत!

मित्रांनो ज्यांनी हे पुस्तक अजून वाचले नसेल त्यांनी जरूर वाचा. तुम्हाला जागतिक राजकरण कसे चालते. एका समृद्ध समाजाची निर्मिती होण्यासाठी काय आवश्यक आहे. भारतापुढे आता कोणत्या समस्या आहेत, इतर काही देशांनी या समस्यांवरचा कसा यशस्वीपणे मुकाबला केला आहे, आणि आपली भारतीय नागरिक म्हणून काय भूमिका हवी हे जाणून घ्यायची आपली इच्छा असेल तर हे पुस्तक (एका दिशेचा शोध) आवर्जून वाचा!

◉◉◉

मैत्री

कु. प्रतिक्षा मारुती गुजर, बी.कॉम.आय.टी. भाग १

मैत्री नावाचं पान आयुष्याच्या पुस्तकात दिसतं
रक्तापलिकडचं एक गोड नातं फुलत असतं
कधी रुसते, कधी फुगते
चुकलं तर समजून घेते.

न सांगता दुःखही आपोआप कळतं
गुपित सांगायला हक्काचं नात असतं
धर्म, जात, पंथ याहून ही वेगळी असते
निस्वार्थ प्रेमाची शान असते.
अंतर पडलं म्हणून दूर जात नसते,
मैत्री ही अशीच गोड असते.

नशीब

कु. सेजल पंडीत मोरे, बी.कॉम.आय.टी. भाग १

जीवन हा एक प्रवास आहे.
चालत राहणे कर्तव्य आहे.
काय आपणास मिळेल पुढे,
हा तर नशिबाचा भाग आहे.
कधी आनंद तर कधी दुःख
हा ऊन सावलीचा खेळ आहे.
आंबट, गोड नात्यांची इथे
एक चविष्ट भेळ आहे.
आयुष्य खूप सुंदर आहे
जगता येणं महत्त्वाचे आहे.
अडचणी सर्वांनाच आहेत
मात करणं महत्त्वाचे आहे.
आयुष्यात नको होऊ निराश
खरचं इतकं ते कठीण नाही,
हे दिवसही बदलून जातील
स्थिर जगात असे काहीच नाही
जीवन हा एक प्रवास आहे
नशीब त्याचा एक भाग आहे...

स्पर्धा परीक्षा - आकर्षण अन् वास्तव

कु. सुप्रिया गणेश शिंदे, बी.ए. भाग १

स्पर्धा परीक्षेतील यश-अपयश यात दोष कुणाला द्यायचा? अधिकारी होण्याचे स्वप्न पाहणारे युवक-युवती, शासन, परीक्षा घेणारा आयोग, अवाजवी अपेक्षा ठेवणारे आई-वडील की समाज. हा प्रश्न महत्त्वाचा आहे. स्पर्धा परीक्षा खरंतर युवा पिढीचं सर्वात मोठ स्वप्न. भारतात क्रिकेट सोडलं तर दुसऱ्या खेळाला खेळ म्हणतात यावर अधिकतर तरुण विश्वास ठेवत नाहीत. तसच काहीसं स्पर्धा परीक्षेत यश मिळवून अधिकारी होणं म्हणजेच करिअर, नाही तर दुसऱ्या क्षेत्रात यश मिळवलं तरी त्याला 'करिअर' म्हणणे याबाबत युवा पिढी साशंकच आहे, असे दिसून येते.

काही दिवसांपूर्वी नेहमीप्रमाणे मी वर्तमानपत्र वाचत होते. माझे लक्ष एका बातमीकडे गेले. ती बातमी मी संपूर्ण वाचली. ती बातमी अशी होती की, विद्येचे माहेरघर असणाऱ्या पुण्यात एका तरुणाने स्पर्धा परीक्षेचा ताण असह्य झाल्यामुळे गळफास लावून आत्महत्या केली. एक स्पर्धा परीक्षेचा अभ्यास करणारी विद्यार्थिनी या नात्याने या घटनेने मला विचार करण्यास भाग पाडले की स्पर्धा परीक्षा फक्त आकर्षणाचा भाग नाही तर त्याचे वास्तवही आपण जाणून घेतले पाहिजे.

स्पर्धा परीक्षेतील यश-अपयश यात दोष कुणाला द्यायचा? अधिकारी होण्याचे स्वप्न पाहणारे युवक-युवती, शासन, परीक्षा घेणारा आयोग, अवाजवी अपेक्षा ठेवणारे आई-वडील की समाज. हा प्रश्न महत्त्वाचा आहे. स्पर्धा परीक्षा खरंतर युवा पिढीचं सर्वात मोठ स्वप्न. भारतात क्रिकेट सोडलं तर दुसऱ्या खेळाला खेळ म्हणतात यावर अधिकतर तरुण विश्वास ठेवत नाहीत. तसच काहीसं स्पर्धा परीक्षेत यश मिळवून अधिकारी होणं म्हणजेच करिअर, नाही तर दुसऱ्या क्षेत्रात यश मिळवलं तरी त्याला 'करिअर' म्हणणे याबाबत युवा पिढी साशंकच आहे, असे दिसून येते.

पुण्यात स्वप्नील लोणकर या अवघ्या २४ वर्षाच्या तरुणानं आत्महत्या केली. कारण मुख्य परीक्षा उत्तीर्ण होऊन मुलाखत लवकर न झाल्याने ताणतणाव निर्माण झाला. एका तरुणाची आत्महत्या ही अतिशय दुर्दैवी व मनाला वेदना लावणारी घटना आहे. त्याच्या कुटुंबावर काय बेतलं असेल याची कल्पना करणेही अशक्य. पण या आत्महत्येचे समर्थनही करता येणार नाही. किंबहुना ज्या वयात संघर्ष करावयाची उर्मी हवी त्याचवेळीस माघार घेणे किती योग्य आहे? येणाऱ्या पिढीने यातून काय बोध घ्यायचा? हा प्रश्नच निर्माण होतो. त्याच्या जाण्याने जेवढे दुःख त्याच्या कुटुंबीयांना झाले त्यापेक्षा जास्त दुःख त्यांना इथून पुढे सहन करावे लागेल. कारण तोच तर त्यांच्या कुटुंबाचा आधार होता.

तेव्हा मित्रांनो मनाशी एक ठाम गाठ बांधून ठेवा की, रस्त्यावर, उन्हातान्हात, शेतात कुठेही काम करीन पण आत्महत्येचा मार्ग कधीही स्वीकारणार नाही. या जगात अडचणी वेगवेगळ्या स्वरुपाच्या असतात. मग तो शेतात राबणारा शेतकरी असो अथवा उच्चपदस्थ अधिकारी किंवा राजकारणी, रस्त्यावर उभा राहून चणे-फुटाणे विकणारा फेरीवाला असो अथवा मोठा उद्योगपती असो. पण या चक्रीवादळात ठामपणे जो उभा राहतो, तोच खरा त्याच्या जीवनाचा शिल्पकार ठरतो. आजच्या काळात छोटी व विभक्त कुटुंबे पाहावयास मिळतात. आजी-आजोबा बरोबर राहणे म्हणजे एकत्र कुटुंब अशी कल्पना असणारी नवीन पिढी अनुभवाने खूपच मागे पडत आहे असे दिसून येते. घरात तीन किंवा चारच जण, पती-पत्नी, एक किंवा दोन मुलं. संपूर्ण लक्ष याच्या किंवा तिच्यावरच केंद्रीत झालेलं असतं. आवश्यकतेपेक्षा जास्तच लाड व गरजेपेक्षा जास्त सुखसोयी यातून नकार हा या पिढीला माहीतच नाही. अपयश पचवणे तर दूरच. त्यामुळे मुलं पदवीधर झाली की त्यांच्याकडून अवास्तव अपेक्षा ठेवायचे व लहानपणापासून तुला काहीही कमी पडू दिले नाही, कोणतीही गोष्ट नाही म्हटलो नाही, मग तू आता आमच्या अपेक्षा पूर्ण करायला पाहिजेत अशा

अपेक्षांचे ओझे त्याच्या डोक्यावर लादले जाते. त्यातूनच त्याच्या मनावर ताण-तणाव निर्माण होण्यास सुरूवात होते व त्याचे परिणाम शेवटी व्हायचे तेच होतात.

आज इयत्ता पहिलीपासून इयत्ता आठवीपर्यंत परीक्षा रद्द झाल्या आहेत. मुलांना वयाप्रमाणे वर्गात प्रवेश मिळतो. खरंतर मोठ-मोठ्या शिक्षण तज्ज्ञांनी व शासनाने यावर पूर्ण विचार केला असेल म्हणूनच हा निर्णय झाला असेल, पण मला वाटते की याचा थोड़ा फेरविचार व्हायला हवा. अगदी लहान वयात ज्या सवयी लागतात, जे संस्कार होतात तेच मोठेपणी त्यांच्या कामी येतात. मग लहाणपणीच परीक्षांची सवय नाही, नापास होण्याची भिती नाही अगदी १५ ते १६ वर्षाचे होईपर्यंत. अभ्यास करावा असे काहीच नाही मग अचानक ज्या वयात अनेक गोष्टी कळायला लागतात, ज्याचे आकर्षण वाटते, ज्या कराव्याशा वाटतात त्या वयात अभ्यासासारखी नावडती गोष्ट करणं विद्यार्थी कितीसं लक्ष देऊन करणार हा प्रश्नच आहे. त्यात भर म्हणून शाळेत शिक्षकांनी रागवायचे नाही, मारायचे नाही, अपमान करायचा नाही हे शासनाचे कायदे आहेत. अगोदरच्या काळात म्हणजे २५ ते ३० वर्षापूर्वी घरात आगाऊपणा केला तर शिक्षकांची भिती घालायचे. याउलट आता मुलेच शिक्षकांना आई-वडिलांची भिती घालतात. तेच आई-वडील आज आपल्या मुलाला का रागावला, का अपमान केला म्हणून शाळेत जाऊन कायदेशीर कारवाईची भाषा करू लागलेत. याचे परिणाम फारसे चांगले होताना दिसत नाहीत.

इयत्ता पाचवीची स्कॉलरशीप, आठवीची स्कॉलरशिप या स्पर्धा परीक्षा व वर्गात पहिले येणे हे सर्व हवचं. तरच पुढच्या स्पर्धा परीक्षा यामधले यश-अपयश पचवता येऊ शकेल. परीक्षा म्हटलं की ताणतणाव आलाच, जो यायलाच हवा. आपल शरीर पीळदार, निरोगी, सुदृढ हवं असेल, तर व्यायाम आवश्यकच आहे. व्यायामाने शरीरावर ताण येतो व शरीर सुदृढ बनते. त्याचप्रमाणे मेंदूचा सुद्धा व्यायाम होणे आवश्यक आहे आणि जोपर्यंत लहान वयातच थोडा मेंदूला ताण देण्याची व यश-अपयश पचविण्याची सवय लागत नाही तोपर्यंत आयुष्यात मोठे-मोठे ताण-तणाव सहन करण्याची क्षमता निर्माण होणार नाही. नाहीतर जीवनाच्या प्रवासात एखादे वादळ निर्माण झाले तर हताश होण्यापलीकडे काहीच उरणार नाही.

स्पर्धा परीक्षेसंदर्भात बोलायचं झालं तर विद्यार्थी हा मुख्य घटक आहे. आपण उच्चपदस्थ अधिकारी होणार याच विश्वात फक्त राहून चालणार नाही. बऱ्याचदा आपल्या जवळच कोणीतरी या परीक्षेत यशस्वी होतो मग घरातील व नातेवाईकांनाही वाटतं म्हणून स्पर्धा परीक्षेच्या मागे धावण्यास सुरूवात होते. तरुण पिढीने अगोदरच स्वतःचे आत्मपरीक्षण करावयास हवे. माझी बौद्धिक क्षम ता काय आहे? कष्ट घेण्याची किती तयारी आहे? किती वर्षापर्यंत कमवायला सुरू करणे आवश्यक आहे?, आणि अपयश आले तर पुढे काय? थोडक्यात, दुसरा पर्याय काय? या सर्व गोष्टींचा पूर्ण विचार करून अपयश आलेच तर न डगमगता दुसरा पर्याय आनंदाने स्वीकारणे जमले पाहिजे. स्पर्धा परीक्षेमुळे एक नोकरी मिळणार होती त्याऐवजी दूसरी मिळेल किंवा व्यवसाय पण पर्याय आहे, हे मनोमनी पूर्ण रूजवणे गरजेचे आहे. कित्येक युवक अगदी डॉक्टर, इंजिनिअर ते व्यवसाय, राजकारण यामध्ये यशस्वी झाले आहेत. किंबहुना स्पर्धा परीक्षेच्या नोकरीपेक्षा जास्त यशस्वी वाटण्याइतपत यश मिळविले आहे. एक सुरक्षित नोकरीपेक्षा जास्त यशस्वी वाटण्याइतपत यश मिळविले आहे. या परीक्षेचा अभ्यास करावा व योग्यवेळी बाहेर पडण्याचाही निर्णय घेता यावा हेच योग्य ठरेल. या परीक्षेचा एक फायदा नक्कीच करून घ्यायचा की चौफेर मिळविलेले ज्ञान व मोठे होण्याचे पाहिलेले स्वप्न दोन्ही सदैव जिवंत ठेऊन दुसरा पर्याय निवडलेल्या क्षेत्रात उत्तम यश मिळवणे होय. किंबहुना दुसऱ्या पर्यायाने यशस्वी झाल्यावर अस वाटलं पाहिजे की, स्पर्धा परीक्षेत अपयश आलं ते बरं झालं नाहीतर सरकारी गाडीतून फिरण्याऐवजी स्वतःच्या आधुनिक मोटारीतून फिरायला मिळाले नसते.

याचे समाधान व्हावयास हवे.

स्पर्धा परीक्षा देणाऱ्या विद्यार्थ्यांचा गोंधळ होण्यास अनेक कारणे आहेत. एका गोष्टीची खासकरून आवश्यकता वाटते ती की, यामध्ये शासन, महाराष्ट्र लोकसेवा आयोग व ज्या शासकीय विभागातील जागा भरावयाच्या आहेत, तो विभाग याचा योग्य तो समन्वय असणे अतिशय आवश्यक आहे. याचा क्रम असा असावा असे मला वाटतय की, ज्या विभागाच्या जागा निघतील त्या विभागाने लोकसेवा आयोगाकडे जागांची आवश्यकता असलेली माहिती देण्यापूर्वी संपूर्ण शासकीय कागदपत्रांची पूर्तता करणे आवश्यक आहे. (उदा. वित्त विभागाची परवानगी, बिंदूनामावली तपासून घेणे) तसेच आयोगाने एक दरवर्षीचे कायमस्वरूपी वेळापत्रक बनवणेही आवश्यक आहे. उदाहरणार्थ जूनचा पहिला रविवार-पूर्व परीक्षा, दोन महिन्यांनी दुसरा आठवडा मुलाखती व दोन म हिन्यांनी निकाल इत्यादी. अंतिम निकाल जाहीर झाल्यानंतर ज्या विभागाची मागणी होती त्या विभागाला अंतिम यादी देणे व त्या विभागाने तीन महिन्याच्या आत उमेदवाराची सर्व चौकशी पूर्ण करून कामावर रुजू करून घेणे. या सर्व घटकांनी जर एकत्रीतपणे, संघटीतपणे व समन्वयाने काम केले तर विद्यार्थ्यांना मानसिक त्रास कमी होईल. दोन वर्षे प्रतिक्षा करावी लागणार नाही व ज्या विद्यार्थ्यांना या मायाजालातून बाहेर पडायचे आहे तेही आपल्या दुसऱ्या पर्यायाकडे वेळेतच आकर्षित होतील व दुसरे स्वप्नील लोणकर होण्यापासून वाचतील. इतकं या निमित्ताने सांगावेसे वाटते.

◉◉◉

ती

श्री. पृथ्वीराज तानाजी चव्हाण, बी. ए. भाग १

नेहमी हसत असणारी ती
आता हिरमुसल्यासारखी दिसते,
कोणास ठाऊक आता ती
एकटी-एकटी भासते
छोट्या-छोट्या गोष्टीवर वाईट वाटणं
आता तिच्या सवयीचे वाटते
कोणास ठाऊक का आता
स्वतः मध्ये गुंतनं तिला जवळचे वाटते
रोज आतून खचते ती
असे वाटते,
कोणास ठाऊक का आता
तिचं वागणं का रोज बदलत आहे असे वाटते.

आई

कु. तेजश्री बबन मोरे, बी.कॉम.आय.टी.

आई एक नाव असते, जगावेगळा भाव असते...
आई एक जीवन असते, प्रेमळ मायेचे लक्षण असते...
आई एक खास असते, जिव्हाळ्याची रास असते....
आई एक आठवण असते, प्रेमाची साठवण असते....
आई एक वाट असते,आयुष्यातील सर्वात पहिली
गाठ असते...
आई एक गोड नाते असते, बहरणाऱ्या जीवनाची
हिरवे पाते असते..
आई एक सुंदर घर असते, वात्सल्याची सर असते...
आई हृदयाची हाक असते, नि:शब्द जाग असते...
आई एक क्षमेची मूर्ती असते,
सतत सोबत राहून मार्ग दाखवत असते
आई एक परोपकारी असते,
जी स्वतःसाठी न जगता
इतरांसाठी जगत असते.

मी पत्रपेटी बोलतेय!

कु. जान्हवी जगन्नाथ वीर, बी.सी.ए. भाग २

सध्याचे युग हे संगणकाचे युग आहे. एकमेकांच्या संवादासाठी आता मोबाईल आला आहे. आधुनिक संदेश वहनासाठी पूर्वीच्या पोस्टकार्ड अर्थात पत्राची जागा आता ई-मेल व व्हाट्सअप मेसेजेस अशा सोशल मीडियाने घेतली आहे. दूरवरचा प्रवास घडून हाती पडलेल्या पत्राची आतुरतेने वाट पाहणारे बसल्या जागी एकमेकांशी संवाद साधत कुठेतरी गल्ली बोळात गर्दीच्या ठिकाणी असणारी लाल रंगाची पत्रपेटी आता दिसेनाशी झाली आहे.

उन्हा-पावसात राहते उभी तुमच्यासाठी
घडवाया स्वकीयांच्या तुमच्याशी भेटीगाठी!
पोस्टाची मी पेटी !!

माणसापेक्षा शब्द अधिक दुरवर प्रवास करतात. ही जर्मन म्हण मी खरी करुन दाखवते. माझ्या पोटातून, पत्रांच्या वाहनातून, शब्द दाही दिशांना भटकत असतात. जशी धनाची पेटी, प्रसाधनांची पेटी तशी मी मनाची पेटी. माझ्या पोटी अनंत मनेच असतात. खरे आहे ना.

सध्याचे युग हे संगणकाचे युग आहे. एकमेकांच्या संवादासाठी आता मोबाईल आला आहे. आधुनिक संदेश वहनासाठी पूर्वीच्या पोस्टकार्ड अर्थात पत्राची जागा आता ई-मेल व व्हाट्सअप मेसेजेस अशा सोशल मीडियाने घेतली आहे. दूरवरचा प्रवास घडून हाती पडलेल्या पत्राची आतुरतेने वाट पाहणारे बसल्या जागी एकमेकांशी संवाद साधत कुठेतरी गल्ली बोळात गर्दीच्या ठिकाणी असणारी लाल रंगाची पत्रपेटी आता दिसेनाशी झाली आहे. आजच्या धकाधकीच्या काळात टेलिग्राम अर्थात तार बंद लिफाफ्यात येणाऱ्या भेटवस्तू, भेटकार्ड, ग्रींटिंग कार्ड जवळपास बंद झाले आहेत. पत्रामधील प्रेमभाव, आदर, ओलावा आपल्या लेखणीतून होणारी देवाण-घेवाण हे सर्व मोबाईल व संगणकाच्या फलकावर आले आहे. यामुळे लेखनाचा सरावही थांबला आहे असे म्हणायला हरकत नाही. पूर्वी पोस्टमन काका दिसले की आमचे काही पत्र आले आहे का? असे आवर्जून विचारले जायचे. मात्र आजचा काळ बदलला आहे. विज्ञानाची प्रगती होऊन मात्र परस्परांची संवादाची साधणे पण बदलली आहेत. शिक्षण आणि तंत्रज्ञानाने क्रांती घडवून सर्वांचे राहणीमान जीवन प्रत्येक गावात पत्रपेटीचा लाल डबा लटकत असायचा. परंतु आता मात्र तो दिसेनासा झालायं. पूर्वीच्या काळी दुरवरच्या पाहुण्यांसोबत बोलण्यासाठी पत्र हेच संवादाचे साधन होते. आपत्तीकालीन परिस्थिती टेलिग्राम, तार यांचा वापर होत असायचा. पण सध्याच्या डिजिटल युगात यामध्ये खूप बदल झाले आहेत. प्रसंगी बसल्या जागी मोबाईलच्या मदतीने जगातील कानाकोपऱ्यात थेट संवाद साधला जात आहे. काही वर्षांपूर्वी पोस्टमनची वाट पाहावी लागायची. पूर्वी १५ पैशांच्या पत्राला खूप महत्त्व होते. त्यामुळे नोकर भरती किंवा सुख:दुखाचे सर्व निरोप ते पत्राद्वारेच मिळत होते. त्यात लग्न पत्रिकेपासून ते नोकर भरतीची ऑर्डर, न्यायालयात असलेल्या खटल्याच्या नोटीशी, मनी ऑर्डर सर्व प्रकारचे निरोप पोस्टमन मार्फत मिळत असे. परंतु आता समाज माध्यमाद्वारे काही क्षणात सुख:दुखाचे निरोप संबंधित नातेवाईकांपर्यंत पोहचत आहेत. त्यामुळे आजच्या आधुनिक युगात गावागावात बसलेली लाल रंगाची टपाल पेटी कालबाह्य होत असल्याचे दिसून येत आहे.

मनातील भावनांना शब्दरूप येतं. कागदावर ते साकारतं, त्याचं पत्र होतं. कधी ते वात्सल्याचं गोड रूप घेतं, कधी रागाचं रौद्र रूप, कधी त्यात आनंदाची कारंजी असतात तर कधी निराशेची काळजी. कधी उत्सुकता डोकावते तर कधी तत्वज्ञान बोलते.

पत्र म्हणजे मानवी व्यवहाराचे परराष्ट्रमंत्रीच त्या परराष्ट्र व्यवहार खात्याच्या कार्यालयामध्ये काम करणारी एक सेवीकाचं मी. या पत्रांचे उद्देश तरी किती भिन्न. पिंडापिंडात वेगळी मती तशी पत्रापत्राची वेगळीच प्रकृती.. बहुतेक घरगुती

पत्रात क्षेमकुशल कळवणे, विचारणे असते. कधी आनंदाची वा दु: खाची घटना कळवणे. ही पत्रे साधी सालस असतात. मित्रांची पत्रे ती मिष्किल फिरक्या घेणारी, कधी अभिनंदनाची. एका ओळीपासून ते दहा पानी असा या पत्रांचा विस्तार असतो. त्या मानाने व्यावहारिक पत्रे कशी आटोपशीर। अघळ पघळपणा न करणारी म्हणूनच कोरडी, व्यावहारिक पत्रात चौकशी, मागणी, आभार, अर्ज, होकार, नकार, बँक व्यवहार, शेअर बाजारांचे आर्थिक व्यवहार, असे कायं कायं असतं. पत्राचा मालक कधी सुखी होतो, कधी दु:खी, त्याचा चेहरा मला अगोदरच दिसतो. पत्राचे आकार तरी किती भिन्न, तसेच रंगसुद्धा! कार्डे, आंतरदेशीय पत्रे, पाकिटे, लिफाफे, पिवळे, हिरवे, निळे, पांढरे, सप्तरंगी इंद्रधनुष्यच! रंगीत पाकीट पोस्टात आले की समजते ग्रीटिंग आहे. गुलाबी पाकीट आलं की जाणवतं कुणा रसिकांच हे पत्र. बहुदा प्रियकर प्रेयसींच, काही पत्रांना तर अत्तराचा गंधही असतो. मी पण खूप खुश होतो, तर वाचणारा का नाही होणार? दिवाळी, नाताळात तर मला अजीर्ण होते. हल्ली माझं पोट दुखतं हो! मला कसं आवडतं? कुणाची लग्न जमावीत, कुणाला नोकरी लागावी, कुणा पेश्नानराला चेक मिळाला..... अशी चांगली कामे करायला आवडतं. बीभित्स भाषा वापरलेली विनाकारण धमक्या देणारी पत्र मला नकोशी वाटतात. तशीच ती साखळीपत्र मला हात असते ना तर काढून फेकून दिली असती किंवा फाडून टाकली असती... स्वच्छ, सुंदर हस्ताक्षरातील पत्र मला आवडतात. पण नोटपेड, अर्धवट पत्ता लिहिलेली पत्र माझ्याकडे आणतात. माणसानं कधीही धांदरट असू नये! टाईप अक्षरांची पत्रंही घ्यायला मला खरं तर नकोच वाटतात. रुक्षपणाच तो; पण इलाज नसतो.

कधी कधी मला फुलून यायला होतं. पोस्टाची पेटी असल्याचा अभिमान वाटतो. धन्य धन्य वाटतं. कधी सांगू? सरस्वतीच्या दरबारातील मानकऱ्यांची, साहित्य क्षेत्रात दिग्गजांची पत्रं माझ्यात येऊन पडतात तेव्हा! त्यांचा हस्तस्पर्श झालेली, त्यांच्याच हस्ताक्षरातील ओळी वाचताना, त्यांची झोकदार सही बघताना माझा आनंद पोटात मावत नाही. मला तो दिवस सणासारखा पवित्र, मंगल वाटतो. ''साहित्यीक येती घरा। तोचि दिवाळी दसरा'' रोजचं काम इमाने इतबारे करत असताना माझी नजर नेहमी अशीच आनंददायी पत्रं शोधित असते.

◉◉◉

मी आहे ना ....

पृथ्वीराज तानाजी चव्हाण, बी. ए. भाग १

आपल्या आयुष्यात आलेली माणसं ही काही उगाच आलेली नसतात...

प्रत्येक गोष्टीमागे काहीतरी कारण असतं...

कुणाशीतरी काहीतरी ऋणानुबंध जुळलेले असतात

नाहीतर सव्वाशे करोड़ लोकसंख्येच्या देशात

नेमकी ओळख याच व्यक्तीशी का होते?

याचे उत्तर कोणीही देऊ शकत नाही...

जी नाती तयार होतात ती आपण जीवापाड जपावी

आपल्याला जगण्यासाठी ज्या प्राणवायूची गरज असते

तो प्राणवायू म्हणजे ही आपली माणसं ....

रक्ताच्या नात्यांना काही चॉइस नसतो

पण आपलेपणाच्या नात्यात तसं नसतं,

its matual relation

मन जुळलं की आपलेपणाचं नात होतं...

जे बंध खूप स्ट्राँग असतात ते कोणाच्याही सांगण्याने

किंवा विपरीत परिस्थितीत कधीच तुटत नाहीत...

आपण वाईट परिस्थितीतून जात असताना

मित्राचे किंवा मैत्रिणीचे ''मी आहे ना''

एवढे शब्द संजीवनी सारखे काम करतात.

अगदी प्रत्यक्ष नाही पण अप्रत्यक्ष सोबत असणं

खूप सकारात्मक ऊर्जा देणार असतं.

पैशांनी श्रीमंत होणं खूप सोपं आहे हो...

नात्यांनी समृद्ध होणं तितकचं कठीण...

“मी पर्यावरण बोलतोय!”

कु. श्रुती सर्जेराव शिर्के, बी.ए. भाग २

भविष्यात जर चांगले जीवन जगायचे असेल तर आत्ताच काहीतरी करायला हवे आहे. वेगवेगळ्या माध्यमातून निसर्गाचे रक्षण केले तर आणि तरच पर्यावरण तुमचे रक्षण करेल. शाळेमध्येसुद्धा पर्यावरण शिक्षण गरजेचे आहे. या मुलांना पण, माझे महत्त्व सांगा, पटवून द्या. अगदीच वाटले तर माझे महत्त्व माझ्या सानिध्यात नेऊन त्यांना शिकवा. ‘झाडे लावा, झाडे जगवा’ हे बोलून घोषणा देऊन होणार नाही. तर, त्यांच्या कार्यातून ते त्यांच्याकडून करून घेतले पाहिजे हे ध्यानात ठेवा.

सकाळी अचानक गार वाटू लागले. साधारणपणे ७ वाजले असतील. गारठा वाढत जात होता. मी लगेच अंगावर घेतले आणि झोपी जाण्याचा प्रयत्न करू लागले. अचानक हसण्याचा आवाज आला. इकडे तिकडे पाहिले तर कोणच नव्हते. भास झाला समजून मी तशीच झोपी गेले.

उन्हाळ्याचे दिवस होते आणि दुपारी अचानक लाईट गेली. प्रचंड गरम होत होते. खिडकीत बसून हवेची वाट बघत होते. पण हवेचा काही पत्ताच नव्हता. घामाने हैराण झाले होते. एवढ्यात मोठ्याने हसण्याचा आवाज आला. आजूबाजूला बघितले कोणीही नव्हते. परत एकदा भास झाला असे सम जून लाईट सोबत गार हवेची वाट बघू लागले.

सायंकाळी फिरून यायचे असे ठरविले होते. सायंकाळी साधारणपणे ५ वाजण्याच्या सुमारास आकाशात काळे ढग जमू लागले आणि काही समजण्याच्या आतच तुफान पावसाने सुरुवात केली आणि सगळ्यांची त्रेधातिरपिट उडाली आणि पुन्हा एकदा जोरात हसण्याचा आवाज आला. मी आकाशात बघितले मला वाटले ढगांचा आवाज झाला असावा. पण आकाश शांत होते फक्त पाऊस सुरु होता.

रात्री जेवत असताना बातम्या बघत होते त्यावेळी या अवेळी पडलेल्या पावसामुळे कुठे कुठे पाणी साठले होते. नोकरदार वर्गाची झालेली तारांबळ, काही ठिकाणी वारा आणि पावसामुळे झालेले नुकसान दाखवत होते. जेवण झाल्यावर खोलीत जावून बसले. थोडे वाचन करावे म्हणून पुस्तक हातात घेतले तर पुन्हा लाईट गेली आणि प्रचंड गरम होऊ लागले आणि पुन्हा मोठ्याने हसण्याचा आवाज आला. आता मात्र मला भीती वाटू लागली. अंग थरथर कापू लागले पुन्हा एकदा हसण्याचा आवाज आला आणि भीतीने माझी गाळणच उडाली. देवाचा धावा करीत शेवटी असेल नसेल तेवढे बळ एकवटून उसने अवसान आणून मी विचारले, “कोण आहे? “तेव्हा शांत, संयमी धीरगंभीर आवाजात उत्तर आले “मी पर्यावरण बोलतोय!”

त्या उत्तराने थोडासा जीवात जीव आला. जरा हायसे वाटले मग मी त्याला विचारले, “तू का हसतोस?” आणि मलाच ते का ऐकू येत आहे. तेव्हा पर्यावरण म्हणाले दिवसभर तुला आवाज ऐकू येत होता मग तू आत्ताच का विचारलेस?

खरे पाहिले तर माझ्याकडे तसे सांगायला काहीच शब्द नव्हते. पण तरी पण मी बोलले कि जरा कामात होते फारसे लक्ष नव्हते माझे!

तेव्हा पर्यावरणाने उत्तर दिले होय..! तुमच्या भौतिक सुखामध्ये तुम्ही मला विसरून गेला आहे म्हणूनच.

आता जरा धाडस आले होते. मी विचारले अरे काय हे, किती हा त्रास? सकाळी थंडी वाजतेय, दुपारी हा उन्हाचा त्रास आणि यावर सायंकाळी पाऊस आम्ही राहायचे तरी कसे? काय करू सांग तूच?

मग पुन्हा कसनुसं हसून त्यांने उत्तर दिले, ''तुला म्हणजेच तुम्हा सगळ्यांना जो त्रास होत आहे ना याला जबाबदार तुम्हीच आहात. तू जी माझी अवस्था केली आहे त्याचाच त्रास तुला होतोय''

मग मी पण म्हणाले ''असं कसं आमचा काय त्यात दोष आहे आणि तो कसं काय?'' असे मी त्याला विचारले व त्याने मला त्याची कहाणी सांगायला सुरुवात केली.

मग ऐक मी सांगतोय ते असे म्हणून तो बोलू लागला.

मी पर्यावरण बोलतोय! अरे, तुला माहीत नसेल पण मी पूर्वी खूप सुंदर, स्वच्छ होतो. अगदी दृष्ट लागावी ना तसे. हिरवीगार झाडे, स्वच्छ नद्या, शुद्ध हवा यामुळे मीच काय पण पृथ्वीवर राहणारा प्रत्येक जीव आनंदी व सुखी होता. ज्यामुळे पक्ष्यांचा किलबिलाट यामुळे मी आनंदी होतो. ते सुमधुर संगीत कानावर पडल्यावर दिवस आनंदात जात होते.

परंतु कालांतराने त्यात बदल होत गेले. हे चित्र बदलायला सुरुवात झाली. बोलतात ना चांगल्या गोष्टींना लवकर नजर लागते. अगदी तसेच झाले. मानवाने प्रगतीच्या नावाखाली हळूहळू माझी हेळसांड करायला सुरुवात केली. मानवाची प्रगती झाली. परंतु, माझ्या मात्र अधोगतीला सुरुवात झाली. या स्वार्थी मनुष्याला माहिती आहे की, मी त्याच्यासाठी महत्त्वाचा आहे. हे तो विसरूनच गेला आहे. आता मी तुला अजून सांगतो की तू मला कशाप्रकारे त्रास देतो!

कारखान्यांची निर्मिती झाली. लोकांना रोजगार मिळाले. देशाची प्रगती झाली. मला आनंदच झाला. तुमचे सुख हेच माझे सुख आहे. परंतु, तुम्ही मला विसरला. कारखान्यातून निघणाऱ्या धुरामुळे माझी हवा प्रदूषित झाली. त्यामुळे विविध आजार निर्माण होऊ लागले. बघ हवेच्या प्रदूषणामुळे किती त्रास होतोय? बरं त्यावर सुद्धा मी उपाय योजना करतच आहे की पण ते पण तुम्ही मला करू देत नाही. माझी झाडं हवेला शुद्ध करतात आणि ती झाड तू कापण्यास सुरुवात केली. कारण, काय तर तुला राहायला घर हवे? मोठ्या बिल्डिंग उभारून तू तुझी सोय बघितली माझी नाही. मग मी काय करायचं?

बरं ठीक आहे दुसरी गोष्ट म्हणजे नद्या ज्या माझ्या मुलीसारख्या आहेत. त्यांच्या बागडण्यात, पळण्यात मला आनंद मिळत होता. जशी मुलगी पायातल्या पैंजणांनी घरात आनंद पसरवते. त्याचप्रमाणे माझ्या या लेकीही सगळ्यांना आनंद देतच होत्या. ते ही तुम्हाला बघवले गेले नाही रे. तिलापण तुम्ही दूषित करून टाकले. कारखान्यातील दूषित पाणी, घरातील कचरा, गटारातील पाणी तिच्यात सोडून दिले व तिच्या हसण्या बागडण्यावर बाधा आणली. दुर्गंध घेऊन ती आज वाहते आहे. तिला तुम्ही नाराज केलं, कुरूप केलं. माझी लेक आज किती दुःखी आहे? त्यामुळे मीही दुःखी आहे. तुमच्या मुलाबाळांना असं कोणी दुःखी केलं तर चालेल का? नाही ना! तसेच माझ्या मुलाबाळांनाही कोणी दुःखी केलेलं मलाही चालणार नाही?

पक्ष्यांची किलबिलाट, नद्यांचे खळखळणे, वाऱ्याची सळसळ हे सर्व आवाज मला आवडतात. पण, आजकाल या आवाजांच्या ऐवजी गाड्यांचा, मशीनचा, भोंग्याचा कर्ण कर्कश आवाज. तो माझे कान दुखवतो! पूर्वीच्या आवाजाने माझे मन प्रसन्न होत होते. तर, आजकालच्या तुमच्या आवाजाने मला त्रास होतोय. अगदी रस्त्यावरून जाताना पण तुम्ही या आवाजाने मला बेजार करून टाकता. रस्त्यात ट्राफिक झाले की तुमचे सुरूच झाले. पाठीमागचा गाडीवाला हॉर्न वाजवतो त्याच्या मागचा अजून जोरात, अशी साखळी तयार करता. मग तुम्ही लोक. अरे हॉर्न वाजवल्यावर तो गाडीवाला काय उडून जाणार आहे का! एवढे ही आजकाल तुम्हाला समजत नाही आणि या आवाजाचा त्रास फक्त मलाच होतो का रे? तर नाही, आजूबाजूला तुमच्यासारख्याच घरामध्ये राहणाऱ्या वृद्धांना व लहान मुलांनाही होतो आहे. तर तुम्ही त्यांची तरी कदर करा!

अरे, मनुष्य प्राणी आहेस तू इतर प्राण्यांसारखाच. जसा तुझा हक्क आहे तसाच इतर प्राण्यांचा पण हक्क आहे. तू इतका पण स्वार्थी होऊ नकोस? की या स्वार्थापुढे काय चांगले? आणि काय वाईट? तुला हे समजू नये. म्हणून, मी पण आजकाल तुझा आदर्श घेतला आहे. महापूर, गर्मी वाढविणे, दुष्काळ असे प्रकोप करून माझा राग दाखवण्याचा मी प्रयत्न करत आहे. तरीही, तुला ते कसे कळत नाही? आता मी पण ठरविले आहे की जशास तसे वागायचे.

तू जरा थोडसं शांत डोक्याने विचार कर तुला समजेल सगळं, मी काय सांगतोय ते. हे बघ आता, पूर्वी जंगले होती तेव्हा थोड्या पाण्याची पण वर्षभर आणि कायमस्वरूपी सोय होती. विहिरी भरलेल्या होत्या. शेती थोडीच होती पण यशस्वी होती. पण ती कमी पडत होती म्हणून की काय हरितक्रांतीने जोर धरला पण आपल्याला अधिकाधिक उत्पादनाची सवय लागली आणि उपलब्ध संसाधनांचं आणि पिकांचं गणित कोलमडलं. म्हणून मग रासायनिक खतांचा आधार घेत शेती करावी लागली, इलाजच नव्हता. पण मातीतून आपण कायम

घेतच राहिलो तर कधीतरी तिची देण्याची क्षमता संपणार. ती पुनरुज्जीवित करत राहिलो तर शेती उत्तम होणार. तीच गोष्ट पाण्याची. भूगर्भातल्या पाण्याच्या टाकीची क्षमता मर्यादित आहे. तीच टाकी सतत वापरायची असेल तर तिचं पुनर्भरण करावं लागणार की नाही?

निसर्ग चिरंतन काम करतो. माती आणि पाणी ही निसर्गाचीच रूपे. आपण निसर्गाकडून कायम घेतच राहिलो तर कधी ना कधी तो संपुष्टात येणार. हा निसर्गाला परत देण्याचा विषय आहे. तर आपली पुढची पिढी शेती करू शकेल. कसं साध्य करायचं हे? तर अत्यंत विचारपूर्वक नियोजन करायला हवं. ओढ्यांच्या उगमाला जंगल पुनरुज्जीवनाची सुरवात करायला हवी. त्याकरता इथे मांडलेल्या या पळस, पांगारा, ऐन, शिसव, कळंब, करंज, वड, उंबर, बिब्बा, कुसुम, रिठा, खिरणी यासारख्या स्थानिक झाडांचा कार्यभाग महत्त्वाचा आहे. परदेशी झाडांची एकसुरी लागवड करण्यापेक्षा स्थानिक विविधता जपणे महत्त्वाचे आहे. तर पुढच्या पिढीला जंगल बघायला मिळेल.

जंगल, नद्या, जमीन हे सगळे जणू काही फक्त आपल्या उपभोगासाठीच निर्माण केले गेले आहे. निसर्ग जणू काही आपला दास आहे असेच माणसाचे वागणे आहे. निसर्गातल्या वनस्पती, पशुपक्षी आणि अन्य काही घटकांशी त्याला काही देणे नाही पण निसर्गाशी पिढ्यान्‌पिढ्या असलेला सुसंवाद नाकारून सगळ्या नैसर्गिक साधन संपत्तीकडे व्यावसायिक म्हणूनच बघण्याची प्रवृत्ती दिवसेंदिवस वाढत चालली आहे. खरं म्हणजे तुमच्या पूर्वजांनी जंगले जपली, राखली आणि ती वाढवली सुद्धा. मात्र आपण त्या निसर्गाचा एक भाग आहोत ही भावनाच आता कमी होत चालली आहे. तुमच्या अमर्याद हव्यासापोटी पर्यावरणाचे होणारे नुकसान फक्त वर्तमान परिस्थितीचे नाही तर येणाऱ्या भविष्याचे ही नुकसान यामध्येच लपलेले आहे. आपण आपल्या पुढच्या पिढ्यांच्या जगण्यावरच प्रश्नचिन्ह तर निर्माण करीत नाही ना? याचाही विचार करणे आजच्या घडीला आवश्यक बनले आहे. आपल्याला वारसा हक्काने मिळालेली निसर्ग संपदा पुढच्या पिढीला जशीच्या तशी द्यायला जमेल यावर शंकाच आहे. पण किमान ती निसर्ग संपदा जास्तीत जास्त प्रमाणात पुढच्या पिढीला सुपूर्द करणे हे आपले कर्तव्य आहे. मात्र आपण आपले कर्तव्य पार पाडत आहोत का याचे भान तुम्हाला असायला हवे.

आता तुम्हाला एक विचारतो की, तुम्हाला या वनस्पती, प्राणी, पशुपक्षी यांचा अधिवास नष्ट करण्याचा अधिकार कोणी दिला? उत्पादन वाढीसाठी शेतांमध्ये वापरल्या जाणाऱ्या खतांमुळे नष्ट होणाऱ्या जैव विविधतेचे काय करणार आहात किंवा या खतांच्या वापरामुळे खालावत गेलेल्या मातीच्या दर्जाचे काय? म्हणजेच आपणाला या सगळ्यातून नेमका कोणता विकास साधायचा आहे हे एकदा नीटपणे तपासून बघणे आवश्यक आहे असे मला वाटते.

आता एक सांगतो बघ खरं असतं त्या काळामध्ये कोणतीही उत्पादनं उपलब्ध नसताना चिपको सारखं आंदोलन उभे राहिले.

सुंदरलाल बहुगुणा हे नाव तुला ऐकून तरी माहीत आहे का? खरं म्हणजे तो माझा मानसपुत्र म्हणायला हरकत नाही. पर्यावरणाच्या रक्षणासाठी त्यांनी दिलेले योगदान हे महत्त्वाचं आहे. मग त्यावेळी होऊ शकत असेल तर आत्ता तुमच्याकडे साधनसामुग्री उपलब्ध आहे मग तुम्ही माझा का विचार करत नाही?

सुधारा, स्वतःला सुधारा! भविष्यात जर चांगले जीवन जगायचे असेल तर आत्ताच काहीतरी करायला हवे आहे. वेगवेगळ्या माध्यमातून निसर्गाचे रक्षण केले तर आणि तरच पर्यावरण तुमचे रक्षण करेल. शाळेमध्येसुद्धा पर्यावरण शिक्षण गरजेचे आहे. या मुलांना पण, माझे महत्त्व सांगा, पटवून द्या. अगदीच वाटले तर माझे महत्त्व माझ्या सानिध्यात नेऊन त्यांना शिकवा. 'झाडे लावा, झाडे जगवा' हे बोलून घोषणा देऊन होणार नाही. तर, त्यांच्या कार्यातून ते त्यांच्याकडून करून घेतले पाहिजे हे ध्यानात ठेवा.

'माझे रक्षण होईल, देशाचे रक्षण होईल' 'मानव जातीचे रक्षण होईल' त्यामुळे माझी तुला हात जोडून विनंती आहे, माझेही रक्षण कर आणि तुझेही संरक्षण कर!

एवढ्यात आवाज आला. फॅन सुरु होता आणि पहाट झाली होती. बाहेर बऱ्याच दिवसानंतर मला पक्ष्यांचा किलबिलाट ऐकू येत होता. मीही माझ्या स्वप्नातून बाहेर आले.. माझे आता डोळे उघडले होते आणि मी मनाशी खुणगाठ बांधली की, आजपासून मी पर्यावरणाची काळजी करणार. हे वचन स्वतःला दिले व दुसऱ्यांना घ्यायला लावणार!

स्वच्छ सुंदर पर्यावरण आपली गरज आहे. चला तर मग बनवू त्याला सुंदर सुंदर!

◉◉◉

तरूणाईच्या यशाच्या दिशा

रोहित बाबासो ऐवळे, बी.ए. भाग-३

फक्त एवढे लक्षात ठेवा की तुम्ही नियमितपणे कॉलेजमध्ये आला तर तुमच्या व्यक्तिमत्वाला आकार येईल आणि तुमच्या अभ्यासाच्या जोरावर तुम्ही यश नक्कीच मिळवाल आणि तुम्हाला मार्गदर्शन करण्यासाठी पूर्ण कॉलेज तुमच्यासाठी सज्ज आहे.

सर आम्ही नक्कीच कॉलेजमध्ये नियमितपणे येवू आणि आमचे व्यक्तिमत्व घडवू आणि आम्हाला आवडत्या क्षेत्रात करियर करू.

(प्रसंग :- दोन विद्यार्थी स्पर्धा परीक्षा बाबत चर्चा करीत असतात)

प्रशांत : अरे विनायक..! तलाठी भरतीचे फॉर्म सुटलेत आणि पोलीस भरतीचे पण... आणि हो...! दोन तीन दिवस ॲकॅडमी मध्ये आला नाहीस ...कसं रे होणार तुझं?

विनायक : अरे पश्या ..! कॉलेजला गेलो होतो. दोन दिवस ते परीक्षा फॉर्म, टेस्ट असतात असं काहीतरी समजलं होतं म्हणून गेलो होतो...आणि आपलं कॉलेजला ॲडमिशन आहे लक्षात आहे ना...! की विसरलास......?

(दोघे पण हसतात)

प्रशांत : अरे ते काय सुरूच असत की, वेळ मिळाला की जावून यायचं अधून मधून त्यात काय एवढं..! ॲकॅडमी मध्ये एवढी फी भरली आहे. तिथे जास्त लक्ष दिले पाहिजे.. करियर करायचं आहे की नाही (थोड्याशा गंभीर आवाजात बोलतात)

विनायक : बरोबर आहे तुझं ..! करियर साठी ॲकॅडमीकडे जास्त लक्ष दिलेच पाहिजे आणि मग कॉलेज कडे ...!

(त्याच वाक्य तोडत.)

प्रशांत : अरे ते राहू दे ...! हे बघ करियर करायचं तर ॲकॅडमीच फक्त डोक्यात ठेव, नाहीतर राहशील तसाच.

(तेवढ्यात दुसरा मुलगा येत असतो त्याला पाहून)

प्रशांत : अरे तो बघ संत्या येतोय बघ तुझ्या कॉलेजचा विद्यार्थी जरा...मजा बघ त्याची आता.

येऽऽऽ संत्या ये इकडे जरा.

संतोष : का रे प्रशांत काय झालं?

प्रशांत : (चेष्टेच्या आवाजात) अरे कॉलेज सुरु आहे ना नीट...! जरा विचारूया म्हणलं तुला रोज जातोस ना कॉलेजला ऽऽऽ ..!

परीक्षा फॉर्म सुटल्यावर सांगत जा आम्हाला म्हणजे आम्ही एक दिवस वेळ काढून येवून फॉर्म भरून जातो.

संतोष : हो सांगतो की, आणि कॉलेजला येत जावा जरा नाहीतर परीक्षेच्या वेळी मग बघा....?

प्रशांत : अरे आम्ही ॲकॅडमीला जातो या परीक्षा काय घेवून बसलास.

संतोष : ते हाय की, मग कॉलेज मध्ये पण सगळं शिकावत्यात की.

प्रशांत : बर..! रोज जातोस ना कॉलेजला तर विचारू का तुला काही. बघू काय शिकलास?

संतोष : हो.. विचार की,

प्रशांत : महाराष्ट्रातील पहिले मानवनिर्मित अभयारण्य कोणते सांग?

संतोष : सांगली जिल्ह्यातील सागरेश्वर हे राज्यातील पहिले मानव निर्मित अभयारण्य आहे. हे अभयारण्य स्वातंत्र्यसैनिक आणि वृक्षमित्र धो. म. मोहिते यांच्या पुढाकारातून १९८५ मध्ये झाले आहे.

विनायक : भारताचे सलग आणि जास्त काळ राहिलेले पंतप्रधान कोण आहेत?

संतोष : तसे पहिले तर भारताचे एकूण १५ पंतप्रधान झाले १६ वे नरेंद्र मोदी आहेत. पण सलग आणि जास्त काळ पंतप्रधान असलेले पंतप्रधान म्हणजे पंडित जवाहरलाल नेहरू आहेत. १९४७ पासून ते १९६४ पर्यंत ते पंतप्रधान होते.

प्रशांत : बरं .. ढगापासून कृत्रिम पाऊस पाडण्याच्या तंत्राला

काय म्हणतात?

संतोष : क्लाऊड सिडींग अरे सगळ्यांना माहीत आहे.

(आणि मग प्रशांत आणि विनायक संतोषला स्पर्धा परीक्षा आणि काही चालू घडामोडीवर प्रश्न विचारतात आणि संतोष त्याची व्यवस्थितपणे उत्तर देतो हे बघून सगळे चकित होतात)

विनायक : संत्या ...! खरं खरं सांग कोणत्या ॲकॅडमीला जातोस आणि तुला एवढी सगळी माहिती कशी झाली?

संतोष : अरे नाही ! मी नाही कोणत्या ॲकॅडमीला जात.

प्रशांत : भावा ..! खरं सांग की कोणत्या ॲकॅडमीला जातोस..किती फी आहे तुझ्या ॲकॅडमीची? आरं आम्ही पण घेवू कि ऍडमिशन सांग की ?

संतोष : माझ्या ॲकॅडमीची फी आहे वार्षिक ३६५ रुपये.

प्रशांत : (चकित होऊन) काय ऽऽऽ ३६५ रुपये फक्त! ती पण वार्षिक! उगाच बनवू नकोस आम्हाला, खरेच सांग कुठे आहे ही ॲकॅडमी प्लीज सांग कि...!

संतोष: माझी ॲकॅडमी म्हणजे कोयना एज्युकेशन सोसायटीचे स्पर्धा परीक्षा मार्गदर्शन केंद्र होय आणि MPSC करियर कट्टा ..!

विनायक : अरे म्हणजे कॉलेजमध्ये हे सगळं सुरु आहे. आणि खरेच नक्की शिकवतात तरी काय..?

संतोष : होय, कॉलेजमध्ये सुरु आहे हे सगळं ..! आणि कॉलेजचे तास करून हे सगळे उपक्रम सुरु असतात आणि MPSC करियर कट्टा तर बेस्टच आहे. ऑनलाईन लेक्चर ते पण संध्याकाळी ६ नंतर असते.

प्रशांत : अरे काय आहे हे MPSC करियर कट्टा..? जरा आम्हाला पण सांगा की.

संतोष : MPSC करियर कट्टा हा महाराष्ट्र राज्य शासनाचा एक उपक्रम आहे. त्यात ३६५/- रुपये भरून प्रवेश घायचा आणि एका वर्षात शासनमान्यता प्राप्त ३ कोर्स मोफत ऑनलाईन करायचे आणि त्याचे सर्टिफिकेट पण मिळते बरं का..!

आणि त्यामध्ये करियर बद्दल सगळी माहिती सांगतात. तुला स्पर्धा परीक्षा द्यायची असेल. आताचे IAS असलेले अधिकारी स्वत: मार्गदर्शन करतात. आणि जर तुला उद्योजक व्हायचे असेल तर मोठमोठे उद्योजक लहानापासून मोठ्या उद्योगापर्यंत माहिती देतात. ते पण ऑनलाईन आणि हे सगळं फक्त ३६५ रुपयात बरं का...

विनायक : अरे हे खूप चांगलं आहे रे ...सगळी माहिती पण मिळतेय.. पण मार्गदर्शन पण होतंय आणि खर्च पण कमी.

प्रशांत : भावा जिंकलास रे खरेच आम्ही चुकत होतो पण तू आमचे डोळे उघडलेस. उद्यापासून आम्ही पण रोज कॉलेजमध्ये येवू.

विनायक : नुसतं कॉलेजमध्ये येणार नाही तर MPSC केंद्र आणि करियर कट्टा पण जॉईन करू ...संतोष मित्रा बरं झालं भेटलास तुझ्यामुळे बरीच माहिती मिळाली.

संतोष : अरे त्यात काय एवढं आपण सगळे मित्र आहोत ना ...तर ठरलं ना उद्यापासून रोज कॉलेजला जायचे.

(सगळे जण एकत्र हो..ठरलं.)

(दुसऱ्या दिवशी सर्वजण महाविद्यालयात जातात.)

संतोष : विनायक....... अरे आता इंग्लिशचे लेक्चर आहे त्या नंतर आपण करियर कट्टा चे सर आहेत त्यांना जावून भेटू चालेल ना?

विनायक : ओके बॉस....(दोघे एकदम) आता आमच कसं .... संतोष म्हणेल तसं.....(सगळे हसत हसत वर्गात जातात)

प्रशांत : ए चल आता इंग्लिशचे दर्शन झाले आता करियर चे मार्गदर्शन होऊ दे !

संतोष : हो..रे ! चल आपण करियर कट्टा चे सर डॉ. एस.एस. तडाखे यांची भेट घेवूया ते आपणाला सगळे नीट सांगतील.

(संतोष, विनायक आणि प्रशांत तिघेजण सरांना भेटायला जातात)

संतोष : सर आत येवू का?

डॉ. तडाखे : हा..! या आत. आज सगळे जण एकत्र आणि हो तुमचे तास नाहीत का?

विनायक : नाही सर ऑफ तास आहे. आत्ताच इंग्लिशचा तास झाला.

डॉ. तडाखे : बरं ठीक आहे! संतोष हे दोघे जण कोण आहेत. आपल्या कॉलेजमध्ये आहेत का?

प्रशांत : सर आम्ही आपल्याच कॉलेजमध्ये आहे एफ. वाय. ला?

डॉ. तडाखे : अरे मग कुठे असता दिसत नाही ...की आजच आला आहे कॉलेजला, कुठे नोकरी करता की काय?

संतोष : नाही सर हे माझे मित्र आहेत. त्यांनी ॲकॅडमी जॉईन केली आहे ते तिथे असतात.

डॉ. तडाखे : खूप छान ! तुम्हाला लवकर करियरचे वेध

लागलेत चांगली गोष्ट आहे.

विनायक : सर ...**!** पण आम्ही कॉलेजमध्ये येत नाही फक्त ॲकॅडमीच करतो. फक्त परीक्षा आली की येतो.

डॉ. तडाखे : का बरे..**!** असे करता तुम्हाला कॉलेज महत्वाचे वाटत नाही का? की कॉलेजमध्ये शिक्षण मिळत नाही.

संतोष : सर खरे म्हणजे ते आपल्या करियर कट्टाला जॉईन होणार आहेत त्याची माहिती घ्यायला आले आहेत. आणि आपल्या कडून त्यांना मार्गदर्शन सुद्धा पाहिजेल.

डॉ. तडाखे : नक्कीच तुम्हाला मार्गदर्शन करणार. आमची नेमणूकच त्यासाठी झाली आहे. सांगा काय माहिती हवी आहे?

संतोष : सगळ्यात आधी यांना कॉलेज बद्दल सांगा.

डॉ. तडाखे : बर ठीक आहे. आधी सांगा तुम्ही कॉलेजला किती वेळा आला आहात?

प्रशांत : ॲडमिशन घ्यायला आलो होतो... त्यानंतर फार तर ४ ते ५ वेळा आलो होतो ते पण कसली तरी शिष्यवृत्तीची माहितीसाठी

डॉ. तडाखे : अरे असे कसे चालेल..**!** तुम्हाला नियमितपणे कॉलेजला आले पाहिजे.

त्या शिवाय कॉलेजमध्ये काय उपक्रम सुरु आहेत याची माहिती मिळेल का? आरे कॉलेजमध्ये चाललेले हे उपक्रम तुम्हा विद्यार्थ्यांच्यासाठी असतात. तुम्ही त्याचा फायदा घेतला पाहिजे.

संतोष : सर हीच माहिती जर सगळ्यांना मिळाली तर सगळ्यांचा फायदा होईल.

डॉ. तडाखे : अरे आपल्या कॉलेजमध्ये NCC आहे. त्यामध्ये जर तुम्ही भाग घेतला आणि NCC पूर्ण केली तर तुम्हाला मिल्ट्री मध्ये भरतीसाठी याचा खूप फायदा होतो. त्याच बरोबर NSS म्हणजेच राष्ट्रीय सेवा योजना युनिट आपल्या कॉलेजमध्ये मध्ये आहे. NSS चा कॅम्प जर केला तर त्याचा पण फायदा होतो. त्याचे तर १० मार्क पण वेगळे तुम्हाला मिळतात. असे वेगवेगळे उपक्रम कॉलेजमध्ये सुरु आहेत त्याचा फायदा घ्या.

आणि ज्यासाठी तुम्ही कॉलेजमध्ये न येता इतर ठिकाणी जात होता ते स्पर्धा परीक्षा मार्गदर्शन केंद्र सुद्धा आपल्या महाविद्यालयात आहे. सोबत पोलीस भरती मार्गदर्शन केंद्र आहे. अनेक विद्यार्थी आपल्या या मार्गदर्शन केंद्रातून पोलीस मध्ये मिल्ट्रीमध्ये एवढेच नाहीतर MPSC मध्ये सुद्धा पास झाले आहेत.

प्रशांत : खरेच सर ..**!**

डॉ. तडाखे : आपण दरवर्षी त्यांचा सत्कार सुद्धा घेतो आणि हे सर्व नियमितपणे कॉलेज करून या सगळ्यांनी केले आहे.

विनायक : कॉलेज करतात मग स्पर्धा परीक्षेचा अभ्यास कधी करतात.

डॉ. तडाखे : कॉलेजच्या वेळेला तास करतात आणि नंतर स्पर्धा परीक्षा अभ्यास करतात. आणि हो हजारो पुस्तके असलेली आपली लायब्ररी त्यांच्या साथीला नेहमी हजर असते. आणि ऑनलाईन सुद्धा पुस्तके वाचायला मिळतात.

प्रशांत : पण सर त्या लायब्ररीची फी पण भरावी लागणार ना आम्हाला?

डॉ. तडाखे : अरे तुम्ही प्रवेश घेताना ती फी भरलेली असते. तुम्हाला फक्त ग्रंथालय कार्ड काढावे लागते. म्हणजे पुस्तकांची देवघेव करणे सोपे जाते.

विनायक : खूप बरे झाले सर तुमची भेट झाली. त्यामुळे आम्हाला बरीच माहिती मिळाली.

प्रशांत : पण सर तुम्ही आम्हाला करियर कट्टाची माहिती देणार होता **!**

डॉ. तडाखे : अरे ही फक्त मोजकी माहिती दिली अजून खूप उपक्रम आहेत. कॉलेज मध्ये तुम्ही नियमित यायला लागला की समजेल तुम्हाला कॉलेजमध्ये ENGLISH स्पोकन क्लास पण घेतला जातो, पत्रकारिता कोर्स पण घेतात, शेयर मार्केटिंग चा पण कोर्स आहे. अगदी मुलींच्यासाठी Beauty Parlor चा पण कोर्स आहे असे भरपूर कोर्स आहेत.

संतोष : खरेच आज मला पण माहिती नव्हती ती माहिती मिळाली की एवढे सगळं आपल्या कॉलेजमध्ये आहे.

डॉ. तडाखे : बरं आता तुम्हाला करियर कट्टाची माहिती हवी आहे ना..**!**

प्रशांत : हो.. सर ती पण माहिती सांगा.

डॉ. तडाखे : करियर कट्टा हा महाराष्ट्र राज्य शासनाचा एक उपक्रम आहे. महाराष्ट्र राज्य उच्च व तंत्र शिक्षण विभाग आणि महाराष्ट्र माहिती तंत्रज्ञान साहाय्यता विभाग यांच्या संयुक्तपणे हा करियर कट्टा हा उपक्रम सुरु करण्यात आला आहे. याची थोडक्यात माहिती तुम्हाला सांगतो याचे प्राथमिक स्वरुपात दोन भाग होतात एक म्हणजे IAS आपल्या भेटीला आणि दुसरे म्हणजे उद्योजक आपल्या भेटीला.

यामध्ये IAS आपल्या भेटीला यामध्ये ज्या विद्यार्थ्यांनी

सहभाग घेतला असेल त्यांना सद्या कार्यरत असलेले IAS स्वतः मार्गदर्शन करतात. म्हणजे जिल्हाधिकारी, जिल्हा पोलीस अधिकारी असे IAS दर्जाचे अधिकारी VIDEO च्या माध्यमातून मार्गदर्शन करतात. ते पण ऑनलाईन आणि कॉलेजच्या वेळे व्यतिरिक्त माहिती देतात.

आणि दुसरे म्हणजे उद्योजक आपल्या भेटीला यामध्ये ज्या विद्यार्थ्यांना उद्योजक व्हायचे आहे. स्वतःचा उद्योग व्यवसाय सुरु करायचा आहे. त्यांना नावाजलेले उद्योजक स्वतः त्या बद्दल माहिती देतात. तुम्ही फक्त तुम्हाला कोणत्या उद्योगाची माहिती हवी आहे ते सांगायचे. ते उद्योजक तुम्हाला कॉलेजच्या वेळे नंतर त्याची माहिती सांगतात.

आणि तिसरी गोष्ट म्हणजे तुम्हाला या करियर कट्टा मध्ये जवळपास २२ विविध कोर्सेस आहेत ते पण ऑनलाईन तुम्ही करू शकता. त्याचे तुम्हाला महाराष्ट्र राज्य शासनाचे सर्टिफिकेट सुद्धा मिळणार आहेत जे भविष्यात तुम्हाला फार फायदेशीर ठरणार आहे.

प्रशांत : सर, खरेच जबरदस्त आहे हे सगळेजण.....!

डॉ. तडाखे : अरे बोला काय शंका आहे? बिनधास्त बोलायला घाबरू नका.

विनायक : सर, खरे म्हणजे आमची सगळ्यांची एकच शंका आहे ती म्हणजे या सगळ्यांची फी किती आहे.?

डॉ. तडाखे : बरोबर आहे तुमचा प्रश्न ... या सगळ्यांची फी आहे वर्षाची फक्त ३६५ रुपये म्हणजे रोज तुमचा १ रुपया खर्च होणार आहे. आहे का तयारी तुमची?

प्रशांत : खरेच की काय सर ...! मला विश्वास बसत नाही एवढे सगळे आम्हाला फक्त ३६५ रुपये वार्षिक खर्चात मिळणार.

डॉ. तडाखे : हो... आणि तुम्ही जो कोर्स करणार आहात त्याची फक्त परीक्षा फी भरायची आहे. एका वर्षात तुम्ही जास्तीत जास्त १२ कोर्स करू शकता.

विनायक : सर खरे म्हणजे आम्हाला संतोषचे आभार मानायला हवेत की त्याने आम्हाला या कोर्सची थोडक्यात माहिती दिली आणि आम्ही कॉलेजमध्ये आलो. नक्कीच सर आम्ही कॉलेजला येत नव्हतो ही आमची चूक होती. आम्ही आता पासून स्वतः दररोज कॉलेजला येणार आणि बाकीच्या मित्रांना पण सांगणार की दररोज कॉलेजमध्ये या आणि या नवनवीन उपक्रमामध्ये भाग घ्या. तुमचे करियर यामध्ये नक्कीच घडत जाईल.

डॉ. तडाखे : फक्त एवढे लक्षात ठेवा की तुम्ही नियमितपणे कॉलेजमध्ये आला तर तुमच्या व्यक्तिमत्वाला आकार येईल आणि तुमच्या अभ्यासाच्या जोरावर तुम्ही यश नक्कीच मिळवाल आणि तुम्हाला मार्गदर्शन करण्यासाठी पूर्ण कॉलेज तुमच्यासाठी सज्ज आहे.

(सर्वजण एकत्र येवून म्हणतात)

सर आम्ही नक्कीच कॉलेजमध्ये नियमितपणे येवू आणि आमचे व्यक्तिमत्व घडवू आणि आम्हाला आवडत्या क्षेत्रात करियर करू.

◉◉◉

उधळती गुलाल-भंडारा...उधळती बिया... निसर्ग निर्मितीचा जपा अमूल्य ठेवा - निसर्ग पूजा

कु. प्रणाली हणमंत घाडगे, बी.ए. भाग ३

आमच्या या पाटण तालुक्यात जसजशी निसर्गाची विविध अंगे पाहायला मिळतात त्याचप्रमाणे येथील काही परंपरा सुद्धा खूप मौल्यवान आहेत. त्यातीलच एक परंपरा म्हणजे निसर्ग पूजा होय.

जो आपल्याला शिकवतो, ज्ञान देतो, आपला आदर्श दुसऱ्यासमोर ठेवून आदर्श मानव घडवतो तो गुरू. मग निसर्गालासुद्धा आपला गुरू मानले पाहिजे. कारण निसर्ग आपल्याला विविध प्रकारचे ज्ञान देतो, शिकवण देतो, बोधप्रद धडे देतो. निसर्ग 'हे करा, ते करा' असे जरी सांगत नसला तरी तो आपल्या कृतीतून बरेच काही शिकवतो. त्यासाठी आपल्याला त्या निसर्गाशी एकरूप झाले पाहिजे. मी तो अनुभव घेतला आहे व नेहमी घेतच असतो. तो मला प्रत्येक वेळी नवीन धडे देतच असते. म्हणूनच निसर्ग माझा गुरू आहे. मी जेव्हापासून निसर्गाशी एकरूप व्हायला लागले. तेव्हापासून मला निसर्गाची विविध रूपे, घटक, आकार अनुभवायला मिळाले. निसर्गातील विविध घटक आपल्या कृतींतून काही ना काही शिकवतो व ते आकलन करण्याची मला आता सवयच लागली आहे. मी निसर्गाला का गुरू मानते. याची काही उदाहरणे दिली तर तुम्हाला त्यातील सत्यता पटेल. मग चला तर आपण निसर्गाशीच

संवाद साधू या. त्यांच्याशी एकरूप होऊ या. हे भव्य आकाश पहा. त्याची क्षणाक्षणाला बदलणारी रूपे त्याचे तारुण्याचे रहस्य काय ते अनुभवा. खळखळ वाहणारे प्रवाह संकटाला सामोरे जाऊन सागराचे विशाल रूप धारण करतात. झाडे कधी बोलत नाहीत पण आपल्या कृतीतून बरेच काही सांगतात. सतत दान करा. छोटा-मोठा असा भेदभाव करू नका. शरीराने व मनाने सतत तरूण राहा. आपल्या कृतीने इतरांना सुखी, समाधानी आनंदी करा. पाने, फुले, पक्षी, किडे, मुंग्या, प्राणी, डोंगर, दऱ्या, शेते याचे तुम्हीही निरीक्षण करा.

निसर्ग हा सृष्टी, पाणी, अग्नी, वायू व आकाश या पंच तत्वांनी बनलेला आहे. मानवाचे आणि निसर्गाचे नाते अगदी जवळचे जीवाभाचे आहे. खरं तर निसर्ग हा मानवी जीवनाला मिळालेले वरदान आहे. निसर्ग हा आपल्याला बरंच काही शिकवतो.

संकटातही तो आपल्याला हसायला शिकवतो. वादळ वाऱ्यामध्ये वृक्षासारखं तटस्थ उभं राहायला ऊन, वारा झेलायला शिकवतो. निसर्ग हा मोहमयी चित्रकार आहे. निसर्ग विविध रंग, गंध, लावण्यांनी नटलेला आहे. त्यापासून आपल्याला जगण्याची ऊर्मी मिळते. त्याच्यापासून आपल्याला रोज काही ना काही अनुभव येतो.

आपल्याजवळ जे आहे ते इतरांना देत राहावं हा मंत्र तो देतो. जीवनात येणाऱ्या संकटांनी हताश न होता त्याला हसत हसत सामोरं जावं ही महत्वपूर्ण शिकवण तो देतो. रोज उगवणारा सूर्य आपल्याला उठा कामाला लागा, कष्टाची तयारी ठेवा, याची जाणीव करुन देतो. निसर्गाने आजपर्यंत मानवाच्या प्रत्येक प्रगतीत मोलाची साथ दिली आहे. मानवाने अनेक शोध लावले, रस्ते बांधले, गगनचुंबी इमारती बांधल्या, एवढेच काय आकाशाला गवसणी घालत उंच भरारी मारली, याची प्रेरणा मानवाला निसर्गानेच दिली. निसर्ग मानवाला जीवनाकडे सकारात्मक दृष्टीने पाहायला शिकवतो. चांगले कर्म आणि फळाची अपेक्षा ठेवू नका, हे तो आपल्या कृतीतून सिध्द करतो. निसर्ग आपला गुरु तर आहेच तो एक उत्तम डॉक्टर देखील आहे. काट्या त राहूनही फुलाप्रमाणे हसण्याचा संदेश निसर्ग देतो. निसर्ग आपला दाता व आपण त्याचे याचक आहोत.

निसर्गासारखा गुरु आणि सच्चा मित्र आपल्याला शोधूनही सापडणार नाही. तेव्हा आपले कर्तव्य आहे की, निसर्गाचे संतूलन आबाधीत ठेवले पाहिजे. तरच, मानवी जीवन सुखी होईल. ज्याप्रमाणे एखादा गुरु आपल्या शिष्यांना अज्ञानाच्या अंधकारातून ज्ञानाच्या प्रकाशाकडे घेऊन जातो. संस्काराचे अमृत पाजतो. एक परिपूर्ण व्यक्ती म्हणून घडवतो.तसेच निसर्ग देखील आपल्याला उदारपणा, धैर्य, साहस याची शिकवण देतो. आपण मात्र निसर्गाला कायम आपल्या स्वार्थासाठी उजाड, भकास करत आहोत. त्यामुळे मोठ्या प्रमाणात वृक्षतोड होत आहे. त्यामुळे ग्लोबल वार्मिंग, सारख्या अनेक प्रदुषणाच्या समस्या निर्माण झाल्या आहेत. निसर्गाला हानी पोहचवणे म्हणजे मानवी जीवनाचा विनाशच आहे. एवढं सगळं होऊनही निसर्ग बापडा आहे तेवढे भरभरुन देण्याचा प्रयत्न करतो. सतत काही ना काही देण्याचा वसा त्याने जणू काही अंगिकारला आहे.

पाटण तालुक्याला निसर्गाने भरभरून दिले आहे. पाटण तालुक्याला निसर्ग सौंदर्याने अमाप सौंदर्यसृष्टी दिली आहे. घनदाट जंगल, प्राचीन गडकिल्ले, डोंगरावर असणारे सडे असे भरपूर निसर्ग सौंदर्य आपणाला पाटण तालुक्यात पाहायला मिळते. पाटण तालुक्यात नैसर्गिक साधनसंपत्ती भरपूर आहे. याठिकाणी निसर्गाची विविध रूपे आपणास पाहायला मिळतात. तालुक्याला लाभलेली ही नैसर्गिक सौंदर्यसृष्टी आणि येथील जैवविविधता हेच या तालुक्याचे वैशिष्ट्य म्हणता येईल. तालुक्यातील प्रत्येक विभागातील लोकांनी पूर्वी पासून आपल्या पोटच्या मुलांप्रमाणे येथील नैसर्गिक अधिवास जपला आहे.

आमच्या या पाटण तालुक्यात जसजशी निसर्गाची विविध अंगे पाहायला मिळतात त्याचप्रमाणे येथील काही परंपरा सुद्धा खूप मौल्यवान आहेत. त्यातीलच एक परंपरा म्हणजे निसर्ग पूजा होय. भारतात ऋग्वेदकालापासून ते आजतागायत निसर्गपूजेची प्रथा चालत आली आहे. ऋग्वेदात इंद्र, अग्नी, सूर्य, वरुण, मरुत, सोम, पृथ्वी इ. निसर्ग देवतांचा उल्लेख आहे. अजूनही भूमी, हिमालयादी पर्वत, गंगा व इतर नद्या, सूर्य, चंद्र, ग्रह, तारे, विष्णूचे दशावतार, देवदेवतांची वाहनं जसं- गाय, बैल, हंस, नाग इ. पवित्र वृक्षवेली जसं-तुळस, वड, पिंपळ, उंबर इ. असंख्य निसर्ग घटकांची पूजा होते. दरवर्षी जेजुरीहून जेजुरी ते निवकाने पाटण अशी जानाई देवी (वसुंधरा) पदयात्रा निघत असते, यावेळी सह्याद्रीच्या

पाटण खोऱ्यात असलेल्या निसर्गरम्य डोंगर माथ्यावर हा निसर्गपूजेचा सोहळा संपन्न होतो. उधळती गुलाल-भंडारा... उधळती बिया... जपूया निसर्ग निर्मितीचा अमूल्य ठेवा असे म्हणत पाटण तालुक्यातील काऊदऱ्यावर (सडावाघापूर) हा निसर्गपूजेचा सोहळा उत्साहात साजरा केला जातो.

अनेक वर्षांची परंपरा असलेली जयाद्री ते सह्याद्री ही जेजुरी ते पाटण-निवकणे जानाईदेवी पायी पदयात्रा याचवेळी उत्साहात पार पाडली जाते. यावेळी वनसंपत्तीचे जतन व संवर्धन करा असा संदेश देत राज्यात सुख-शांती नांदावी यासाठी निसर्गाला जेजुरी खंडोबाचा भंडारा व निवकणेच्या जानाईदेवीचा गुलाल, नारळ अर्पण करून जेजुरीतील मार्तंड जानाईदेवीच्या हजारो भाविक भक्तांसह मणदुरे, ता. पाटण येथील सह्याद्रीच्या कुशीत वसलेल्या जळवखिंडीजवळील १३०० मीटर उंच काऊदऱ्यावर सकाळच्यावेळी निसर्गपूजेचा सोहळा मोठ्या आनंदात व भक्तिभावाने साजरा केला जातो. यावेळी जानाईदेवीच्या नावाने चांगभलंच्या गजरात निसर्गप्रेमी व भाविक कड्यावरून गुलाल-भंडाऱ्याची उधळण करतात. यावेळी निसर्ग संवर्धन करण्यासाठी बियांची सुद्धा उधळण केली जाते. निसर्गातील पर्यावरणाचा होणारा ऱ्हास, मोठ्या प्रमाणावर होत असलेली जंगलतोड रोखली जावी. आपल्या आजुबाजूचा परिसर, निसर्गसौंदर्य टिकून राहण्यासाठी वृक्ष संवर्धनासाठी आवाहन करत दरवर्षी जेजुरी येथील ग्रामस्थ राज्याला जागृतीचा अनोखा संदेश देणारी निसर्गपूजा हजारो भक्तगणांच्या उपस्थितीत पार पाडली जाते. डोंगरपठारावर जेजुरी येथून हजारो भक्तगणांच्या उपस्थितीत मार्तंड पालखीचे आगमन झाल्यानंतर जानाईदेवी पालखी पदयात्रा अन्नदान सेवा ट्रस्टच्यावतीने अन्नदान करण्यात येते. यावेळी परिसरातील महिलांना वनदेवी मानून साडी-चोळी वाटप करण्यात येते.

त्यानंतर जेजुरीच्या पालखीचे निवकणेच्या दिशेने प्रस्थान होते. काऊदऱ्यावरील सोहळा पार पडल्यानंतर डोंगरपठारावर स्वच्छता मोहीम राबवून त्याठिकाणी सगळी जागा स्वच्छ करण्यात येते. जेजुरी येथून दरवर्षी पायी चालत जानाईदेवीच्या मंदिरापर्यंत पालखी येत असते. जेजुरी, पुणे जिल्ह्यासह मुंबई पर्यंतचे हजारो भाविक निवकणेच्या जानाईदेवीच्या यात्रेत सहभागी होतात. निसर्गपूजेनंतर पालखीचे निवकणे मंदिराकडे पायवाटेने प्रस्थान होते. निवकणे येथे पालखीचा तीन दिवस मुक्काम असतो. तेथे येणाऱ्या भाविकांना महाप्रसाद व अन्नदान केले जाते. पालखी पुन्हा जेजुरीला पोहोचेपर्यंतच्या कालावधीत व तद्नंतर शिमग्याच्या सणाच्या नंतरचा येणारा मंगळवार अथवा शुक्रवार यादिवशी पंचक्रोशीतील लोकांना बोळवणीचे जेवण दिले जाते. काउदऱ्यावर साजरी करण्यात येणारी निसर्गपूजा व अन्नदान करण्याचा उपक्रम गेल्या अनेक वर्षापासून सुरू असून प्रतिवर्षी त्यात सातत्य राखले जात आहे. संत नागू माळी यांनी या पायी दिंडीची सुरूवात केली असे म्हटले जाते. शेकडो वर्षापासून सुरू असून आजही त्यांचे वंशज व परिवार ही परंपरा टिकवून आहेत.

प्रत्येक गावात आपआपल्या देवाची पूजा केली जाते. यात्रा जत्रा भरविल्या जातात. पण ही निसर्ग पूजा मात्र माझ्या मनात घर करून राहिली आहे. आजच्या या परिस्थिती मध्ये निसर्ग आणि पर्यावरण रक्षण करणे किती महत्वाचे आहे याचे भान किंवा त्याचे महत्व आज सगळ्या जगाला पटले आहे. आणि त्याच पार्श्वभूमीवर पाटण तालुक्यातील वर्षानुवर्षे चालत आलेली ही निसर्ग पूजा म्हणजे एक विशेष म्हणूनच मान्य करावे लागेल असे मला वाटते. वृक्षतोड वाढतेय, प्रदूषण सिमेंट-काँक्रिटीकरण अशा अनेक बाबी निसर्गाच्या ऱ्हासास कारणीभूत ठरत आहेत. जंगलाचा हा मुबलक ठेवा, प्रत्येक वृक्ष आपल्या विशिष्ट गुणांनी मानवी जीवनाला परिपूर्ण करण्याचा प्रयत्न करतो. परंतु हे गांभीर्य मानवालाच उमगेनासं झालंय. गावच्या परिसरात असलेली देवराई, रानराई, आमराई ही नैसर्गिक रचना त्या त्या गावाच्या सौंदर्याची, मानवी आरोग्याची, शुद्ध हवेची व अल्हाददायक वातावरणामुळे मानवाची वैचारिक क्षमता, मनस्वी आनंदाचं कारण असल्याचा जणू दाखलाच होता. आपली श्रद्धा, भक्ती, जत्रा, यात्रा, उत्सव, सण हे व्यक्त होण्याचे मार्ग असतात यात अनिष्ट प्रथा हुल्लडबाजी यांमुळे जुनं वैभव कमी कमी होऊ लागलं आहे. निसर्गदेवतेला अपेक्षित असणारा निसर्ग, भक्ताकडून मिळणारी उपेक्षा यात निसर्गक्षेत्रे, वृक्षवल्लींपासून दूर गेल्याचं दिसतं. म्हणूनच आपल्या जुन्या परंपरेतील वृक्ष पूजा व त्याचं रक्षण हीच खरी भक्ती आहे. राज्याच्या अनेक खेडयापाडयांतून हरितक्रांतीचा संदेश देणारे असे निसर्ग उत्सव साजरे होणं, ही काळाची गरज आहे असे मला वाटते.

पर्यटनाचे माहेरघर पाटण तालुका

कु. स्मिता लक्ष्मण जगताप, बी.ए. भाग ३

पाटण तालुक्याची सौंदर्यसृष्टी राज्यातील निसर्ग अभ्यासक व पर्यटकांच्या आकर्षणाचा केंद्रबिंदू ठरली आहे. तालुक्याला लाभलेली नैसर्गिक सौंदर्यसृष्टी, जैवविविधता हेच येथील स्थानिक जनतेचे भांडवल आहे. तालुक्यात आदर्श पर्यटन व्हावे, यासाठी विविध संस्था कार्यरत असून भौगोलिक व नैसर्गिक साधनसंपत्तीचे भांडवल करून स्थानिक युवक सुनियोजित व शाश्वत निसर्ग पर्यटन व्यवसायाकडे वळत आहेत. त्यांचे हे प्रयत्न तालुक्यातील पर्यटन वाढीसाठी उपयुक्त ठरत आहेत.

पाटण तालुक्याची सौंदर्यसृष्टी राज्यातील निसर्ग अभ्यासक व पर्यटकांच्या आकर्षणाचा केंद्रबिंदू ठरली आहे. तालुक्याला लाभलेली नैसर्गिक सौंदर्यसृष्टी, जैवविविधता हेच येथील स्थानिक जनतेचे भांडवल आहे. तालुक्यात आदर्श पर्यटन व्हावे, यासाठी विविध संस्था कार्यरत असून भौगोलिक व नैसर्गिक साधनसंपत्तीचे भांडवल करून स्थानिक युवक सुनियोजित व शाश्वत निसर्ग पर्यटन व्यवसायाकडे वळत आहेत. त्यांचे हे प्रयत्न तालुक्यातील पर्यटन वाढीसाठी उपयुक्त ठरत आहेत.

निसर्ग : रोजगाराचे साधन

पाटण तालुका हा सह्याद्रीच्या कुशीत वसल्याने येथील भौगोलिक परिस्थितीही पर्यटनासाठी अनुकूल आहे. निसर्गाची वैविध्यपूर्ण रूपे ही पर्यटकांसाठी आकर्षणाचा केंद्रबिंदू ठरत आहेत. स्थानिक जैवविविधतेसाठी नैसर्गिक अधिवासास खूपच महत्त्व आहे. तालुक्यातील प्रत्येक विभागातील जनतेने पूर्वीपासून आपल्या पोटच्या मुलांप्रमाणे येथील नैसर्गिक संपत्तीवर प्रेम केले आहे. त्यांच्यामुळेच आज जंगले सुस्थितीत आहेत. त्यांनी त्यावेळी दाखविलेल्या निसर्ग प्रेमामुळेच आज त्यांच्या दुसऱ्या पिढीसाठी रोजगार निर्मितीचे साधन निर्माण झाले आहे.

विपुल वनौषधी व जंगली प्राणी

पाटण तालुका पूर्वी कोयना धरण व परिसर एवढ्यापुरताच पर्यटनासाठी मर्यादित होता. मात्र आता तसे राहिले नाही. संपूर्ण तालुका ऐतिहासिक, शैक्षणिक, निसर्ग पर्यटनासाठी महत्त्वपूर्ण बनला आहे. त्यातच कराड-चिपळूण महामार्गाच्या रुंदीकरणाचे कामही अंतिम टप्प्यात असल्याने त्याचा फायदा निश्चितच पर्यटनवाढीसाठी होणार आहे. तालुक्यात पावसाळा, उन्हाळा व हिवाळा असे तिन्ही ऋतू पर्यटन पर्वणीच ठरत आहेत. तसेच तालुक्यात विपुल प्रमाणात असणाऱ्या वनौषधी, वनस्पती व जंगलातील वन्यप्राण्यांचा अभ्यास करण्यासाठी राज्यातील विद्यापीठातील तज्ज्ञ प्राध्यापकांना संशोधनासाठी तालुक्यातील भौगोलिक परिसर, वनौषधी उपयुक्त ठरत आहेत.

राज्यभरात वेगळी ओळख

तालुक्याच्या अर्थव्यवस्थेत पर्यटनाची भूमिका महत्त्वाची आहे. यातून स्थानिकांची अर्थव्यवस्था उंचावेल. या पर्यटनामुळे तालुक्याची वेगळी ओळख राज्यभर होताना दिसत आहे. पर्यटन विकासात नागरिकांचा जेवढा सहभाग वाढेल तेवढेच तालुक्याच्या अर्थकारणाला गती मिळेल.

त्यासाठी सर्वांनी जाणीवपूर्वक प्रयत्न करणे अपेक्षित आहे. निसर्गाची वेगळी ओळख सह्याद्री व्याघ्रप्रकल्पांतर्गत येथील तरुणांना गाईडचे प्रशिक्षण दिले जाते. हे तरुण गाईडच्या माध्यमातून तालुक्यातील सांस्कृतिक, धार्मिक, ऐतिहासिक, नैसर्गिक ठेवा जगासमोर आणतात. यानिमित्ताने तालुक्यातील निसर्गाची वेगळी ओळख ते पर्यटकांना करून देत आहेत.

तालुक्यातील पर्यटनस्थळे

शैक्षणिक पर्यटनस्थळे – *कोयना धरण, पवनचक्की प्रकल्प, ढेबेवाडीचे फुलपाखरू उद्यान, कोयना अभयारण्य, सडावाघापूर पठार, कोयना नेहरू उद्यान, तारळी प्रकल्प, मोरणा धरण.*

कोयना धरण

कोयना हे धरण महाराष्ट्राची भाग्यरेषा म्हणून

ओळखले जाते. कोयना धरण हे कोयना नदीवर असलेले महाराष्ट्रातील सर्वात मोठे धरण आहे. कोयना धरण १९५६ ते १९६२ या काळात वीजनिर्मितीसाठी उभारण्यात आले. कोयना धरणाचा जलसागर हा 'शिवसागर' या नावाने ओळखला जातो. जलाशयाच्या काठाने कोयना अभयारण्य आहे. वीजनिर्मिती व सिंचन अशा दोन्ही महत्त्वपूर्ण गरजा यशस्वीपणे भागवून राज्याला स्वयंपूर्ण बनविणारा प्रकल्प म्हणून कोयना प्रकल्पाकडे पाहिले जाते. या धरणात ९८.७८ अब्ज घनफूट (टीएमसी) पाण्याची साठवण होऊ शकते.काही वर्षांपूर्वी धरणाच्या दाराची उंची वाढवून मजबुतीकरणानंतर या पाणीसाठ्याची क्षमता १०५.२५ अब्ज घनफूट करण्यात आली आहे. रबल काँक्रीट या प्रकारात बांधण्यात आलेल्या या धरणाची उंची १०३.०२ मी असून लांबी ८०७.७२ मी आहे. तसंच पाणीसाठ्याची क्षमता २७९७.४ दशलक्ष घनमीटर असून वापरण्यायोग्य क्षमता २६७७.६ दशलक्ष घनमीटर आहे. कोयना हे महाराष्ट्रातील सर्वात उंच धरण आहे.

कोयना अभयारण्याचा पश्चिम महाराष्ट्रातील सर्वाधिक घनदाट जंगलांमध्ये समावेश होतो. हे अभयारण्य कोयना धरणाच्या भिंतीमागील शिवसागर जलाशयाच्या कडेकडेने पसरलेले आहे. इतिहासात हे जंगल जावळीचे खोरे म्हणून प्रसिद्ध आहे. अभयारण्याचे याचे एकूण क्षेत्रफळ ४२६ चौ.किमी असून याला १९८५ मध्ये अभयारण्याचा दर्जा मिळाला. या अभयारण्याला व्याघ्रप्रकल्पाचा दर्जाही मिळावा म्हणून राज्य सरकार प्रयत्नशील आहे. पश्चिम महाराष्ट्रातील वन्यप्राण्यांची सर्वाधिक घनता या अभयारण्यात आहे. जंगल अतिशय घनदाट व दुर्गम असल्याने वन्यप्राण्यांची गणती करणे येथे अवघड आहे. हरिणांमध्ये सांबर, भेकर व पिसोरी आढळतात. इतर प्राण्यांमध्ये माकडे, वानरे, तरस, कोल्हे, खोकड, ऊदमांजरे, साळिंदर तसेच रात्रीच्या वेळात रानससे मोठ्या प्रमाणावर दिसून येतात,

नेहरू गार्डन

स्वतंत्र भारताचे पहिले पंतप्रधान पंडित जवाहरलाल नेहरू यांच्या स्मृती प्रित्यर्थ कोयना धरणाच्या पश्चिमेस शिव सागर जलाशयाच्या काठावर एका लहानशा टेकडीवर एक सुंदर असे नेहरू गार्डन साकारण्यात आले आहे. यामध्ये

पंचधारा घुमट असून पंडित नेहरू यांच्या पंचशील तत्त्वांची जाणीव करून देतो. या गार्डनमध्ये वेगवेगळ्या प्रकारची झाडे, वेगवेगळे प्रकारची फुले लावण्यात आली आहेत. वेगवेगळ्या प्रकारची सुंदर फुले ही पर्यटकांची मने आकर्षित करून घेतात. त्याचप्रमाणे लहान मुलांना खेळण्याकरिता या ठिकाणी खेळणी सुद्धा उभारली आहेत आणि सगळ्यात महत्त्वाचे म्हणजे याच गार्डनमध्ये कोयना धरण विज प्रकल्पाची लघु चित्रपटाद्वारे संपूर्ण ओळख करून देणारे यशोगाथा केंद्र सुद्धा उभारण्यात आले आहे.

धार्मिक पर्यटनस्थळे

रामबाण तीर्थ, येराडचे येडोबा मंदिर, बनपुरीचे नाईकबा मंदिर, चाफळचे श्रीराम मंदिर, श्रीक्षेत्र धारेश्वर दिवशी, बहुलेश्वर मंदिर, ढेबेवाडीचे वाल्मीकी पठार, रामघळ, जळवचे जोतिबा मंदिर, म्हावशीचे खंडुआई मंदिर.

रामबाण तीर्थ

निसर्ग सौंदर्य लाभलेल्या पाटण तालुक्यात पुण्यता सुद्धा लाभलेली आहेत. ओझर्डे धबधब्यापासून केवळ अडीच ते तीन किमी अंतरावर रामबाण हे तीर्थक्षेत्र आहे. या ठिकाणाची आख्यायिका सांगितली जाते की या ठिकाणी श्रीराम, सीता आणि लक्ष्मण १४ वर्षे वनवास भोगण्यासाठी भटकंती करत होते. त्यावेळी ते नवजा जंगलात पोहोचले. चालून चालून थकलेल्या सीता मातेला वाटेत तहान लागली. यावेळी तिने श्रीरामांकडे पाणी पिण्यासाठी हट्ट धरला. या घनदाट जंगलात पाण्याचा कोठेच मागमुस पाहायला मिळत नव्हता. अशावेळी श्रीरामांनी जंगलातील एका मोठ्या दगडावर बाणाचा प्रहार केला. त्यावेळी त्या दगडातून पाण्याचा प्रवाह वाहू लागला. सीता आणि लक्ष्मण यांनी या पाण्याने स्वत:ची तहान भागवली आणि तिथे थोडा वेळ विश्रांती घेऊन पुढील प्रवासाला सुरुवात केली. अशी रामायण काळातील दंतकथा रामबाण तीर्थाविषयी सांगितली जाते. आजही रामबाण तीर्थ असणारा पवित्र दगड नवजाच्या जंगलात पर्यटकांना पाहायला मिळतो. या ठिकाणी रामनवमीला गावकरी उत्सव साजरा करतात. या उंच दगडात बाणाचा आकार असून यामध्ये आजही पाणी पाहायला मिळते. येथील वैशिष्ट्य म्हणजे दगडाच्या अवतीभवती कोणताही पाण्यासाठी पाझर नाही. मात्र उभ्या असलेल्या दगडावर जमिनीपासून जवळपास सहा फुटाच्या अंतरावर या दगडात बारा महिने थंडगार पाणी असलेले पाहायला मिळते.

धारेश्वर दिवशी

पाटण पासून १७ की मी अंतरावर पाटणच्या उत्तरेस सह्याद्री पर्वताच्या श्रीराम काळातील खोदलेल्या गुंफेत श्रीराम मंदिर व शिवशंभू महादेवाचे तीर्थस्थान आहे. निसर्गरम्य असलेल्या या गुंफेवरून कोसळणाऱ्या धबधब्यामधील हे तीर्थक्षेत्र पहात असताना धबधब्याखाली चिंब होण्याचा मोह पर्यटकांना आवरत नाही. धारेश्वर दिवशी या धबधब्याखाली केलेली आंघोळ पवित्र मानली जाते. श्रीराम आणि पांडव यांच्या पदस्पर्शाने पावन झालेल्या या तीर्थक्षेत्राच्या ठिकाणी

दर बारा वर्षांनी त्र्यंबकेश्वर नाशिक येथील कुंभ मेळावे धारेश्वर धबधबा शिवशंभो महादेवाच्या पिंडीवरून भागीरथी दूधगंगा प्राप्त होते अशी आख्यायिका सांगितली जाते.

श्रीराम मंदीर चाफळ

श्री रामदास स्वामींच्या पदस्पर्शाने पवित्र झालेल्या आणि त्यांच्या कार्यकर्तृत्वाने साकारलेले श्रीराम मंदीर म्हणजे पाटण तालुक्यातील एक तीर्थक्षेत्रच आहे. निसर्गरम्य परिसरात असलेल्या श्रीराम मंदिराच्या अगदी जवळून उत्तर मांड नदी वाहत आहे. मंदीर परिसरातच समर्थांची ध्यानगुंफा आणि समर्थ स्थापित अकरा मारुती पैकी श्रीदास मारुती,

वीर मारुती, खडीचा मारुती ही मंदिरे आपणास पाहायला मिळतात. पाटण पासून चाफळचे श्रीराम मंदिर हे साधारणपणे १४ किलोमीटरच्या अंतरात आहे

रामघळ

चाफळ पासून जवळच असलेल्या सडादाढोली येथील निसर्गरम्य परिसरात सह्याद्रीच्या कुशीत असलेल्या डोंगरावर समर्थांनी रामघळीची निर्मिती केली आहे. श्रीराम आणि दास मारुती या मूर्तींची स्थापना करून समर्थ रामदास येथे श्रीरामाचा जप करत ध्यानस्थ बसू लागले. म्हणून या घळीला रामघळ असे संबोधले जाते. याच रामगिरी पासून एक किमी अंतरावर कुबडी तीर्थ पाण्याचा झरा आहे. याबाबत

असे सांगितले जाते की श्री समर्थ रामघळ येथे असताना त्यांना तहान लागली असता आसपास कोठेही पाणी मिळत नव्हते त्यावेळी समर्थांनी हातातील कुबडी श्रीरामाचे नाव घेऊन जमिनीवर मारली व त्या ठिकाणी पाणी येऊ लागले. ते पाणी आजही आपणाला त्या ठिकाणी पाहायला मिळते

ऐतिहासिक पर्यटन-

दातेगड (सुंदरगड), जंगली जयगड, घाटमाथा, गुणवंतगड, प्रचितीगड, भैरवगड, सह्याद्री पर्वतरांग.

दातेगड (सुंदरगड)

पाटण तालुक्यातील टोळेवाडी येथील डोंगर रांगेतील किल्ले दातेगड हा ऐतिहासिक गड आहे. गिरिदुर्ग प्रकारातील हा एक किल्ला असून चढण्यासाठी सोपा आहे. हा किल्ला प्रेक्षणीय असून पाहता क्षणी नजरेत भरतो. दातेगड उर्फ सुंदरगड किल्ला हा पाटण तालुक्यातील असून या गडाजवळ पाटण टोळेवाडी हे गाव आहे. पाटण जवळील दातेगड हा किल्ला प्रेक्षणीय असून आजपर्यंत उपेक्षित राहिला आहे. गडाच्या चारी बाजूंनी नैसर्गिक काळ्या कातळाची (खडक) तटबंदी या दातेगडाला लाभलेली असून दातेगडाचे दुर्ग वैशिष्ट्य म्हणजे गडावरील बऱ्याच वास्तू दगडामध्ये फोडून व खोदून करुन तयार केलेल्या आहेत.

पर्यटकांना दातेगडावर जाण्यासाठी कराड-कोयनानगर रस्त्यावरुन पाटण गावातून चाफोली रस्त्याने जावे लागते. त्यानंतर येथे जाण्यासाठी फक्त १५ मिनिटे चालल्यावर, डाव्या बाजूला लाल माती असलेली पाऊलवाट आहे. सदरची पाऊलवाट थोड्या अंतरावर दातेगडावरून उतरत आलेल्या डोंगरधारेला मिळते. रस्त्याने ४५ मिनिटे चालल्यानंतर एक दर्गा लागत असून दर्ग्यासमोर असणाऱ्या टेकडीच्या धारेपासून पाऊल वाटेने पठारावर जाता येते. साधारण २० मिनिटे अंतरावर गडाच्या पायथ्याला टोळेवाडी गाव आहे. एक रस्ता चाळकेवाडी मार्गे तर दुसरा रस्ता टोळेवाडी येथून गडाकडे जातो. टोळेवाडी गाव पार केल्यावर रस्त्याच्या डाव्या बाजूला परत एक लाल मातीची पाऊलवाट आहे. या पाऊलवाटेने टेकडी पार केल्यावर पुढे पायरी वाटेने दातेगडावर पोहोचतो.

दातेगडाच्या पश्चिम बाजूला काहीसे अवशेष स्वरुपात प्रवेशद्वार असून पश्चिम तटाजवळ कातळात खोदलेल्या ३० पायऱ्या आहेत. दातेगडालाच छत्रपती शिवाजी महाराज यांच्या काळात सुंदरगड असे नाव होते असे सांगितले जाते. दातेगडावरील खडकात खोदलेली विहीर व टाकी यावरून हा किल्ला शिवपूर्व काळातील असल्याचे मानले जाते. दातेगड उर्फ सुंदरगड पश्चिम तटावरील दरवाज्याशेजारी ६ फूट उंचीची गणेशमूर्ती असून तिचे कान जास्वंदीच्या पाकळीसारखे कोरलेले आहेत. गणेश मूर्तीशेजारी उजव्या हाताला १० फूट उंचीची हनुमान मूर्ती आहे. दातेगड परिसर पाहून झालेवर पायरी मार्गाने वर गेल्यावर ३० मीटर खोल खडकात खोदलेली लांबट आकाराची विहीर दिसते. दातेगडावर तलवारीचा आकार असलेली भव्य विहीर असून ती इतिहासकालीन शिल्पकलेची चुणूक दाखवते. स्थापत्य शास्त्रातील एक अदभूत नमुना असलेली तलवारीच्या आकाराची विहीर किल्ल्याच्या पश्चिम टोकावर अखंड खडकात खोदलेली असूनही विहीर किल्ल्याच्या दक्षिणेला आहे. विहिरीत उतरण्यासाठी जवळपास ४१ पायऱ्या आहेत. त्यापैकी काही पायऱ्या मोडलेल्या अवस्थेत असून पायऱ्या उतरून विहिरीत उतरल्यानंतर विहिरीच्या मध्यभागी पश्चिम बाजूला महादेव मंदिर खोदले आहे. त्याचा आकार सुमारे आठ फूट लांब, सात फूट रुंद, सहा फूट उंच आहे. या मंदिरावरूनच या तलवार विहिरीची भव्यता दिसून येते. मंदिरात शिवलिंग आहे. मंदिरापासून खाली काही अंतरावर पाणी आहे. तलवार विहिरीची खोली किती हे सांगता येत नाही. विहीरीला असणारे पायऱ्यांनी खाली तळाकडे गेल्यानंतर पाण्याच्या थोडे अलीकडे डाव्या हाताला खडकात खोदलेले महादेव मंदिर येथे आहे. छोट्या मंदिरात शिवलिंग व नक्षीदार नंदी असून वैशिष्ट्यपूर्ण विहीर हे दातेगडाचे मुख्य आकर्षण आहे. विहीर पाहून परत वर येऊन गडाच्या उत्तर बाजूला गेल्यावर कातळात ८-१० फूट खोदलेला चौकोन दिसत असून दातेगडाच्या उत्तर बाजूला असणारी तटबंदी मात्र अजून चांगल्या अवस्थेत असल्याचे दिसून येते आहे. सुंदरगड संवर्धन समितीचे मावळे सुंदरगडावर शिवजयंती

पासून ते हनुमान जयंती, महाशिवरात्री असे उपक्रम राबवून गडाला पुन्हा ऐतिहासिक महत्त्व प्राप्त करून देत आहेत.

जंगली जयगड–

कोयना धरण हे महाराष्ट्रातील सर्वात मोठे धरण आहे. या धरणाच्या भिंतीजवळ कोयनानगर हे छोटस टुमदार गाव वसलेलं आहे. या गावापासून १२ किमीवर जंगली जयगड हा किल्ला आहे. या किल्ल्यावर व आजूबाजूस असलेल्या दाट जंगलामुळे या किल्ल्याला जंगली जयगड हे नाव देण्यात आले होते. आजही या भागात दाट जंगल असून जंगलात वाघ, बिबटे, अस्वल इत्यादी प्राणी असल्याने या गडावर कोणीही रात्री मुक्काम करत नाही. घाटमाथ्याच्या टोकावर असणाऱ्या या किल्ल्यावरून कोकणाचं विस्तृत दर्शन होतं. या गडाचे स्थान पाहता याचा उपयोग कुंभार्ली घाटावर व आजूबाजूच्या प्रदेशावर लक्ष ठेवण्यासाठी होत असावा. हा किल्ला चढण्यास सोपा असून गर्द जंगलातून जाणाऱ्या रस्त्यामुळे हा एक दिवसाचा ट्रेक आल्हाददायक होतो. जंगली जयगडाचा १५ व्या शतकाच्या आधी काही संदर्भ सापडत नाही. चिपळूण मध्ये जेव्हा बारागाव कोळ्यांचे राज्य होते तेव्हा त्यांची मुख्य जागा ही पेंडांबे येथील बारवाईचा किल्ला होती. जंगली जयगड हा देखील त्याच्याच परिसरात येणारा एक किल्ला आहे. इथून आपल्याला कुंभार्ली घाटावर लक्ष ठेवता येत असल्याने हा किल्ला एक घाटावरचा किल्ला आहे. हेळवाक ही एक मोठी बाजारपेठ होती. त्यामुळे त्याच्या रक्षणासाठी देखील हा चौकी पाहऱ्यासाठी किल्ला असावा.

घाटमाथा

सह्याद्रीच्या पर्वत रांगांवर अतिशय उंच ठिकाणी पश्चिम महाराष्ट्र व कोकणला जोडणारा म्हणजे घाटमाथा होय. कराड चिपळूण रस्त्यावरील गुलाबी थंडीचे थंड ठिकाण म्हणजे घाटमाथा. येथून कोकणला जाण्यासाठी कुंभार्ली घाटाची सुरुवात होते. प्रचंड वेगाने वाहणारे वारे आणि अलगद उतरणारे धुके या ठिकाणी पाहायला मिळतात. पावसाळ्यात तर या घाटातील प्रवास म्हणजे सुखकर प्रवास होय. घाटमाथ्यावरील अनेक छोटे मोठे धबधबे म्हणजे पर्यटकांच्या प्रवासातला आनंद देणारे निसर्ग सौंदर्य होय. कोकणच्या पर्वतरांगा पाहण्याचे ठिकाण म्हणजे घाटमाथा आहे. या ठिकाणी सायंकाळच्या वेळेस सूर्यास्त पाहणे देखील लक्षवेधक असतो. रात्रीच्या वेळेस कोकणचा लखलखाट घाटमाथ्यावरून अनुभवणे हा एक वेगळाच आनंद पर्यटकांना या ठिकाणी मिळतो.

निसर्ग पर्यटन–

काठीचा के टू पॉईंट, ओझर्डे धबधबा, उलटा धबधबा, जानाई धबधबा, सर्वाधिक पर्जन्यवृष्टी व थंड हवेचे ठिकाण पाथरपुंज.

ओझर्डे धबधबा

पाटण तालुका हा डोंगराळ तालुका आहे आणि डोंगर म्हटले की त्या ठिकाणी धबधबा हा आलाच. पाटण तालुक्यातील कोयना नगर पासून केवळ दहा किमीच्या अंतरावर सह्याद्री पर्वतावरून सरासरी ३५० मीटर उंचीवरून कोसळणारा ओझर्डे धबधबा हे पर्यटकांचे खास आकर्षण बनत चालला आहे. या धबधब्यामध्ये भिजण्याचा आनंद महाराष्ट्रातील बहुतांशी पर्यटक दरवर्षी घेतात. धबधब्याजवळ जाण्यासाठी साधारणपणे २५ मिनिटे जंगलातून पायी चालत जावे लागते. हे अंतर पार करत असताना खळखळणाऱ्या पाण्याचे संगीत ऐकत जंगलातील एक वेगळी सफर केल्याचा आनंद सुद्धा या ओझर्डे धबधबाच्या निमित्ताने आपणाला मिळतो.

उलटा धबधबा

गेल्या काही वर्षांपासून प्रसिध्दीस आलेल्या सडावाघापूर येथील उलटा धबधबा (रिव्हर्स पॉईंट) मान्सूनच्या उशिरा आगमनाने नुकताच सुरू झाला असून पर्यटकांना खुणावू लागला आहे. जिल्हयातील पर्यटकांबरोबरच पुण्या मुंबई वरुनही पर्यटक दाखल होत असून निसर्गाचा आविष्कार पाहून मंत्रमुग्ध होत आहेत. तारळे पाटण रोडवर सुमारे

१४ किमीवर असणाऱ्या सडावाघापुरला उलटा धबधबा (रिव्हर्स पॉईंट) आहे. दरवर्षी पावसाला सुरुवात झाली की पर्यटकांना या उलटया धबधब्याचे वेध लागतात. जुलै ऑगस्टमध्ये सडावाघापूर पठारावर पर्यटकांची मांदियाळी दृष्टीस पडते. सुट्टीच्या दिवशी शेकडो गाड्या व हजारो पर्यटक याठिकाणी हजेरी लाऊन निसर्गाचा मनमुराद

आनंद लुटण्यासाठी जमतात. सडावाघापूर आणि परिसराला निसर्गाचे वरदान लाभले आहे. निसर्गाचा आस्वाद घेण्यासाठी स्थानिकांसह जिल्हयाबाहेरील पर्यटक दाखल होत आहेत. सडावाघापूरने हिरवा शालू पांघरला आहे. विस्तीर्ण पठार, धुक्यात हरवलेल्या गगनचुंबी पवनचक्क्या, दाट धुके, धुक्यात हरवलेला रस्ता व कौलारु घरे, थंडगार हवा, सोबत थुईथुई पाऊस, पठारावरुन दिसणारे निसर्गाचे नयनरम्य दृश्य, कोयनामाई, हिरवाईने नटलेले डोंगर, खोल दरी, डोंगराच्या कडेकपारीतून फेसाळत येणारे लहान मोठे धबधबे, कैकवेळा पठारावर ढगच उतरल्याचा आभास निर्माण करणारे चित्र असे चित्त प्रसन्न करणारे वातावरण मोहात पाडत आहे. यात उलटा धबधबा पर्यटकांच्या आकर्षणाचा केंद्रबिंदू ठरला आहे. दरवर्षी पावसाळा सुरु झाला की पर्यटक येथील उलटा धबधबा पाहण्यास दाखल होतात. तरुणाई बरोबरच अनेक कुटुंबे गर्दी करु लागली आहेत.

येथील उलटया धबधब्याचा आविष्कार वाऱ्याच्या दाबावर अवलंबून आहे. वाऱ्याचा दाब असल्यास अतिशय मनमोहक व डोळयाचे पारणे फेडणारा नजारा दृष्टीस पडतो, मात्र अनेकदा वाऱ्याअभावी पाणी उलटे फेकले जात नाही. अशावेळी प्रथमच आलेल्या पर्यटकांचा हिरमोड होण्याची शक्यता असते. मात्र धुके, थंडगार वारा, हिरवाईने नटलेला परिसर छोटेमोठे धबधबे याचा मनसोक्त आनंद ते घेऊ शकतात.

केटू पॉईंट

महाबळेश्वर, माथेरान नंतर पर्यटकांची कोयनेच्या काठी (केटू पॉईंट) ला पसंती भेटत असून केटू पॉईंट, सुंदरगड, धारेश्वर, कोयनेला पर्यटकांची गर्दी वाढत असताना नवीन महाबळेश्वर परिसरात पर्यटकांची गर्दी दिवसेंदिवस वाढत आहे. कोयना धरणाच्या पाठीमागील सह्याद्रीच्या डोंगर रांगेत विस्तीर्ण पसरलेला शिवसागर जलाशय, सुर्यास्त काठी (केटू पॉईंट) वरून पाहताना येथील निसर्ग सौंदर्य अफलातून असल्याच्या प्रतिक्रिया पर्यटकांच्या येत आहेत.

पाटणपासून अवघ्या २५ कि.मी अंतरावर आणि सातारा, सज्जनगड, ठोसेघर या मार्गावरुन सातारा पासून ३५ कि.मी अंतरावर सह्याद्रीच्या अफाट पसरलेल्या डोंगर रांगेत वनकुसवडे पठारानजीक काठी अवसरी केटू पॉईंट हे नवीन हिलस्टेशन पर्यटनाचे ठिकाण निर्माण झाले आहे.

पाटण तालुका हा नवीन महाबळेश्वर म्हणून ओळखला जाऊ लागल्याने पर्यटकांची गर्दी विकेंड सुट्टीसह इतर दिवशीही होत आहे. पाटण, कराड, सातारा शहरापासून जवळ व पर्यटन दृष्टीने सुरक्षित असलेला काठी अवसरी येथील केटू पॉईंटला पर्यटकांनी मोठ्या प्रमाणात पसंती दिली असल्याचे येथे येणाऱ्या पर्यटकांच्या गर्दीवरुन जाणवत आहे. केटू पॉईंट वरुन दिसणारे सह्याद्रीचे निखळ निसर्ग सौंदर्य पर्यटकांच्या मनाला भुरळ पाडत आहे. यासह जवळ असलेल्या धारेश्वर दिवशी, सुंदरगड, या पर्यटन ठिकाणी देखील पर्यटकांची गर्दी होत असून पाटण तालुक्यातील निखळ निसर्गसृष्टीचा आनंद पर्यटक घेत असल्याचे पाहायला मिळत आहे.

पाटण तालुक्याचा विचार करता निसर्गाने पाटण तालुक्याला भरभरून दिले आहे. अगदीच सांगायचे झाले तर सडावाघापूरचा उलटा धबधबा आणि कोयनेचा ओझर्डे धबधबा तर राज्यात प्रसिद्ध आहे आणि सुंदरगड संवर्धन समितीच्या मावळ्यांनी सुंदरगडचा इतिहास सोशल मिडियाद्वारे देशात प्रसिद्ध केला आहे. प्राचीन राम मंदीर, तेथील गुंफा, कोयना भागातील रामघळ, प्राचीन पांडव मंदीर, घाटमाथा, धबधबा अशी किती तरी पर्यटन स्थळे पाहण्याजोगी आहेत. फक्त गरज आहे ती सकारात्मक दृष्टीने पर्यटनाकडे पाहण्याची आणि पर्यटन हा व्यवसाय म्हणून स्वीकारण्याची. वास्तविक पाहता भूकंप प्रवण क्षेत्रात उद्योग व्यवसायापेक्षा पर्यटन हा व्यवसाय उत्तमरित्या चालू शकतो पण त्यासाठी सगळ्यांनी लक्ष देण्याची गरज आहे. म्हणजे रोजगारासाठी मुंबई पुण्याकडे जाणारा लोंढा काही प्रमाणात थांबविता येईल.

पाटण तालुक्यातील रोजगार निर्मितीला पर्यटनाचा आधार

कु. भाग्यश्री विश्वास शेडगे, बी. कॉम. आय.टी.भाग १

पर्यटन विविध स्वरूपांच्या सेवावर आधारित आहे. पर्यटक घरातून बाहेर पडण्यापासून ते परत तो आपला प्रवास पूर्ण करून घरी येईपर्यंत अनेक स्वरूपाच्या सेवा सुविधा त्यास लागतात. पर्यटन स्थळाच्या स्वरूपानुसार वेगवेगळ्या प्रकारच्या सुविधा ठिकठिकाणी पुरवाव्या लागतात. यामधून कुशल, अकुशल, साक्षर, निरक्षर अशा अनेक स्तरातील लोकांना या उद्योगाच्या माध्यमातून रोजगार प्राप्त होऊ शकतो.

काय ते डोंगर, काय ते धबधबे, काय तो पाऊस असे म्हणत पावसाळी पर्यटनासाठी पाटण तालुक्यात येणाऱ्यांची संख्या दिवसेंदिवस वाढतच आहे.पाटणला नैसर्गिक, ऐतिहासिक, पौराणिक, भौगोलिक असे विविधांगी पर्यटन वैभव लाभले आहे. पाटण तालुक्यात जंगले, पुरातन गडकिल्ले, गुंफा, मंदीरे, धबधबे, वन्यजीव असे पर्यटन वैविध्य असून हे राज्यभरापर्यंत पोहोचविण्यासाठी सामुहिक प्रयत्न करणे आवश्यक आहे. कारण या पर्यटनावर येथील लोकांना रोजगार उपलब्ध होणार आहे. पाटण तालुक्यात जर पर्यटन संबंधी विविध उपक्रम हाती घेतले आहेत तर यातून राज्यभरातील पर्यटक पाटण तालुक्याकडे आकर्षित होतील आणि त्याद्वारे पर्यटनविकास होऊन रोजगार निर्मितीला मोठ्या प्रमाणात चालना मिळेल.

पर्यटन हा जागतिक पातळीवरील मोठा व्यवसाय आहे. पर्यटन क्षेत्राच्या माध्यमातून निर्माण होणाऱ्या प्रत्यक्ष आणि अप्रत्यक्ष रोजगारांवर अनेकांचा उदरनिर्वाह चालू शकतो. वाहतूक, हॉटेल्स, लहान लहान टपऱ्यासुद्धा पर्यटन व्यवसायाशी जोडल्या गेल्या आहेत. पर्यटन व्यवसायामुळे सामाजिक, आर्थिक आणि पर्यावरण विषयक विकास होण्याबरोबरच पर्यटनस्थळ परिसरात राहणाऱ्या नागरिकांच्या जीवनमानातही बदल घडून येतो. पर्यटकाला आवश्यक असणारी निवास, भोजन, वाहतूक, माहिती, मनोरंजन आदी व्यवस्थेसोबतच त्या भागातील उत्पादनांची देखील मागणी निर्माण होते.

पाटण तालुका हा परिपूर्ण नैसर्गिक वातावरणातला असून निसर्गाने भरभरून वरदान दिलेला आहे. उंचचउंच डोंगर रांगा, डोंगरावरील दाट झाडी, सडावाघापूर, वनकुसवडेचे विस्तीर्ण पठार, कोयना धरणासह अनेक पर्यटन स्थळे, यासह डोंगरावरून कोसळणारे अनेक धबधबे पर्यटकांना आकर्षित करत आहेत. सुट्टीच्या दिवशी पर्यटकांची हजारोंच्या संख्येने गर्दी होत आहे. या गर्दीमुळे स्थानिक लोकांना रोजगार - व्यवसायाच्या मोठ्या संधी उपलब्ध होत आहेत. अशा ठिकाणी पर्यटकांना शासनाने जर प्राथमिक सोई, सुविधा उपलब्ध करून दिल्या तर पर्यटन स्थळे तर विकसित होतील सोबत स्थानिक लोकांना रोजगार सुद्धा उपलब्ध होऊ शकेल.

पावसाळा सुरु झाला की पर्यटकांची पाऊले वळतात ते नैसर्गिक वातावरणात असणाऱ्या डोंगर, झाडी, उंचावरून कोसळणाऱ्या धबधब्याकडे. अल्पावधीत प्रसिद्ध झालेला सडावाघापूर पठारावरील असाच एक (रिव्हर्स वॉटर) उलटा धबधबा हजारो पर्यटकांचे आकर्षण ठरत आहे. पावसाळ्यातील सुट्टी म्हणजे मनसोक्त पावसात भिजण्याचा आनंद, धबधब्याचे तुषार अंगावर झेलण्याचा रोमांचक क्षण. हा क्षण अनुभवण्यासाठी हजारोंच्या संख्येने पर्यटक सडावाघापूर पठारावर हजेरी लावत आहेत. पर्यटकांची वाढती गर्दी येथील स्थानिक रहिवाशांना रोजगार - व्यवसायाच्या मोठ्या संधी उपलब्ध करुन देत आहेत. शासकीय पातळीवरून सुविधा जरी अपुऱ्या मिळत असल्या तरी येथे येणारा पर्यटक नैसर्गिक पर्यटनाचा परीपूर्ण आनंद घेत आहे.

पर्यटनातून निर्माण होणाऱ्या रोजगाराच्या संधी

पर्यटन विविध स्वरूपांच्या सेवावर आधारित आहे. पर्यटक घरातून बाहेर पडण्यापासून ते परत तो आपला प्रवास

पूर्ण करून घरी येईपर्यंत अनेक स्वरूपाच्या सेवा सुविधा त्यास लागतात. पर्यटन स्थळाच्या स्वरूपानुसार वेगवेगळ्या प्रकारच्या सुविधा ठिकठिकाणी पुरवाव्या लागतात. यामधून कुशल, अकुशल, साक्षर, निरक्षर अशा अनेक स्तरातील लोकांना या उद्योगाच्या माध्यमातून रोजगार प्राप्त होऊ शकतो.

वाहतूक व्यवस्था

पर्यटन स्थळ कितीही आकर्षक असले तरी पर्यटकांना तेथे कमी वेळेत पोहोचण्याची सुविधा हवी असते. यामुळे अनेक लोकांना रोजगार उपलब्ध होण्याची संधी असते. काही लोक आपले स्वतःचे वाहन घेऊन पर्यटनासाठी जातात तर काही ठिकाणी लोक वाहतूक व्यवस्थेचा आधार घेतात त्यामुळे वाहतूक व्यवस्था ही पर्यटनाच्या दृष्टिकोनातून महत्त्वाची गोष्ट आहे. या वाहतूक व्यवस्थेतून अनेक प्रकारच्या रोजगाराच्या संधी उपलब्ध होत असतात. काही ठिकाणी पर्यटन स्थळी पोहोचण्यासाठी स्थानिक लोकांची आवश्यकता असते. त्यावेळी तेथील स्थानिक लोकांना मार्गदर्शक म्हणून रोजगाराची संधी उपलब्ध होऊ शकते. त्याचप्रमाणे वाहतूक आहे म्हटल्यानंतर त्या वाहतूक व्यवस्थेसाठी वाहन दुरुस्त करणारे मॅकनिक, हमाल, रस्ते तयार करणारे कामगार, सफाई कर्मचारी असे वेगवेगळ्या प्रकारचे रोजगार पर्यटनामुळे उपलब्ध होत असतात.

निवास व्यवस्था

पर्यटनातील एक महत्त्वाचा मूलभूत घटक म्हणजे निवास व्यवस्था होय. पर्यटनाला गेल्यावर राहण्याची सोय असणे खूप महत्त्वाचे असते. कारण जर पर्यटक कुटुंबीयांसमवेत असतील तर रात्रीचा प्रवास टाळून शक्यतो मुक्काम करून पुढे मार्गस्थ होत असतात. यामुळे निवास व्यवस्था असेल तर पर्यटकांची सोय होते व तेथे राहणाऱ्या स्थानिकांना रोजगाराच्या संधी उपलब्ध होतात. जंगल प्रदेशात असणाऱ्या पर्यटनस्थळाला भेट देत असताना मुक्कामाची व्यवस्था असेल तर पर्यटक निसर्गाचा आस्वाद घेण्यासाठी मुक्काम करतातच. त्यावेळी तेथील स्थानिकांना रोजगार मिळू शकतो. त्याच बरोबर मुक्कामाच्या सोयीमुळे आचारी, लहान लहान टपऱ्या, हॉटेल व्यवस्था, पालेभाज्या पुरवणारे असे विविध व्यवसाय त्या ठिकाणी चालू शकतात व वेगवेगळ्या नोकरीच्या संधी निर्माण होतात.

पर्यटन प्रतिनिधी किंवा पर्यटन मार्गदर्शक

पर्यटन व्यवसायामध्ये ज्या सोयी सुविधा पुरविल्या जातात त्याची सुरुवात पर्यटनाच्या सुविधा देणाऱ्या प्रतिनिधीच्या माध्यमातून होत असते. पर्यटन प्रतिनिधी हा पर्यटक व पर्यटन यामध्ये महत्त्वाचा दुवा असतो. पर्यटन प्रतिनिधी हा सहलींचे पूर्ण नियोजन करीत असतो. स्थानिक लोकांना रोजगार मिळण्याचे महत्त्वाचे व मुख्य स्त्रोत म्हणजे पर्यटक मार्गदर्शक होय. कारण पर्यटक मार्गदर्शक हा त्या ठिकाणचा स्थानिक रहिवासी असल्यामुळे त्याला तेथील पर्यटन स्थळाचा असणारा इतिहास व तेथे असणारी वैशिष्ट्ये किंवा त्यामागील असणाऱ्या दंतकथा याची माहिती असते. त्यामुळे कोणत्याही प्रकारची गुंतवणूक न करता पर्यटन मार्गदर्शक म्हणून काम केल्यास हा रोजगार निश्चितच उपलब्ध होतो. त्याचबरोबर पर्यटकांशी चांगल्या रितीने सुसंवाद साधल्यास दरवर्षी हे पर्यटक निश्चितपणे त्या भागाला भेटी देण्यास उत्सुक असतात किंवा चांगल्या सोई असतील तर ते इतरांना सदर पर्यटन स्थळ सुचवू शकतात.

फोटोग्राफर्स

पर्यटनामुळे फोटोग्राफर्सना सुद्धा रोजगाराच्या संधी उपलब्ध होत असतात. कारण पर्यटनाला गेल्यानंतर तेथे असणाऱ्या वेगवेगळ्या गोष्टी त्या ठिकाणी असणाऱ्या काही ऐतिहासिक गोष्टी यांच्यासोबत फोटो काढण्याचा मोह पर्यटकांना होत असतो. त्यावेळी जलद फोटो मिळण्यासाठी पर्यटक तेथील फोटोग्राफर यांच्या माध्यमातून फोटो काढून तो प्रिंट स्वरूपात घेत असतात. त्यामुळे पर्यटनामुळे स्थानिक असणाऱ्या छायाचित्रकार यांना रोजगार मिळण्याची संधी मोठ्या प्रमाणात असते.

हॉटेल व्यवस्था

पर्यटनातील एक महत्त्वाचा व मूलभूत घटक म्हणजे हॉटेल होय. राष्ट्रीय असो किंवा आंतरराष्ट्रीय असो किंवा इतर भागातील पर्यटक असो तो त्या भागामध्ये गेल्यानंतर त्या भागातील प्रसिद्ध असणारे पदार्थ याचा आस्वाद घेतच असतो. त्याच बरोबर पर्यटन करत असताना प्रवास करत असताना चहा, नाष्टा, जेवण याची गरज लागत असते. प्रत्येक भागाची एक विशिष्ट अशी खाद्य संस्कृती असते आणि पर्यटकांना ती एक मेजवानीच असते. त्यामुळे पर्यटन व्यवसायामध्ये हॉटेल ही अतिशय महत्त्वपूर्ण गोष्ट आहे.

ज्या ठिकाणी हॉटेल व्यवसाय चांगल्या रीतीने सज्ज असतो. तेथील पर्यटन पर्यटकांना पर्यटन करणे सोयीचे होते व अशाच पर्यटन स्थळांना लोक भेटी देतात.

जाहिरात

पर्यटकांना पर्यटन स्थळापर्यंत घेऊन जाण्याचे काम जाहिरात किंवा प्रसिद्धी माध्यमे करत असतात. या माध्यमातून पर्यटन स्थळावर असणाऱ्या सोयी सुविधा तसेच तेथील असणारी वैशिष्ट्ये सांगण्यासाठी या माध्यमांचा वापर करतात व यासाठी पर्यटन स्थळांची माहिती गोळा करणारे, लिहिणारे लेखक, पत्रकार, आकर्षक फोटो काढणारे छायाचित्रकार, जाहिरातीसाठी माहितीचे संकलन करणारे ऑपरेटर्स, मॉडेलिंग करणारे कलाकार तसेच छायाचित्रण करण्यासाठी आवश्यक सेवा पुरवणारे इतर घटक जाहिरात छापणारे किंवा संपादन करणारे मुद्रक, जाहिरातीचे वितरण करणारे व प्रसिद्धी देणारे अशा अनेक पातळ्यावर रोजगारांची निर्मिती होत असते त्यामुळे अनेक कुशल व अकुशल लोकांना या माध्यमातून रोजगार मिळत असतो.

तसं पहिले तर जगभराच्या तुलनेत भारत संस्कृतीप्रधान व विविध परंपरेने नटलेला देश आहे. येथे जागतिक वारसा असलेली प्रेक्षणीय स्थळे त्याचबरोबर येथील संस्कृतीचे आकर्षण सर्वांना आहे. आणि त्यात महाराष्ट्र राज्य म्हटलं तर पर्यटनाच्या बाबतीत कुठेच मागे नाही. किल्ल्यांपासून गिरीस्थान व राजवाड्यापासून ते लेण्यांपर्यंत कोकणचा समुद्र किनारा सर्व काही पर्यटकांना येथे उपलब्ध आहे.

पर्यटन विकासाच्या दृष्टीने आपण प्रयत्न करत आहोत पण ते पुरेसे नाहीत. असे अनेक ग्रामीण भाग आहेत त्यांना जर व्यवस्थितपणे पर्यटन स्थळ म्हणून विकसित केले तर निश्चितपणे स्थानिक लोकांना त्याचा फायदा होऊ शकेल. आपल्याला खऱ्या अर्थाने पर्यटन विकास करायचा असेल तर त्यासाठी प्रशिक्षित मनुष्यबळ उभे केले पाहिजे. पर्यटनस्थळ याचा अभ्यास, संशोधन केला तर पर्यटनाचा योग्य प्रकारे विकास होऊ शकतो. फक्त एखाद्या सीजनसाठी पर्यटनाचा विचार न करता वर्षभर कसे पर्यटक आपल्याकडे येतील व स्थानिक लोकांना वेगवेगळ्या माध्यमातून रोजगार मिळेल याचा विचार केला गेला पाहिजे असे मला वाटते.

◉◉◉

लाभो सुखाचे चांदणे

सौ. सुनीता चौधरी, एम. ए. भाग २

शतायुषी व्हा

शतायुषी व्हावे तुम्ही
आहे देवाला सांगणे
आस ही आहे मनीची
लाभो सुखाचे चांदणे

उभी रहा खंबीर तू
बहरावी तू सुखाने
जगी कर्तुत्व गाजवा
हिच मनी सदिच्छा

यावा आनंद जीवनी
राहो सुदृढ ती काया
थारा नसावा दु :खाला
सर्व सुखे यावी पाया

शारदेचे वरदान
लाभो तुम्हा हिच इच्छा
तुझ्या काव्यप्रतिभेला
तोड नाही या जगती

धारदार लेखणीने
करा संपन्न लिखाणे

लाभो तुला दीर्घायुष्य
वाढदिनी हे सांगती

अंगणीची तुळस मी

सौ. सुनीता चौधरी, एम. ए. भाग २

डौलदार रूप तुझे
अंगणीच्या वृन्दावनी
दिसे जणू गोड रूप
ममतेची मुर्ती मनी

सूर्योदयी पुजू तिला
हात जोडू मनोभावे
मांगल्याचे ती प्रतिक
ध्यानी मनी रुजवावे

तिच्यामुळे शुद्ध हवा
शरीरशुद्धीची शक्ती
मिळे शुद्ध प्राणवायू
राधिकेच्या मनी भक्ती

तिन्हीसांजे जोडू हात
करु तुळशी नमन
कास धरू संस्काराची
करु आरोग्य जतन

विठ्ठल भेट

सौ. सुनीता चौधरी, एम. ए. भाग २

चंद्रभागा तिरी । सुखावला भक्त
टाळ मृदंगात । दंग झाला ।।१।।

पाहुनी विठ्ठला । खुश वारकरी
कर कटावरी । क्षणभरी ।।२।।

तुळशीचा हार । ल्याले भाळी बुक्का
मृदंगाचा ठेका । अलौकिक ।।३।।

वारी पंढरीची । सावळ्या विठुची
आस लागलीसे । विठुच्या भेटीची ।।४।।

राम कृष्ण हरि । गजर झाला
पांडुरंग भक्त । चरणाला ।।५।।

संस्कृत विभाग

अष्टौ गुणा पुरुषं दीपयंति प्रज्ञा
सुशीलत्वदमी श्रुतं च ।
पराक्रमश्चबहुभाषिता च दानं यथाशक्ति
कृतज्ञता च ।।

विभागीय संपादक
प्रा. श्रीगणेश गायकवाड

अनुक्रमणिका

गद्य

१	मया कृता यात्रा	आकांक्षा दत्तात्रय पानस्कर	बी.कॉम. आय. टी. भाग १	प्रवास वर्णन	४९
२	दर्शनीय स्थल मलाई देवी मंदिर, कुसरुंड	दर्शना हणमंत पाटील	बी.कॉम. आय. टी.	ललित	५०
३	यशवन्तराव बलवन्तराव चवनः	ऋतुजा शिर्के	बी. ए. भाग २	व्यक्तिचित्रण	५१

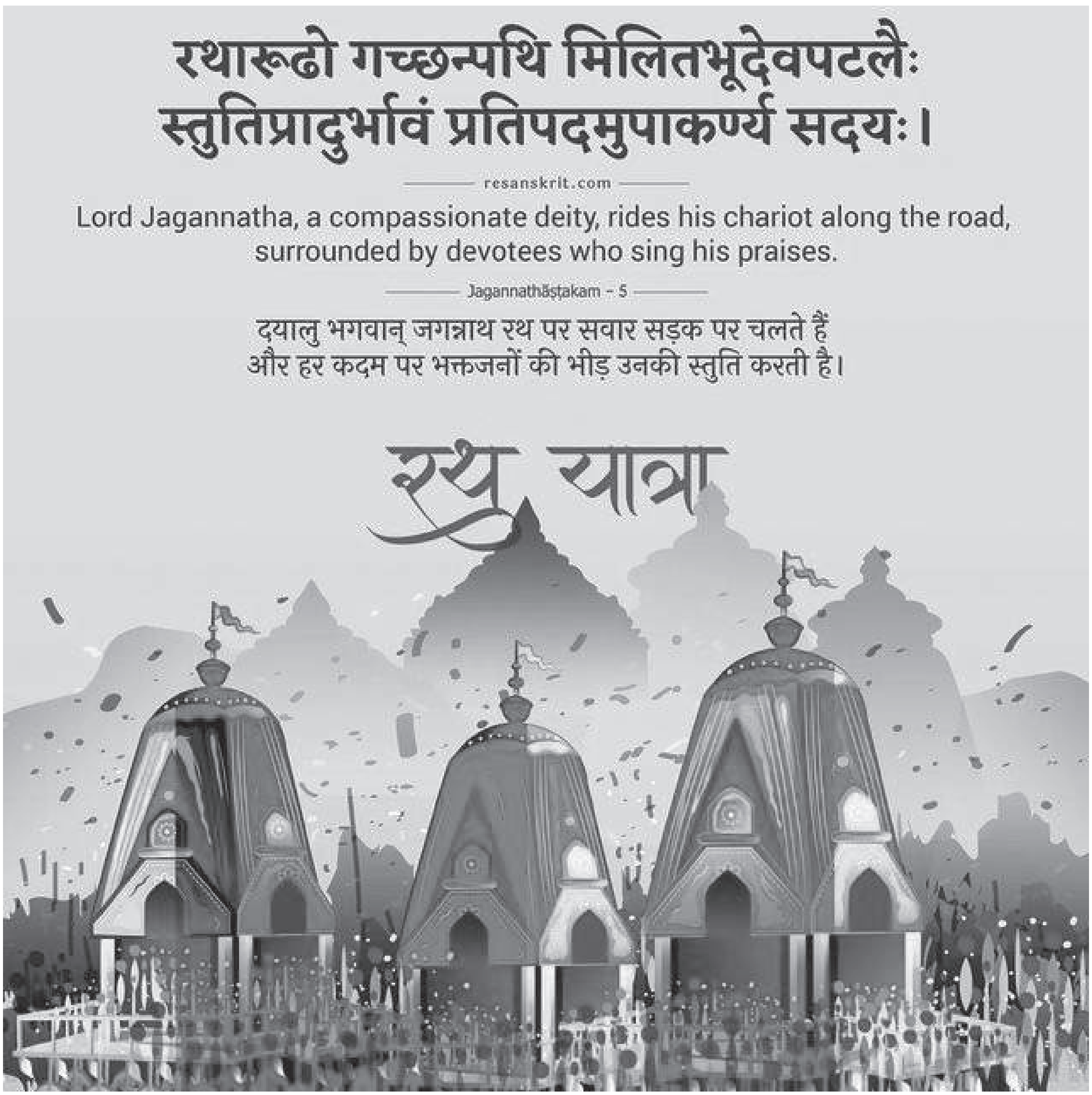

मया कृता यात्रा

आकांक्षा दत्तात्रय पानस्कर, बी.कॉम. आय.टी. भाग १

अस्माकं गोवायात्रा रेलयानेन आरब्धा । रेलयात्रा मम कृते सर्वदा रोचकं भवति। अहं बाल्यकालात् एव रेलयानेन गच्छामि। मम पितामहः औरंगाबादस्य समीपे निवसति अहं च पुणेनगरे ग्रीष्मकालीनावकाशेषु प्रतिवर्षं रेलयानेन मम नाना (पितामहस्य) ग्रामं प्रति गच्छामि स्म। अस्मिन् वर्षे अपि मया रेलयानेन यात्रायाः अवसरः प्राप्तः, परन्तु नानाग्रामं न अपितु प्राकृतिकसौन्दर्येन परिपूर्णं गोवानगरं गन्तुं। मम मातापितरौ, मम भगिन्यौ अस्मिन् यात्रायां मया सह आसन्।

प्रत्येकं यात्रा काश्चन स्मृतयः सृजति परन्तु केचन यात्राः सन्ति ये आजीवनं स्थास्यन्ति। गतवर्षे ग्रीष्मकालीनावकाशेषु वयम् अपि दैनन्दिनकार्यक्रमात् विरामं कृत्वा गोवानगरं गन्तुं निश्चयं कृतवन्तः। मम पिता गोवानगरं गन्तुं निश्चितवान्। गोवा-नगरस्य एषा यात्रा अतीव रोमाञ्चकारी रोचकः च आसीत् ।

अस्माकं गोवायात्रा रेलयानेन आरब्धा । रेलयात्रा मम कृते सर्वदा रोचकं भवति। अहं बाल्यकालात् एव रेलयानेन गच्छामि। मम पितामहः औरंगाबादस्य समीपे निवसति अहं च पुणेनगरे ग्रीष्मकालीनावकाशेषु प्रतिवर्षं रेलयानेन मम नाना (पितामहस्य) ग्रामं प्रति गच्छामि स्म। अस्मिन् वर्षे अपि मया रेलयानेन यात्रायाः अवसरः प्राप्तः, परन्तु नानाग्रामं न अपितु प्राकृतिकसौन्दर्येन परिपूर्णं गोवानगरं गन्तुं। मम मातापितरौ, मम भगिन्यौ अस्मिन् यात्रायां मया सह आसन्। रेलयानं प्रविष्टमात्रेण अहं खिडकीपीठे उपविष्टवान् यतः रेलयानस्य वेगः वर्धते स्म । मम माता अस्माकं कृते स्वादिष्टानि भोजनानि पचति स्म।

रात्रौ समयः आसीत् इति कारणतः बहिः दृश्यं बहु उत्तमं नासीत् अतः अहं मम भगिन्या सह उपरितनं बर्थं गतवन्तौ । तत्र वयं अन्तश्रीवादनस्य निश्चयं कृत्वा एकैकं गीतं गायितुं आरब्धाः। अस्माकं विभागे अस्मान् विहाय अन्यः कोऽपि नासीत् । उ. इत्यस्य मते अस्माकं कोचमध्ये यः परिवारः आसनं बुकं कृतवान् आसीत् सः समये एव आरक्षणं रद्दं कृतवान्। अतः यतः वयमेव डिब्बे आसन्, तस्मात् कैशियराः नासन् । अन्तक्षरक्रीडायाः अनन्तरं वयं क्षुधार्ताः अभवम अतः प्रातःभोजार्थं अस्माकं पुटतः चिप्स्-बिस्कुट्-पैकेट् बहिः निष्कास्य स्वादिष्टतायाः आनन्दं लब्धुं यात्रां आरब्धवन्तः। इदानीं रात्रौ एकवादनम् आसीत् । अतः वयं निद्रां कर्तुं निश्चितवन्तः।

प्रातःकाले यदा अहं जागृतवान् तदा पञ्चवादनम् आसीत्। बहिः प्रकाशः आसीत् । परन्तु सूर्यः अद्यापि न उदितः आसीत् । अहं खिडकीसमीपे आसनं गृहीत्वा बहिः पश्यन् आसम्। हरितक्षेत्राणि, सुन्दराः पर्वताः, दीर्घाः मार्गाः च मां मोहितवन्तः । मम नेत्रयोः, मम भ्रमणध्वन्यांच एतादृशं सुन्दरं प्राकृतिकं सौन्दर्यं गृहीत्वा प्रायः १४ घण्टायाः यात्रायाः अनन्तरं वयं गोवा-नगरं प्राप्तवन्तः । यत्र यात्रा एतावता सुन्दरी आसीत्, तत् स्थानं अर्थात् गोवाम् अपि सुन्दरतरम् आसीत् ।

मम पिता गोवानगरस्य एकस्मिन् प्रसिद्धे उपहारगृहे कक्षं आरक्षणं कृतवान् आसीत् । गोवा-नगरस्य सुन्दराः समुद्रतटाः सर्वाणि चिन्तानि, दुःखानि, तनावानि च प्रक्षालितवन्तः । वयं षड्दिनानि गोवानगरे स्थित्वा पुनः तस्मिन् एव मार्गे गत्वा पुणे आगताः। एवं प्रकारेण एषा गोवायात्रा मम जीवनस्य अविस्मरणीययात्रा आसीत् ।

दर्शनीय स्थल मलाई देवी मंदिर, कुसरुंड

दर्शना हणमंत पाटील, बी.कॉम. आय.टी.

पाण्डवाः स्वमातुः कुन्त्या सह अस्मिन् प्रदेशे निवसन् एतत् मन्दिरं निर्मितवन्तः । कुसरुण्डग्रामस्य मलाईदेवीमन्दिरम् अस्मिन् क्षेत्रे अतीव प्रसिद्धं मन्दिरम् इति प्रसिद्धम् अस्ति। मन्दिरं कुसरुण्ड-कल्केवाडी-ग्रामयोः मध्ये पर्वतस्य मध्ये स्थितम् अस्ति । एतत् मन्दिरं सम्पूर्णतया पाषाणेन निर्मितम् अस्ति । अस्य मन्दिरस्य निर्माणं पाण्डवैः एकरात्रे एव कृतम् इति मन्यते। यतो हि मन्दिरस्य स्थानं पर्वतानां मध्ये अस्ति, अतः अत्रत्यः जलवायुः अपि अतीव शीतः अस्ति ।

पाटण तालुके प्रकृतिः स्वस्य सौन्दर्यस्य विशालप्रमाणेन विपुलतां कृतवती अस्ति । एतेषु तालुकेषु अनेकानि पर्यटनस्थलानि प्राप्यन्ते । महत्त्वपूर्णेषु किन्तु उपेक्षितस्थानेषु अन्यतमं कुसरुण्डस्थस्य मलाईदेवीयाः प्राचीनमन्दिरम् अस्ति । वस्तुतः एतत् महत्त्वपूर्णं धार्मिकपर्यटनकेन्द्रम् अस्ति यत् प्रकाशात् दूरं स्थितम् अस्ति। महाभारत-युधिष्ठिर-भीम-अर्जुन-नकुल-सहदेव-पञ्चैः पाण्डवैः स्वहस्तेन उत्कीर्णैः एतत् मन्दिरं निर्मितम् इति आख्यायिका अस्मिन् पञ्चक्रोशी दृश्यते ।

पाण्डवाः स्वमातुः कुन्त्या सह अस्मिन् प्रदेशे निवसन् एतत् मन्दिरं निर्मितवन्तः । कुसरुण्डग्रामस्य मलाईदेवीमन्दिरम् अस्मिन् क्षेत्रे अतीव प्रसिद्धं मन्दिरम् इति प्रसिद्धम् अस्ति। मन्दिरं कुसरुण्ड-कल्केवाडी-ग्रामयोः मध्ये पर्वतस्य मध्ये स्थितम् अस्ति ।एतत् मन्दिरं सम्पूर्णतया पाषाणेन निर्मितम् अस्ति । अस्य मन्दिरस्य निर्माणं पाण्डवैः एकरात्रे एव कृतम् इति मन्यते । यतो हि मन्दिरस्य स्थानं पर्वतानां मध्ये अस्ति, अतः अत्रत्यः जलवायुः अपि अतीव शीतः अस्ति ।

एतत् मन्दिरं पाण्डवस्य स्मृतौ उत्कीर्णम् इति विश्वासः अस्ति । पाण्डवैः एकरात्रौ मन्दिरं सम्पन्नं कर्तव्यम् इति स्थानीयजनाः वदन्ति । रात्रौ प्रातःकाले अपि ते स्वकार्यं न निवर्तयन्ति स्म यदा तेषु एकः कुक्कुटरूपः कार्यं कथं निवारयितव्यम् इति क्रन्दति स्म । अतः अद्यत्वे अपि कुक्कुटः प्रातःकाले काकः इति कथ्यते।' तत् मन्दिरं तीर्थं इति प्रसिद्धम्। तस्मिन् मन्दिरे अनेकानि देवमूर्तयः सन्ति। तत्र जलप्रपातः अपि अस्ति । उच्यते यत् जलप्रपातः वृत्तरूपेण चलति । बहुवर्षेभ्यः अप्रजाः स्त्रियः दूरतः आगत्य तस्य जलप्रपातस्य अधः उपविश्य तं पूजयित्वा व्रतं कर्तुं च आगच्छन्ति ।

मार्गशीर्षे मासे तद्ग्रामं प्रति यात्रा भवति। एषा यात्रा भव्यपरिमाणेन आचर्यते। तस्य मन्दिरस्य महत्त्वपूर्णं वस्तु अस्ति यत् अत्र विशालः गुहा अस्ति । स्थानीयजनाः मन्यन्ते यत् एषा गुहा मन्दिरात् आरभ्य तस्याः अन्यः अन्तः महिन्द्ग्रामे एव समाप्तः भवति ।

गुहा बहुवर्षेभ्यः निरुद्धा अस्ति । यतः तस्मात् गुहातः विवाहितदम्पती ईश्वरदर्शनार्थं महिन्द्ग्रामस्य समीपे वाल्मीकिं गच्छन्ति स्म । परन्तु बहुधा एतत् अभवत् यत् ते विवाहिताः दम्पतयः प्रतीक्षां कर्तुं न जानन्ति इति कारणेन नष्टाः भवन्ति ।

मया अपि मम पितामहात् श्रुतं यत् गुहायाम् गच्छन् सम्पूर्णः वधूदलः अन्तर्धानं जातः, तान् अन्वेष्टुं बहु प्रयतितवान् परन्तु किमपि न प्राप्तम्। अतः अस्य ग्रामस्य जनाः निर्णयं कृत्वा तां गुहां पिधाय । तस्य मन्दिरस्य पुरतः अतीव विशालाः शिलाः दृश्यन्ते । तस्मात् मन्दिरात् अवतरन् अग्रे अतीव महती शिला दृश्यते । सः शिला भीमस्य शिला इति मन्यते । एषा यात्रा क्षेत्रे सर्वेषां यात्राणां पूर्वं भवति । अस्मात् यात्रातः प्रदेशे यात्राः आरभ्यन्ते इत्यर्थः । मन्दिरस्य मार्गे अस्माकं अतीव वक्रमार्गः अस्ति यः पर्वतात् बहिः उत्कीर्णः इति कारणतः अतीव तीव्रः अस्ति । पाटनतः २६ कि.मी दूरे अयं मन्दिरः अस्ति, अस्य मन्दिरस्य गमनसमये अस्माभिः अर्धमार्गेण गन्तव्यम् ।

⦿⦿⦿

यशवन्तराव बलवन्तराव चवनः

ऋतुजा शिर्के, बी. ए. भाग २

महाराष्ट्रस्य विकासाय सम्पूर्णे राज्ये औद्योगिककृषिक्षेत्रयोः समानविकासः भवेत् इति यशवन्तरावचवनस्य स्वप्नः आसीत् । सः सहकारी-आन्दोलनेन एतत् स्वप्नं पूर्णं कर्तुं प्रयतितवान् । मुख्यमन्त्रीरूपेण तस्य कार्यकाले लोकतान्त्रिकविकेन्द्रीकृतसंस्थाः कृषिभूमि सीमाकरणकानूनं च पारितम् ।

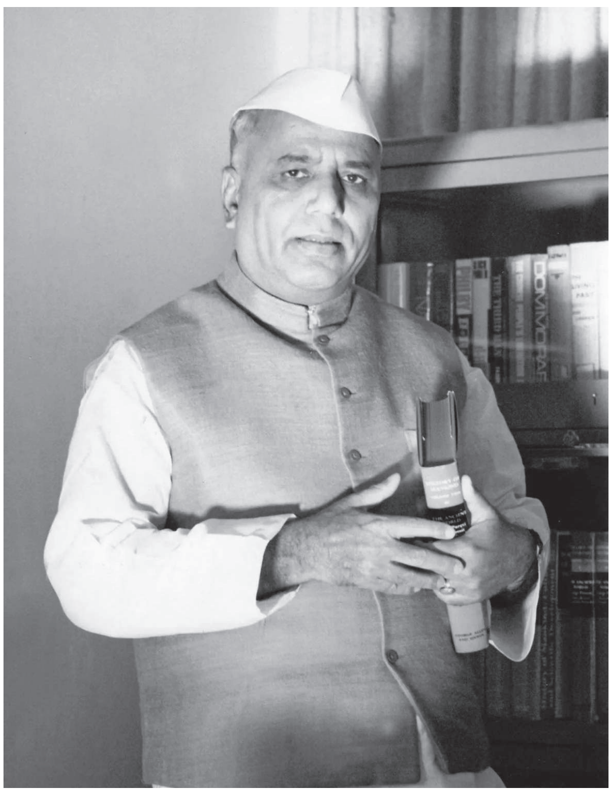

यशवन्तराव बलवन्तराव चवनः महाराष्ट्रस्य प्रथमः मुख्यमन्त्री बम्बई राज्यस्य विभाजनानन्तरं भारतस्य पञ्चमः उपप्रधानमन्त्री च आसीत् । सः कट्टरः काङ्ग्रेसनेता, स्वातन्त्र्यसेनानी, सहकारीनेता, समाजसेवी, लेखकः च आसीत् । सः सामान्यजननायकः इति प्रसिद्धः आसीत्। सः स्वभाषणैः लेखनैः च समाजवादीप्रजातन्त्रस्य दृढतया वकालतम् अकरोत्, महाराष्ट्रे कृषकाणां हिताय सहकारीसङ्घस्य स्थापनायां च सः योगदानं कृतवान् ।

महाराष्ट्रराज्यस्य सतारामण्डले (अधुना संगली मण्डले) देवराष्टे इति ग्रामे मराठाकृषकपरिवारे १२ मार्च १९१३ तमे वर्षे महानेता यशवन्तरावचवनस्य जन्म अभवत् । अल्पवयसि पितरं त्यक्त्वा मातुलमातुः पालितः । तस्य माता तस्मै आत्मनिर्भरतायाः, देशभक्तेः च बहुमूल्यं पाठं शिक्षयति स्म । बाल्यकालात् एव सः भारतस्य स्वातन्त्र्यसङ्घर्षेण प्रभावितः आसीत् ।

प्रतिकूलपारिवारिकपरिस्थितेः अभावेऽपि यशवन्तरावः स्वशिक्षां सम्पन्नं कर्तुं समर्थः अभवत्, १९३८ तमे वर्षे बम्बईविश्वविद्यालयात् इतिहासे राजनीतिशास्त्रे च बी.ए. अस्मिन् काले सः अनेकेषु सामाजिककार्येषु संलग्नः आसीत्, काङ्ग्रेसपक्षेण, जवाहरलालनेहरू इत्यनेन सह सम्बद्धः च आसीत्सरदार पटेल, केशवराव जेधे इत्यादिभिः नेताभिः सह तस्य निकटसम्बन्धः आसीत् । १९४० तमे वर्षे यशवन्तरावः साताराजिल्लाकाङ्ग्रेसस्य अध्यक्षः अभवत् । १९४१ तमे वर्षे एल.एल.बी. सतारामण्डलस्य फाल्टननगरे १९४२ तमे वर्षे वेनुतैया सह विवाहः अभवत् ।

यशवंतराव चवनः भारतीयस्वतन्त्रतासंग्रामे सक्रियः सहभागी आसीत् । १९३० तमे वर्षे महात्मागान्धिनः नेतृत्वे असहकार-आन्दोलने भागं गृहीतवान् इति कारणेन सः दण्डं प्राप्नोत् । १९३२ तमस्य वर्षस्य जनवरी-मासस्य २६ दिनाङ्के सतारा-नगरे भारतीयध्वजस्य उत्थापनस्य कारणेन १८ मासानां कारावासस्य दण्डः प्राप्तः । सः १९४२ तमे वर्षे एआइसीसी-सङ्घस्य ऐतिहासिकस्य बम्बई-सत्रस्य प्रतिनिधिः आसीत् यत्र भारतं त्यजतु इति नारा उत्थापितः आसीत्, अस्य सहभागितायाः कारणात् सः गृहीतः । अन्ते

१९४४ तमे वर्षे यशवन्तरावः कारागारात् मुक्तः अभवत् ।

१९४६ तमे वर्षे दक्षिणसतारा निर्वाचनक्षेत्रात् विधायकत्वेन निर्वाचितः । तस्मिन् एव वर्षे बम्बई-राज्यस्य गृहमन्त्रिणः संसदसचिवत्वेन नियुक्तः । मोरारजी देसाई इत्यस्य अग्रिमे सर्वकारे सः नागरिकापूर्तिः, समाजकल्याणः, वनमन्त्री च नियुक्तः । १९५३ तमे वर्षे महाराष्ट्रस्य सर्वेषां क्षेत्राणां समानविकासस्य गारण्टीं दत्तस्य नागपुर-सम्झौते हस्ताक्षरकर्तृषु अन्यतमः आसीत् ।

यशवन्तरावचवनः १९५७ तमे वर्षे कराडक्षेत्रात् निर्वाचितः । अस्मिन् समये सः काङ्ग्रेसविधानपक्षस्य नेतारं निर्वाचितः भूत्वा द्विभाषिकस्य बम्बईराज्यस्य मुख्यमन्त्री अभवत् ।१९५७ तः १९६० पर्यन्तं अखिलभारतीयकाङ्ग्रेसकार्यकारिणीयाः सदस्यत्वेन निर्वाचितः। संयुक्तमहाराष्ट्र-आन्दोलनस्य समर्थनस्य कारणात् सः महाराष्ट्रराज्यस्य शिल्पकारः आसीत्। यशवन्तरावचवनः १९६० तमे वर्षे मेमासस्य १ दिनाङ्के महाराष्ट्रस्य प्रथमः मुख्यमन्त्री अभवत् ।

महाराष्ट्रस्य विकासाय सम्पूर्णे राज्ये औद्योगिककृषिक्षेत्रयोः समानविकासः भवेत् इति यशवन्तरावचवनस्य स्वप्नः आसीत् । सः सहकारी-आन्दोलनेन एतत् स्वप्नं पूर्णं कर्तुं प्रयतितवान् । मुख्यमन्त्रीरूपेण तस्य कार्यकाले लोकतान्त्रिकविकेन्द्रीकृतसंस्थाः कृषिभूमिसीमाकरणकानूनं च पारितम् ।

महाराष्ट्रस्य प्रथममुख्यमन्त्रीत्वस्य अतिरिक्तं भारतस्य केन्द्रसर्वकारे अनेकवारं मन्त्रिमण्डलमन्त्रीरूपेण कार्यं कृतवान्, गृहरक्षावित्तविदेशमन्त्री भूत्वा पश्चात् भारतस्य उपप्रधानमन्त्री अभवत् ।

◎◎◎

हिंदी विभाग

''कुछ अलग करना हो तो,
भीड से हटके चलिए,
भीड साहस तो देती है,
मगर पहचान छिन लेती है।

-गुलजार

विभागीय संपादक

प्रा. डॉ. सौ. हेमलता काटे

अनुक्रमणिका

गद्य

१	पाटण तहसिल का विशेष आकर्षण : कोयनानगर का जलाशय और ओझर्डे की जलधारा	बंदिशा मिलिंद माने	बी.ए. भाग १	भौगोलिक जानकारी पर	५३
२	पर्यटन का महानुभव : दुनिया का सबसे लंबा रिवर क्रूज - गंगा विलास क्रूज	शांताराम रामचंद्र सुर्वे	बी.ए. भाग ३	भाषिक जानकारी पर	५६
३	स्त्री जन्म की कहानी	पुनम प्रवीण भोसले	बी.ए. भाग १	वैचारिक	६१
४	नई शिक्षा प्रणली २०२०	ऋषिकेश रावजी सुर्यवंशी	बी.ए. भाग २	शैक्षणिक जानकारी पर	६४
५	भारत की भूतिया जगहें	राहुल संजय देसाई	बी.ए. भाग २	सामजिक जानकारी	७०
६	माँ जिजाऊ	अमृता अंकुश मोरे	बी.ए. भाग ३	ऐतिहासिक जानकारी पर	७४
७	हिंदू धर्म और स्त्रियां	स्वप्निशा भरत पानस्कर	बी.ए. भाग २	वैचारिक	७६
८	लिओनेल मेसी	सुप्रिया गणेश शिंदे	बी. ए. भाग १	जीवनी	८०
९	कंप्यूटर की पीढियां	नमीरा समीर सावर्डेकर	बी.कॉम. आई. टी. भाग १	तकनीकी जानकारी पर	८३

पद्य

१	दुर्ग दातेगड़	स्नेहा सुनिल मुळे	बी. ए. भाग १	५५
२	पक्की गांठ....	स्नेहा सुनिल मुळे	बी. ए. भाग १	६०
३	कान्हा समझाए प्रीत की रीत....	अपूर्वा संतोष पवार	बी.ए. भाग ३	६३
४	पता नहीं यह क्या हो गया...	तेजश्री प्रकाश जामदार	बी.ए. भाग १	६३
५	जिंदगी है जनाब	मंगेश श्रावण सोनावले	बी.ए. भाग २	६९
६	मोबाईल से लगन	गुरुनाथ शंकर साळुंखे	बी.ए. भाग २	७५

पाटण तहसिल का विशेष आकर्षण : कोयनानगर का जलाशय और ओझर्डे की जलधारा

बंदिशा मिलिंद माने, बी.ए. भाग १

इसके साथ यहाँ का कोयना उद्यान भी आकर्षण के रूप में भी जाना जाता है। यह एक आकर्षित करनेवाला पर्यटन स्थल हैं । जहाँ एक म्युझियम है । जहाँ छायाचित्रों के माध्यम से कोयना परियोजना के विविध पहलुओं पर प्रकाश ड़ाला गया है । यहाँ जो औड़ीटोरियम है, वहाँ कोयना प्रकल्प की पूरी जानकारी डॉक्युमेंटरी फिल्म के रुप में मिलती है । इस जगह की सबसे महत्वपूर्ण बात यही एक सभागार है।

पाटण तहसिल सह्याद्री की गोद में स्थित होने के कारण यहाँ की भौगोलिक परिस्थितियाँ पर्यटन के अनुकूल हैं। प्राकृतिक सौन्दर्य और जैव विविधता से लाभान्वित होने के कारण उसका जतन यहाँ के लोगों ने बहुत ही प्रेमपूर्वक किया हैं। प्रकृति के प्रति विशेष प्रेम के कारण ही आज पाटण तहसिल पर्यटन की दृष्टि से विकसित हो रहा है। मूलत: यह क्षेत्र नैसर्गिक देन की रूप में ही मौजूद हैं। पाटण में विभिन्न पर्यटन स्थल हैं, जैसे- घेरा दातेगड़, जंगली जयगढ़, गुणवंतगढ़, प्रचिति गढ़, भैरवगढ़, सह्याद्री पर्वत श्रृंखला, सबसे पर्यावरण का आल्हादायक स्थल पाथरपुंज, विंड़मिल परियोजना, तितली पार्क, सड़ावघापुर पठार, कोयना परियोजना, आदि स्थलों का उल्लेख किया जा सकता हैं। इसमें कोयनानगर का जलाशय और ओझर्ड़े की जलधारा पर्यटकों के लिए खास आकर्षण का केंद्रबिंदू हैं।

कोयनाधरन पाटण तालुका में हेलवाक गाँव के पास स्थित है। दरअसल, 'कोयना' पाटण शहर का एक छोटासा हिस्सा है। लेकिन पाटण शहर कोयना क्षेत्र के कारण जाना जाता है। वहाँ के प्रसिद्ध जलाशय 'शिवसागर' के कारण ही। यह प्रसिद्ध जलाशय केवल महाराष्ट्र में ही प्रसिद्धि नहीं है, तो यह भूमिगत बाँध 'महाराष्ट्र की भाग्यलक्ष्मी' के रूप

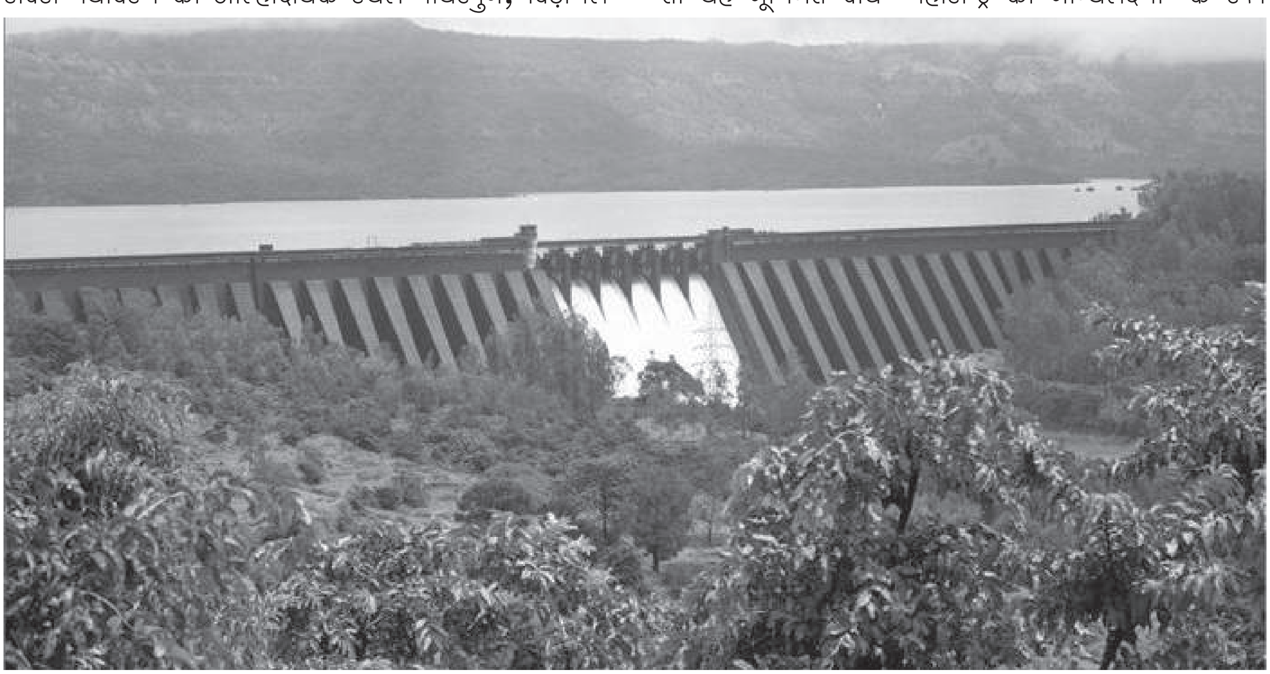

में एशिया में एकमात्र है। इसके अतिरिक्त कोयनानगर में नेहरू गार्ड़न और कुंभारली घाट पर से झरनेवाले झरने कोयनानगर क्षेत्र के मुख्य आकर्षण हैं। जहाँ से हम कोयना बाँध के अच्छे दृश्य देख सकते हैं। इसलिए इस पर्यटन की सैर करनी ही चाहिए।

कोयना बाँध के पश्चिम में नेहरू उद्यान और नेहरू मेमोरियल हॉल का निर्माण किया गया है। दुनिया भर से विभिन्न किस्मों और रंगों के फूलों का बगीचा लगाया गया है। बच्चों के लिए सिसो मेरी गो राऊंड़, फिसलन, टेरेस गार्ड़न की तरह खेलने की सुविधा बनाई गई है। जहाँ भारत के पहले प्रधान मंत्री पंड़ित जवाहरलाल नेहरू के जन्मदिन १४ नवंबर को पूरे देश में बड़े उत्साह के साथ बाल दिवस के रूप में मनाया जाता है। कोयना परियोजना ने पंड़ित नेहरू के कदमों से पवित्र भूमि में नयनानंद देनेवाला नेहरू मेमोरियल पार्क का निर्माण किया है। वहाँ पंड़ित नेहरू जी की पंचसूत्री को लेकर एक टेंट बनाया गया हैं, जिसमें शिवसागर जलाशय का पाणी छोड़ दिया है। यह पंचसुत्री मन को मोह लेती हैं।

कोयना परियोजना के चौथे चरण के पूरा होने के बाद कोयना परियोजना की सफलता की कहानी पर्यटकों को नेहरू पार्क के बंद सभागार में फिल्म के रूप दिखाई जाती है। यह बाँध महाराष्ट्र के प्रमुख बाँधों में से एक है।

यह बाँध बहुत महत्वपूर्ण है, क्योंकि बाँध सह्याद्री पर्वत श्रृंखला में स्थित है। इस जगह में हमेशा बहुत पानी रहता है। इस जगह के जलाशय को 'शिव सागर' के नाम से भी जाना जाता है। यह सबसे अधिक आकर्षक पर्यटन स्थल है। इसके साथ यहाँ का कोयना उद्यान भी आकर्षण के रूप में भी जाना जाता है। यह एक आकर्षित करनेवाला पर्यटन स्थल हैं। जहाँ एक म्युझियम है। जहाँ छायाचित्रों के माध्यम से कोयना परियोजना के विविध पहलुओं पर प्रकाश ड़ाला गया है। यहाँ जो औड़ीटोरियम है, वहाँ कोयना प्रकल्प की पूरी जानकारी ड़ॉक्युमेंटरी फिल्म के रूप में मिलती है। इस जगह की सबसे महत्वपूर्ण बात यही एक सभागार है। जहाँ आधे घंटे की एक ड़ॉक्यूमेंट्री फिल्म दिखाई जाती हैं। जिसमें आपको पूरे कोयना परियोजना की जानकारी देखने को मिलती हैं। जिसमें उन भारतीय इंजीनियरों तथा वर्क्सर्सों की जानकारी मिलती हैं, जिन्होंने परियोजना प्रत्यक्ष रूप में साकार करने के लिए कितना संघर्ष किया हैं। जिस जगह पर इलेक्ट्रिक पावर जनरेट होती है, यह भी उस फिल्म में दिखाई गया है। यह फिल्म देखने के बाद आप जरूर गर्व करेंगे कि इतनी बड़ी परियोजना हमारे महाराष्ट्र में हैं। आप इस ड़ॉक्यूमेंट्री फिल्म को जरूर देखें, अगर आप वहाँ जाकर भी नहीं देखते हैं तो मैं कहूँगी कि, आप अधूरे हैं, तो जरूर देखें। साथ ही मैं आपको यह भी बताऊंगी कि इस ड़ॉक्यूमेंट्री फिल्म की टाइमिंग इस जगह पर सुबह ९:३० बजे से शाम ५:३० बजे के बीच है। अगर १० लोग होते हैं तो फिल्म शुरू कर देते हैं। अगर आपके पास इतना बड़ा ग्रुप नहीं है तो आपको थोड़ा इंतजार करना होगा। जैसे १०-१५ लोगों का झुंड़ इकट्ठा हो जाता है, वे फिल्म शुरू कर देते है। इस विशाल बाँध का निर्माण कोयना नदी को पार करके पहाड़ी श्रृंखलाओं द्वारा बनाई गई गहरी घाटी में किया गया है। इस बाँध के पास स्थित वस्ती वाजा गाँव को कोयनानगर कहा जाता है। महाराष्ट्र के लिए वरदान कोयना बाँध के विशाल शिवसागर जलाशय में १३ मार्च १९९९ को झील टेपिंग का एक सफल प्रयोग किया गया था। इस बाँध से चार चरणों में बिजली पैदा की जाती है। पावर स्टेशन को देखने के लिए कुम्भरली घाट से उतरकर बस स्थित पोफली गाँव जाना पड़ता है। यहाँ बिजली उत्पादन के कारण इस बाँध को महाराष्ट्र की भाग्यलक्ष्मी कहा जाता है। जलाशय के नीचे चार किलोमीटर की सुरंग बनाकर उसमें से पानी के प्रवाह को मोड़कर बिजली पैदा की गई है। पोफली में एक पनबिजली स्टेशन है। कोयनानगर क्षेत्र में एक नव निर्मित भव्य नेहरू मेमोरियल पार्क है।

जिस बगीचे में यह परियोजना है, उसका नाम 'नेहरू स्मृति उद्यान' कैसे पड़ा? मैं आपको बताना चाहती हूँ। जब कोयना परियोजना का निर्माण शुरू हुआ और परियोजना १० अप्रैल, १९६० को लगभग पूरी हो गई, तब भारत के तत्कालीन प्रधानमंत्री पंड़ित नेहरूजी ने इस परियोजना का दौरा किया। जैसा कि इस पार्क का नाम 'नेहरू स्मृति उद्यान' है। दोस्तों, मैं आपको बताना चाहूँगी कि, सभागार का नाम 'यशोगाथा' है और 'यशोगाथा' का अर्थ है- 'सफलता की कहानी'। सच में यह कोयना परियोजना हमारे भारतियों के बौद्धिक सफलता की गाथा हैं । एक और बात जो आप ध्यान में जरूर रखें, अगर आप इस जगह पर आना चाहते हैं, वह यह है कि यह पार्क सुबह नौ बजे से शाम सात बजे तक खुला रहता हैं ।

लेकिन कोयनानगर में यह एकमात्र ऐसा स्थल नहीं है, उसके पेट में कई दर्शनीय स्थल हैं। उनमें ओझर्ड़े जलप्रपात का विशेष उल्लेख कर सकते हैं। बारिश के मौसम में ओझर्ड़े जलप्रपात देखना एक स्वर्ग सुख के भान्ति ही हैं। वह जलप्रपात पर्यटकों का मन मोह ही लेता हैं। इसके अतिरिक्त 'शिवसागर' जलाशय घेरों के पास फैली घुमावदार सड़कें छप्पर वाली छतों से जमीन तक, बारिश में खेतों में धान रोपती महिलाओं का एक समूह, छोटी-छोटी दुकानों को देखते हुए, बहती मिट्टी के रंग की कोयना नदी हम देखते-देखते लगभग दस-बारह किमी. दूरी पर स्थित ओझर्ड़े जलप्रपात के मोहल्ले में पहुँचते हैं। सच में पर्यटकों के लिए एक विशेष आकर्षण है।

इसलिए कोयना स्थल का पर्यटन करना है, तो सबसे पहले साड़े-तीन सौ मीटर की ऊँचाई से गिरनेवाला जलप्रपात ओझर्ड़े हमारे सामने आता हैं। हम मुख्य प्रवेशद्वार के पास पहुँचने के बाद सीधे ओझर्ड़े जलप्रपात की यात्रा करते हैं। पानी की दरारों से चिकने विशाल पत्थर देखने में आते हैं और साथ ही प्रवेशद्वार से झरने और बुदबुदाहट भी दिखाई देती है। जलप्रपात को देखने के बाद पर्यटक तेजी से सीढ़ियाँ चढ़ने लगता है और जंगल के रास्ते ऊपर चढ़ता है। एक तरफ झागवाले पानी की अपनी विशिष्ट ध्वनि होती है। चिकनी चट्टान को देखकर और पेड़ की पत्तियों से बहती बारिश की बूँदों को देखते हुए, चढ़ाई के बाद करीब ४०० सीढ़ियाँ चढ़कर कब हम जलप्रपात तक पहुँच गए पता ही नहीं चलता। करीब ९०० फीट से विशाल जलप्रपात से गिरते पानी को देखते हैं तो लगता है कि प्रकृति अद्भूत है क्योंकि पानी की गति बारिश नहीं बल्कि बर्फ का उड़ना है। झरने से पर्यटक पानी में भीगने का आनंद लेने के लिए कोयना आते हैं।

कोयना अभयारण्य सातारा जिले के पश्चिमी भाग में कोयना बाँध के जलग्रहण क्षेत्र में पड़ता है। वन में हिरण, जंगली सूअर, भेड़िया, भालू, बाघ, बुलबुल, जंगली मुर्गा, सनबर्ड, पक्षी तथा जानवर हैं। करवंद, जंभूल, इमली, करंजा, पलास, साग आदि पेड़ हैं। तरह-तरह की जड़ी-बूटियों के साथ तेज पत्ता, चारोली, दगड़फूल, करीपत्ता, दालचीनी आदि मसालों के पौधे पाए जाते हैं। तपोला से शिवसागर जलाशय होते हुए मेतवाली जा सकते हैं। इस अभयारण्य में वासोटा एक शानदार किला है। विशाल शिवसागर जलाशय और कोयना बाँध के बीच, यह अभयारण्य भेड़ियों की चीख, हिरणों की दहाड़ और बाघों की दहाड़ सुनता है।

इसतरह कोयना डैम पाटण के आकर्षक पर्यटक स्थल में से एक है। कोयना बाँध को 'महाराष्ट्र की जीवनरेखा' भी कहा जाता है, क्योंकि यह बाँध वास्तव में महाराष्ट्र के कई कस्बों और शहरों के लिए एक जीवन रक्षक है। पश्चिमी घाटों में सहयाद्रियों के बीच स्थित, कोयना बाँध वास्तव में अतुलनीय प्राकृतिक सुंदरता से भरपूर है, जो यहाँ आनेवाले पर्यटकों को प्रकृति का एक रोमांचक अनुभव प्रदान करता है। जबकि राजसी घने जंगल, हरे-भरे घास के मैदान और जगमगाते झरने इस जगह की सुन्दरता में चार चाँद लगाने का कार्य करते है, और पर्यटकों की एक बड़ी संख्या को अपनी और अट्रेक्ट करने में कामयाब होते है। इतनाही नहीं तो कोयना बाँध और नेहरू बाग़ समस्त परिवार के साथ शाम बिताने के लिए एक खुबसूरत जगह है।

◉◉◉

दुर्ग दातेगड़

स्नेहा सुनिल मुळे, बी. ए. भाग १

([illegible])

महाराष्ट्र के इतिहास की खान,
दुर्ग दातेगड़ पाटण की शान।
चारों ओर से घिरे,
प्राकृतिक काले पत्थर भी करें,
दुर्ग का संरक्षण।
तो पत्थरों से ही तराशे गये है,
दुर्ग के कई स्थान।
शमशेर के आकार का कुँआ,
जहाँ गणेश जी का भी है स्थान।
सुंदरगड़ कहकर छत्रपति शिवाजी जी ने,
बढ़ाई थी उसकी शान,
महाराष्ट्र के इतिहास की खान,
दुर्ग दातेगड़ पाटण की शान।

पर्यटन का महानुभव : दुनिया का सबसे लंबा रिवर क्रूज - गंगा विलास क्रूज

शांताराम रामचंद्र सुर्वे, बी.ए. भाग ३

दुनिया की सबसे लंबी क्रूज यात्रा पर रवाना होने के लिए तैयार गंगा विलास क्रूज आत्मनिर्भर भारत का उदाहरण है। क्रूज का इंटीरियर देश की संस्कृति और धरोहर को ध्यान में रखकर डिजाइन किया गया है। इंटीरियर में सफेद, गुलाबी, लाल और हल्के रंगों का इस्तेमाल किया गया है। वुडेन फ्लोरिंग और रंगों का बेहतर समन्वय पर्यटकों को सबसे अधिक पसंद आ रहा है।

यात्रा करना हर व्यक्ति को पसंद होता है। एक जमाने में इंसान पैदल यात्रा करता था। परंतु आज आधुनिक युग में यात्रा के अनेक साधन उपलब्ध हुए हैं। जिसमें साइकल से लेकर हवाई जहाज तक के साधन उपलब्ध है। परंतु आप सब जानते ही हैं, जितना हिस्सा जमीन का है उससे कई ज्यादा गुना इस धरती पर पानी का है। पानी के मार्ग से भी इंसान यात्राएँ करता आया है, परंतु वह कुछ विशिष्ट कार्य के लिए ही होती थी। परंतु आज इंसान को सफर करने के लिए भी यह मार्ग खुल गया है। 'गंगा विलास क्रूज' के माध्यम से यह मार्ग खुला है। अत: यह गंगा विलास क्रूज क्या है? कैसे बना है? उसका सफर कैसे और किस मार्ग से होगा? इसकी पूरी जानकारी देने का प्रयास इस लेख में किया है।

गंगा नदी की खासियत

सबसे पहले गंगा नदी की खासियत के बारे में समझ लेंगे। कारण, यह जो सफर होनेवाला हैं, वह गंगा के मार्ग से होनेवाला हैं। भारत की स्थितियाँ - परिस्थितियाँ कैसी भी रही हो माँ गंगे ने हमेशा कोटि-कोटि भारतियों को पोषित किया है, प्रेषित किया है। 'गंगा रिवर क्रूज' जो कि हमारे जलमार्ग का यह प्रकल्प तैयार किया गया है, यह हमारे देश की सबसे बड़ी नदी गंगा से शुरू हुआ है। यह गंगा क्रुज हमारे देश ५ राज्यों में से प्रमुख गुजरने वाला है, जो गंगा नदी के सहायक से हैं और गंगा नदी का उद्‌गम उत्तराखंड के १ जिले में जो उत्तरकाशी के नाम से जाना जाता है। वहाँ से गंगोत्री के यहाँ से गुजरती है, एक नदी जो

कि भागीरथी नाम से जानी जाती है। वह आकर उत्तराखंड के ही सतोपंथ ग्लेशियर के यहाँ से गुजरने वाली अलकनंदा नाम की नदी है, उसे जाकर मिलती हैं। उसके बाद देवप्रयाग नाम से मशहूर जगह पर मिलती है, गंगा नदी जो है यह ५ राज्यों से होकर गुजरती है। उत्तराखंड से उत्तर प्रदेश बिहार से झारखंड से और वेस्ट बंगाल से होकर लास्ट में बांग्लादेश में बंगाली खाड़ी में पहुँचती है। यह गंगा नदी की खासियत है। गंगा नदी की जो लंबाई मानी जाती है वह २५२५ किलोमीटर है।

इस दृष्टि से गंगा नदी के किनारे 'टेंट सिटी' का भी प्रकल्प बनाया गया है। इस क्षेत्र में पर्यटन की संभावनाओं का दोहन करने के लिए गंगा नदी के किनारे तंबू से बने शहर की कल्पना की गई है, पर परियोजना शहर के घाटों के सामने विकसित की गई है। जो विशेष रूप से काशी विश्वनाथ धाम के उद्घाटन के बाद से वाराणसी में रहने की सुविधा प्रदान करेगी और पर्यटकों की बढ़ती संख्या को पूरा करेगी ।

इंटरसिटी को सार्वजनिक निजी भागीदारी के प्रारूप में वाराणसी विकास प्राधिकरण ने विकसित किया है। पर्यटक आसपास के विभिन्न घाटों से नाम द्वारा टेंट सिटी पहुँचेंगे। हर साल अक्टूबर से जून तक सक्रिय अवस्था में रहेगी। वहीं बारिश के मौसम में नदी का जलस्तर बढ़ जाने से ३ महीने के लिए हटा लिया जाएगा। इसतरह गंगा विलास की परिकल्पना निर्माण हुई है।

गंगा विलास क्रूज के मालिक

दुनिया का सबसे बड़ा रिवर क्रूज अंतरा लग्जरी रिवर क्रूज (Antara Luxury River Cruises) के सीईओ और संस्थापक राज सिंह है। जिन्होंने क्रूज का निर्माण किया है। राज सिंह १५ साल से इस बिजनेस में हैं। अब तक उनकी कंपनी ९ लग्जरी क्रूज बना चुकी है। वह एक प्रसिद्ध संरक्षणवादी और वन्यजीव लेखक हैं। लग्जरी क्रूज के बारे में एक टी.वी. चैनल से बात करते हुए राज सिंह ने बताया कि यह दूसरे क्रूज से बिल्कुल अलग है। इस क्रूज को प्राइवेट कंपनी मैनेज कर रही है। इसका संचालन भारतीय द्वीप जलमार्ग प्राधिकरण द्वारा समर्थित है, जो जहाजरानी, बंदरगाह और जलमार्ग मंत्रालय के अंतर्गत आता है।

क्रूज के मालिक राज सिंह ने बताया कि इसकी डिजाइनिंग और इंटीरियर डॉ. अनिपूर्णा गनीमाला ने किया है। इसे यहाँ की भारतीय संस्कृति और परंपरा को ध्यान में रखकर डिजाइन किया है। कलाकृतियाँ भी भारतीय संस्कृति को ध्यान में रखकर तय की गई हैं। क्रूज को सजाने में मेक इन इंडिया और भारतीयता पर फोकस किया गया है।

गंगा विलास क्रूज कैसे बना हैं?

गंगा क्रूज के डायरेक्टर राज सिंह ने बताया कि यह क्रूज पूरी तरह से भारत में निर्मित हैं। देश भर के कई राज्यों के ४० क्रूज के सदस्य हैं। क्रूज की लंबाई साढ़े ६२ मीटर और चौड़ाई १२.८ मीटर है। इसमें पर्यटकों के रहने के लिए कुल १८ सुइट्स हैं। साथ में एक ४० सीटर रेस्टोरेंट, स्पा-रूम और तीन सनडेक हैं। साथ में म्यूजिक का भी इंतजाम किया गया है। ३२ पर्यटकों सहित कुल ८० यात्रियों के ठहरने की सुविधा है।

गंगा विलास क्रूज में कुल १८ कमरे हैं। क्रूज में ओपन स्पेस, बाल्कनी, ४० सीटर रेस्टोरेंट रूम और स्टडी रूम हैं। एसी, एंटरटेनमेंट रूम, स्पा सुविधा, युक्त सलून और तीन सनडेक हैं। यात्रा उबाऊ न हो, इसके लिए गीत-संगीत, लाइब्रेरी और सांस्कृतिक कार्यक्रम की व्यवस्था है। इसके अलावा जिम, स्पा सेंटर, लेक्चर हाउस, लाइब्रेरी और टेलीविजन की भी सुविधा होगी। ये एक तरह से देश की सबसे बड़ी नदी यात्रा होगी।

दुनिया की सबसे लंबी क्रूज यात्रा पर रवाना होने के लिए तैयार गंगा विलास क्रूज आत्मनिर्भर भारत का उदाहरण है। क्रूज का इंटीरियर देश की संस्कृति और धरोहर को ध्यान में रखकर डिजाइन किया गया है। इंटीरियर में सफेद, गुलाबी, लाल और हल्के रंगों का इस्तेमाल किया गया है। वुडेन फ्लोरिंग और रंगों का बेहतर समन्वय पर्यटकों को सबसे अधिक पसंद आ रहा है। गंगा विलास क्रूज की आधिकारिक जलयात्रा सितंबर से शुरू हो सकती है, फिर भी क्रूज की बुकिंग अगले दो वर्षों के लिए फुल हो गई। यह क्रूज सुंदरबन डेल्टा और काजीरंगा राष्ट्रीय उद्यान सहित राष्ट्रीय उद्यानों और अभयारण्यों से भी गुजरेगा। फोर्ब्स के अनुसार, गंगा विलास क्रूज पर सवार टूरिस्ट वाराणसी से लेकर - पृथ्वी पर सबसे पुराने शहरों में से एक और हिंदू धर्म के महत्वपूर्ण स्थल - परित्यक्त बौद्ध मठ विक्रमशिला तक के शानदार भारतीय स्थलों का दौरा करेंगे। बांग्लादेश में उन्हें अन्य ऐतिहासिक और सांस्कृतिक रूप से महत्वपूर्ण स्थानों को देखने का मौका मिलेगा जिनमें सोनारगांव के

भूतिया शहर और साठ गुंबद मस्जिद आदि शामिल हैं।

क्या हैं सुविधाएं?

ये क्रूज कुल ३२०० किमी का सफर ५१ दिन में तय करेगा। ६२.५ मीटर लंबे और १२.८ मीटर चौड़े गंगा विलास क्रूज में ४० हजार लीटर का फ्यूल टैंक और ६० हजार लीटर का वाटर टैंक है। रूट की बात करें तो इसके रास्ते में २७ नदियाँ पड़ेंगी। इसमें नैशनल वॉटर वे १, कोलकाता से धुबरी इंडो-बांग्ला प्रोटोकॉल रूट और नैशनल वॉटर वे २ से गुजरेगा। पाँच प्रदेशों के साथ एक देश से होकर ये सफर तय करेगा। वाराणसी, पटना, कोलकाता, ढाका, गुवाहटी, डिब्रूगढ़ समेत ५० प्रमुख पर्यटन स्थल शामिल होंगे। इसमें १८ सुइट्स और अन्य सभी संबंधित सुविधाएँ हैं। दिलचस्प बात है कि यह पहला भारत निर्मित रिवरशिप है।

गंगा विलास क्रूज मार्ग

यूपी के काशी से बोगीबील तक सबसे लंबे रोमांचक सफर पर निकलने वाला यह क्रूज १५ दिनों तक बांग्लादेश से गुजरेगा। इसके बाद असम के ब्रह्मपुत्र नदी से डिब्रूगढ़ तक जाएगा। अपने सफर में यह यूपी, बिहार, पश्चिम बंगाल, बांग्लादेश और असम के कुल २७ रिवर सिस्टम से होकर गुजरेगा। भारत-बांग्लादेश प्रोटोकॉल की वजह से यह यात्रा बांग्लादेश को क्रॉस करेगी। वास्तुशिल्प के लिहाज से अहम ५० से अधिक जगहों पर यह यात्रा रुकेगी। सबसे लंबे जलमार्ग की यात्रा ५१ दिन में पूरी होगी।

गंगा विलास क्रूज के सफर का रूट वाराणसी और गाजीपुर होते हुए बक्सर से पटना, मुंगेर और भागलपुर के सुल्तानपुर, बंगाल से बांग्लादेश होते हुए असम के डिब्रूगढ़ तक होगा। इस दौरान अलग-अलग शहरों में इसका लगभग ५० जगहों पर ठहराव होगा। लगभग २ महीने के लंबे सफर के दौरान, क्रूज भारत और बांग्लादेश में २७ नदी प्रणालियों से होकर गुजरेगा। यह विश्व धरोहर स्थलों, राष्ट्रीय उद्यानों, नदी घाटों और बिहार में पटना, झारखंड में साहिबगंज, पश्चिम बंगाल में कोलकता, बांग्लादेश में ढाका और असम में गुवाहाटी जैसे प्रमुख शहरों सहित ५० पर्यटन स्थलों को कवर करेगा। एमवी गंगा विलास की पहली यात्रा में स्विजरलैंड के ३२ पर्यटक वाराणसी से डिब्रूगढ़ की यात्रा पर निकल चुके हैं। एमवी गंगा विलास के डिब्रूगढ़ पहुँचने की संभावित तारीख १ मार्च २०२३ है। ५१ दिन में पूरी होगी यात्रा। यह भव्य और दिव्य रिवर क्रूज स्विजरलैंड के ३२ पर्यटकों के साथ वाराणसी से बांग्लादेश के रास्ते असम के डिब्रूगढ़ तक करीब ३२०० किलोमीटर की यात्रा ५१ दिनों में पूरी करेगा। यात्रा में २७ नदियों के साथ ५० पर्यटक स्थल जुड़ेंगे। इसके फर्नीचर, क्रॉकरी, कमरों के रंग व डिजाइन में १९६० के बाद के भारत की झलक दिखेगी। क्रूज की जो तस्वीरें सामने आई हैं, वे विहंगम हैं और इसकी भव्यता का नजारा पेश करती हैं।

रिवर क्रूज में ४०००० लीटर का ट्रैक्टर का ताजा पाणी टंकी हैं। यह क्रुज अपनी यात्रा वाराणसी से शुरू करेगा और ५१ दिनों में ३२०० किलोमीटर की दूरी तय करेगा बांग्लादेश होते हुए असम के डिब्रूगढ़ तक जाएगा। अपने सफर के दौरान यह भारत और बांग्लादेश से गुजरने वाली २७ नदियों के मार्ग से अपने गंतव्य तक पहुंचेगा। निदेशक का कहना है कि यह अकेला ऐसा जहाज है जो स्वदेशी तकनीक और फर्नीचर से लैंस है। भारत की हिस्टोरियन डॉ. अन्नपूर्णा गरिमा ने डिजाइन किया है। वाराणसी से गुजरने से पहले ११ जनवरी को २६ घंटे की यात्रा करके, उत्तर प्रदेश के बलिया पहुँचेगा। भारत और बांग्लादेश के २७ रिवर सिस्टम और ७ नदियों गंगा, भागीरथी, मेघना, हुगली, जमुना, पदमा पर ब्रह्मपुत्र से होकर गुजरेगा। इस यात्रा से ५० पर्यटन स्थल आपस में जुड़ेंगे। यह ५१ दिनों के अपने सफर में लगभग ३२०० किलोमीटर की यात्रा करेगा। इस दौरान भारत और बांग्लादेश में २७ नदी प्रणालियों को पार करते हुए बांग्लादेश के रास्ते असम के डिब्रूगढ़ जाएगा।

गंगा विलास क्रूज गाजीपुर, बक्सर, बिहार, पटना, सिमरिया, मूंगरे साहिबगंज, झारखंड, फरक्का, पश्चिम बंगाल, कोलकाता, ढाका, बांग्लादेश, गुवाहाटी, आसाम और डिब्रूगढ़ असम से होकर गुजरेगा। इस क्रूज से टूरिस्ट ५० दिनों में ३२०० किमी की यात्रा कवर करेंगे। इस दौरान यात्री भारत और बांग्लादेश में २७ नदी प्रणालियों से गुजरेंगे और उन्होंने ५० से अधिक विश्व विरासत स्थलों और वास्तुशिल्प रूप से महत्वपूर्ण स्थानों पर जाने का मौका मिलेगा। ८० लोग एक बार में कर सकेंगे ट्रिप।

गंगा विलास क्रूज लाभ

जलमार्ग पर्यावरण को हानि पहुँचाए बिना कार्य करता रहेगा। भारत में अगर एक नैशनल हाईवे बनाने को आरंभ

होता है, तो बीच-बीच में आनेवाली सारी झाड़ियों को तोड़कर हटाया जाता है। इसके कारण जंगल पर हानि होती है। ऐसे ही बड़े-बड़े हायवे बनाने के लिए बहुत सारे जंगल बर्बाद किए जाते हैं और इसके कारण हमारे सृष्टि पर आपतियाँ आती रहती है। जैसे कि जंगल तोड़ के कारण बारिश ज्यादा मात्रा में कम होती है। पूरे के पूरे हमारे शहर, गाँव बर्बाद होकर डूब जाते हैं और इसी कारण गंगा रिवर क्रूज देश में एक नया प्रकल्प शुरू किया गया है।

जलमार्ग के प्रकल्प के कारण पैसों की भी बहुत ज्यादा मात्रा में बचत होगी और हमारे इस प्रकल्प के कारण हमारे इस भारत देश में जो प्रदूषण के कारण बीमारियाँ फैलती है, वह भी कम होगी। इसके कारण हमारे भारतवासियों को ज्यादा तकलीफ सहने नहीं पढ़ सकती। आना-जाना जल्दी हो सकेगा। जलमार्ग के कारण सड़क पर होने वाला १० गुना खर्चा कम हो जाएगा, वह भी खत्म हो जाएगा। हमारे देशवासियों को काम पर ऑफिस में आने जाने में कम वक्त रहेगा और इसके कारण समय की बचत भी हो पाएगी। बिना कोई तकलीफ आना-जाना हो सकेगा कुछ भी समस्याएँ नहीं हो पाएगी। वही रेल के मुकाबले जलमार्ग एक तिहायी भी कम होती है। यानी कि आपको किसी भी तरह की समस्या नहीं हो पाएगी।

और यही कल्पना कि तो अपना समझ पाएँगे कि वाटर यात्रा के कारण ईंधन की कितनी बचत होगी और नहीं प्रदूषण की भी समस्या कम होगी और पैसा भी ज्यादा तरीके से बच पाएगा। भारत में जो नई लॉजिस्टिक बनाई है उसमें भी तेजी से बढ़ने में वाटर वे जलमार्ग बहुत मदद करनेवाला है और भारत में हजारों किलोमीटर लंबा वाटर वे जलमार्ग नेटवर्क लंबा होने की क्षमता है। भारत में जो सवा सौ से ज्यादा नदियाँ और नदी धाराएँ हैं और बड़ी-बड़ी कंपनियों के समान के ट्रांसपोर्ट के लिए इस्तेमाल किए जा सकते हैं। वाटर वे भारत में पोर्टलेट बढ़ाने में भी मदद करेगी। भारत में यह कोशिश की जा रही है कि आनेवाले समय में वाटर वे रेलवेज और हाईवे इसका मल्टीमॉडल आधुनिक नेटवर्क भारत में बनेंगे ।

२१वीं सदी का शतक भारत में इंफ्रास्ट्रक्चर के कायाकल्प का दशक है। इस दशक में भारत के लोग आधुनिक इंफ्रास्ट्रक्चर की तस्वीर देखने जा रहे हैं। जिसकी कल्पना तक मुश्किल थी। कुरूद टूरिझम का यह नया दौर क्षेत्र में हमारे युवा साथियों को रोजगार, स्वयं रोजगार के नए अवसर देगा। विदेशी पर्यटकों के लिए तो यह आकर्षण होगा। देश के पर्यटक पहले ऐसे अनुभवों के लिए विदेश जाते थे। वे अब पूर्वी उत्तर पूर्वी भारत का रुख कर पाएँगे। भारत में जो सवा सौ से ज्यादा नदियाँ और नदी धाराएँ हैं, वह लोगों और सामान के ट्रांसपोर्ट में इस्तेमाल की जा सकती है। वाटर में भारत में पोर्टलेड़ डेवलपमेंट को भी बढ़ाने में मदद करेंगे। गंगा रिवर क्रूज का यह नया प्रकल्प भारत के जलमार्ग पर्यावरण की रक्षा के लिए भी अच्छे हैं और पैसों की भी ज्यादा बचत करते हैं। गंगा हमारे लिए सिर्फ एक धरोहर नहीं है, बल्कि प्राचीन काल से महान भारत की तपस्या की साक्षी है।

कितना होगा खर्च? कहाँ से करे ऑनलाइन बुकिंग?

शिपिंग और जलमार्ग मंत्री सर्बानंद सोनोवाल ने एमवी गंगा विलास क्रूज के टिकट की जानकारी दी। दुनिया के सबसे लंबे नदी क्रूज पर १ दिन का खर्च २४,६९२.२५ रुपये या ३०० डॉलर होगा। भारतीयों और विदेशियों के लिए टिकट की कीमत में कोई अंतर नहीं होगा। पूरे ५१ दिनों की यात्रा पर आपको १२.५९ लाख रुपये या १,५३,००० डॉलर से अधिक खर्च करने होंगे। बनारस से डिब्रूगढ़ तक की यात्रा का प्रति यात्री खर्च १३ लाख रुपये है। वहीं कोलकाता से बनारस तक के १२ दिन की यात्रा का पैकेज ४ लाख ३७ हजार रुपये है। चार दिन के इनक्रेडिबल बनारस पैकेज की कीमत १ लाख १२ हजार रुपये है।

अंतरा लक्जरी रिवर क्रूज़ (Antara Luxury River Cruises) की आधिकारिक वेबसाइट के माध्यम से गंगा विलास क्रूज के लिए टिकट बुक किए जा सकते हैं। गंगा विलास अपनी यात्रा की शुरुआत से पहले ३२ स्विस मेहमानों को लेकर कोलकाता से काशी पहुँचेगा। वहीं, बनारस में एक दिन की यात्रा का किराया ३०० डॉलर यानी करीब २५ हजार रुपये है। कोलकाता-बनारस पैकेज का किराया ४ लाख ३७ हजार २५० रुपये है। कोलकाता से बांग्लादेश की राजधानी ढाका तक की यात्रा का किराया भी इतना ही है। कोलकाता से मुर्शिदाबाद राउंड ट्रिप (आठ दिन) के लिए २ लाख ९२ हजार ८७५ रुपये देने होंगे।

गंगा विलास में एक सुइट ३८ लाख रुपये में बुक किए

गए हैं। सुइट को कई यात्रियों ने मिलकर बुक किया है। ऐसे में एक यात्री के हिस्से में १३ लाख रुपए का खर्च आया है। अलग-अलग ट्रेवल स्लॉट के लिए किराया अलग अलग है। इनक्रेडिबल बनारस पैकेज की कीमत १.१२ लाख रुपये है। इस पैकेज में गंगा घाट से लेकर रामनगर तक का पर्यटन शामिल है। यह यात्रा चार दिन की होगी।

गंगा विलास क्रूज की सफलता

गंगा विलास क्रूज की अपस्ट्रीम में रफ्तार १० से १५ किलोमीटर प्रति घंटा है। डाउनस्ट्रीम में इसकी रफ्तार दोगुनी हो जाती है। क्रूज के संचालन में एक दिन में एक हजार लीटर डीजल खर्च होता है। इसकी ईंधन क्षमता ४० हजार लीटर की है। इस लिहाज से ४० दिन तक यह लगातार पानी पर तैर सकता है। क्रूज के संचालन के लिए पानी की गहराई १.४ मीटर ही चाहिए, इसलिए कोलकाता से वाराणसी आते समय कहीं भी पानी की गहराई को लेकर परेशानी नहीं हुई। खराब मौसम के कारण ही परेशान होना पड़ा। बनारस से डिब्रूगढ़ की यात्रा के दौरान पर्यटकों के लिए ४० शहरों में ठहरने और घूमने के इंतजाम किए गए हैं।

विलास क्रूज की आधिकारिक जलयात्रा सितंबर से शुरू हो सकती है, फिर भी क्रूज की बुकिंग अगले दो वर्षों के लिए फुल हो गई। इसकी पुष्टि क्रूज के निदेशक राज सिंह ने भी की है। निदेशक के मुताबिक, गंगा में क्रूज के संचालन से पर्यटक उत्साहित हैं। विदेशी पर्यटक भी खूब आ रहे हैं। गंगा विलास काशी से बोगीबिल की यात्रा पूरी करेगा, फिर कोलकाता से वाराणसी की सैर पर लौटेगा। दुनिया का सबसे लंबा रिवर क्रूज गंगा विलास क्रूज अपने सफर पर निकल चुका है। फ्लैगशिप क्रूज का उद्घाटन १३ जनवरी को वाराणसी से किया गया था।

दुनिया के सबसे लंबे जलमार्ग पर चलने वाली एमवी गंगा विलास क्रूज यात्रा वर्चुअली हरी झंडी दिखाकर रवाना की गयी है । काशी से बोगीबील (असम) ३२०० किलोमीटर की रोमांचक यात्रा में स्विट्जरलैंड के ३२ पर्यटक शामिल हो गए हैं। इसके कारण क्षेत्र वाराणसी के नाम एक नया इतिहास जुड़ गया। वाराणसी को दो बड़ी सौगात मिलीं। एक गंगा विलास क्रूज और दूसरा टेंट सिटी का तोहफा। पहली बात उस सौगात का जो ऐतिहासिक महत्त्व है वो ये है, गंगा की लहरों पर चलनेवाला यादगार सफर जो तीन हजार किमी से ज्यादा का होगा। इसे पूरे कराएगा भारत का बनाया गंगा विलास क्रूज। जिसे पीएम मोदी ने वर्चुअली हरी झंडी दिखाकर रवाना किया।

◉◉◉

पक्की गांठ....

स्नेहा सुनील मुळे, बी. ए. भाग १

थोडी दूर जरूर है, तू अब।
न जाने फिर वो दिन आयेंगे कब।।
पर....
दूर होकर भी तुम मुझे
याद करती हो।
रोज कॉल करके
थोडा मेरा सुनती,
थोडा अपना सुनाती हो।
अच्छा लगता है, जब
कुछ भी हो पहले
मुझे बताती हो।
लोग जो हमे घंटो घंटो
बात करने का ताना देते है,
उन्हे कोण बताये अब,
ऐसे दोस्त मुश्किलों से मिलते है।।
स्कूल जाते वक्त
थामा था जो एक दुजे का हाथ।
लगाना था मिलेगा,
इतना लंबा साथ।
बचपन से ही जो
साथ है हम। चौदा साल की
पक्की गांठ है हम।

स्त्री जन्म की कहानी

पुनम प्रवीण भोसले, बी.ए. भाग १

बेटी है तो माँ-बाप की अपेक्षा, पत्नी है तो पति की अपेक्षा, पति के साथ परिवार के सारे सदस्यों की अपेक्षा, माँ बने तो बच्चों की अपेक्षाएँ... यह सब करते-करते वह अपना खुद का विचार करना ही भूल जाती है। अपने पति के लिए गांधारी ने आँख पर पट्टी बाँध ली, तो उर्मिला ने पुरा जीवन पति लक्ष्मण की प्रतिक्षा में बिता दिया। क्या सच में वह ऐसा जीवन बिताना चाहती थी? अगर एक व्यक्ति रूप में इसका विचार करेंगे तो इसका उत्तर निश्चित नकारात्मक ही होगा।

स्त्री जन्म तेरी कहानी,
हृदय पन्हा नयनी पानी।

स्त्री के अनेक रूप हैं। पुरे विश्व में वह समाई हुई हैं। अध्यात्म ने स्त्री को जो महत्व दिया हैं, उसमें कहा है कि स्त्री यानी ईश्वर और आत्मा का मिलन। विश्व की निर्माती होकर भी स्त्री अबला! पर जब हम पीछे मूड़कर देखते है, तो स्त्री जीवन का केवल शोकाकूल रूप ही नज़र आता है। महाभारत से लेकर आज तक उसे अपने स्वार्थ के लिए ही प्रयोग में लाया गया। उससे ही बहुत बड़ी-बड़ी अपेक्षाएँ रखी। जन्म से लेकर जीवन क्षण तक उसे अपेक्षाओं के बोझ तले दबा दिया हैं। जिसे पुरा करने में उसका सारा जीवन नष्ट हो जाता हैं और वह अपना अस्तित्व ही भूल जाती है।

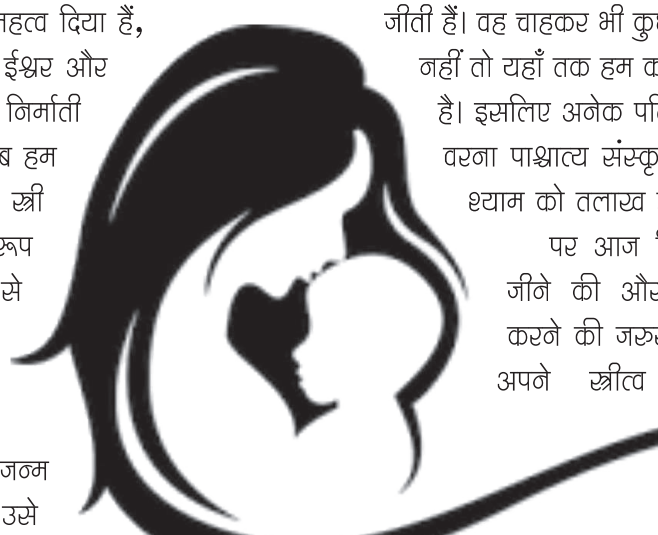

बेटी है तो माँ-बाप की अपेक्षा, पत्नी है तो पति की अपेक्षा, पति के साथ परिवार के सारे सदस्यों की अपेक्षा, माँ बने तो बच्चों कि अपेक्षाएँ... यह सब करते-करते वह अपना खुद का विचार करना ही भूल जाती है। अपने पति के लिए गांधारी ने आँख पर पट्टी बाँध ली, तो उर्मिला ने पुरा जीवन पति लक्ष्मण की प्रतिक्षा में बिता दिया। क्या सच में वह ऐसा जीवन बिताना चाहती थी? अगर एक व्यक्ति रूप में इसका विचार करेंगे तो इसका उत्तर निश्चित नकारात्मक ही होगा। अर्थात ऐसी अनेक बातें होती है, वह स्विकारना नहीं चाहती, परंतु मजबुरी में उसे स्विकारनी पड़ती हैं। अर्थात ऐसी अनेक स्त्रियाँ हैं, जो अपने मर्जी के खिलाफ जीवन जीती हैं। वह चाहकर भी कुछ नहीं कर सकती हैं। इतनाही नहीं तो यहाँ तक हम कह सकते हैं कि स्त्री सहनशील है। इसलिए अनेक पति-पत्नियों के संसार बचे हुए। वरना पाश्चात्य संस्कृति की तरह सुबह शादी और श्याम को तलाख होने में देरी नहीं लगेगी।

पर आज स्त्रियों ने ही आँख खोलकर जीने की और अपने अस्तित्व की खोज करने की जरुरत है। प्रथमत: उसे स्वयं को अपने स्त्रीत्व का अभिमान होना चाहिए। बेटियों का जन्म वह कभी भी न नकारें। जिससे समाज में संतुलन रहेगा और स्त्री सहजता से सुरक्षित रूप से समाज में विचलन करेगी।

प्रचलित समाज ने स्त्री को शिक्षा से वंचित रखा, परंतु सावित्रीबाई फुले की योगदान के कारण स्त्रियों के लिए शिक्षा के द्वार खुल गए। तब समाज के प्रत्येक क्षेत्र में अपने आप को पूर्णत: झोंककर काम करनेवाली स्त्री के प्रगती का आलेख दिनबदिन बढ़ता गया और वह देश के सर्वोच्च पद पर भी आसीन हो गयी। निसर्गत: अबला के रूप में जन्म लेनेवली स्त्री ने खेती से लेकर अवकाश तक अपनी प्रगती का आलेख ऊँचा किया। आज स्त्री-पुरुष दोनों समाज में बराबर स्तर पर विचलन करते है। फिर भी मन में प्रश्न

निर्माण हो जाता हैं कि सच्चे अर्थ में स्त्री मुक्त हो गयी हैं? इसका उत्तर जब हम खोजने का प्रयास करते है, तो नकारात्मक ही उत्तर मिलता है। तब स्त्री को कहना पड़ेगा कि तू ही जागृत हो और प्रचलित कर्मठ समाज बंधनों को त्यागकर अपने स्त्री मुक्ति का तूफान बहने दे।

इसलिए पहले तुझे स्त्री मुक्ति क्या है? यह समझ लेना होगा। अगर पुरुष पूरा शरीर ढककर कपड़े पहनते, तो तू आधे-अधूरे कपड़े पहनकर सरेआम घुमना, शिक्षा के नाम पर अनैतिक रास्ते पर जाना, आधुनिकता के नाम पर अपनी संस्कृति भूलना, अपने दोस्तों के साथ पार्टीयाँ करना, बड़े-बुजुर्गों का लिहाज न रखना, क्या इसे तुम स्त्री मुक्ति समझती हो? तो तू गलत सोच रही हैं। कारण स्त्री मुक्ति यानी नए विचार, जिसमें आदर्शों को जतन करके आगे बढ़ना हैं, शिक्षा के साथ विनय, संस्कार और संस्कृति का जतन कर, अंधश्रद्धा का त्याग कर नए विचारों का स्वीकार करना है। साथ ही किसी भी कारणवश अपने अस्तित्व को न मिटाना हैं, न बेचना है और स्वाभिमान के साथ सक्षम बनाना है। उसका सक्षम बनाना ही सबसे बड़ी बात हैं। जिसके लिए स्त्री को शिक्षा के साथ नयी विचारधारा का स्वीकार कर अपने मन और शरीर को सदृढ़ बनाना हैं। आज स्त्री को बचाने के लिए कोई कृष्णा आनेवाला नहीं, कारण आज कलियुग हैं।

समाज में अगर निर्भया, रिंकू पाटील, विशाखा की पुनरावृत्ती नहीं होनी तो स्त्री के लिए आवश्यकता है शिक्षा, विज्ञान, तंत्रज्ञान को आत्मसात कर उत्तोरोत्तर प्रगति की ओर बढ़ना। नहीं तो पुनःश्च रावण राज आयेगा, जहाँ केवल सत्ता और अर्थ के लिए व्यभिचार होगा और इस अत्याचार, शोषण में केवल स्त्री की बली दी जायेगी। यह सब रोकाना है, तो स्त्री को ही सक्षम बनाना होगा।

आज आदर्श पीढ़ी को अगर निर्माण करना है, तो स्वयं से शुरुवात करनी होगी। आज अनेक लोग स्वयं को ज्ञानी मानते है और अपने इस का उपयोग केवल पैसा कमाने के लिए ही करते है। परंतु नयी सोच को अपनाने के लिए इसका उपयोग नहीं करते हैं। इसलिए आज भी समाज में 'वंश का दिया बेटी नहीं तो बेटा हैं। परिणामस्वरूप बेटी को नकारा जाता है। इतनाही नहीं तो अगर उसे जन्म भी दिया तो पग-पग पर उसे उसके दोयम स्थान का एहसास दिलाया जाता है। ऐसे स्थिति में अगर कोई लड़का भविष्य में अपने माँ-बाप के प्राण लेते वक्त भी नहीं हिचकिचाता, कारण आपने भी बेटी को नकारने के लिए उसके प्राण ही लिए थे। समाज में कहावत है, जैसी 'करनी वैसी भरनी'। तब बेटों को दोष मत देना। कारण बच्चे मिट्टी के गोले के समान होते है, जैसा उसे आकार देंगे वैसे वे बनेंगे।

एक स्त्री होने के नाते मैं स्त्री को ही बताना चाहुँगी कि आज तुम्हारी सबसे बड़ी जिम्मेदारी है। यह बात मैं पुरुषों को नहीं बता सकती कि उन्हें कैसे रहना हैं? पर अपनी समकक्ष स्त्री वर्ग को जरूर बता सकती हूँ, कारण उनकी और मेरी रचना एक हैं। उनकी और मेरी भावनाएँ एक हैं। इतनाही नहीं तो उनका और मेरा अस्तित्व भी एक हैं। अगर वह मिटेगी, तो अपने आप मैं भी मिट जाऊँगी। अब अपने आप को बचाना हैं, तो स्त्रियों की ही सबसे बड़ी जिम्मेदारी हैं। समाज में होनेवाला ऱ्हास रोककर एक आदर्श समाज निर्माण करने की जिम्मेदारी स्त्री की ही हैं। कहते हैं न जिसके हाथ में झुले की दोरी वही विश्व को उद्धारी। एड्स जैसी भयावह बिमारी अगर समाज में मौजूद हैं, तो लड़कियों को आँख खोलकर समाज और जीवन की तरफ देखना है। सुख की झूठी कल्पनाओं में जीने के बजाए यथार्थ का एहसास रख सफलता का जीवन जीना चाहिए। शादी के वक्त पत्रिका, घराणेशाही देखने की अपेक्षा न करते हुए लड़के का कर्तृत्व, नीतिमत्ता तथा वैद्यकीय जाँच इस पर ध्यान देना चाहिए। आँख बंद कर प्रेम करने की अपेक्षासे आँख खोलकर अपना जीवन साथी चुनना चाहिए। कारण आखिर जीवन जीना हैं, तो ऐसे-तैसे जीने के बजाए सोच-समझकर पूरे एहसासों के साथ जिया जाए।

यह मान्य हैं सालों से स्त्री इस सोने के पिंजड़े में रह रही हैं। जब वह पिंजड़ा बंधनों के रूप में महसूस होने लगा, तब वहाँ से बाहर निकलने के सारे रास्ते बंद हो गए थे। वह अपनी व्यक्ति स्वतंत्रता गवाँ बैठी हैं। परंतु धीरे-धीरे उसे इसका एहसास हो गया है, अब उसे अपने गुलामियों के पाश को तोड़ना चाहिए। वह भी एक व्यक्ति हैं, उसे भी व्यक्ति की तरह जीने का अधिकार है। इसलिए आज की नारी ने ज्ञान, कर्तृत्व के सभी क्षेत्र पादाक्रांत किए हैं। वह हवाईजहाज उड़ा रही हैं। समुद्र खोली को नाप रही हैं। हिमालय को पादाक्रांत कर रही है। इतनाही नहीं तो अवकाश में जाकर उसने अपने पर लागाया धब्बा 'अबला' को झूठा साबित किया हैं। फिर समाज में होनेवाला उसका अत्याचार कम

नहीं हो रहा। ज्ञानी-अज्ञानी, अमीर-गरीब सभी स्तरों पर महिलाओं को अन्याय का सामना करना पड़ रहा हैं। अगर इसे समाप्त करना हैं, स्त्रियों को संगठीत होना पड़ेगा। परंतु यहाँ भी समाज एक स्त्री दूसरी स्त्री का दुश्मन बना है। ऐसे में स्त्री को सज़गता से काम लेना हैं। क्योंकि यह संघर्ष है एक व्यक्ति के रूप में जीने के लिए, न कि पुरुषों के विरोध में जाकर जीने के लिए। स्त्री-पुरुष एक दूसरे के प्रति स्पर्धक नहीं तो एक-दूसरे के सहचारी है। दोनों के बैगैर यह दुनिया अधुरी हैं। यह बात अगर पुरुष वर्ग भली-भान्ति समझेगा तो, निश्चित ही स्त्री के व्यक्तित्व का सम्मान करेगा।

◉◉◉

कान्हा समझाए प्रीत की रीत....

अपूर्वा संतोष पवार बी.ए. भाग ३

([illegible])

श्याम को राधा भाए,
मीरा को श्याम भाए ,
प्रीत न आयी दोनों को,
विरह प्राण ले जाए।
एक प्रीत में बिसरी जान,
एक की गम ने ले ली जान,
दोनों भी प्रीत की,
रीत जान न पाए।
किसके बन गये श्याम।
राधा बोले कान्हा हैं प्रीत,
मीरा बोले हैं मीत,
त्याग दिया सबकुछ प्रीत में,
न मिली किसी को जीत।
दोनों को कान्हा समझाए,
मिलन का अर्थ नहीं हैं प्रीत,
तन एक मोह का धागा,
अंत:स्थ मन मन से जुड़े,
यही होय प्रीत की रीत।

पता नहीं यह क्या हो गया...

तेजश्री प्रकाश जामदार, बी.ए. भाग १

([illegible])

पता नहीं यह क्या हो गया,
मेरे मन को रुला गया।
क्यों गये ऐसे छोड़कर,
मन को उदास कर।
तस्वीर देख तुम्हारी मन भर आता हैं,
देखे थे जो मैंने सपने, जो टूट जाते हैं।
ऐसे कैसे हो गया बाबा,
आप हमें गये छोड़,
अपने अनमोल ममता को तोड़।
सबके लिए तुम, दिन-रात करतें रहे मेहनत,
आपकी ही के कारण मिली हमें यह जन्नत।
सच कहूँ बाबा,
आप अगर होते, तो महसूस प्यार को करते।
पर आपका प्यार हमें मिला ही नहीं,
पिता क्या होते हैं, यह कभी समझाही नहीं।
नसीब के आगे किसी की नहीं चलती,
आज इतना हमने जाना है।
पर पता नहीं यह क्या हो गया,
और मेरे मन को रुला गया।

नई शिक्षा प्रणली २०२०

ऋषिकेश रावजी सुर्यवंशी, बी.ए. भाग २

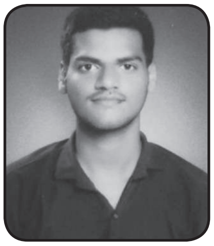

जैसे उच्च शिक्षा ही किसी समाज अथवा राष्ट्र की जागृति का मूल आधार हैं। शिक्षा का प्रमुख उद्देश नैतिक, मानसिक एवं शारीरिक सभी दृष्टियों से सुयोग्य, सदाचार, स्वावलंबी तथा सुनागारिक बनाना हैं। अर्थात व्यक्ति का सर्वांगीण विकास शिक्षा के द्वारा ही संभव हैं। शिक्षा के बिना मनुष्य के चरित्र का विकास असंभव हैं। इस संबंध में महात्मा गांधी जी ने कहा था, शिक्षा से मेरा तात्पर्य बालक अथवा व्यक्ति विकास से हैं। अत. शिक्षा एक ऐसा उपकरण है जिसके माध्यम से व्यक्ति समाज के प्रति अपने कर्तव्य को समझता है तथा जिससे सामाजिक उत्थान एवं राष्ट्र निर्माण के कार्य सुव्यवस्थित एव सुनियोजित ढंग से किए जाते हैं।

हाल ही केंद्र सरकार ने 'राष्ट्रीय शिक्षा नीति- २०२०' को मंजूरी दी है। नई शिक्षा नीति ३४ वर्ष पुरानी 'राष्ट्रीय शिक्षा नीति, १९८६' को प्रतिस्थापित करेगी। नयी राष्ट्रीय शिक्षा नीति को केंद्रीय कैबिनेट ने २९ जुलाई २०२० को मंजूरी दी थी। यह ३४ वर्षों के बाद भारत का सबसे बड़ा शैक्षिक सुधार है। नयी राष्ट्रीय शिक्षा नीति के कस्तूरीरंगन की अध्यक्षता में बनी है। राष्ट्रीय शिक्षा नीति १९८६ में ड्राफ्ट हुई थी और १९९२ में इसमें संशोधन हुआ था। अब करीब ३४ साल बाद, २०२० में इसमें कई अहम व महत्वपूर्ण बदलाव किए गए हैं। जिसे इसके १०८ पेजों के ड्राफ्ट में २१वीं शताब्दी की पहली शिक्षा नीति बताया गया है। नयी राष्ट्रीय शिक्षा नीति देश विकास के लिए अनिवार्य शिक्षा आवश्यकता को पूरा करने के लिए बनायी गयी है। नई शुरू की गई शिक्षा नीति योजनाबद्ध और चरणबद्ध तरीके से भारत की राष्ट्रीय शिक्षा नीति, १९८६ की जगह लेगी।

नई शिक्षा प्रणाली में बदलाव किए गए हैं जिसके माध्यम से अब भारत को वैश्विक ज्ञान महाशक्ति बनाया जाएगा। तो दोस्तों आज हम आपको अपने इस लेख के माध्यम नई शिक्षा नीति २०२० से जुड़ी संपूर्ण जानकारी प्रदान करने जा रहे हैं। जैसे उच्च शिक्षा ही किसी समाज अथवा राष्ट्र की जागृति का मूल आधार हैं। शिक्षा का प्रमुख उद्देश नैतिक, मानसिक एवं शारीरिक सभी दृष्टियों से सुयोग्य, सदाचार, स्वावलंबी तथा सुनागारिक बनाना हैं। अर्थात व्यक्ति का सर्वांगीण विकास शिक्षा के द्वारा ही संभव हैं। शिक्षा के बिना मनुष्य के चरित्र का विकास असंभव हैं। इस संबंध में महात्मा गांधी जी ने कहा था, शिक्षा से मेरा तात्पर्य बालक अथवा व्यक्ति विकास से हैं। अत: शिक्षा एक ऐसा उपकरण है जिसके माध्यम से व्यक्ति समाज के प्रति अपने कर्तव्य को समझता है तथा जिससे सामाजिक उत्थान एवं राष्ट्र निर्माण के कार्य सुव्यवस्थित एव सुनियोजित ढंग से किए जाते हैं। अत: नई शिक्षा नीति का स्वरूप इस दृष्टि से कहाँ तक उचित हैं इसकी जानकारी यहाँ प्राप्त करेंगे।

प्राचीन कालीन शिक्षा नीति

प्राचीन काल से ही भारत में शिक्षा का स्थान सर्वोपरी रहा हैं। उस समय शिक्षक ही राज्य एवं राष्ट्र के सर्वशक्तिमान माने जाते थे। तथा प्रशासक वर्ग एवं अधिकारी गण भी उनकी चरण धुली से अपने मस्तक को पवित्र करते थे। आज का युग तो मशीनी युग है। नई-नई तकनीकें सामने आ रही है। आज पूरा विश्व यांत्रिक सभ्यता एवं विज्ञानिक परिक्षणों की आग में झुलस रहा है। ऐसे वातावरण में तो शिक्षा का महत्व कई गुना बढ जाता हैं।

अंग्रेजी शासन काल में शिक्षा का स्वरूप

अंग्रेजों ने भारत पर कब्जा करने के साथ हमारी प्राचीन शिक्षा पद्धति को बदल कर अंग्रेजी शिक्षा को आधार बनाया। उन्होंने हमारे भोली-भाली जनता का फायदा उठाया तथा 'मैकेले' के शिक्षा का भार हमारे सर पर ड़ाल दिया। लॉर्ड मैकेले ने अंग्रेजी शिक्षा पद्धति के संदर्भ में कहा था, मुझे पूर्ण विश्वास है कि इस शिक्षा प्रणाली से भारत में एक ऐसा वर्ग बन जायेगा, जो रक्त और रंग से भारतीय होगा परंतु रुचि, विचार एवं वाणी से पूर्णतया अंग्रेजी होगा। इस

अंग्रेजी शिक्षा प्रणाली से हम भारतीयों को जो हानी उठानी पड़ी उससे भारतीयता तिलमिला उठी। इस शिक्षा पद्धति ने हमारे मौलिक सिद्धांतो, मानसिक शक्ति एवं आध्यात्मिक से विकास को रोक दिया नव जागरूक साहित्याकारों का ध्यान उस ओर गया तो उन्होंने अपने साहित्य के माध्यम से अपनी संस्कृति से विमुख हो रही जनता को जगाने का प्रयास किया।

स्वतंत्रता प्राप्ति के पश्चात शिक्षा पद्धति

भारत की स्वतंत्रता प्राप्ति के पश्चात भारतीय नेताओं ने शिक्षा पद्धति में परिवर्तन करने का निश्चय किया। इस उद्देश्य से अनेक आयागों की स्थापना की गई। इस दिशा में सबसे सराहानीय कदम राष्ट्रपिता गांधी नें उठाया था। तथा उन्होंने अंग्रेजी की दूषित शिक्षा पद्धति को दूर करने के लिए 'बेसिक शिक्षा पद्धति' पर बल दिया। तथा १९४८ में बेसिक शिक्षा से अभिप्राय शिक्षाकाल में भी विद्यार्थी का अपने माता-पिता पर भार स्वरूप न रहकर आत्मनिर्भर होना था। परंतु यह पद्धति अधिक सफलता न पा सकी। सन १९६४-६६ में प्रसिद्ध कोठारी आयोग ने पुस्तकीय ज्ञान के साथ औद्योगिक तकनीकी एवं विज्ञानिक शिक्षा पर जोर ड़ालने के लिए १०+२+३ (१५ वर्षीय) का कार्यक्रम बनाया। इसके अनुसार दसवीं के पश्चात दो सालों तक स्कूलों में पढाई होगी, जिसमें सामान्य शिक्षा के साथ - साथ तकनीकी शिक्षा के माध्यम से युवक व युवतियों को इस योग्य बनाया जायेगा कि वे अपने पैरों पर खड़े होकर कोई कार्य कर सकें।

१९८६ की नई शिक्षा पद्धति

शिक्षा के क्षेत्र में सबसे अधिक प्रयास हमारे भूतपूर्व प्रधानमंत्री स्व. राजीव गांधी ने किए । जिन्होंने प्रचलित शिक्षा प्रणाली के गुण दोषों को समझाते हुए नई शिक्षा पद्धति लागू कर एक ऐसी शिक्षा प्रणली का प्रबंध करने का विचार बनाया जो स्वयं में पूर्ण होगा। तथा शिक्षित व्यक्ति को संपूर्णता का अहसास कराएं। २१ अप्रैल १९८६ की उन्होंने इस नई शिक्षा पद्धति का प्रारूप संसद में पेश किया, जिसके अनुसार बिना धर्म, जाति, लिंग अथवा वर्ग के भेदभाव से सभी विद्यार्थियों को राष्ट्रीय स्तर पर एक समान शिक्षा देने की व्यवस्था की गई। इस शिक्षा नीति को जीवन पर आधारित बनाया गया था। इसे जीवनानुकूल होने पर बल दिया था। इसके लिए प्रधानमंत्री ने एक विशेष मंत्रालय बनवाया। जिसका नाम 'मानव संसाधन एवं विकास मंत्रालय' रखा गया। इस नई शिक्षा नीति के कारण ही संपूर्ण देश में १०+२ शिक्षा प्रणाली में परिवर्तन कर उसे जनपयोगी बनाया गया। अनुसूचित जातियों एवं पिछड़ी जातियों को विशेष सुविधाएं दी गयी। इस शिक्षा नीति के प्रचार-प्रसार के लिए आकाशवाणी, दूरदर्शन, कम्प्युटर आदि का उपयोग किया जा रहा है। वर्तमान में संपूर्ण देश में केंद्रिय विद्यालय, जवाहर नवोदय विद्यालय आदि नई शिक्षा नीति की देन है। इन विद्यालयों में सरकारी संसाधन हैं। आज विद्यार्थी पहले के समान ही विनयी, आज्ञाकारी, चरित्रवान, परिश्रमी, एवं जीवन में सफलता प्राप्त करनेवाला बनेगा। गुरु एवं शिक्षा और शिष्य के संबंध मधुर होंगे। इस नीति के अंतर्गत व्यावसायिक पाठ्यक्रम भी लागू किए गये हैं। जिसे शिक्षा के पश्चात सुगमता से रोजगार प्राप्त हो। इस नीति के तहत परीक्षा प्रणाली में भी परिवर्तन आया हैं। पहले की तरह छात्र रट-रटाए प्रश्नोंत्तर लिखने तक सीमित नहीं रहा, अपितु विद्यार्थियों के व्यावहारिक अनुभवों को भी परीक्षा का आधार बनाया गया हैं।

२०२० की नई शिक्षा नीति

इसरो के प्रमुख डॉ. कस्तूरीरंगन की अध्यक्षता के दौरान नैशनल एजुकेशन पॉलिसी की शुरुआत की गई। इस पॉलिसी के माध्यम से स्कूल व कॉलेज स्तर शिक्षा कि हम सब जानते हैं कि पहले १०+२ का पैटर्न फॉलो किया जाता था तथा इस को बदल के नई शिक्षा नीति के तहत अब ५+३+३+४ का पैटर्न फॉलो किया। विद्यार्थियों का समग्र विकास करने के लिए यह रूपरेखा तैयार की गई है।

जैसे कि हम सब जानते हैं १९६८ और १९९२ मैं जारी की गई शिक्षा नीति के बाद यह तीसरी राष्ट्रीय शिक्षा नीति है जो २०२० मैं लागू की गई है। तथा शिक्षा मंत्री द्वारा नई शिक्षा नीति के कार्यान्वयन के लिए भी घोषणा जारी कर दी गई है इस नीति ने वर्तमान शिक्षा प्रणाली में कई महत्वपूर्ण बदलाव किए हैं जैसे शिक्षा के विभिन्न धाराओं के बीच पारंपरिक रेखाओं को हटाना, नई पीढ़ी के छात्रों को अधिक शिक्षा समग्र प्रदान करना आदि। यह शिक्षा नीति आने वाले दो दशकों के लिए ड़िजाइन की गई है इसीलिए विभिन्न सिफारिशों को लागू करने के लिए अलग-अलग समय सीमाएं निर्धारित की गई है एक यही वजह है जिस कारण नई शिक्षा नीति को चरणों में लागू किया किया जा रहा है।

२०२० के नई शिक्षा नीति के महत्वपूर्ण बिंदू

१) नई शिक्षा नीति में वर्तमान में सक्रिय १०+२ के शैक्षिक मॉड़ल के स्थान पर शैक्षिक पाठ्यक्रम को

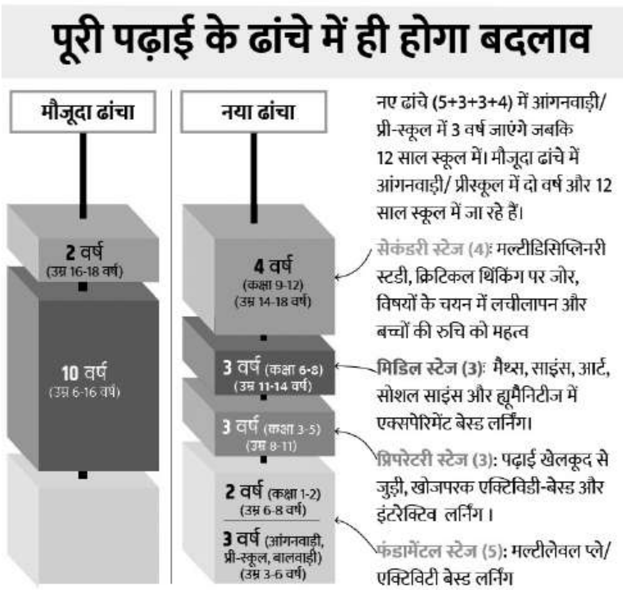

५+३+३+४ प्रणाली के आधार पर विभाजित करने की बात कही गई है।

२) जिसमें ५ = ३ से ८ वर्ष की आयु के बच्चे के लिए शैक्षणिक पाठ्यक्रम की व्यवस्था है इसे भी दो समूह में समूहों में विभाजित किया गया है।

३) प्रथम ३ वर्ष= ३ से ६ वर्ष आंगनवाड़ी / बालवाटिका/ प्रारंभिक स्कूल के माध्यम से प्रारंभिक बाल्यावस्था देखभाल और शिक्षा व्यवस्था।

४) प्रारंभिक बाल्यावस्था देखभाल और शिक्षा से संबंधित योजनाएं केंद्रीय मानव संसाधन विकास मंत्रालय, महिला एवं बाल विकास मंत्रालय, स्वास्थ्य और परिवार कल्याण मंत्रालय व जनजातीय कार्य मंत्रालय के सहयोग से निर्मित और क्रियान्वित की जाएगी।

५) अगले २ वर्ष = ६ - ८ वर्ष के बच्चे को प्राथमिक विद्यालय में कक्षा १ और २ में शिक्षा पर दी जाएगी।

६) अगले ३ वर्ष = आयु ८ से ११ वर्ष के बच्चों के लिए कक्षा ३ से ५ की व्यवस्था की गई है।

७) अगले ३ वर्ष = आयु ११ से १४ वर्ष के बच्चों के लिए कक्षा ६ से ८ की व्यवस्था की गई है।

८) अगले ४ वर्ष = आयु १४ से १६ वर्ष के बच्चों के लिए कक्षा ९ से १२ की व्यवस्था की गई है ।

९) तकनीकी शिक्षा, भाषाई बाध्यताओं को दूर करने, दिव्यांग छात्रों के लिये शिक्षा को सुगम बनाने आदि के लिये तकनीकी के प्रयोग को बढ़ावा देने पर बल दिया गया नयी शिक्षा नीति भारत के सभी युवाओं में सामाजिक, नैतिक और भावनात्मक क्षमता को भी विकसित करने के उद्देश्य से भी तैयार की गयी है।

१०) इस शिक्षा नीति में छात्रों में रचनात्मक सोच, तार्किक निर्णय और नवाचार की भावना को प्रोत्साहित करने पर बल दिया गया है। नयी शिक्षा नीति भारत के सभी छात्रों को विश्व स्तरीय, उच्च गुणवत्ता वाली शिक्षा देने के लक्ष्य से बनायी गयी है। इस नीति से छात्रों की संज्ञानात्मक क्षमताओं, समस्या-समाधान दृष्टिकोण, को उजागर करने का प्रयास है।

११) कैबिनेट द्वारा 'मानव संसाधन विकास मंत्रालय' का नाम बदल कर 'शिक्षा मंत्रालय' करने को भी मंज़ूरी दी गई है। नई शिक्षा नीति के तहत MHRD का नाम बदलकर 'शिक्षा मंत्रालय' करने का उद्देश्य 'शिक्षा और सीखने' पुनः अधिक ध्यान आकर्षित करना है। कारण यह शिक्षा नीति न केवल छात्रों के लिए है बल्कि पूरे व्यक्तित्व को उन्नत करने के लिए बनायी गयी है। जिसमें छात्र, शिक्षक और पूरी शिक्षा प्रणाली शामिल है। यह राष्ट्रीय शिक्षा नीति को शिक्षा के छेत्र में अपनाकर इसमें और गुणवत्ता लाने का प्रयास करेगी। साथ ही साथ शिक्षण व्यवसायों में प्रवेश करने के लिए सर्वश्रेष्ठ और प्रतिभाशाली शिक्षकों की भर्ती के लिए पर्याप्त मॉड़ल भी बनाने का काम करेगी

१२) उच्च शिक्षा की दृष्टि से नई शिक्षा २०२० के तहत उच्च शिक्षण संस्थानों में 'सकल नामांकन अनुपात' को २६.३% (वर्ष २०१८) से बढ़ाकर ५०% तक करने का लक्ष्य रखा गया है, इसके साथ ही देश के उच्च शिक्षण संस्थानों में ३.५ करोड़ नई सीटों को जोड़ा जाएगा। नई शिक्षा नीति के तहत स्नातक पाठ्यक्रम में महत्त्वपूर्ण सुधार किया गया है, इसके तहत ३ या ४ वर्ष के स्नातक कार्यक्रम में छात्र कई स्तरों पर पाठ्यक्रम को छोड़ सकेंगे और उन्हें उसी के अनुरूप डिग्री या प्रमाणपत्र प्रदान किया जाएगा (जैसे- १ वर्ष के बाद सर्टिफिकेट, २ वर्षों के बाद एडवांस डिप्लोमा, ३ वर्षों के बाद स्नातक की डिग्री तथा ४ वर्षों के बाद शोध के साथ स्नातक)। विभिन्न उच्च शिक्षण संस्थानों से प्राप्त

अंकों या क्रेडिट को डिजिटल रूप से सुरक्षित रखने के लिये एक 'एकेडमिक बैंक ऑफ क्रेडिट' (Academic Bank of Credit) दिया जाएगा, जिससे अलग-अलग संस्थानों में छात्रों के प्रदर्शन के आधार पर उन्हें डिग्री प्रदान की जा सके। नई शिक्षा नीति के तहत एम.फिल. कार्यक्रम को समाप्त कर दिया गया है।

पाठ्यक्रम और मूल्यांकन से जुड़े सुझाव :

१) नई शिक्षा नीति २०२० में एक ऐसे पाठ्यक्रम और अध्यापन प्रणाली/विधि के विकास पर बल दिया गया है जिसके तहत पाठ्यक्रम के बोझ को कम करते हुए छात्रों में २१वीं सदी के कौशल के विकास, अनुभव आधारित शिक्षण और तार्किक चिंतन को प्रोत्साहित करने पर विशेष ध्यान दिया जाए।

२) इस नीति में प्रस्तावित सुधारों के अनुसार, कला और विज्ञान, व्यावसायिक तथा शैक्षणिक विषयों एवं पाठ्यक्रम व पाठ्येतर गतिविधियों के बीच बहुत अधिक अंतर नहीं होगा।

३) कक्षा-६ से ही शैक्षिक पाठ्यक्रम में व्यावसायिक शिक्षा को शामिल कर दिया जाएगा और इसमें इंटर्नशिप की व्यवस्था भी दी जाएगी।

४) 'राष्ट्रीय शैक्षिक अनुसंधान और प्रशिक्षण परिषद' द्वारा 'स्कूली शिक्षा के लिए राष्ट्रीय पाठ्यक्रम रूपरेखा') तैयार की जाएगी।

५) नई शिक्षा नीति -२०२० में छात्रों के सीखने की प्रगति की बेहतर जानकारी हेतु नियमित और रचनात्मक आकलन प्रणाली को अपनाने का सुझाव दिया गया है। साथ ही इसमें विश्लेषण तथा तार्किक क्षमता एवं सैद्धांतिक स्पष्टता के आकलन को प्राथमिकता देने का सुझाव दिया गया है।

६) छात्र कक्षा-३, ५ और ८ के स्तर पर स्कूली परीक्षाओं में भाग लेंगे जिन्हें उपयुक्त प्राधिकरण द्वारा संचालित किया जाएगा।

७) छात्रों के समग्र विकास के लक्ष्य को ध्यान में रखते हुए कक्षा-१० और कक्षा-१२ की परीक्षाओं में बदलाव किये जाएंगे। इसमें भविष्य में समेस्टर या बहुविकल्पीय प्रश्न आदि जैसे सुधारों को शामिल किया जा सकता है।

८) छात्रों की प्रगति के मूल्यांकन के लिए मानक-निर्धारक निकाय के रूप में 'परख' नामक एक नए 'राष्ट्रीय आकलन केंद्र' की स्थापना की जाएगी।

९) छात्रों की प्रगति के मूल्यांकन तथा छात्रों को अपने भविष्य से जुड़े निर्णय लेने में सहायता प्रदान करने के लिये 'कृत्रिम बुद्धिमत्ता' आधारित सॉफ्टवेयर का प्रयोग किया जायेगा।

१०) वोकेशनल पर अधिक ध्यान दिया जायेगा। जैसे कि हम सब जानते हैं कि हमारे देश में वोकेशनल स्टडी करने वाले छात्र केवल ५ पर्सेंट है । इसी चीज को मद्दे नजर रखते हुए शिक्षा नीति द्वारा कक्षा छठी से कक्षा आठवीं तक छात्रों को वोकेशनल स्टडी करने पर अधिक ध्यान दिया जाएगा। जिसमें सागवानी लकड़ी का काम, मिट्टी के बर्तन, बिजली का काम आदि शामिल है।

नई शिक्षा नीति २०२० की विशेषताएं

भाषाई विविधता को बढ़ावा और संरक्षण :

जैसे कि हम सब जानते हैं अगर कोई चीज हमें मातृभाषा या क्षेत्रीय भाषा में समझाई जाए तो वह हमें ज्यादा समझ आती है। इसी चीज को मद्दे नजर रखते हुए नैशनल एजुकेशन पॉलिसी के द्वारा और पाँचवी कक्षा तक के बच्चे अपनी मातृभाषा तथा क्षेत्रीय भाषा में पढ़ने का प्रावधान किया गया है। अत: राष्ट्रीय शिक्षा नीति २०२० की एक सबसे अधिक विशेष बात यह है कि इसमें मातृभाषा/स्थानीय भाषा या क्षेत्रीय भाषा को प्रोत्साहित किया गया है। इस नीति के तहत कक्षा ५ तक की शिक्षा में मातृभाषा/क्षेत्रीय भाषा या स्थानीय भाषा को अपनाने पर बल दिया गया है। तथा राष्ट्रीय शिक्षा नीति २०२० में मातृभाषा को कक्षा आठ और आगे की शिक्षा के लिए प्राथमिकता देने का सुझाव भी प्रदान किया गया है। शिक्षकों को पाँचवी कक्षा तक बच्चों को उनकी मातृभाषा तथा क्षेत्रीय भाषा में शिक्षा प्रदान करनी होगी और पाठ्य पुस्तकों को भी क्षेत्रीय भाषा में उपलब्ध करवाया जाएगा। अगर पाठ्य पुस्तक क्षेत्रीय भाषा में उपलब्ध नहीं हो पाए तो शिक्षक और बच्चों के बीच बातचीत क्षेत्रीय भाषा में होगी और उन्हें दो से तीन नई भाषा इच्छा अनुसार सिखाई जाएगी। राष्ट्रीय शिक्षा नीति २०२० में 'एक भारत श्रेष्ठ भारत' की संकल्पना को पूर्ण करने हेतु त्रिभाषायी प्रावधान को अच्छे से लागु करने की बात भी कही गयी हैं। स्कूली और उच्च शिक्षा में छात्रों के लिये संस्कृत और अन्य प्राचीन भारतीय भाषाओं का विकल्प उपलब्ध होगा परंतु किसी

भी छात्र पर भाषा के चुनाव की कोई बाध्यता नहीं होगी। बधिर छात्रों के लिये राष्ट्रीय और राज्य स्तर पर पाठ्यक्रम सामग्री विकसित की जाएगी। तथा भारतीय संकेत भाषा को पूरे देश में मानवीकृत किया जाएगा। नई शिक्षा नीति के तहत भारतीय भाषाओं के संरक्षण और विकास के लिये एक 'भारतीय अनुवाद और व्याख्या संस्थान' ('फारसी, पाली और प्राकृत के लिये राष्ट्रीय संस्थान') स्थापित करने के साथ उच्च शिक्षण संस्थानों में भाषा विभाग को मज़बूत बनाने एवं उच्च शिक्षण संस्थानों में अध्यापन के माध्यम से रूप में मातृभाषा/स्थानीय भाषा को बढ़ावा दिये जाने का सुझाव दिया है।

नई शिक्षा नीति २०२० की स्ट्रीम्स

जैसे कि हम सब जानते हैं कि इस नई पॉलिसी के पहले बच्चों को अपनी स्ट्रीम्स जैसे के आर्टस्, साइंस, कॉमर्स को चुनना पड़ता था। तथा इस नई एजुकेशन पॉलिसी के अंतर्गत छात्रों को अब कोई स्कीम चुनने की आवश्यकता नहीं है आप अपनी इच्छा अनुसार कोई भी सब्जेक्ट का चयन कर सकते हैं। प्रत्येक विषय को अतिरिक्त पाठ्यक्रम के रूप में देखा जाएगा और इसमें योग्य खेल, नृत्य, मूर्तिकला, संगीत आदि भी शामिल होंगे। इसके साथ-साथ शारीरिक शिक्षा को भी पाठ्यक्रम में शामिल किया गया है। इस नीति में वोकेशनल तथा एकेडमिक स्ट्रीम को भी अलग नहीं किया जाएगा। जिससे छात्रों को दोनों क्षमताओं को विकसित करने का मौका प्राप्त होगा।

नई शिक्षा नीति सिद्धांतों के एक निश्चित सेट पर आधारित है जो भारत के युवाओं को विश्व स्तरीय, उच्च गुणवत्ता वाली शिक्षा प्राप्त करने में मदद करेगी। इस नई शिक्षा नीति (न्यू एजुकेशन पॉलिसी) का उद्देश्य सिर्फ़ जनता को शिक्षित करने तक सीमित नहीं है बल्कि युवाओं को एक जिम्मेदार इंसान बनाना भी है।

नई शिक्षा प्रणाली का मुख्य उद्देश्य युवाओं के बीच अच्छे चरित्र का विकास करना है और उनको एक अच्छा इंसान बनना है जो समाज में योगदान दे सके। शिक्षा के प्रमुख उद्देश्यों में से एक तर्कसंगत विचार और क्रिया को विकसित करना है, जिसमें करुणा, सहानुभूति, रचनात्मक कल्पना और नैतिक मूल्य हैं।

नई शिक्षा प्रत्येक छात्र की अनूठी क्षमताओं पर केंद्रित है। यह जीवन के शैक्षणिक और गैर-शैक्षणिक क्षेत्रों में सर्वांगीण विकास के लिए माता-पिता और शिक्षकों की मदद से प्रत्येक छात्र के गुणों को पहचानने और पोषित करने में मदद करेगी।

न्यू एजुकेशन पॉलिसी से छात्रों को मूलभूत साक्षरता और संख्यात्मकता को प्राथमिकता दी जाएगी। नई शिक्षा का उद्देश्य ग्रेड ३ तक के सभी छात्रों में इसे हासिल कराना है।

नई शिक्षा नीति में विज्ञान, कला और वाणिज्य स्ट्रीम में कोई ख़ास नहीं किया जाएगा। नई शिक्षा नीति उनके कार्यक्रमों और विषयों को चुनने में लचीलापन प्रदान करेगी। इससे छात्रों को उनकी प्रतिभा और रुचि के अनुसार अपना रास्ता चुनने में मदद मिलेगी।

कला और विज्ञान के बीच कोई नहीं होने के साथ सीखने के विभिन्न क्षेत्रों को समान प्राथमिकता दी जाएगी। पाठ्यचर्या और पाठ्येतर गतिविधियों और व्यावसायिक और शैक्षणिक धाराओं को कमोबेश एक जैसा माना जाएगा।

इस बहु-विषयक दुनिया के लिए, विज्ञान, सामाजिक विज्ञान, कला, मानविकी और खेल के क्षेत्रों में एक बहु-विषयक और समग्र शिक्षा लागू की जाएगी।

परीक्षा के लिए सीखने के बजाय विषय की अवधारणात्मक समझ पर अधिक जोर दिया जाएगा।

छात्रों को रचनात्मक सोचने के लिए प्रेरित किया जाएगा और आलोचनात्मक सोच को प्रोत्साहित किया जाएगा।

नई राष्ट्रीय शिक्षा नीति मानवीय नैतिकता और संवैधानिक मूल्यों जैसे सहानुभूति, जिम्मेदारी, स्वच्छता, दूसरों के लिए सम्मान, सार्वजनिक संपत्ति के लिए सम्मान, वैज्ञानिक स्वभाव, समानता आदि सिखाएगी।

नई शिक्षा नीति बहुभाषावाद, स्थानीय भारतीय भाषा और शिक्षण और सीखने में भाषा की शक्ति को बढ़ावा देने में महत्वपूर्ण भूमिका निभाएगी।

संचार कौशल, सहयोग और टीम वर्क जीवन के हर चरण में आवश्यक सबसे महत्वपूर्ण और बुनियादी जीवन कौशल हैं, इन कौशलों को बहुत कम उम्र से शामिल करने के लिए नया शिक्षा पाठ्यक्रम तैयार किया जाएगा।

यह नीति आज की 'कोचिंग संस्कृति' को प्रोत्साहित करने वाले योगात्मक मूल्यांकन के बजाय सीखने के लिए नियमित रचनात्मक मूल्यांकन पर केंद्रित है।

प्रौद्योगिकी शिक्षा का भविष्य है, इसलिए शिक्षण, सीखने और मूल्यांकन में प्रौद्योगिकी के व्यापक उपयोग से छात्रों, शिक्षकों और अभिभावकों को मदद मिलेगी।

शिक्षा प्रणाली को पूर्ण समानता सुनिश्चित करने और सभी शैक्षिक निर्णयों को शामिल करने के लिए डिज़ाइन किया गया है ताकि सभी छात्र बचपन की देखभाल से लेकर स्कूली शिक्षा और उच्च शिक्षा तक सही तरीके से विकसित हो सकें।

शिक्षक और संकाय सदस्य शिक्षा प्रणाली की रीढ़ हैं। उनकी भर्ती, निरंतर व्यावसायिक विकास, सकारात्मक कार्य वातावरण और सेवा शर्तों में कठोर प्रयास किए जाएंगे।

नई शिक्षा नीति भारत के गौरव, जड़ता और इसकी समृद्ध, विविध, प्राचीन और आधुनिक संस्कृति, ज्ञान प्रणालियों और परंपराओं के प्रति संरेखित है।

अत: यह बात तो निश्चित है कि नई शिक्षा नीति २०२० से छात्र-छात्राओं में जागरुकता, नवीन चेतना स्वावलंबन, कर्तव्यनिष्ठा एवं आत्मविश्वास का संचार होगा। परंतु इसमें जो नई प्रौद्योगिकी का प्रयोग बढ रहा है, क्या उससे छात्रों में यह गुण विकसित होने में मदद होगी। जिन छात्रों की आर्थिक स्थिति कमजोर है, उन छात्रों के लिए यह नई प्राद्योगिकी उपलब्ध हो जायेगी और उन्हें कौशल्य विकसित शिक्षा का लाभ हो जायेगा, इस संदर्भ में कोई निश्चित कहा नहीं जा सकता।

◉◉◉

जिंदगी है जनाब

मंगेश श्रावण सोनावले, बी. ए. भाग २

([illegible])

कभी ख़ुशी आती है,
तो हँसते है सभी।
खुशियों में शामिल होते है सभी।
गम भूलाने के लिए शामिल होते है कभी।
जीत जाते है यहाँ झूठे भी कभी।
सच को झूठ और झूठ को सच
कुछ अपने अंदाज से बनाते है कभी।
जिंदगी है जनाब,
हर मोड़ से गुजरना ही पड़ता है...।।१।।

हक माँगने से कभी मिलता नहीं,
उसके लिए भी लढ़ना पड़ता है।
गिराते है, सफर में हमारे ही कई,
खुद ही को उठना पड़ता है।
रिश्ते कई बचाने के लिए,
यहाँ चूप ही रहना पड़ता है।
जिंदगी है जनाब,
हर मोड़ से गुजरना ही पड़ता है...।।२।।

की जाती है बड़ी-बड़ी बातें,
जो हर बार पूरी नहीं होती है।
कई सपने सिर्फ सपने रहते हैं।
सभी ख्वाहिशें पूरी नहीं होती है।
आँखों में आँसू छुपाकर यहाँ,
गम को भूलना पड़ता है।
जिंदगी है जनाब,
हर मोड़ से गुजरना ही पड़ता है...।।३।।

नफरत की दुनिया में कभी,
प्रेम की बरसात होती नहीं।
मिलना चाहे दिल जिसे अक्सर,
उससे मुलाकात होती नहीं।
आती है हमेशा यादें मगर,
लाशें जिंदा होती नहीं।
जिंदगी है जनाब,
हर मोड़ से गुजरना ही पड़ता है...।।४ ।।

भारत की भूतिया जगहें

राहुल संजय देसाई, बी.ए. भाग २

दुनिया में ऐसी भी जगहें होती है ये कहाँ तक सही हैं, पता नहीं। पर जब इंसान अपने सच्चे कर्मों का रास्ता भटकने लगता है, तब उसका अपना मन ही उसके लिए ख़ौफनाक जगह बन जाता है। इसलिए जब वह ऐसी जगहों पर जाता है, जो बिल्कुल सूनसान होती है। जहाँ इंसानों का गुजर-बसर कम होता है। तब ऐसी जगहों पर उसे किसी का होने का एहसास होता है। वास्तव में वह इन्सान के मन की अपनी कल्पनाएँ होती है।

इस युग में भले ही भूत-प्रेत और आत्मा जैसी बातों पर यकीन नहीं होता है, लेकिन दुनिया में ऐसी कई असाधारण घटनाएँ होती हैं, जिनसे पूरी तरह से इनकार नहीं किया जा सकता। कई बार आपके आसपास भी ऐसी जगहें होती हैं, जिनके बारे में ऐसी बातें की जाती हैं। भारत में कई जगह ऐसी भी हैं, जहाँ पर कई दर्दनाक मौते हुई हैं। जिसके बाद इन जगहों को भूतिया बताया जाने लगा। हम अधिकतर भूत से जुडे फिल्मों में ऐसी जगहों को देखतें है। क्या सच में ऐसी जगहें है? या ऐसी जगहों की कहानी सुनने में दिलचस्पी रखनेवाले के लिए कुछ जगहों की सफर इस लेख में है।

भानगढ़ किला, राजस्थान

राजस्थान में स्थित भानगढ़ का किला भारत ही नहीं बल्कि दुनिया की सबसे ड़रावनी जगहों में से एक है। राजस्थान के अलवर जिले में स्थित इस किले का निर्माण १७वीं सदी में हुआ था। यहाँ कई तरह की भुतिया गतिविधियाँ होने की बात सामने आने के बाद सरकार ने सूरज डूबने के बाद किले में लोगों को एंट्री पर रोक लगा रखी है। इस किले में आने वाले लोगों ने कई बार यहाँ कुछ अजीबोगरीब चीजें होने की बात कही है। इस जगह के बारे में सोचकर ही लोगों की रूँह काँप जाती है। भानगढ़ एक जंगल के पास स्थित एक ऐसी जगह है, जो अपने भूतिया किस्सों की वजह से भारत में सबसे ज्यादा फेमस हैं। कहा जाता है कि यहाँ के एक जादूगर को इस इलाके की स्थानीय राजकुमारी से प्रेम हो गया था। उसने उस राजकुमारी को अपने बस में करने के लिए काले जादू की मदद ली, लेकिन इस बात की भनक राजकुमारी को लग गई। जिसके बाद उस राजकुमारी ने जादूगर को मरवा दिया, मरते-मरते वो जादूगर किले को श्राप दे गया। जिसके बाद यह किला खंड़हर बन गया।

कुलधरा गांव, राजस्थान

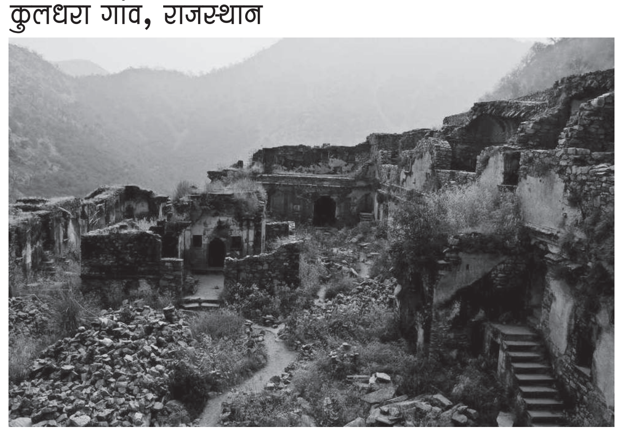

राजस्थान के जैसलमेर से १८ किलोमीटर दूर पर स्थित कुलधरा गांव में कभी ६०० से ज्यादा परिवार रहते थे, लेकिन पिछले दो सौ सालों से उजड़ा हुआ है। साल १८२५ से इस गांव कोई नहीं रहता है। कहा जाता है कि यहा के

निवासी रातोंरात इस गांव को छोड़कर कहीं चले गए थे। कुलधरा गांव भारत के सबसे निर्जन और भूतिया गांव में से एक है, जिसे १८०० के दशक से छोड़ दिया गया है । अब यह गांव पूरी तरह से खंडहर बन चुका है। कुलधारा गांव १२९१ में पालीवाल ब्राह्मणों द्वारा स्थापित किया गया था। यह जगह व्यापार कौशल और कृषि ज्ञान के लिए जानी-जाती थी, लेकिन बताया जाता है कि १८२५ में एक रात कुलधारा और आसपास के ८३ गांव के सभी लोग अंधेरे में गायब हो गए।

प्रशासन ने इस गांव की सरहद पर एक फाटक बनाया है। दिन में तो सैलानी घूमने आते रहते हैं। लेकिन रात में इस फाटक को पार करने की कोई हिम्मत नहीं करता है। मई २०१३ में दिल्ली से आई भूत-प्रेत तथा आत्माओं पर रिसर्च करने वाली एक पैरानॉर्मल सोसायटी की टीम ने कुलधारा गांव में रात बिताई और यहाँ पर लौकिकता की गतिविधियाँ रिकॉर्ड की।

जमाली-कमली मस्जिद, दिल्ली

दिल्ली में कुतुब मीनार के पास मौजूद जमाली-कमली मस्जिद अपनी भूतिया कहानियों की वजह से काफी चर्चा में रहता है। लोगों का कहना है कि जमाली-कमली में जिन्न रहते हैं। यहाँ होनेवाली घटनाओं के कारण लोग इस जगह

पर जाने से बहुत ड़रते हैं। यहाँ पर होनेवाली अनपेक्षित घटनाओं की वजह से लोग यहाँ जाने से बहुत ड़रते हैं। बताया जाता है कि यह जिन छोड़ी हुई जगह और खंडहरों में रहते हैं। जब वे उन जगहों पर इंसानों के जाने से परेशान होते हैं तो उन्हें नुकसान पहुँचाते हैं।

डॉव हिल कर्सियांग, दार्जिलिंग (पश्चिम बंगाल)

डॉव हिल कुर्सियांग दार्जिलिंग को सबसे खूबसूरत इलाकों में गिना जाता है। अपनी प्राकृतिक खूबसूरती के अलावा यह इलाका अपने भुतहा अनुभवों के लिए भी जाना जाता है। पश्चिम बंगाल के दार्जिलिंग जिले में स्थित हिल स्टेशन है। इसकी दार्जिलिंग से दूरी ३२ किलोमीटर है। इसकी ऊँचाई ४८६४ मीटर है। कुर्सियांग का स्थानीय नाम खरसांग है। इसका मतलब है सफेद आर्किड़ की भूमी'। कुर्सियांग मुख्यतः अपने बोर्डिंग स्कूलों और पर्यटन के लिए जाना जाता है। पर कुर्सियांग से लगती डॉव हिल से एक मिस्ट्री जुड़ी हुई है। जो उसे भारत के टॉप मोस्ट भूतिया प्लेस लिस्ट में शामिल कराती है। डॉव हिल के जंगल में बड़ी संख्या में आत्महत्याएँ हुई है। इस जंगल में इधर-उधर इंसानों की हड्डियाँ दिखाई देना आम बात है। यहाँ के वातावरण में एक अजीब सी सिरहन और ड़र महसूस होता है। इसके अलावा स्थानीय लोगों का कहना है कि दिसंबर से मार्च तब की छुट्टियों के दौरान उन्हें विक्टोरिया बॉईज स्कूल से पैरों की आहट सुनाई देती है। एक लकड़हारे का यहाँ तक कहना है की उसने जंगल में एक युवा लड़की की सर कटी लाश को चलते हुए देखा है, वो दूर जाकर पेड़ों में गायब हो गई। पर यह बात सच से ज्यादा काल्पनिक लगती है। डॉव हिल के जंगलों में जानेवाला कोई भी इस बात से इंकार नहीं करता मगर यह जगह बहुत ड़रावनी है।

रामोजी फिल्म सिटी

रामोजी फिल्म सिटी भारत की सबसे बड़ी फिल्म सिटी है, जिसमे कई बड़े होटल भी हैं। लेकिन एक फिल्म सिटी के अलावा यह जगह अलौकिक गतिविधियों की वजह से भी चर्चित है। इन अजीब घटनाओं का ज्यादातर शिकार औरतें

और लड़कियाँ बनती हैं। लोगों ने बताया कि कोई शक्ति लड़कियों के कपड़े खींचती है। लोगों का कहना है कि शूटिंग के समय भी कई बार लाइट मैन को धक्का देकर गिराया जा चुका है, जिससे उन्हें गंभीर चोंटे भी आई है ।

मुकेश मिल्स, मुंबई

मुंबई के कोलाबा में समुद्र का पास मौजूद 'मुकेश मिल्स' काफी फेमस स्थान हैं। फिल्मों की शूटिंग से लेकर भूतों की कहानियों तक के लिए मुकेश मिल्स चर्चा में रही हैं। ११ एकड़ में फैला यह परिसर देश की १० हॉन्टेड़ जगहों की लिस्ट में भी शामिल है। यहाँ की कहानी शाहरुख खान की फिल्म 'ओम शांति ओम' से मिलती है। १८७० के दशक में मुकेश टेक्सटाइल मिल्स की स्थापना ईस्ट इंडिया कंपनी ने की थी। १९८० में अचानक आग लग जाने की वजह से यह मील बंद हो गई थी। इस जगह पर फिल्मों की शूटिंग भी होती है। हालाँकि, कुछ ड़ायरेक्टर और एक्टर्स यहाँ पर होनेवाली कुछ असामान्य गतिविधियों की वजह से शूटिंग करने से इनकार करते हैं।

शनिवारवाड़ा किला, पुणे

पुणे का शनिवारवाड़ा किला एक लैंडमार्क साइट है। इसका ऐतिहासिक महत्व है और जाने-माने बाजीराव पेशवा से जुड़ा है। यह काफी पॉप्युलर जगह है और लोग बड़ी

संख्या में इसे देखने पहुँचते हैं। हालाँकि इसे कुछ लोग हॉन्टेड भी मानते हैं और यहाँ सूरज डूबने के बाद न जाने की सलाह दी जाती है। बताया जाता है कि पूर्णिमा की रात को यहाँ अलौकिक गतिविधि बहुत ज्यादा होती है। इन भूतिया घटनाओं के पीछे की कहानी बताती है कि जब पश्चिम भारतीय प्रांत पर पेशवा का अधिकार था उस समय पेशवा उनके उत्तराधिकारी नारायण नामक बालक की उसके चाची के आदेशानुसार हत्या करवा दी गई थी। अपनी जान बचाने के लिए नारायण पूरे महल में घूमता रहा लेकिन फिर भी उसकी हत्या हो गई। वह अपने चाचा को आवाज लगाता रहा पर कोई भी उसकी मदद के लिए नहीं आया। स्थानीय लोगों ने आज भी कई बार इसकी कराहने की आवाज अपने कानों से सुनी है। और चांदनी रात में आवाज और आती है। यह जगह और भी ड़रावनी और भयानक हो जाती है। एक राजकुमार की यहाँ निर्दयतापूर्वक हत्या कर दी गई थी, जिसके बाद उसकी आत्मा यहाँ भटकती है। कहा जाता है कि यहाँ रात के समय चीखने की आवाजें भी सुनाई देती है।

जीपी ब्लॉक, मेरठ

उत्तर प्रदेश के मेरठ में एक बेहद ड़रावनी जगह है जीपी ब्लॉक। यहाँ के लोगों का कहना है कि उन्होंने चार पुरुषों को एक मोमबत्ती की रोशनी में बैठा देखा है। साथ ही लोग

यहाँ घर से लाल कपड़े पहनी लड़की को निकलते हुए देखने का दावा करते हैं। इन घटनाओं के कारण लोग यहाँ आने से ड़रते हैं।

मेरठ में जीपी ब्लॉक भी बहुत ही कुख्यात है। यहाँ से कई गुजरनेवाले दावा करते हैं कि उन्होंने चार पुरुषों को एक साथ बैठकर एक मोमबत्ती की रोशनी में मादक पेय का आनंद लेते हुए देखा है। इसके अलावा लोग यहाँ घर से लाल कपड़े पहनी लड़की को निकलते हुए देखने का दावा भी करते हैं। इन घटनाओं की वजह से लोगों ने इस स्थान को छोड़ दिया है।

उत्तर प्रदेश की जिला मेरठ में भूत बंगले का बहुत डरावना किस्सा है। यह बंगला मॉल रोड स्थित कैंट बोर्ड के सीईओ आवास के निकट है। सीईओ आवास और व्हीलर क्लब के बीच एक रास्ता अंदर की ओर जाता है। माल रोड से लगभग ६५० मीटर अंदर जाने के क्रम में कई झाड़ियों से भी जूझना पड़ेगा। लेकिन घबराने की बात नहीं क्योंकि बंगले की दहलीज तक पक्की सड़क है। यहाँ पीले रंग के बंगले में पाँव रखते ही कबूतरों की फड़फड़ाहट की आवाज एक बारगी आपको डरा तो देगी ही। हालाँकि दीवारों पर इतने अपशब्द लिखे मिलेंगे कि माजरा समझने में देर नहीं लगेगी। सैकड़ों वर्ष पुरानी इस बंगले का फर्श मजबूत है। और ऊपर जाने की सीढ़ी भी दुरुस्त है। हाँ, दीवारें कहीं कहीं टूट चुकी है। जालियाँ नुची हुई है । और धूल, गंदगी का अंबार है। कमरों में प्रवेश करने पर जूते, चप्पलों की छाँव के साथ ही कोनों में दारू की बोतले, सिगारेट, नमकीन के पैकेट और अन्य आपत्तिजनक सामान की मौजूदगी यह बताने को काफी है कि डर की आड़ में क्या-क्या नहीं होता। दुनिया के लिए विरानी की चादर ओढ़े इस भूतिया बंगले में जाम भी है रंगी नियत भी है। और यहाँ धूप और बारिश से बचने के लिए पूरी तरह से सुरक्षित है। जिस बंगले को दुनिया भर में सबसे ज्यादा डरावनी शुमार गया है। आजादी मिलने तक यह सब एरिया मुख्यालय था। यहाँ मेरठ छावनी की हर एक गतिविधियों को पहचाना जाता था।

वृंदावन सोसायटी, ठाणे

यह ठाणे के सबसे फेमस हाउसिंग सोसाइटियों में से एक माना जाता है। इस सोसायटी को कई लोग भूतिया कहते हैं और यहाँ रात में आनेवाले लोगों ने कुछ अजीब घटनाओं का एहसास किया है। इस जगह के बारे में कहा जाता है कि यहाँ रहनेवाले एक इंसान ने सोसाइटी में आत्महत्या कर ली थी। जिसके बाद उसकी आत्मा यहाँ भटकती है और लोगों को परेशान करती है।

दुनिया में ऐसी भी जगहें होती है ये कहाँ तक सही हैं, पता नहीं। पर जब इंसान अपने सच्चे कर्मों का रास्ता भटकने लगता है, तब उसका अपना मन ही उसके लिए खौफनाक जगह बन जाता है। इसलिए जब वह ऐसी जगहों पर जाता है, जो बिल्कुल सूनसान होती है। जहाँ इंसानों का गुजर-बसर कम होता है। तब ऐसी जगहों पर उसे किसी का होने का एहसास होता है। वास्तव में वह इन्सान के मन की अपनी कल्पनाएँ होती है।

◉◉◉

माँ जिजाऊ

अमृता अंकुश मोरे, बी.ए. भाग ३

माँ ने अगर तय किया तो वह अपने बच्चे को अपनी मर्जी के अनुसार बना सकती हैं। जिसके उदर से जन्म लेनेवला जीव एक मिट्टी का गोला होता हैं। उसके कौन-सा आकार देना है? उसे कौन-सा रंग देना है? उसपर कौन-सा चित्र खिंचना है? यह सब उसके हाथ में होता हैं। ऐसे एक मिट्टी के गोले को युगकर्ता राजा के रूप में आकर देकर उसे बनानेवाली माँ थी 'माँ जिजाऊ' और वह युगकर्ता राजा है 'राजा शिवबा'। वह बना हुआ आकार और वह बनानेवाली माँ! इनके चारित्र्य पर प्रकाश ड़ालनेवाला यह आलेख अर्थात 'हिंदवी स्वराज्य' का दर्पण ही हैं।

मुजरा मेरा माँ जिजाऊ को,
रूप दिया जिसने शिवबा को,
प्रत्यक्ष थी वह माँ भवानी,
जिसके उदर से जन्म लिया शिवाजी।
इतिहास को जरा पीछे देखो मुड़कर,
माँ जिजाऊ को तुम नमन करोगे झुककर।

स्वराज्य और सुराज्य की जन्मदात्री, धर्म को लौकिकता कैसे दिलाएँ। जन्म से इसका ज्ञान मन पर बिम्बित करने के लिए स्वयं कार्य करनेवाली आदर्श राष्ट्रमाता, राजमाता माँ जिजाऊ हैं।

ऐसी थोर राजमाता अर्थात जिजाऊ का जन्म १२ जनवरी, १५९८ बुलढ़ाणा जिले के सिंधखेड़ में हुआ।

माँ ने अगर तय किया तो वह अपने बच्चे को अपनी मर्जी के अनुसार बना सकती हैं। जिसके उदर से जन्म लेनेवला जीव एक मिट्टी का गोला होता हैं। उसके कौन-सा आकार देना है? उसे कौन-सा रंग देना है? उसपर कौन-सा चित्र खिंचना है? यह सब उसके हाथ में होता हैं। ऐसे एक मिट्टी के गोले को युगकर्ता राजा के रूप में आकर देकर उसे बनानेवाली माँ थी 'माँ जिजाऊ' और वह युगकर्ता राजा है 'राजा शिवबा'। वह बना हुआ आकार और वह बनानेवाली माँ! इनके चारित्र्य पर प्रकाश ड़ालनेवाला यह आलेख अर्थात 'हिंदवी स्वराज्य' का दर्पण ही हैं।

राजमाता जिजाऊ एक आदर्श माँ थी। उनकी भगवान पर नितांत श्रद्धा थी। वह हर रोज देव दर्शन के लिए जाती थी। तब उनके साथ शिवराय भी रहते थे। मंदिरों के टूटी-फूटी भग्न मुर्तियों को दिखाकर उनके पुनरुत्थान के बीज वह शिवबा के मन में बो रही थी। उसी वक्त वह अन्याय, विध्वंस करनेवाले यवनों के बारे में शिवबा को जानकारी देती थी। वह सुनकर शिवबा क्रोधित हो जाते, परंतु उस वक्त माँ जिजाऊ उन्हें रामायण-महाभारत की कथाएँ सुनाती थी। राम, अर्जुन की तरह शांत रहकर भी किस प्रकार जीत हासील की जा सकती है, इसका पाठ वह ऐसी कहानियों से शिवबा को देती थी। तब शिवबा के मन में भी स्फूर्ती निर्माण हो जाती थी। वह भी सोचते मैं भी पापी-अन्यायी लोगों का निर्दालन करूँगा। हाथ में समशेर लेकर शत्रूओं से लढूँगा और प्रजा का रक्षण करूँगा।

यह सब करने के लिए जिजाऊ जी ने शिवबा को आवश्यक युद्ध कौशल, तलवार चलाना, दान पट्टा, भाला, तीरकमान का लक्ष्य, कुस्ती ये सब सिखाना शुरू किया। वैसे लिखना, पढ़ना, अश्व परीक्षा, रत्न परीक्षा , दुर्ग चढ़ना आदि बातो में भी जिजाऊ जी ने शिवबा को तरबेज किया था। शिवबा के लिए माँ ही परम देवता थी। वही उनकी दुनिया थी। शिवबा बनाने के लिए जिजाऊ जी उनके मन का पूर्णत:

खयाल रख रही थी। उसी समय वह उन्हें बताती कि वह अपने दादा और पिता के समान पराक्रमी बने। सुलतानी सत्ता का विनाश कर 'हिंदवी स्वराज्य और सुराज्य' कि स्थापना करे, ऐसी सिख वह देती थी ।

शिवबा के बाल मन पर इसका गहरा परिणाम हो गया। स्वातंत्र्य, स्वराज्य, देशप्रेम, शत्रु का विनाश, प्रजाहित तथा स्त्री का सम्मान यह संस्कार उन पर बाल्यावस्था से हुए थे। अब वे दृढ हो गए थे। कर्तव्य और कर्तव्य का एहसास शिवबा को हो गया था, जिसके पीछे का मनोबल माँ जिजाऊ थी। अपना बेटा गुणवंत, कीर्तिवंत हो इसलिए वह जागरूक थी। जिसके लिए वह सतत प्रयत्नशील थी। तुम्हें स्वराज्य, सुराज्य के साथ न्यायप्रिय राजव्यवस्था का निर्माण कर प्रजा को सुख देना है। इसी विचारों से प्रेरित होकर शिवबा बढ रहें थे।

पुना के परिसर में घुमनेवाले असाह्य, गोर-गरीब जनता का दुःख देख वे द्रवित होते। भग्न हुए मंदिर, मन्दिरों में स्थित टूटी-फूटी मुर्तियाँ उनकी वेदना को और बढ़ाती। वह अपने दोस्तों को इसका एहसास करा देते। इस प्रकार राजा होने के बीज शिवबा में माँ जिजाऊ ने बो दिये थे। इसी बीच उन्होंने अपने बेटे की शादी फलटण के मुधोजी जी घराणे की लड़की सईबाई के साथ सन १६४० में की। उस वक्त शिवराय केवल दस साल के थे इस वक्त शहाजी राजे मौजूद नहीं थे। अत: शादी होते ही उन्होंने जिजाऊ और शिवबा को बंगलोर बुला लिया।

जिजाऊ को पति दर्शन की आस लगी थी और शिवबा भी अपने पिताजी को देखने के लिए उत्सुक थे। दोनों बंगलोर पहुँचे। पिता उर पुत्र को गले मिलते देख, और पति का दर्शन होते ही माँ जिजाऊ की आँखों से आनंदाश्रू निकल पड़े। परंतु शिवबा के शादी में वे नहीं थे, इसकी सल उन्हें अंदर ही अंदर व्यस्त करती थी। उन्होंने शिवबा के नाम पर पुना-सुपा की जागीरदारी सौंप दी। अब इसके साथ सई-सोयराबाई की जिम्मेदारी भी थी। अब इन सबका खयाल रखते-रखते स्वराज्य और धर्म संस्थापना के लिए प्रवृत्त करने का काम माँ जिजाऊ को करना था। इसलिए शिवाजी को राजनीति और संगठन कौशल अच्छी तरह समझाने के लिए दादोजी कोंड़देव जैसे कुशल शिक्षक की नियुक्ति की।

इसप्रकार कर्तृत्व और व्यवहार का मिलाप कर सोच-समझकर निर्णय लेनेवाली माँ जिजाऊ थी। अपनी जनता को पारतंत्र्यता से निकालकर स्वतंत्रता दिलाने की शिक्षा के बीज माँ जिजाऊ ने ही अपने बेटे में बो दिए थे। माँ का स्वाभिमान, पिता का पराक्रम और अपनी परिस्थिति का एहसास शिवबा में कूट-कूटकर भरा हुआ था। शिवाजी ने 'मावळ सेना' इकट्ठा की। इतनाही नहीं तो कठीण में प्राण देनेवाले दोस्त भी इकट्ठा किए। जिसमें उनकी माँ जिजाऊ का परिपूर्ण रूप सहजता से झलकता हैं।

मोबाईल से लगन

गुरुनाथ शंकर साळुंखे, बी. ए. भाग २

(सा[illegible])

दुनिया ऐसी बावरी,
मोबाईल पूजे जाए,
पग-पग उसकी याद आए,
एक पल चैन न आए।
उसका चेहरा देखे,
बैगेर आँख न खुले
उसका चेहरा देखे बैगेर,
आँख न मिटे।
वह है तो सबकुछ आसन हो जाए,
इतनी उसकी लगन लगी हैं,
जैसे अन्य रिश्तें बेमान लगने लगे हैं।
अब तो एक ही चिंता खाए,
मोबाईल से लगन लगाए,
इन्सान अपनी सूझ-बुझ न खो जाए।

हिंदू धर्म और स्त्रियां

स्वप्निशा भरत पानस्कर, बी.ए. भाग २

हिन्दू संस्कृति में पति-पत्नी का मिलन दैहिक न होकर आध्यात्मिक होता है। स्त्री के धरती पर जन्म लेते ही उसके कन्या रूप को पूजा जाता है और नवदुर्गा महोत्सव में बेटियों को दुर्गा स्वरूपिनी मानकर उनके पैर छूकर उनसे आशीर्वाद लिया जाता है किन्तु बेटों को कहीं भी राम अथवा कृष्ण स्वरूप मानने का उल्लेख नहीं मिलता है।
यही कन्या जब विवाह पश्चात् किसी घर में वधु बनकर जाती है तो उसे लक्ष्मी कहा जाता है।

हिन्दू धर्म भारत का सर्वप्रमुख धर्म है, जिसे इसकी प्राचीनता एवं विशालता के कारण 'सनातन धर्म' भी कहा जाता है। ईसाई, इस्लाम, बौद्ध, जैन आदि धर्मों के समान हिन्दू धर्म किसी पैगम्बर या व्यक्ति विशेष द्वारा स्थापित धर्म नहीं है। बल्कि यह प्राचीन काल से चले आ रहे विभिन्न धर्मों, मतमतांतरों, आस्थाओं एवं विश्वासों का समुच्चय है। हिन्दू धर्म की परम्पराओं का अध्ययन करने हेतु हज़ारों वर्ष पीछे वैदिक काल पर दृष्टिपात करना होगा, कारण इसका इतिहास लगभग दो हजार वर्ष ईसा पूर्व से चला आ रहा है। यह विश्व के तमाम महान धर्मों में सबसे पुराना हैं। हिन्दू धर्म की परम्पराओं का मूल वेद ही हैं। सामाजिक उद्विकास और परिवर्तन की प्रक्रिया में हिंदू धर्म में विभिन्न संप्रदाय बन गये। लेकीन सभी हिंदू संप्रदायों के मूल में कुछ स्थाई विश्वास पद्धतियाँ मिलती हैं।

परंतु हिंदू धर्म साहित्य के दो वर्ग हैं - १) श्रुति और २) स्मृति। श्रुति अर्थात जिसे सुना गया हैं (प्रकाशित सत्य) और स्मृति अर्थात जिसे याद किया गया है (अनुभूत सत्य) इसमें मुख्यत वेद ही आते हैं। कारण स्मृति पूरक होती है और कालांतर में बदल भी सकती हैं। यह इस हद तक प्रामाणिक होती हैं की यह श्रुति के अनुसार होती हैं। यदि श्रुति प्रत्यक्ष अनुभव है, तो स्मृति परंपरा हैं अर्थात स्मृत अनुभव। इसलिए हिन्दू धर्म को समझने के लिए उसके प्राचीनतम और आधारभूत धर्मग्रंथ अर्थात् ऋग्वेद, यजुर्वेद, सामवेद और अथर्ववेद परम प्रमाण माने गए हैं। इन चारों वेदों में उद्धृत पवित्र मंत्र वास्तव में ईश्वर की वाणी है, जिनके प्रति सभी हिन्दु धर्मावलंबियों की अगाध श्रद्धा और आस्था जुड़ी हुई है। हिंदू धर्म अनेक ग्रंथों का निचोड़ हैं।

सृष्टि के अनेक रहस्यों को उद्घाटित करने का श्रेय वेदों में दिया जाता हैं। महिलाएँ किसी भी समाज या धर्म में संवेदनशील विषय रही हैं। यह हम सब जानते हैं कि हमारे सबसे पुराने ग्रंथ मनुस्मृति में कहा गया है -जहाँ नारी की पूजा होती है वहाँ देवताओं का वास होता है । यह हमारे धर्म में नारी की स्थिति बताने के लिए काफी है। अर्थात हिंदू धर्म में नारी का आदरणीय स्थान रहा हैं। इसका प्रमाण हमें वेदों में मिलता हैं। हिन्दू वैदिक संस्कृति में स्त्री को पुरुष की अर्धांगिनी एवं सहधर्मिणी कहा जाता है । अर्थात जिसके बिना पुरुष अधूरा हो तथा सहधर्मिणी अर्थात जो धर्म के मार्ग पर साथ चले। इस विषय में यहाँ पर इस तथ्य की ओर ध्यान दिलाना आवश्यक है कि भारतीय संस्कृति में पुरुष बिना पत्नी के कोई भी धार्मिक अनुष्ठान नहीं कर सकते। रामायण में भी संदर्भ उल्लिखित है कि जब श्रीराम चन्द्र जी को अश्वमेध यज्ञ करना था और सीता माता वन में थीं तो अनुष्ठान में सपत्नीक विराजमान होने के लिए उन्हें सीता माता की स्वर्ण मूर्ति बनवाना पड़ी थी।

हिन्दू संस्कृति में पति-पत्नी का मिलन दैहिक न होकर आध्यात्मिक होता है। स्त्री के धरती पर जन्म लेते ही उसके कन्या रूप को पूजा जाता है और नवदुर्गा महोत्सव में बेटियों को दुर्गा स्वरूपिनी मानकर उनके पैर छूकर उनसे आशीर्वाद लिया जाता है किन्तु बेटों को कहीं भी राम अथवा कृष्ण स्वरूप मानने का उल्लेख नहीं मिलता है।

यही कन्या जब विवाह पश्चात् किसी घर में वधु बनकर जाती है तो उसे लक्ष्मी कहा जाता है। इस संदर्भ में हमारे

वेदों से कुछ उद्धरण प्रस्तुत है - वेदों में नारी को पुरुष के समान नहीं उससे ऊँचा दर्जा प्राप्त था। जहाँ पश्चिमी सभ्यता में स्त्री की पहचान एक माँ, बहन, बेटी तक ही सीमित थी। भारतीय संस्कृति में उसे देवी का स्थान प्राप्त था। मानव सभ्यता के तीन आधार स्तंभ -बुद्धि, शक्ति और धन तीनों की अधिष्ठात्री देवियाँ हैं। यह गौर करने योग्य विषय है कि बुद्धि की देवी सरस्वती, धन की देवी लक्ष्मी, शक्ति की देवी दुर्गा, काली समेत नौ रूप, वेदों की देवी गायित्री, धरती के रूप में सम्पूर्ण विश्व का पालन करने वाली धरती भी माँ स्वरूपा हैं । जल के रूप में प्राणीमात्र का तर्पण करने वाली गंगा, जमुना, सरस्वती तीनों माँ स्वरूप हैं और सबसे महत्वपूर्ण पहलू यह है कि इन सभी रूपों को पुरुषों द्वारा पूजा जाता है।

ऋग्वेद चारों वेदों में सबसे प्राचीन है, जिसमें मण्ड़ल, सूक्त और ऋचाएं वर्णित हैं। गद्य और पद्य दोनों से अलंकृत दूसरा यजुर्वेद में यज्ञ कर्म की प्रधानता का उल्लेख मिलता है। उपासना का प्रवर्तक तीसरा सामवेद एक गेय ग्रंथ है, जो भारतीय संगीत का मूल आधार है। वहीं चौथे अथर्व वेद में गणित, विज्ञान, आयुर्वेद, समाज शास्त्र, कृषि विज्ञान आदि अनेक विषयों से संबंधित ज्ञान के भण्ड़ार भरे हुए हैं।

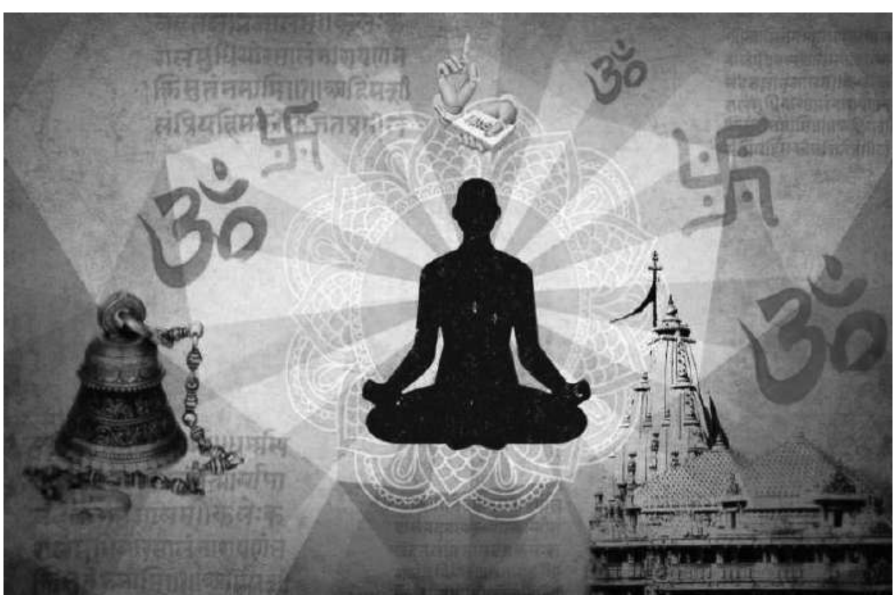

चारों वेदों में स्त्री और पुरुष से संबंधित अनेक अभिधारणाएं वर्णित हैं, जो वैदिक काल में स्त्रियों की स्थिति के सबसे पुख्ता प्रमाण कहे जा सकते हैं। वेदों में एक ओर जहाँ स्त्री को पृथ्वी, ऋक, वीणा तन्त्री, नदी का दूसरा तट, रात्रि, उषा, विद्युत, ज्वाला, प्रभा, लता, पंखुड़ी, धीरता, श्रृद्धा, विद्या, सेवा, क्षमा के रुप में अलंकृत किया गया है, वहीं इनके संपूरक रुपों में पुरुष को धुलोक, साम, वीणा-दंड़, नदी का प्रथम तट, दिवस, प्रभात, मेघ, अग्नि, आदित्य, वृक्ष, कर्म, सत्व, स्वाभिमान के प्रतीक रुपों में वर्णित किया गया है। इस तरह वेदों में स्त्री-पुरुष एक दूसरे को पूरक मिलते हैं। अर्थात पुरूषों के समान स्त्रियों को अधिकार था। स्त्रियों के बैगेर पुरूषों का जीवन अधुरा-सा लगता हैं। पुराणो में विधवा स्त्री के पुनर्विवाह से उत्पन्न पुत्र को पौनर्भव कहा गया है हालांकि ऐसे पुत्र के सामाजिक अधिकार उतने नहीं थे, परंतु इससे विधवा विवाह होने की पुष्टि होती है। 'वेताल पच्चीसी' की कहानिओं में आखरी कहानी में वेताल विक्रम को एक ऐसी कहानी सुनाता है जिसमे एक राजा अपने पुत्र के साथ शिकार पर जाता। वहाँ उन्हे २ औरतों के पैरों के निशान मिलते है। जिसमे से एक पैर के निशान बड़े और दूसरे पैर के निशान छोटे रहते है। पिता-पुत्र आपस में विचार कर कहते है की छोटे पैर वाली स्त्री बेटी होगी और बड़े पैर वाली माँ। अगर वो अविवाहित या विधवा हुई तो बेटी से राज कुमार और माँ से पिता विवाह कर लेगा, परंतु जब वो औरतों के पास पहुँचते है तो पैरों का आकर उल्टा मिलता है। इसलिये माँ से बेटे को और बेटी से राजा को विवाह करना पड़ता है। यह कहानी उस काल में विधवा विवाह करने की स्वतंत्रता को दर्शाती है। भारतीय समाज मे स्त्रियों को हमेशा सम्मानजनक स्थान प्राप्त था। ना वो भोग्या थी, ना दासी। परंतु स्त्री को वस्तु समझकर उनका क्रय-विक्रय करने वाले समाज के आक्रमणों ने भारतिय संस्कृति को दूषित कर दिया।

वैदिक युग में स्त्रियों की सुदृढ़ सम्मानजनक स्थिति और धार्मिक व सामाजिक कार्यों में स्वतंत्रता, शिक्षा का अधिकार, सम्पत्ति में समानता का अधिकार और सभा व समितियों में उनका स्वतंत्रतापूर्वक भाग लेना उनकी वेदकालीन स्वतंत्रता के प्रमाणित साक्ष्य प्रस्तुत करते हैं। वैदिक काल में कोई भी

धार्मिक कार्य नारी की उपस्थिति के बिना शुरू नहीं होता था। उस काल में यज्ञ और धार्मिक प्रार्थना में यज्ञकर्ता या प्रार्थनाकर्ता की पत्नी का होना आवश्यक माना जाता था। ऋग्वेद में वैदिक काल में नारियाँ बहुत विदुषी और नियम पूर्वक अपने पति के साथ मिलकर कार्य करनेवाली और पतिव्रता धर्म का पालन करनेवाली होती थी। पति भी पत्नी की इच्छा और स्वतंत्रता का सम्मान करता था।

उपनिषदों में वर्णित महामुनि याज्ञवल्क्य और विदुषी गार्गी के संवाद इस बात को स्पष्ट करते हैं कि हिन्दु धर्म में स्त्रियों के अध्ययन के साथ - साथ यज्ञ और सार्वजनिक आयोजनो में अपने विचार रखने की पूर्ण स्वतंत्रता थीं। वैदिक काल की गार्गी, सुलभा, मैत्रयी, कात्यायनी आदि सुशिक्षित स्त्रियों का वर्णन किया जो ऋषि-मुनिओं की शंकाओं का समाधान करती थीं। वेदों में स्त्री को विदुषी बनने का और अपने गुण, कर्म और स्वभाव के अनुसार गुणशाली वर चुनने का अधिकार भी था।

पुराणो में स्त्री की स्थिति और अधिकार-स्त्रियों को चंद्रमा ने शुचिता, गंधर्व ने मधुर वाणी और अग्नि ने पवित्रता प्रदान की है, इसलिये स्त्रियाँ पवित्र ही होती है, परंतु इसका अर्थ यह नहीं कि स्त्रियाँ दोषमुक्त नहीं होती है, यदि कोई स्त्री दोष युक्त होती है, तो उसे दंड़ित करने का उल्लेख पुरानों में मिलता हैं।

परंतु मध्यकाल से स्त्रियों की वैदिक और उत्तरवैदिक स्वतंत्रता अवनति की ओर बढ़ती दिखने लगी थीं। सम्भवतः यहीं से पुरुष अहं को पहुंचने वाली चोट के दर्शन होने लगते हैं और अपनी पुरुष सत्तात्मकता को प्रतिष्ठित कर पाने की चेष्टा पुरुष समाज करने लगता है। इसके लिए स्त्री स्वतंत्रता पर सबसे पहला प्रहार दिखाई देने लगता है, जब उन पर विभिन्न तरह से निर्योग्यताओं का आरोपण किया जाने लगा था। यहाँ से स्त्री की धार्मिक और सामाजिक स्वतंत्रता पर लगाम लगने लगी थी। पुरुष के साथ चलने वाली स्त्री मध्य काल में पुरुष की सम्पत्ति की तरह समझी जाने लगी। इसी सोच ने स्त्री स्वतंत्रता को सामाजिक स्तर पर समाप्त कर दिया परन्तु धार्मिक दृष्टि से सोचें तो तब भी पत्नी और पुत्री की धार्मिक मर्यादा का पतन भी नहीं हुआ। उनकी वैदिक अनिवार्यता हमेशा बनी रही। हाँ यह अवश्य है कि मध्य काल में नए नए जन्मे तथाकथित धर्मों ने नारी को धार्मिक तौर पर दबाना और शोषण करना शुरू किया था।

हिन्दू धर्म के प्रत्येक क्षेत्र में स्त्रियाँ समान रूप से आदर और प्रतिष्ठित रही हैं। शिक्षा, धर्म, व्यक्तित्व और सामाजिक विकास में उनका महान योगदान रहा। वेदों में वर्णित स्त्री की देवी, विदुषी, वीरांगना, वीरों की जननी, आदर्श माता, कर्तव्यनिष्ठ धर्मपत्नी, सद्गृहणी, सम्राज्ञी, संतान की प्रथम शिक्षिका, ज्ञान-विज्ञान दाता, सन्मार्ग प्रदान करनेवाली उपदेशिका, मर्यादाओं का पालन करनेवाली, सत्य और प्रेम का प्रकाश फैलानेवाली, धनुर्विद्या में निष्णात होकर राष्ट्र रक्षा में भाग लेनेवाली, पूज्या, स्तुत्या, रमणीया, आह्वान-योग्य, सुशीला, बहुश्रुता, यशोमयी जैसी अनेक उपमाएँ उसकी अत्यंत गौरवास्पद स्थिति को प्रदर्शित करती हैं। अब नारी वैदिक युग के दैवी पद से उतरकर सहधर्मिणी के स्थान पर आ गई थी। धार्मिक अनुष्ठानों और याज्ञिक कर्मो में उसकी स्थिति पुरुष के बराबर थी। कोई भी धार्मिक कार्य बिना पत्नी नहीं किया जाता था। धर्म और समाज के बनाए अपने झूठे नियमों ने स्त्री स्वतंत्रता का गला घोंटते हुए उसको पुरुष से निम्न घोषित कर उसे उपभोग की वस्तु बनाकर रख दिया। इन भयों और दहशत के माहौल ने हिन्दु धर्म में भी पर्दाप्रथा, बाल विवाह प्रथा और नारियों को शिक्षा से दूर रखने का चलन जैसी कुरीतियों को जन्म दे दिया। वैदिक युग की नारी धीरे-धीरे अपने देवीय पद से नीचे खिसकर मध्यकाल के सामन्तवादी युग में दुर्बल होकर शोषण का शिकार होने लगी। सामाजिक स्तर पर धर्म के नाम पर स्त्री को मध्यकालीन पुरुषों ने स्वयं के ऊपर निर्भर बनाने के लिए उसे सामूहिक रूप से पतित अनधिकारी बताया। नारी के अवचेन में शक्तिहीन होने का अहसास जगाया गया जिसके चलते उसे आसानी से विद्याहीन, साहसहीन कर दिया गया। उसके मूल अधिकारों पर प्रतिबंध लगाकर पुरुष को हर जगह बेहतर बताकर धार्मिक और सामाजिक स्तर पर स्त्री स्वतंत्रता की परिभाषा बुरी तरह छिन्न भिन्न हो गई। एक दौर आया जब स्त्री समाज, देश और धर्म के लिए अनुपयोगी साबित कर दी गई और अपने जीवन यापन, अस्तित्व और आत्मरक्षा के लिए पूर्णत: पुरुष पर निर्भर बना दी गई। १९ वीं शताब्दी के बीच भारत में महिलाओं की स्थिति अत्यंत दयनीय थी। यह समय हिन्दू स्त्रियों की स्वतंत्रता, सम्मान, विकास, और सशक्तिकरण के अंधकार का युग था। मुगल शासन, सामन्ती व्यवस्था, केन्द्रीय सत्ता का विनष्ट होना, विदेशी आक्रमण और शासकों की

विलासितापूर्ण प्रवृत्ति ने हिन्दू स्त्रियों की स्वतंत्र अस्तित्व पर प्रहार करके उसे लहूलुहान कर दिया था। इससे अप्रत्यक्ष रुप से भारत का निजी व सामाजिक जीवन भी कहीं न कहीं कलुषित हो गया था।

उन्नीसवीं सदीं के पूर्वार्द्ध में भारत के कुछ समाज सेवियों जैसे राजाराम मोहन रॉय, दयानन्द सरस्वती, ईश्वरचन्द विद्यासागर तथा केशवचन्द्र सेन ने अत्याचारी सामाजिक व्यवस्था के विरूद्ध आवाज उठायी। इन्होंने तत्कालीन अंग्रेजी शासकों के समक्ष स्त्री-पुरूष समानता, स्त्री शिक्षा, सती प्रथा पर रोक तथा बहु विवाह पर रोक की आवाज उठायी। आनेवाले समय में स्त्री जागरूकता में वृद्धि हुई और नये नारी संगठनों का सूत्रपात हुआ जिनकी मुख्य्य माँग स्त्री शिक्षा, दहेज, बाल विवाह जैसी कुरीतियों पर रोक, महिला अधिकार, महिला शिक्षा की माँग की गई। ब्रिटिश काल से भारत में स्त्रियों के पुनरोत्थान की शुरुआत हुई। ब्रिटिश शासन की अवधि में हमारे समाज की सामाजिक व आर्थिक संरचनाओं में अनेक परिवर्तन किए गए। औद्योगीकरण, शिक्षा का विस्तार, सामाजिक आन्दोलन व महिला संगठनों का उदय व सामाजिक विधानों ने स्त्रियों की दशा में बड़ी सीमा तक सुधार की ठोस शुरूआत हुई। इसके प्रभाव बाद में स्पष्ट रुप से देखे भी गए।

जीवन की सर्जक, राष्ट्र की मार्गदर्शक, समाज का विकास करनेवाली और परिवार को सँभालनेवाली, इन सब के अनूठे मेल की प्रतिमा स्त्री की धार्मिक व सामाजिक स्वतंत्रता की स्थिति में इक्कीसवीं सदी तक आते-आते बहुत अधिक सुधार हुआ है। स्त्रियों ने शैक्षिक, राजनीतिक सामाजिक, आर्थिक, धार्मिक, प्रशासनिक, खेलकूद आदि विविध क्षेत्रों में उपलब्धियों के नए आयाम गढ़े हैं। वे वैदिककालीन स्त्रियों की भाँति आत्मनिर्भर, स्वनिर्मित, आत्मविश्वासी बनी हैं। पुरूष प्रधान चुनौतीपूर्ण क्षेत्रों में भी अपनी योग्यता प्रमाणित की है। सभी क्षेत्रों में स्त्रियों ने नए कीर्तिमान स्थापित किए हैं।

हिन्दू धर्म में नारी के स्थान को लेकर बहुत सी बातें कही जाती हैं अनेक विरोधाभासों से सामना होता है और कभी कभी संशय की स्थिति भी निर्मित हो जाती है।

परंतु भारतीय परम्परा में धर्म शब्द का प्रयोग अधिकतर कर्तव्य के अर्थ में ही होता है। अत: हिंदू धर्म नारी के प्रति अपने कर्तव्य को बनता गया। और यह एक विकासशील धर्म होने के कारण विभिन्न कालों में इसमें नये-नये आयाम जुड़ते गये। इसलिए कहा जा सकता है कि भारत में महिलाओं की स्वतंत्रता को लेकर बनी स्थिति में युगानुरूप परिवर्तित होती रही। स्त्री स्वतंत्रता वैदिक युग से लेकर आधुनिक काल तक अपने अधिकारों में आए बदलावों के तदनरूप परिवर्तित होती रही है। लेकिन हिन्दु धर्म के मूल में स्त्री स्वतंत्रता कुछ-न-कुछ मात्रा में सदैव स्थापित रही है।

◉◉◉

लिओनेल मेसी

सुप्रिया गणेश शिंदे, बी. ए. भाग १

अपने करियर के दौरान मेसी द्वारा सभी महत्वपूर्ण फुटबॉल सीरियस में अपने क्लब एवं देश को जीत दिलाई गई है। परंतु (FIFA) फीफा विश्व कप में अपने करियर के दौरान वे एक बार भी अपनी टीम को जीत नहीं दिला सके थे। वर्ष २०२२ में कतर में फीफा (FIFA) विश्वकप में मेसी द्वारा इस ऐतिहासिक लक्ष्य को भी प्राप्त कर लिया गया है। कतर में आयोजित फीफा वर्ल्ड कप कार्टर २०२२ फ्रांस और अर्जेंटीना के बीच हुए फाइनल मुकाबले में मेसी द्वारा शानदार दो गोल किए गए। एवं इस रोमांचक मुकाबले में अर्जेंटीना से फ्रांस को पेनल्टी शूटआउट में ४-२ से पटकनी देते हुए फीफा वर्ल्ड कप २०२२ पर कब्जा कर लिया। इस प्रकार अर्जेंटीना वर्ष २०२२ के फीफा वर्ल्ड कप विनर के रूप में उभरकर सामने आया। साथ ही मेसी द्वारा फीफा वर्ल्ड कप को भी अर्जेंटीना के नाम किया गया।

''बस कुछ देर की खामोशी है,
फिर शोर आएगा,
तुम्हारा सिर्फ वक्त आया है,
हमारा दौर आएगा।''

उक्त पंक्तियाँ ऐसे खिलाड़ी को लागू हो रही है, जिसका अभी दौर चल रहा है। दुनिया के सबसे महान खिलाड़ियों की बात की जाए तो नि:संदेह लिओनेल मेसी का नाम इस लिस्ट में शुमार है। वर्तमान समय के सबसे महान खिलाड़ियों में शामिल लियोनेल मेसी को फुटबॉल का जादूगर भी कहा जाता है। अपने हैरतगंज खेल एवं कड़ी मेहनत की बदौलत फुटबॉल के खेल में अपनी बादशाहत कायम की है और फुटबॉल की दुनिया में नया आयाम स्थापित किए हैं। अंतरराष्ट्रीय टूर्नामेंट में अपने खेल से फुटबॉल प्रेमियों को रोमांचित करनेवाले लिओनेल मेसी के नाम कई अंतरराष्ट्रीय वर्ल्ड रिकॉर्ड है। बचपन में ऊंचाई में वृद्धी संबंधित बीमारी से जूझने से लेकर फुटबॉल की दुनिया में सर्वश्रेष्ठ खिलाड़ी बनने तक मेसी का सफर मेहनत, धैर्य एवं संघर्ष का परिचायक है। आज के जमाने में खिलाड़ियों की संख्या बढ़ रही है लेकिन ऐसे खिलाड़ी कम ही देखने को मिलते हैं।

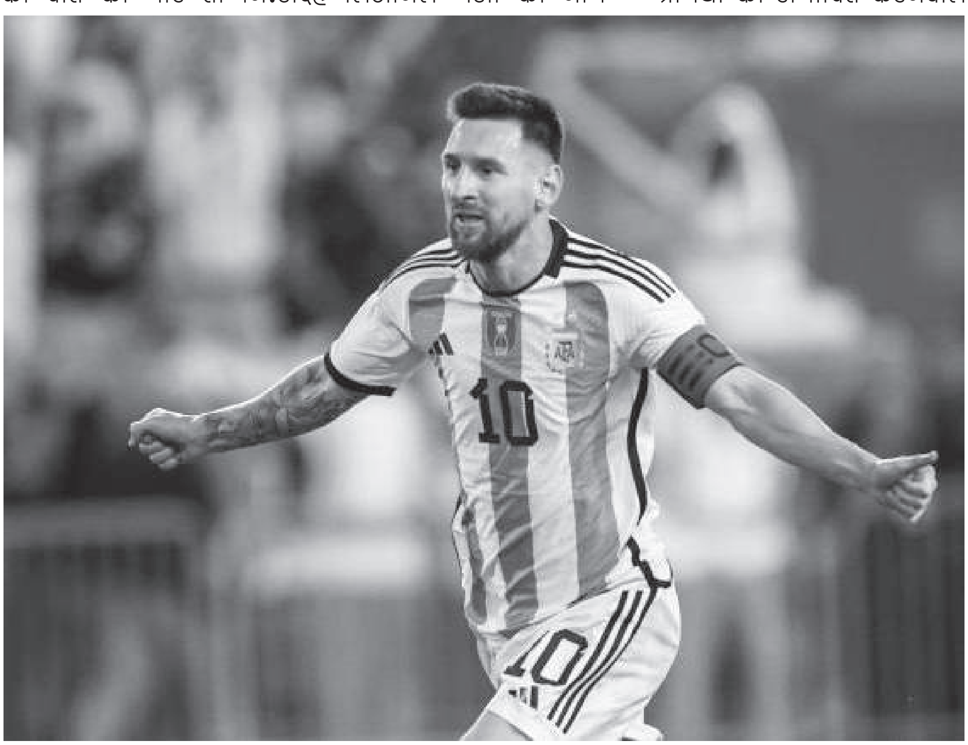

लिओनेल मेसी का जन्म २४ जून १९८७ को अर्जेंटीना देश के रोसारियो प्रांत में हुआ था। इनके पिता का नाम जॉर्ज मेसी

एवं माता का नाम सिलिया है। इनके पिता जॉर्ज स्टील के कारखाने में फैक्ट्री मजदूर के रूप में कार्य करते थे। एवं माता गृहस्थी का कार्य संभालने के साथ-साथ अतिरिक्त समय में सफाई कर्मी के रूप में कार्य करती थीं। दो भाइयों के साथ अतिरिक्त लिओनेल मेसी की एक बहन भी है। इस प्रकार से इनके परिवार में माता-पिता के साथ ४ बच्चे एवं दादी माँ रहती थीं। बचपन में कारखाना मजदूर के रूप में मेसी के पिता ने अपने परिवार को अपना सर्वश्रेष्ठ देने की कोशिश की। एवं अपने बच्चों को आवश्यक सुविधाएँ मुहैया करवाई। मेसी की दादी माँ का मेसी महान फुटबाल खिलाड़ी बनाने में महत्वपूर्ण भूमिका है क्योंकि उन्होंने ही मेसी को बचपन में फुटबॉलर बनने के लिए प्रेरित किया था।

बचपन से ही मेसी को फुटबॉल में रुचि थी। अपनी दादी के उत्साहित करने पर वे बचपन से फुटबॉल के प्रति लगाव रखने लगे एवं उनके छोटे-छोटे पाँव फुटबॉल की बॉल को देखते ही थिरखने लगे। मेसी के पिता ने मेसी के प्रारंभिक प्रशिक्षण में महत्वपूर्ण भूमिका निभाई एवं उन्हें घर पर ही फुटबॉल का प्रशिक्षण देने लगे। मात्र ४ वर्ष की उम्र में पहली बार फुटबॉल के क्षेत्र में कदम रखा। एवं स्थानीय क्लब ग्रैंडोली में फुटबॉल खेलना शुरू कर दिया। ८ साल की उम्र में उन्होंने अपने शहर को रोसारियो प्रांत के स्थानीय क्लब न्यू गर्ल्स ओल्ड बॉयज के लिए फुटबॉल खेलना शुरू कर दिया। एवं यहाँ अपनी प्रतिभा दिखाने लगी। बचपन से उनकी पूर्ति एवं फुटबॉल कौशल को देखकर दर्शक बड़े आनंदित महसूस करते थे। फुटबॉल को किसी जादूगर की भाँति नचाते थे।

११ वर्ष की उम्र में ही मेसी के जीवन में संघर्ष का दौर शुरू हो गया था। जब स्वास्थ्य प्रशिक्षण कराने पर उन्हें पता चला कि वे ग्रोथ हार्मोन डिफिशिएंसी बीमारी से ग्रस्त है। ग्रोथ हार्मोन डिफिशिएंसी बीमारी ह्यूमन ग्रोथ हार्मोन की कमी से होती है। ग्रोथ हार्मोन १९१ अमीनो एसिड़ है। जो कि इंसानों में वृद्धि यानी कि हाइट को बढ़ाने में महत्वपूर्ण भूमिका निभाते हैं। इनकी कमी से व्यक्ति को बौनापन एवं अधिकता से हाइट में अनियंत्रित वृद्धि का सामना करना पड़ता है। ११ वर्ष के मेसी के लिए इस बीमारी से ग्रस्त होना किसी बुरे सपने से कम नहीं था क्योंकि इस बीमारी के इलाज के लिए उनके परिवार को प्रतिमाह १५०० डॉलर की आवश्यकता थी। एवं एक मध्यवर्गीय परिवार के लिए क्षमता से कई गुना थी। स्थानीय क्लब द्वारा मेसी के इलाज के लिए खर्चा उठाने से मना करने के पश्चात मेसी के परिवार को कहीं से भी सहायता मिलने की उम्मीद नहीं थी। हालाँकि दृढ़ विश्वास से भरे मेसी ने इस बीमारी को अपनी सफलता के आड़े नहीं आने दिया और पूरी लगन एवं मेहनत से अपने खेल में जुटे रहे। अपने संघर्ष की बदौलत इन्होंने फुटबॉल के क्षेत्र में बादशाहत कायम की है।

बचपन से संघर्ष एवं लगन के पक्के मेसी अपने खेल में विभिन्न मकान हासिल करते जा रहे थे। इस दौरान उनकी प्रतिभा की खबर स्पेन के मशहूर FC बर्सिलोना क्लब के डायरेक्टर कार्ल्स रिक्सैक तक पहुँची। मेसी की प्रतिभा को देखने के लिए उत्सुक कार्ल्स रिक्सैक ने शर्त रखी थी की यदि प्लेयर मेसी प्रतिभावान निकला तो वह उसके इलाज का सारा खर्चा उठाएँगे हालाँकि इसके लिए उन्होंने मेसी को अर्जेंटीना छोड़कर आने की शर्त रखी। शर्त के अनुसार मेसी अपने परिवार के साथ स्पेन आ गए एवं कार्ल्स रिक्सैक के सामने अपनी प्रतिभा का प्रदर्शन किया। मेसी के प्रदर्शन से कार्ल्स रिक्सैक इतने प्रभावित हुए कि उन्होंने मेसी को साइन कर लिया एवं कार्ल्स रिक्सैक द्वारा नैपकिन पर ही कॉन्ट्रैक्ट लिख कर ऑफर दिया गया। बर्सिलोना क्लब को जॉइन करने के बाद मेसी को बार्सिलोना के युथ एकेडमी में एडमिशन दिया गया। जहाँ नौजवान युवाओं को फुटबॉल में महारत हासिल करने के लिए प्रशिक्षण दिया जाता था। जल्दी ही मैं यहाँ के वातावरण में भूल गए एवं सबको अपनी प्रतिभा से चौकाने लगे। इस दौरान की बीमारी का इलाज भी चलता रहा साथ ही अपनी प्रतिभा को भी निखारते भी चले गए।

वर्ष २००३ मेसी के जीवन में महत्वपूर्ण वर्ष है। इस वर्ष ही उन्होंने पोर्टो की टीम के खिलाफ प्रथम बार बर्सिलोना की तरफ से पदार्पण किया था। एवं अपने खेल से टीम को एवं साथी खिलाड़ियों से लेकर दर्शकों तक सबको रोमांचित कर दिया था। मेसी के खेल को देखकर सभी आशान्वित थे कि यह खिलाड़ी फुटबॉल में नए मुकामों को हासिल करेगा। मात्र १८ वर्ष की उम्र में लियोनेल मेसी ने अंतरराष्ट्रीय स्तर पर फुटबॉल प्लेयर के रूप में खेलना शुरू किया। उन्होंने शानदार खेल का प्रदर्शन किया एवं अपने अंतरराष्ट्रीय करियर की शुरुआत की। हालाँकि इस मैच में उन्हें ६५ वें मिनट में विपक्षी खिलाड़ी को गोल मारने के कारण बाहर बैठना पड़ा। अपने करियर की शुरुआत उन्होंने अपने

करियर में बुलंदियों की नई ऊँचाइयों को हासिल किया है।

वर्ष २००५ में अपने अंतरराष्ट्रीय करियर की शुरुआत करनेवाले मेसी ने अपने करियर की शुरुआत के बाद नित नए कीर्तिमान स्थापित किए हैं। वर्ष २००४ से ही उन्होंने अपने देश अर्जेंटीना के लिए खेलना शुरू कर दिया था। एवं वर्ष २००५ में फीफा (FIFA) वर्ल्ड यूथ चैंपियनशिप में टीम को जीत दिलाई। वर्ष २००६ में उन्होंने पहली बार फीफा (FIFA) विश्वकप में पदार्पण किया था। वर्ष २००७ में कोपा अमरीका में मेसी ने शानदार खेल का प्रदर्शन किया था और इस सीरीज के पहले ही मैच में अर्जेंटीना ने अमेरिका को करारी शिकस्त दी थी और फाइनल तक का सफर तय किया था। वर्ष २००८ में चीन में आयोजित ग्रीष्मकालीन ओलंपिक में अपने शानदार खेल के लिए मेसी को गोल्ड मेडल से नवाजा गया था। वर्ष २००९ में पहली बार वेनेजुएला के खिलाफ उन्होंने अपनी प्रसिद्ध १० नंबर की जर्सी पहनी थी जिसके बाद यह शर्ट उनकी पसंदीदा नंबर जर्सी बनी हुई है। आज भी करोड़ों फुटबॉल प्रशंसक में सुप्रसिद्ध १० नंबर की फुटबॉल मेसी के दीवाने है। वर्ष २०१४ के फीफा (FIFA) वर्ल्ड कप उन्होंने अपने शानदार प्रदर्शन के दम पर अर्जेंटीना को फाइनल तक पहुँचाया था और सभी प्रशंसकों को अपने खेल से प्रभावित किया था। इसके पश्चात भी मेसी द्वारा अपनी टीम को विभिन्न मुकाबलों में जीत दिलाने में अहम भूमिका अदा की है।

फुटबॉल के जादूगर मेसी द्वारा अपने करियर में अनेक रिकॉर्ड तोड़े और बनाए गए हैं-

१. प्रतिष्ठित बैलोन डी ओर खिताब - वर्ष २००९, २०१०, २०११, २०१२ और २०१५ में
२. गोल्ड मेडल - २००८ के ग्रीष्मकालीन ओलंपिक में
३. UEF- चैंपियन लीग - वर्ष २००८
४. स्पेनिश लीग, स्पेनिश कप - वर्ष २००६
५. स्पेनिश सुपर कप, टोयोटा पुरस्कार एवं (FIFA) क्लब विश्व कप - वर्ष २००९
६. पिचीचि ट्रॉफी - वर्ष २०१६ एवं २०१७
७. गोल्डन बॉल - वर्ष २०१४ एवं २०२२
८. गोल्डन बूट - ६ बार विजेता

वर्ष २०२२ के कतर फीफा वर्ल्ड कप में मेसी को गोल्डन बॉल के खिताब से नवाजा गया था।

फुटबॉल के बादशाह मेसी द्वारा अपने करियर में सफल खिलाड़ी है जोकि प्रतिवर्ष अरबों रुपए कमाते हैं। सर्वे में मेसी को दुनिया का सबसे महँगा एथलेटिक माना गया है। जिस की ब्रांड वैल्यू अरबों रुपए हैं। मेसी की कमाई का मुख्य स्रोत ब्रांड एंडोर्समेंट है। जिसमें विभिन्न स्पोर्ट्स कंपनियों, कोल्डड्रिंक कंपनियों एवं अन्य कंपनियों के लिए ब्रांड एंबेसडर के रूप में कार्य करते हैं। अपने क्लब पीएसजी से ही इन्हें प्रतिवर्ष ३५ मिलियन डॉलर की सैलरी मिलती है। इसके अतिरिक्त मेसी की कई निजी होटल एवं प्रॉपर्टीज भी है। मेसी इंस्टाग्राम पर एक पोस्ट के लिए मिलियन डॉलर एवं ब्रांड एंडोर्समेंट के ५ मिलियन डॉलर चार्ज करते हैं। स्पेन के Bellamar, Barcelona में मेसी का १२ मिलियन डॉलर का घर है। साथ ही MiM Hotels की चेन के मालिक भी मेसी है। करोड़ों रुपए की महँगी कारों के अतिरिक्त मेसी १५ मिलीयन डॉलर के निजी जेट के मालिक भी है। लियोनेल मेसी नेट वर्थ ६०० मिलीयन डॉलर्स से भी अधिक है। वर्ष २००७ में लियोनेल मेसी के द्वारा लिओ मेसी फाउंडेशन की स्थापना की गई थी। जिसका उद्देश्य जरूरतमंद बच्चों की शिक्षा, स्वास्थ्य एवं बेहतर जीवनशैली के लिए मदद करना है। साथ ही प्रतिभावान बच्चों की क्षमता को निखारने में भी यह फाउंडेशन मदद करता है।

अपने करियर के दौरान मेसी द्वारा सभी महत्वपूर्ण फुटबॉल सीरियस में अपने क्लब एवं देश को जीत दिलाई गई है। परंतु (FIFA) फीफा विश्व कप में अपने करियर के दौरान वे एक बार भी अपनी टीम को जीत नहीं दिला सके थे। वर्ष २०२२ में कतर में फीफा (FIFA) विश्वकप में मेसी द्वारा इस ऐतिहासिक लक्ष्य को भी प्राप्त कर लिया गया है। कतर में आयोजित फीफा वर्ल्ड कप क्वार्टर २०२२ फ्रांस और अर्जेंटीना के बीच हुए फाइनल मुकाबले में मेसी द्वारा शानदार दो गोल किए गए। एवं इस रोमांचक मुकाबले में अर्जेंटीना से फ्रांस को पेनल्टी शूटआउट में ४-२ से पटकनी देते हुए फीफा वर्ल्ड कप २०२२ पर कब्जा कर लिया। इस प्रकार अर्जेंटीना वर्ष २०२२ के फीफा वर्ल्ड कप विनर के रूप में उभरकर सामने आया। साथ ही मेसी द्वारा फीफा वर्ल्ड कप को भी अर्जेंटीना के नाम किया गया।

कंप्यूटर की पीढियां

नमीरा समीर सावर्डेकर, बी.कॉम. आई.टी. भाग १ [redacted]

कंप्यूटर का अर्थ समझने का सबसे पहले प्रयास करते हैं। विशेषज्ञों के अनुसार कंप्यूटर को एक इलेक्ट्रॉनिक उपकरण के रूप में परिभाषित किया जाता है। जिसका उपयोग सूचना या ड़ाटा के रूप में हेरफेर करने के लिए किया जाता है।

आजकल लोग कंप्यूटर का उपयोग दस्तावेज टाइप करने के लिए गेम खेलने के लिए ईमेल भेजने और इंटरनेट ब्राउज़र करने के लिए करते हैं।

आज के आधुनिक युग में कंप्यूटर एक आवश्यक उपकरण है। जिसका उपयोग बड़े पैमाने पर किया जाता है। जिसका उपयोग हम रोजाना करते हैं। उसके बारे में मन में प्रश्न निर्माण होना स्वाभाविक है? कंप्यूटर क्या है? कंप्यूटर की पीढ़ियां क्या है? इसकी जानकारी यहाँ देने का प्रयास किया है।

कंप्यूटर का अर्थ समझने का सबसे पहले प्रयास करते हैं। विशेषज्ञों के अनुसार कंप्यूटर को एक इलेक्ट्रॉनिक उपकरण के रूप में परिभाषित किया जाता है। जिसका उपयोग सूचना या ड़ाटा के रूप में हेरफेर करने के लिए किया जाता है।

आजकल लोग कंप्यूटर का उपयोग दस्तावेज टाइप करने के लिए, गेम खेलने के लिए, ईमेल भेजने और इंटरनेट ब्राउज़र करने के लिए करते हैं। कोई उपकरणों का उपयोग प्रस्तुतियों, स्प्रेड्शीट, वीडियो बनाने या संपादित करने के लिए भी कर सकता है।

आपको यह जानने में भी रूचि हो सकती है कि कंप्यूटर का विकास १९४० के दशक के दौरान शुरू हुआ था। उस समय कंप्यूटर की पहली पीढ़ी बनाई गई थी। तब से विशेषज्ञों ने कंप्यूटर का विकास किया है। अब तक कंप्यूटर की ५ पीढियाँ विकसित हुई है जिसकी जानकारी इस प्रकार-

कंप्यूटर की पहली पीढ़ी (१९४० से लेकर १९५० तक)

१. १९४० से १९५० के दशक के कंप्यूटरों में प्रयुक्त इलेक्ट्रॉनिक घटक वेक्यूम ट्यूब थे।

२. मुख्य स्मृति भंड़ारण इकाइयाँ चुंबकीय टेप और चुंबकीय ड्रम थे।

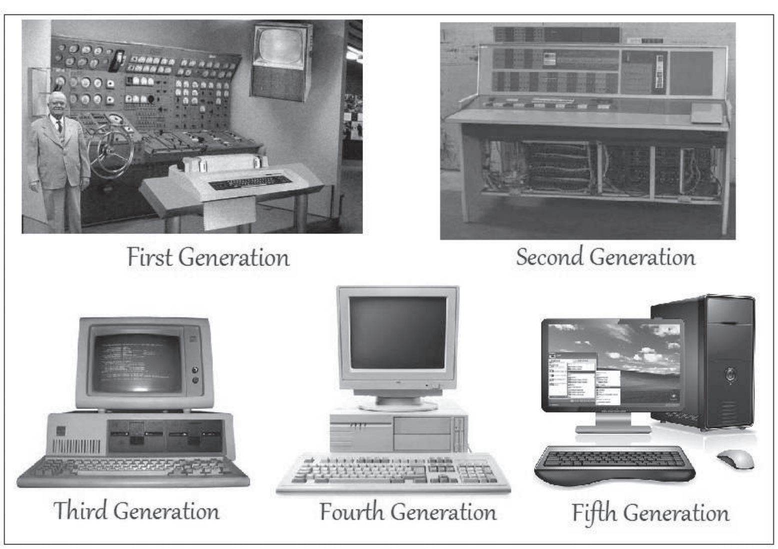

३. मशीनी भाषा का प्रयोग प्रोग्रामिंग भाषा के रूप में किया जाता था।

४. यह आकार में बहुत बड़े होते थे, जो पूरे कमरे में समा सकते थे और गति बहुत धीमी थी।

५. केवल इनपुट आउटपुट डिवाइस पेपर टेप और पंच कार्ड थे।

६. कंप्यूटर बनाने के लिए लगभग अलग-अलग वेक्यूम ट्यूब का इस्तेमाल किया गया था।

७. उदाहरण UNIV-C I, ENI-C, IBM² 701, IBM² 650 आदि।

कंप्यूटर की दूसरी पीढ़ी (१९५० से १९६० के दशक)

१. १९५० से १९६० के दशक के कंप्यूटरों में प्रयुक्त मुख्य इलेक्ट्रॉनिक घटक ट्रांजिस्टर थे।

२. मुख्य मेमोरी स्टोरेज इकाइयां चुंबकीय या डिस्क और चुंबकीय कोर थी।

३. असेंबली भाषा का उपयोग प्रोग्रामिंग लैंग्वेज के रूप में किया जाता था।

४. पहली पीढ़ी की तुलना में आकार छोटे थे और वह कम बिजली की खपत करते थे तथा कम खर्चिली पैदा करते थे।

५. गति में सुधार था।

६. इनपुट आउटपुट डिवाइस मैग्नेटिक टेप और पंचकार्ड थे।

७. उदाहरणार्थ - IBM² 1401, IBM² 7094, IBM² 7090, UNIU-C 1107 आदि।

कंप्यूटर की तीसरी पीढ़ी (१९६० से १९७० के दशक)

१. १९६० से १९७० के दशक के कंप्यूटरों में उपयोग किए जाने वाले इलेक्ट्रॉनिक सर्किट आईसी थे।

२. मेमोरी स्टोर करनेवाली इकाइयां चुंबकीय या टेक और एक बड़ा चुंबकीय कोर था।

३. बेसिक, को बोल, पास्कल जैसी उच्चस्तरीय भाषाओं को प्रोग्रामिंग भाषा के रूप में इस्तेमाल किया गया था।

४. आकार छोटे और कुशल थे तथा कंप्यूटरकों मिनी कंप्यूटर कहा जाता था।

५. दूसरी पीढ़ी के कंप्यूटर की तुलना में विश्वसनीयता और गति में सुधार हुआ।

६. इनपुट आउटपुट डिवाइस कीबोर्ड, मैग्नेटिक टेप, मॉनिटर, प्रिंटर आदि थे।

७. उदाहरणार्थ IBM² 370, IBM² 360, UNIU-V 1108 आदि

कंप्यूटर की चौथी पीढ़ी (१९७० से वर्तमान तक)

१. कंप्यूटर की चौथी पीढ़ी में उपयोग किए जाने वाले मुख्य इलेक्ट्रॉनिक घटक माइक्रोप्रोसेसर और बहुत बड़े पैमाने पर एकीकरण VLSI है।

२. जब हजारों ट्रांजिस्टर एक ही माइक्रोचिप से जुड़े होते हैं, तो इसे VLSI के नाम से जाना जाता है।

३. सेमीकंडक्टर मेमोरी स्टोरेज यूनिट जैसे- RAM, ROM आदि पेश किए गए हैं।

४. RAM (Ram Access Memory) डेटा और प्रोग्राम को अस्थाई रूप से स्टोर करता है और कंप्यूटर बंद होने पर सामग्री खो जाती है।

५. ROM (Read Only Memory) डाटा और प्रोग्राम को स्थाई रूप से स्टोर करता है और कंप्यूटर को बंद करने के बाद भी सामग्री को बरकरार रखा जाता है।

६. उच्च स्तरीय भाषाओं जैसे सी जावा, पाइथन, जावास्क्रिप्ट को प्रोग्रामिंग भाषाओं के रूप में उपयोग किया जाता है।

७. आकार छोटे हैं और गति में सुधार हुआ है।

८. उदाहरण- STAR 1000, APPLE 11, IBM PC आदि।

कंप्यूटर की पाँचवी पीढ़ी (वर्तमान और भविष्य)

१. कंप्यूटर की वर्तमान पीढ़ी में उपयोग किए जानेवाले मुख्य इलेक्ट्रॉनिक घटक आर्टिफिशियल इंटेलिजेंस है जो समानांतर प्रसंस्करण पद्धति और अल्ट्रा लार्ज स्केल ULST इंटीग्रेशन का उपयोग करते हैं।

२. कंप्यूटर की पाँचवी पीढ़ी प्राकृतिक मानव भाषा को समझती हैं ।

३. गति वास्तव में तेज है और आकार भी छोटे हैं।

४. पाँचवी पीढ़ी के कंप्यूटर पोर्टेबल होते हैं और इन की भंडारण क्षमता बहुत अधिक होती है।

५. इनपुट आउटपुट डिवाइस, कीबोर्ड, मॉनिटर, टच स्क्रीन, प्रिंटर, स्कैनर, पेन ड्राइव आदि है।

६. उदाहरणार्थ- लैपटॉप, डेस्कटॉप, टेबलेट, स्मार्टफोन आदि हैं।

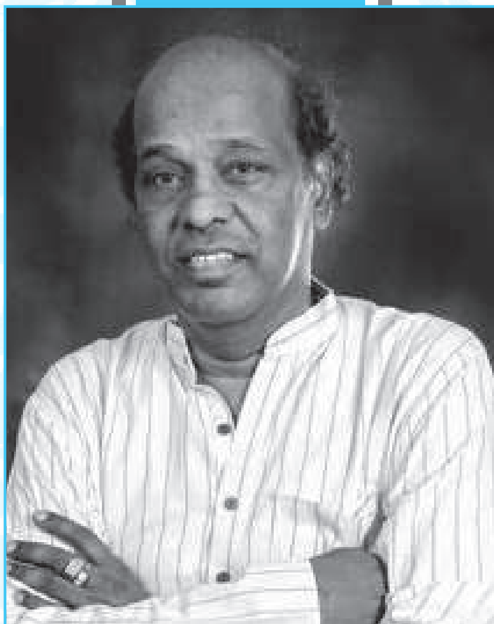

उर्दू विभाग

सिसकती रुत को महकता
गुलाब कर दूँगा
मैं इस बहार में सबका
हिसाब कर दूँगा।

- राहत इंदोरी

विभागीय संपादक
प्रा. आयेशा आत्तार

अनुक्रमणिका

१	कन्यादान हुआ जब पुरा आया समय विदाई का	नमिरा शेख	अकरावी कला	८५
२	यात्रावर्णन	नमिरा शेख	अकरावी कला	८७
३	तरुणाई व्यसनाच्या विळख्यात	सुहाना बशीर पटेल	बी.कॉम. भाग ३	८९
४	मोहरम	सुहाना बशीर पटेल	बी.कॉम. भाग ३	९२

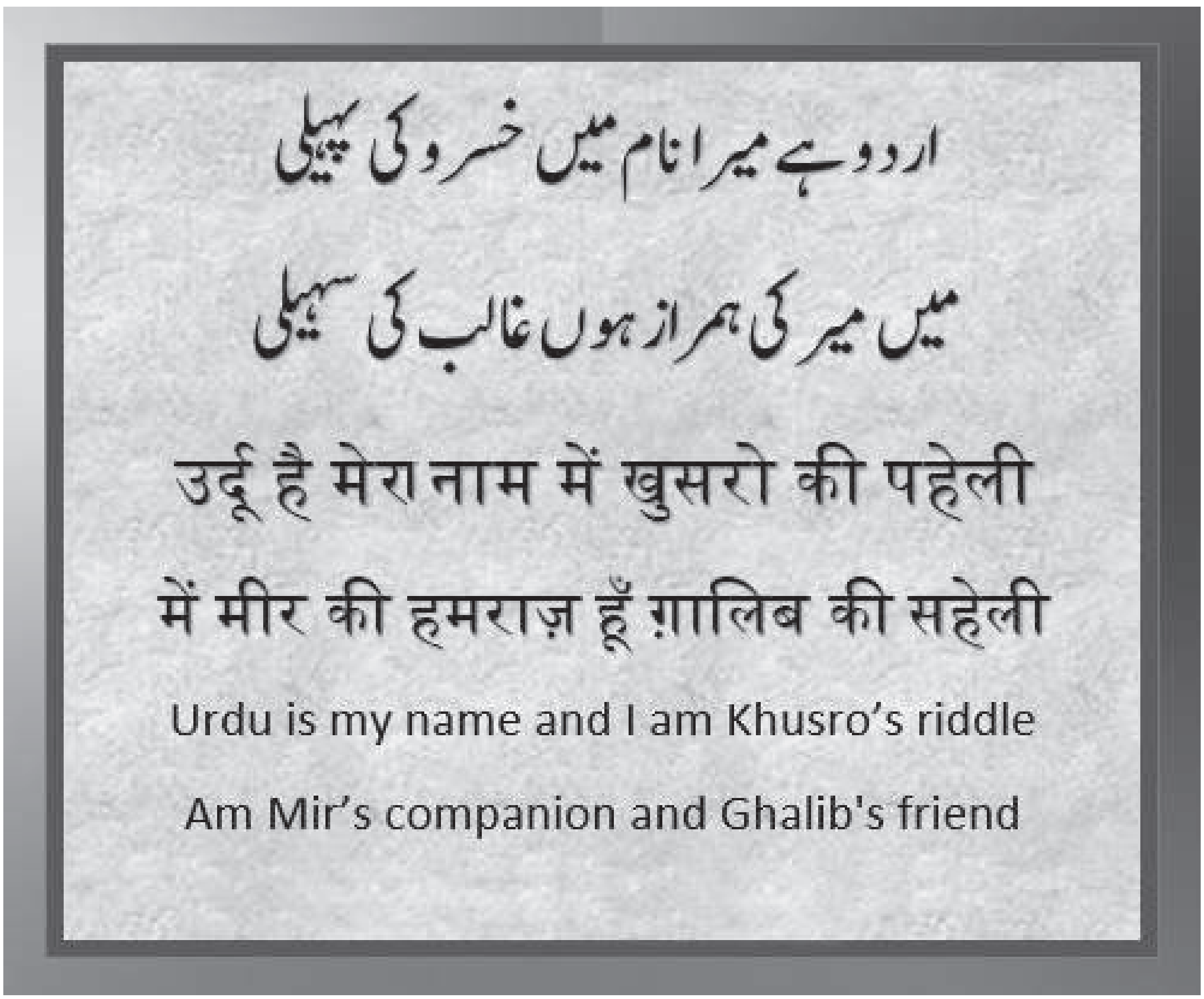

کنیادان

کنیادان اس وقت ہوا جب الوداع کا وقت آیا

ہنسی خوشی، سب کام ہو گئے، تمام رسومات ادا ہو گئیں.

بیٹی کی اس قطار آواز نے بابل کو ہلا کر رکھ دیا.

پاپا پوچھ رہے تھے کیا آپ واقعی چلے گئے ہیں؟

تم نے ہمیشہ مجھے اپنے انگن کا پھول کہا

تم سے میرا رونا ایک لمحے کے لیے بھی برداشت نہ ہوا اب آپ کو میرے رونے والے باپ کی پرواہ نہیں ہے.

دیکھو چوکھٹ والے آخری بار میری پوجا کرتے ہیں.

آز ایا آپ اسے دھمکی کیوں نہیں دیتے

بیٹی کی باتیں سن کر باپ کھڑا نہ ہو سکا.

میری انکھوں سے آنسو بدبودار سانس کی طرح بہہ رہے تھے.

تم سے میرا رونا ایک لمحے کے لیے بھی برداشت نہ ہوا بیٹی گلتے کی طرح باپ کے گلے لگ کر روتی تھی.

جیسے وہ یادوں کے خطوط کو آنسوؤں سے دھو دیتی تھی.

ماں کو لگا جیسے کسی نے اس سے سب کچھ چھین لیا ہو.

گھر کے تمام پھولوں سے پھول

چھوٹا بھائی بھی کونے میں بیٹھا سسک رہا تھا.

اسے کون بند کرے گا اب وہ کونے میں چھپا ہوا ہے.

بیٹی کے جانے سے نہ جانے خاندان نے کیا کھویا ہے.

جو باپ کبھی نہیں روتا وہ بلک بلک کر روتا ہے.

कन्यादान हुआ जब पुरा आया समय विदाई का

नमिरा शेख, अकरावी कला

हँसी खुशी सब काम हुआ सारी रसम अदायी का
बेटी के उस कातार स्वर ने बाबुल को झकझोर दिया
पूँछ रही थी पापा तुमने क्या सचमुच मुझे छोड दिया
अपने आँगन की फुलवारी मुझको सदा कहा
मेरे रोने को पल भर भी नहीं सहा
क्या इस आँगन के कोने में मेरा कुछ स्थान नहीं
अब मेरे रोने का पापा तुमको बिलकुल ध्यान नहीं
देखो अंतिम बार देहलीज लोग मुझे पुजवाते है
आकर के पापा क्यूँ इनको आप नहीं धमकाते है
बेटी की बातों को सुनके पिता नहीं रह सका खडा
उमड पडे आँखों से आँसू बद हवास सा दौड पडा
कातर बछीया सी वह बेटी लिपट पिता से रोती थी
जैसे यादों के अक्षर वह अश्रुबिंदू से धोती थी
माँ को लगा गोद सें कोई मानो सबकुछ छीन चला
फुल सभी घर की फुलवारी से कोई जो बीन चला
छोटा भाई भी कोने मे बैठा बैठा सुबक रहा
उसको कौन करेगा चूप अब वह कोने मैं दुबक रहा
बेटी के जाने पर घरने जाने क्या क्या खोया है
कभी ना रोने वाला बाप फुट फुट कर रोया है।

سفر نامہ

ھے سفر کرنا پسند ہے۔میں نے آج تک بہت سی جگہوں کا سفر
ے۔میں پچھلی چھٹیوں میں ماتھیران گیا تھابرسات کے موسم میں
میرے لیے بہت یادگار ثابت ہوا۔میں نے اپنے کچھ دوستوں کے
ران جانے کا فیصلہ کیا۔میرا رہنے والا دوست میرے پڑوس میں
ں ساتھ کالج میں پڑھتے ہیں، وہ بھی میرے ساتھ آنے والی تھی
ب مل کر چھترپتی شیواجی ٹرمینس سے ٹرین میں بیٹھے، ڈھائی
نٹے کے بعد ہم نیرل پہنچے، وہاں سے منی ٹرین میں سوار ہو
تھیران چلے گئے، چاروں طرف ہریالی پھیلی ہوئی تھی، مجھے
ت، آبشاریں اور گہری وادیاں بہت پسند تھیں، رونق سے لطف
ہوئے۔ ہم ماتھیران پہنچ گئے۔

بوٹل میں ہم سب اکٹھے ٹھہرے، ماتھیران کا ماحول دلکش اور
ش تھا، سرخ سرخی مائل راستے اور گھنے جنگل ذہن کو مس
تے تھے، دوپہر کے وقت بھی ہوا میں ٹھنڈک بہت تھی، بہت س
ں ہیں۔ صبح کے وقت ماتھیران میں دیکھنے کے لیے اور شام
گھوم پھر کر ان میں سے بہت سی جگہوں کو دیکھا

اں کی ہر جگہ کی اپنی منفرد خوبصورتی اور خاصیت ہے اور
جگہیں واقعی حیرت انگیز ہیں ایک جگہ ایسی تھی جسے دیکھ
کئی بار رو پڑے۔ لہٰذا جب ہم چیختے تھے تو کئی بار اپنی ہی
سنائی دیتی تھی۔دوسرے دن شام کو ہم سن سیٹ پوائنٹ پر گئے

ڈوبتے سورج کو دیکھاپینوراما پوائنٹ نے ہمارے دل جیت لیے۔شارلٹ
تالاب کی خوبصورتی

یہ انوکھا تھا، ہم نے گھڑ سواری بھی کی اور ہینڈ رکشے میں بھی بیٹھ
کر، وہاں کے بہت سے خوبصورت مناظر کو ہم نے اپنے کیمرے میں
قید کر لیا، ہم گھنٹوں وہاں چہل قدمی کرتے رہے، وہاں کے خوبصورت
نظاروں کی وجہ سے مجھے وہاں چلنے کی تھکن محسوس نہیں ہوئی۔
ماتھیران کا چھوٹا بازار، دن بھر جوتوں کا میلہ لگا رہتا تھا۔

چپل چکی، رنگ برنگی گھڑی یا خوبصورت پھولوں کے خوبصورت
گلدستے، یہاں بہت سی چیزوں میں سے آدھی فروخت ہوتی ہے، ہم نے
بھی بہت سی چیزیں خریدی ہیں، ماتھیران میں چار دن کا سفر چار
لمحوں کی طرح گزرا اور ہم ان دلکش مناظر کو اپنے ذہن میں سمیٹتے
ہوئے گھر واپس لوٹ گئے۔ اب تک کے منظر نے میری آنکھیں بھری
ہیں اور وہ چھٹی میری اب تک کی سب سے بہترین چھٹی ثابت ہوئی

यात्रावर्णन

नमिरा शेख, अकरावी कला

मुझे यात्रा करना बहुत अच्छा लगता है मैने आज तक कई जगहो पे यात्रा कि है। पिछली छुट्‌टीयों मे माथेरान गयी थी। पिछली छुट्‌टी में कि हुई यात्रा मेरे लिये बहुत यादगार सबित हुई । बारिश के मौसम में मैने अपने कुछ मित्रों के साथ माथेरान जाने का निश्चय किया था। मेरे पडोस मे

रहनेवाली मेरी सहेली हम दोनो कॉलेज में एक साथ पढते है। वह भी मेरे साथ आनेवाली थी। हम सब लोग एक साथ छत्रपती शिवाजी टर्मिनस से ट्रेन मे बैठे ढाई घंटे के सफर के बाद हम नेरल पुहच गये। वहाँ से हम मिनी ट्रेन उसमे बैठकर माथेरान की और चल पडे। चारो और हरियाली फैली हुई थी। मुझे वहाँ की झाडीया, झरने बहुत पसंद आये। हरे भरे पेड और गहरी घाटियों की शोभा का आनंद लेते हुए हम माथेरान पहुँचे।

वहा हम सब लोग एक साथ हॉटेल में रुके थे। माथेरान का वातावरण मोहक और स्फूर्तिदायक था। लाल लाल मटमयले रास्ते और घने जंगल मन को मोह लेते थे। दोहपैर की समय भी वहा के हवा मे बहुत सी ठंडक थी । माथेरान में देखने लायक कई स्थल है सुबह और शाम हमने घुम घुमकर इसमे से अनेक स्थल देखे।

यहा के हर स्थल की अपनी अलग सुंदरता और विशेषताए है और कुछ स्थल तो सच में बहुत अद्भुत है। एक जगा ऐसी थी की वहा हम सब कई बार चिल्लाकर देखा, तो जब हम चिल्लाते तो अपनी ही आवाज अपनि ही प्रतिध्वनीया कई बार सुनाई देती। दुसरे दिन शाम को हम सनसेट पॉईंट पर गये और डूबते हुए सूर्य के दर्शन किए। पेनोरमा पॉईंट ने तो हमारा दिल जीत लिया । शारलोट तालाब की शोभा निराली थी। हमने घोडसवारी भी की। हात रिक्षा मे भी बैठे। हमने अपने कॅमेरे मे वहाँ के कई अनेक सुंदर दृश्य, तस्वीरे भी कैद की। वहॉ हम घंटो चलते रहे। वहाँ के मनमोहक दृश्य से उस चलने की थकान जरा भी महसूस नही हुई माथेरान के छोटेसे बाजार मे दिनभर प्रवासीयों का मेला लगा रहता था। जूते, चप्पल, चिक्की, रंगबिरंगी घडी या सुंदर सुंदर फुलो के गुलदस्ते आधी बहुत चीजे यहाँ खूब बिकती है। हमने भी कई चीजे खरेदी। सच मुच माथेरान में चार दिन का सफर चार पल की तरह गुजर गया और हम उन मनमोहक दृश्य को मन मे बसाए घर लोटे । वहाँ के कैद दृश्य मेरी आँखों में अब तक भर गए है और वो छुट्‌टी मेरे लिये आज तक की सबसे बेहतरीन छुट्‌टी साबित हुई।

نشےکیلتمیننوجوان

ہمارےیومجمہوریہکیحالیہتقریبکےموقعپرایککیڑےکوہمارےملککیدولتکھاتادیکھکردلدہلگیا،یہدولتملککوملنےوالیسبسےقیمتیدولتہے۔ملککےنوجوانہیںہیںملککےنوجوانبھیہیں۔کچیبستیاںہوںیامتوسط طبقہ،بلکہوہنوجوانبھیجوغیرملکیگاڑیوںمیںسفرکرتےہیںاورفائیوسٹارہوٹلوںمیںقیامکرتےہیں۔نشہنوجوانونکاانداز ہے۔

بیاناتسچہوجاتےہینکالجکاکٹھہویاسوسائٹیگارڈننیوایئرپارٹیجبچارنوجوانااکٹھےہوتےہینتوانکاپہلاسوالیہہوتاہےکہتمکونسیشراپپیتےہو،کونسیسگریٹپیتےہو،تمشرابنہیںپیتے،اگرکوئیلڑکانہیںپیتا۔اعتدالپسند،اسےنچلےدرجےکےسگریٹنوشیاورشرابنوشیبھیسمجھاجاتاہے۔اکتیسوینکوتجارتہوئیہے۔کہاجاتاہےکہشراپپیکرہنگامہآرائیاورہنگامہآرائیجیسیمساواتہے۔سرکاریاعدادوشمارکےمطابقصرف

31دسمبرکوجتنیشرابتینماہمیننہینبکتیاسسےزیادہشراپپیجاتیہے۔جشنمنانےکاانداز بدلرہاہے۔اپنےبچونکےساتھشراپپیتے،شیمپیناپکرتےاوراپنےدوستونکےساتھجشنمناتےنظرآتےہیں۔ہمنےجستقافتکیتقلیدشروعکیہےوہیہہےکہخوشییاجشنکاتعلقشرابسےہے۔یہانکےاعلیٰطبقےکامطلبیہہےکہاگروہاشرافیہکےدرمیانرہناچاہتےہینتووہمحسوسکرتےہینکہانہیںاپنیحیثیتکےمطابقکامکرناہوگا،اورجبوہتناؤکاشکارہوتےہیں۔جبوہبہتاداسہوتےہینتووہسگریٹاورالکحلکارخکرتےہیں۔

وہذہنیتناؤکاشکارہوناضروریسمجھتےہیں،سگریٹاورجبوہبہتغمگینہوتےہینتوشرابکےآگےہتھیارڈالدیناایکانداز بنگیاہے۔ممبئیمینکسیبھیخوشیکےتہوارمینمرکزیثقافتکانفاذبڑھگیاہے۔یہیصورتحالبیشترعلاقونمینہے۔ریاستکےشہرلاکھونلیٹرشرابکےساتھنئےسالکااستقبالکرتےہوئے

اورملککیبیشترریاستونکرناٹک،آندھراپردیش،دہلی،اترپردیشمینیہانسےآنےوالیخبرینیہکہہرہیہینکہنوجوانسلاورنشہایکمساواتبنگیاہے۔اسمبلیکا

پہلادنہویاآخریدن۔سال،ایکنشےمینہوناضروریہ ے
ایسالگتاہےکہشرابکاسیلاباآگیاہے،بعضجگہونپرمنشیاتکااستعمالیقینیہے۔
آجکینوجواننسلآشانرتیہرنجینیکیہتدیوانیہے۔بدقسمتیسےراتبھرشراپین
ےوالےنوجوانمردوخواتینکئیحادثاتکاشکارہوجاتےہیناوردیگرلوگاپنیجا
نونسےہاتھدھورہےہیننوجواننسلنشےکیلتمینمبتلاہے،ڈپریشن،دماغپردبا
ؤ،زیادہتناؤاوراداسیکھانےکےدورانپائےجاتےہیناوروہنشےکاشکارہو
جاتےہیں۔
نوجوانونمینمنشیاتکااستعمالبڑھتاجارہاہے۔اچھےگھرونکےپڑھےلکھے
اورسمجھداربچےٹرکونکےجالمینپھنستےنظرآتےہیں۔کیااسپیسےیاکال
ےدھنکیایکہیوجہہےجبگھرمینپیسہآتاہے؟یہانہمدیکھسکتےہینکہیہسار
ےآسمانونمینمسئلہبڑھتاجارہاہے،کچھٹینشنکےنامپر،کچھپیسےکےمز
ےکےلیےجوراوراسنشےمینمبتلاہورہاہےلیکنیہنشہاصلیہےیاصرفپی
سےکےلیےحالانکہنشےکیوجوہاتکیایکطویلفہرستہےلیکنخاندانیکلچرک
یفراہمیکیوجہسےایسےواقعاترونماہورہےہیں،نوجوانونکومعلومہوناچاہ
یےکہنشہصحتاورزندگیکےلیےنقصاندہہے۔ضرورتاسباتکیہےکہہمار

तरुणाई व्यसनाच्या विळख्यात

सुहाना बशीर पटेल, बी.कॉम. भाग ३

नुकताच आपला प्रजासत्ताक दिन साजरा झाला. यानिमित्ताने आपल्या देशाच्या एका संपत्तीला पोखरणारी एक कीड पाहून मन हळहळल. ही संपत्ती म्हणजे देशाला लाभलेली सर्वात मौल्यवान संपत्ती ती आहे देशातली तरुणाई. सध्या फक्त झोपडपट्टी किंवा मध्यमवर्गातून आलेली तरुण मंडळीच नव्हे तर अगदी विदेशी गाड्यांमधून फिरणारा तरुण वर्ग, पंचतारांकित हॉटेलमध्ये राहणारा वर्ग देखील व्यसनाधीनतेच्या आहारी गेलेला दिसतो. व्यसन हे तरुणाईचे स्टाईल स्टेटमेंट बनले हेच खरे आहे. कॉलेज कट्टा असो किंवा सोसायटी बाग नवीन वर्षाची पार्टी असो, चार तरुण टाळकी जमली की त्यांचे पहिले प्रश्न असतात तू कोणती दारू पिणार?, तू कोणती सिगारेट ओढतोस? तू दारू पीत नाहीस! एखादा मुलगा मध्यपान करत नसेल तर त्यालाही न दर्जाचे समजले जाते. धूम्रपान आणि मद्यपान एक ट्रेड झाला आहे. थर्टी फर्स्ट ला जिकडेतिकडे दारू पिऊन धिंगाणा घालत नववर्षाचे स्वागत करण्याची प्रथा पडली आहे. थर्टी फर्स्ट म्हटले की दारू पिऊन दंगा, हुल्लडबाजी असेच काहीसे समीकरण होऊन बसले आहे. सरकारी आकडे सांगतात तीन महिने जेवढी दारू विकली जात नाही त्याहून अधिक दारू एकट्या ३१ डिसेंबरच्या दिवशी दारू विकली जाते. आनंद साजरा करण्याची पद्धत बदलत चालली आहे. बर हल्ली यात मुलीही मागे नसतात. कित्येक मुली देखील स्टेटस म्हणून मुलांसोबत दारू पिताना दिसतात. शाम्पेन फोडून ती मित्रमंडळींसह आनंद साजरा करण्याच्या पाश्चिमात्य संस्कृतीचे आपण अनुकरण करू लागलो आहोत. आनंद किंवा सेलिब्रेशनचा दारूशी अन्यन्य संबंध जोडला जात आहे. दारू शिवाय आनंद साजरा केला जात नाही आणि जी मंडळी दारू कामात भाग घेत नाही त्यांनी आनंद उत्सव

ठिकाणी अंमली पदार्थांचे ही सेवन हमखास होते. आजच्या तरुण पिढीला आशा नृत्य रंजिनीचे खूपच वेड लागले आहे. दुर्दैवाची गोष्ट म्हणजे रात्रभर दारू पिऊन तर्र झालेले युवक-युवती कित्येक अपघातांना बळी पडतात.त्याचबरोबर इतरांचे ही जीव हकनाक जातात.तरुण पिढी राजरोसपणे अंमली पदार्थांचे सेवन करताना आढळून येते. नैराश्य, मनावरील दडपण, अति ताण, दुःख यामुळे ते व्यसनांना बळी पडत आहेत. तरुणांमध्ये ड्रग्स घेण्याचे प्रमाण वाढले आहे. चांगल्या घरातले सुशिक्षित आणि समंजस मुले ही ड्रग्सच्या विळख्यात अडकलेली दिसत आहेत. यामागे एकच कारण आहे पैसा. काळा पैसा घरात आला की, पैसेवाल्या बडे बाप के बेटांना या व्यसनाच्या सवयी लागतात. खरा ड्रग्सचा वेळ हा पब, डिस्को, टेक येथेच पहावयास मिळतो. सर्व वर्गात ही समस्या वाढत आहे. कोणी टेन्शनच्या नावाखाली, कोणी पैशाच्या मस्तीच्या जोरावर या विळख्यात सापडत आहे पण या नशेला खरी जोड पैशाचीच आहे. व्यसनांच्या कारणांची भली मोठी लिस्ट असली तरी कौटुंबिक संस्काराच्या अपूर्ततेमुळे अशा घडामोडी होत आहेत. व्यसन आरोग्याला व जीवनाला हानिकारक आहे हे तरुणाईने जाणून घेतले पाहिजे. व्यसनापासून दूर राहिले पाहिजे. भारताला महासत्ता व्हायचे असेल तर तरुण पिढीला व्यसनमुक्त करणे आवश्यक आहे. आपल्या देशाचे भवितव्य तरुणाच्या हाती आहे. तसेच तरुण पिढीने सामाजिक भान ठेवून आपली संस्कृती ही जपली पाहिजे.

साजरा केलाच नाही असे समजले जाते. आजकालच्या तरुण पिढीला व्यसन करणे ही खूप साधी गोष्ट वाटते. आपल्या आजूबाजूच्या हाय क्लास म्हणजे उच्चभ्रू लोकांमध्ये राहायचे असेल तर त्यांच्या स्टेटस प्रमाणे वागायला पाहिजे असे त्यांना वाटते. ताण पडला की सिगारेट आणि अतिच दुःख झाले की दारूच्या स्वाधीन व्हायचे ही एक स्टाईल बनली आहे. मुंबईत कोणत्याही आनंद उत्सवात मध्य संस्कृतीचा अंमल वाढलेला दिसतो. विक्रमी दारू विक्रीचे तडाकेबंध आकडे प्रकाशित होऊन वाचण्यात आले की, मनस्वी खेद होतो. मागील होळीच्या दोन दिवसात मुंबईकरांनी साडेतीन लाख लिटर दारू रिचवली. नववर्षाचे स्वागत करताना हीच स्थिती राज्यातल्या बहुतेक शहरात आणि देशातल्या बहुतेक राज्यांमध्ये होती. कर्नाटक, आंध्र प्रदेश, दिल्ली, उत्तर प्रदेश इथून येणाऱ्या बातम्या हे सांगत आहेत. तरुण पिढी आणि नशा हे समीकरण झाले आहे. सुखाच्या व दुःखाच्या वेळी नशा करून प्रसंग साजरा केला जातो. नवे जन्म किंवा अकस्मात मरण, वाढदिवस किंवा लग्न, मिरवणूक किंवा निवडणूक, पास किंवा नापास, पिकनिक किंवा संमेलन वर्षाचा पहिला दिवस किंवा शेवटचा दिवस असो नशा केलीच पाहिजे. दारू पिणे ही एक काही अंशी दारूचा महापूर आलेला दिसतो. काही खास

◉◉◉

محرم--۔

محرماسلامیکیلنڈرکاپہلامہینہہےاوراسےہجریاور

اللہکےمہینےکےنامسےجاناجاتاہے۔مسلمانونمینمحرمکاتہواربہتاہمیتکا
حاملہے۔جسدنخلیفہیزیدنےپیغمبراسلامکےنواسونحسناورحسینکوقتلکیا
تھا،اسدنکومحرمکہاجاتاہے۔اسلاممیندوفرقےہیں،شیعہاورسنی،فرقےک
ےلوگاسدنسوگمناتےہیناوراسجنگکےکوریاکرماکیوجہسےہونےوالیخو
نریزی

محرماسدنپیغمبراسلامکےخاندانکیبہادریکییادمناتاہےجسدنمحبت،امناو
رروادار یکاپیغامدینےوالےپیغمبرکےنواسےکوقتلکیاگیاتھا۔
پیغمبراسلامکیبیٹیبیبیفاطمہکےدوبیٹےتھے،حسناورحسیندونونکربلامیں
شہیدہوئے۔تاریخاسلامہےتاریخیجنگکربلا،عراقکےدارالحکومتبغدادمیں
ہوئی،امیرمعاویہکیوفاتکےبعدپانچوینخلیفہبنے۔بانیاسلام،اسکابیٹایزیدخ
ودکوخلیفہبنا۔
اسنےاعلانکیاکہوبہتظالمہے۔حسنحسین،نواسہرسولاورکچھلوگوننےجن
ہوننےانکیقیادتکوقبولنہینکیا،یزیدکیمخالفتکیاورغصےمیناآکرحسنحسینک
ومیدانکربلامینبےدردیسےقتلکردیاگیا۔مسلمانبھائیاسمہینےکوبطورخا
صمناتےہیں۔ماتمکامہینہ

ماتمکاجشنمناتےہوئےسینہپیٹتےہوئےاپنےاردگردلالنوکونوالیلوہےکیس
لاخینلپیٹکراظہارتشکرکرناکہحسناورحسینکوپانینہیندیاگیاجبوہمرگئے۔
محرم کا
م ہین ہشر وع ہ ون ےس ےپ ہل ےپچ ھلیر اتمی ںچا ند ہ و
تا ہے اور محرمک ےشر وع ہ ون ےک ےتما مد سدن
پروگرامنعقدکیےجاتےہینپہلےدنبیلچہچلاکرتابوتبنایاجاتاہےاورچوتھ
ےدنتابوتبنایاجاتاہےاورتابوتکورنگبرنگےکاغذسےسجاکرحسینکیتصو
یرکوڈولبناکراسپررکھاجاتاہے۔چولہاجبوہجنگمینگئے۔
خیالکیاجاتاہےکہیہکوانماننےبنایاتھا۔میتکیتدفینکےدوسرےدنچونگےب
نائےجاتےہیں۔آجبھیجسگھرمینمیترکھدیجاتیہےوہگھرمردہکیطرحرہتاہ
ے۔آخریدنتمامدیہاتونسےلطیفرسوماتمنائیجاتیہینجوامنمحبترواداریکاپیغا
مدیتےہیں

मोहरम

सुहाना बशीर पटेल, बी.कॉम. भाग ३

मोहरम हा इस्लामिक कॅलेंडर चा पहिला महिना आणि तो हिजरी आणि अल्लाहाचा महिना म्हणून ओळखला जातो मुस्लिमांमध्ये मोहरम सणाला खूप महत्त्व आहे. मोहम्मद पैगंबर यांचे नातू हसन आणि हुसेन यांचा खून खलिफा यजिद याने केला या दिवसाला मोहरम असे म्हणतात इस्लाम धर्मियात शिया आणि सुन्नी हे दोन पंथ आहेत यापैकी शिया पंथाचे लोक या दिवशी शोक साजरा करतात आणि या लढाईच्या कौर्यकर्मामुळे झालेल्या रक्तपातातून मोहम्मद पैगंबर यांच्या कुटुंबाच्या शौर्याचे स्मरण करतात प्रेम शांतता सहिष्णुता संदेश देणाऱ्या प्रेषितांच्या नातूचा खून झाला त्यादिवशी या सर्व तत्वांचा खून झाला म्हणूनच म ोहरम च्या माध्यमातून आजही प्रेम शांतता सहिष्णुता याचा संदेश दिला जातो

मोहम्मद पैगंबर यांची मुलगी बीबी फातिमा यांची हसन आणि हुसेन ही दोन्ही मुले होती. हे दोघे करबला येथे शहीद झाले इराक ची राजधानी बगदाद मधील करबला येथे तारीख-ए इस्लाम है ऐतिहासिक युद्ध झाले इस्लाम मध्ये त्यांचा प्रमुख नेता अर्थात खलिफा निवडले गेले परंतु काही वर्षांनी उमेया या वंशाचे संस्थापक इस्लाम धर्मातील पाचवे खलिफा असलेले अमीर मुहाविया यांच्या मृत्यूनंतर त्यांचा मुलगा यजिद यांनी स्वतःला खलिफा म्हणून घोषित केले तो अतिशय क्रूर होता पैगंबराचे नातू हसन हुसेन आणि काही लोकांना त्याचे नेतृत्व मान्य नव्हते त्यांनी यजिदला विरोध केला आणि त्याच रागातून करबलाच्या मैदानावर हसन हुसेन यांचा अत्यंत क्रूरपणे खून करण्यात आला या युद्धात त्यांचे शीर कलम करण्याचे फर्मान होते. या झालेल्या नरसंहारत दोघे शहीद झाले त्यानंतर मुस्लिम बांधव हा म हिना मातम का महिना म्हणून साजरा करतात या वेळेत या लोक हे मातम साजरा करत असताना छातीवर मारून घेणे विस्तवाने लालबुंध असणाऱ्या लोखंडी सळ्या स्वतःभोवती गुंडाळणे या पद्धतीने मातम साजरा करतात हसन आणि हुसेन यांना मरताना पाणी दिले गेले नाही म्हणून कृतज्ञता व्यक्त करण्यासाठी या महिन्यात सरबतवाटतात त्यालाच, (पिरा थंड करणे) असे म्हटले जाते

मोहरम चा महिना सुरू होण्याआधी आदल्या रात्री चांदरात असते मोहरम महिना चालू झाल्यापासून दहा दिवस सर्व कार्यक्रम चालतात पहिल्या दिवशी कुदाली मारून आलावा बनवून घेतला जातो (आगीसाठी तयार केलेला खड्डा) चौथ्या दिवशी ताबूत बनवायला घेतात रंगबिरंगी कागदांनी ताबूत सजवतात. त्यात हसेन हुसेन ची प्रतिमा बनवून डोले बनतात सातव्या दिवशी डोले बसवतात नवव्या दिवशी खतलरात म्हणजेच त्यांच्या मृत्यूची रात्र त्यादिवशी रात्रभर खिचडा हा खाद्यपदार्थ शिजवण्यासाठी चुलीवर ठेवला जातो ते ज्या वेळेला लढाईला गेले होते तेव्हा त्यांच्या आईने हा पदार्थ बनवला होता अशी मान्यता आहे दुसऱ्या दिवशी डोल्याचे विसर्जन केले जाते त्यादिवशी चोंगे हा पदार्थ बनवला जातो आजही ज्या घरात डोले बसवतात त्या घरात मयत झाल्याप्रमाणे त्यांच्या घराची राहणी असते खतल रात्र पासून तिसऱ्या दिवसापर्यंत चुलीवर खिचडा शिजवण्यास ठेवला जातो तवा न घासणे भाकरी न बनवणे अशा अनेक बारीक सारिक प्रथा पाळल्या जातात. शेवटच्या दिवशी सर्व गावातून शांतता प्रेम सहिष्णुताचा संदेश देत हे डोले विसर्जन केले जातात भारतात मुस्लिमांप्रमाणेच हिंदू बांधव ही डोल्याचे नमन आणि पूजा करतात हिंदू मुस्लिम ऐक्याचा प्रतीक असणारा हा सण दरवर्षी भारतात साजरा केला जातो

विद्यार्थी संसद २०२२-२३

रजत कुंभार
बी.कॉम. ३ (संसद सचिव)

सुप्रिया शिंदे
बी.ए. १

स्वप्नीशा पानस्कर
बी.ए. २

मेघा शिंदे
बी.ए. ३

नेहा कवंर
बी.कॉम. १

श्रेयस भाकरे
बी.कॉम. २

दर्शना लाड
बी.कॉम. १ (आय.टी)

मंथन कदम
बी.एस्सी. १

प्राजक्ता कदम
बी.एस्सी. २

शिवानी जगताप
बी.एस्सी. ३

अमृता पवार
बी.सी.ए. १

स्वाती गायकवाड
बी.सी.ए. २

अभिषेक कदम
बी.सी.ए. ३

श्रद्धा माथणे
एम.कॉम. १

अनिकेत उदूगडे
एम.कॉम. २

कोमल पवार
एम.एस्सी. १

श्रीतेज शेजवळ
एम.एस्सी. २

सुनिता शेटे
एम.ए. २

प्रतिक कांबळे
बी.ए. २
क्रीडा प्रतिनीधी

प्रशांत डोंगळे
बी.कॉम. १
एन.एस.एस. प्रतिनिधी

धनंजय मोरे
बी.एस्सी. २
एन.सी.सी. प्रतिनीधी

दुर्गा सुतार
बी.कॉम. २
सांस्कृतिक विभाग

आदिती कदम
बी.सी.ए. ३
महिला प्रतिनीधी

आकांक्षा डांगळ
बी.कॉम. ३
महिला प्रतिनीधी

आमचे गुणवंत – वर्गात प्रथम

मोहित ऐवळे
बी.ए. ३-मराठी-प्रथम

प्रिया गालवे
बी.ए. ३-हिंदी -प्रथम

ज्योती कदम
बी.ए. ३-हिंदी-प्रथम

रवीराज भिसे
बी.ए. ३-इंग्रजी-प्रथम

सर्वप्रथम

पूनम आढाव
बी.ए. ३- भूगोलशास्त्र-प्रथम

अपूर्व देसाई
बी.ए. ३- इतिहास-प्रथम

ऋतुजा सरनोबत
डॉ. संपतराव जाधव स्कॉलरशिप

किरण मोरे
बी.कॉम. ३-प्रथम

प्राजक्ता पाटणकर
एम.कॉम. २-प्रथम

पूजा मोरे
बी.सी.ए. ३-प्रथम

रामचंद्र शिंदे
बी.एस्सी.३
भौतिकशास्त्र-प्रथम

पूनम मोरे
बी.एस्सी.३
प्राणिशास्त्र-प्रथम

सोनाली यादव
राज्यस्तरीय प्रेरणा शिबीर
सहभाग राष्ट्रसंत तुकडोजी
महाराज नागपूर विद्यापीठ

कांचन कुमकर
शि. वि. स्कॉलरशिप
रसायनशास्त्र-प्रथम

प्रणाली घाडगे
व्यवसाय शिक्षण व प्रशिक्षण
प्रादेशिक कार्यालय, पुणे
यशस्वी उद्योजिका पुरस्कार.

प्रशांत डोंगळे
ए. व्ही. ए. एन. राज्यस्तरीय
कॅम्प सहभाग के. बी. सी. यु.
एम. विद्यापीठ

दर्शना जाधव
११ वी कला

सुप्रिया शिंदे
१२ वी कला

मृणाली सावंत
११ वी BFSI

सुधीर पवार
११ वी इलेक्ट्रिकल
टेक्नॉलॉजी

देवयानी मोहिते
११ वी हॉर्टिकल्चर

सानिका जाधव
११ वी विज्ञान

नेहा कंवर
१२ वी BFSI

विशाल नलवडे
१२ वी इलेक्ट्रिकल
टेक्नॉलॉजी

मानसी खांडके
१२ वी हॉर्टिकल्चर

शास्वती कुलकर्णी
१२ वी विज्ञान

देवयानी जमदाडे
राष्ट्रीय सेवा योजना, प्रजासत्ताक दिन
परेड मंत्रालय मुंबई या ठिकाणी सहभाग

क्रीडांगणावरून - (वरिष्ठ विभाग)

कु. पूनम मोरे
बी ए - २
सातारा विभागीय थाळी फेक-II आंतर विभागीय - सहभाग

श्री. गेशुराज पाटील
बी कॉम.-२
सातारा विभागीय बांबू उडी-III, आंतर विभागीय - सहभाग
सातारा विभागीय उंच उडी-III, आंतर विभागीय - सहभाग

कु. श्रद्धा जाधव
बी ए - २
आंतर विभागीय पॉवर लिफ्टिंग-III

श्री. प्रज्वल मोळावडे
बी.ए.-३
सातारा विभागीय बॉक्सिंग स्पर्धा-I आंतर विभागीय - सहभाग

कु. तनुश्री कुंभार
बी.ए.-१
सातारा विभागीय तिहेरी उडी-III आंतर विभागीय - सहभाग

श्री. प्रसाद पाटील
बी ए - १
सातारा विभागीय पोहणे स्पर्धा ५० मि.- III आंतर विभागीय - निवड
सातारा विभागीय पोहणे स्पर्धा १००मि.- III आंतर विभागीय - निवड

कु. अंकिता उदुगडे
बी कॉम.-२
सातारा विभागीय मैदानी स्पर्धा बांबू उडी -I आंतर विभागीय-II

श्री. विजय पवार
बी कॉम.-२
महाराष्ट्र राज्य टेनिस बॉल क्रिकेट - सहभाग

कु. समृद्धी मोरे
बी सी ए.-२
राष्ट्रीय शारीरिक शिक्षण चर्चासत्र, शोध निबंध स्पर्धा - III

श्री. सूरज मोरे
बी.ए.-३
सातारा विभागीय मैदानी स्पर्धा लांब उडी - आंतर विभागीय - सहभाग सातारा विभागीय मैदानी स्पर्धा तिहेरी उडी - II आंतर विभागीय - सहभाग

कु. अंकिता झोरे
बी ए - २
आंतर विभागीय पॉवर लिफ्टिंग-I

कु. पूजा जाधव
बी ए -२
राष्ट्रीय शारीरिक शिक्षण चर्चासत्र, शोध निबंध स्पर्धा-I

श्री. अक्षय आर्डे
एम ए.-१
महाराष्ट्र राज्य टेनिस बॉल क्रिकेट स्पर्धा जिल्हा प्रशिक्षक

श्री. प्रतीक कांबळे
बी ए.-२
राष्ट्रीय बॅडमिंटन स्पर्धा - I

क्रीडांगणावरून – (कनिष्ठ विभाग)

श्री. सार्थक साळुंखे
११वी वाणिज्य
महाराष्ट्र राज्य टेनिस बॉल क्रिकेट - सहभाग

कु. तन्वी चव्हाण
१२वी कला
सातारा जिल्हा शासकीय शालेय किक बॉक्सिंग-II
सातारा जिल्हा शासकीय शालेय कराटे-II

श्री. विघ्नेश पवार
११वी वाणिज्य
महाराष्ट्र राज्य टेनिस बॉल क्रिकेट - सहभाग

कु. ज्योती शिंदे
११वी शास्त्र
सातारा जिल्हा शासकीय शालेय मैदानी स्पर्धा तिहेरी उडी-जिल्हा-I कोल्हापूर विभाग- सहभाग

कु. श्रद्धा जगताप
११वी कला
सातारा जिल्हा शासकीय शालेय कुस्ती स्पर्धा -जिल्हा-I कोल्हापूर विभाग-III, सातारा जिल्हा शासकीय शालेय मैदानी स्पर्धा भाला फेक -जिल्हा- I कोल्हापूर विभाग- सहभाग

श्री. अर्जुन सुतार
१२ वी शास्त्र
महाराष्ट्र राज्य टेनिस बॉल क्रिकेट-सहभाग

श्री. प्रणव सावंत
१२वी कला
सातारा जिल्हा शासकीय शालेय वेट लिफ्टिंग स्पर्धा-जिल्हा- I कोल्हापूर विभाग- II

श्री. अथर्व गुरव
१२ वी शास्त्र
महाराष्ट्र राज्य टेनिस बॉल क्रिकेट -सहभाग

श्री. सुमित टोपले
१२ वी व्यवसाय शिक्षण
सातारा जिल्हा शासकीय शालेय मैदानी स्पर्धा तिहेरी उडी -जिल्हा-II कोल्हापूर विभाग- सहभाग, महाराष्ट्र राज्य मैदानी स्पर्धा तिहेरी उडी -सहभाग

कु. वैष्णवी सुपेकर
११ वी शास्त्र
सातारा जिल्हा शासकीय शालेय कराटे स्पर्धा -जिल्हा-I कोल्हापूर विभाग-II सातारा जिल्हा शासकीय शालेय किक बॉक्सिंग स्पर्धा - जिल्हा-III सातारा जिल्हा शासकीय शालेय वुशू स्पर्धा-जिल्हा-I कोल्हापूर विभाग-II

कु. श्रुष्टी पाटणकर
१२ वी कला
सातारा जिल्हा शासकीय शालेय मैदानी स्पर्धा १०० मि.-जिल्हा - II कोल्हापूर विभाग- सहभाग सातारा जिल्हा शासकीय शालेय मैदानी स्पर्धा तिहेरी उडी-जिल्हा - II कोल्हापूर विभाग- II महाराष्ट्र राज्य - सहभाग

श्री. प्रणव भिसे
११ वी कला
सातारा जिल्हा शासकीय शालेय मैदानी स्पर्धा तिहेरी उडी-जिल्हा-II कोल्हापूर विभाग- I महाराष्ट्र राज्य - III

अनमोल क्षण

कनिष्ठ विभागाच्या नवागतांचे स्वागत कार्यक्रमात मार्गदर्शन करताना श्रीमंत अमरसिंह पाटणकर व्यासपीठावर प्राचार्य, पर्यवेक्षक

कोयना पॅटर्नच्या यशस्वी विद्यार्थ्यांसमवेत श्रीमंत अमरसिंह पाटणकर, मा. संजीव चव्हाण, मा. प्राचार्य व प्राध्यापक

युवक महोत्सव कार्यशाळेमध्ये गायन करताना संस्थेचे संचालक मा. संजीव चव्हाण व्यासपीठावर कार्यशाळेचे मार्गदर्शक आणि मान्यवर

आंतरराष्ट्रीय कीर्तीचे सतार वादक पंडित जोशुआ फेनबर्ग सतार वादन करताना

शिवस्वराज्य दिनाच्या कार्यक्रमात मार्गदर्शन करताना मा. संजय इंगवले व्यासपीठावर प्राचार्य व प्राध्यापक

छ. शिवाजी महाराज व्याख्यानमालेमध्ये मार्गदर्शन करताना मा. प्रमोद कारकर, पुरंदर व्यासपीठावर मान्यवर

एअरफोर्स भरती प्रक्रिया या विषयावर आयोजित केलेल्या कार्यक्रमामध्ये मार्गदर्शन करताना प्राचार्य डॉ. एस. डी. पवार व्यासपीठावर एअरफोर्स विंग कमांडर व इतर मान्यवर

तारुण्यभान या कार्यक्रमामध्ये मार्गदर्शन करताना ब्रम्हाकुमारी रुक्मिणी दीदी व्यासपीठावर श्रीमंत अमरसिंह पाटणकर व इतर मान्यवर

अनमोल क्षण

रेडिओ पाटण या वेब रेडिओचे उद्घाटन करताना मा. श्रीमंत सत्यजितसिंह पाटणकर सोबत मा. संजीव चव्हाण, मा. सुहास देशमुख

'कोयना पॅटन' च्या यशस्वी विद्यार्थ्यांच्या जाहीर सत्कार समारंभामध्ये मार्गदर्शन करताना श्रीमंत अमरसिंह पाटणकर व्यासपीठावर मा. संजीव चव्हाण, डॉ. एस. डी. पवार व इतर मान्यवर

वरिष्ठ विभागातील नवागतांचे स्वागत समारंभामध्ये मार्गदर्शन करताना श्रीमंत अमरसिंह पाटणकर, मा. संजीव चव्हाण

मराठी विभागाचे डॉ. रामचंद्र देखणे यांच्यावरील वैनतेय भित्तिपत्रक प्रकाशन

ग्रंथप्रदर्शन व फोटो प्रदर्शनाची पाहणी करताना प्राचार्य डॉ. एस. डी. पवार व पर्यवेक्षक डी. बी. दाभाडे सोबत इतर मान्यवर

मराठी भाषा गौरव दिनानिमित्त मार्गदर्शन करताना प्राध्यापक बी. एन. पाटील

माजी विद्यार्थी संघामार्फत उभारण्यात आलेल्या ओपन जिमचे उद्घाटन करताना श्रीमंत सत्यजितसिंह पाटणकर व उपस्थित मान्यवर

महाविद्यालयाच्या प्रदीर्घ सेवेतून निवृत्त झालेले सन्माननीय कर्मचारी

भूगोलशास्त्र विभाग प्रमुख डॉ. सी. यु. माने यांचा सेवानिवृत्ती निमित्त सत्कार करताना संस्थेचे जनरल सेक्रेटरी मा. अमरसिंह पाटणकर व इतर मान्यवर

अनमोल क्षण

स्वातंत्र्य दिनानिमित्त ध्वजारोहण करताना मा. प्राचार्य

वरिष्ठ विभागाच्या नवागतांचे स्वागत या कार्यक्रमामध्ये मार्गदर्शन करताना मा. संजीव चव्हाण

पथनाट्य सादर करताना महाविद्यालयाच्या विद्यार्थिनी

धन्वंतरी जयंती निमित्त 'आयुर्वेद माझ्या बागेत' या विषयावर व्याख्यान देताना प्रा. डॉ. भरत जाधव

मोडी लिपी कोर्सचे उद्घाटन करताना प्रा. डॉ. एच व्ही काटे सोबत प्राध्यापक

वनस्पतीशास्त्र विभागाचे हरितक्रांती या विषयावरील भित्तिपत्रकाचे प्रकाशन करताना प्राचार्य डॉ. एस. डी. पवार आणि प्राध्यापक

लोकमान्य टिळक व अण्णाभाऊ साठे जयंती निमित्त मार्गदर्शन करताना डॉ. व्ही. एस. राऊत सोबत प्राचार्य एस. डी. पवार व प्राध्यापक

राष्ट्रीय छात्र सेना उपक्रम (NCC)

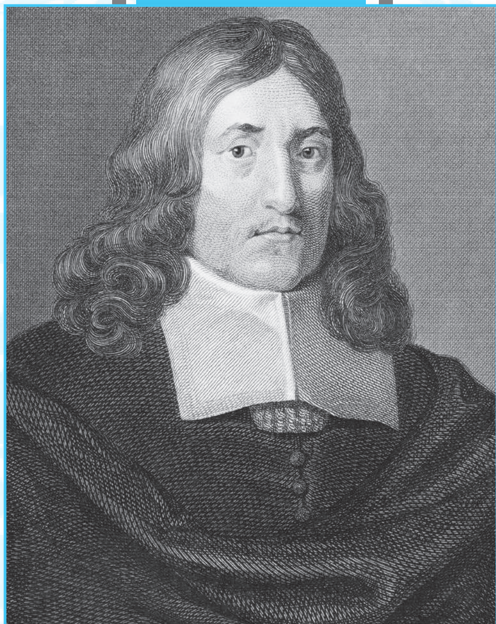

English Section

"Gratitude bestows reverence, allowing us to encounter everyday epiphanies, those transcendent moments of awe that change forever how we experience life and the world."

- John Milton

Section Editor

Prof. Shrinivas S. Pawar

INDEX

Prose Section

1	A Man's Place by Annie Ernaux	Dipak Lohar,	B. A.- III	Book Review	101
2	Avatar: The Way of Water	Megha Shinde	B. A.- III	Movie Review	103
3	RRR's 'Naatu Naatu' wins Best Original Song at the 95th Academy Awards	Om Jangam	B. A.- III	Informative	105
4	Lionel Messi, the World Champion	Chinmay Paradkar	B. A.- III	Biographic	107
5	Being Yourself is Difficult	Vaishnavi Shinde	B. A.- III	One Act Play	110
6	My Trip to Ramoji Film City	Prereana Tikudave	B. A.- III	Travelogue	112
7	The Seven Moons of Maali Almeida: The Booker Prize Winning Novel	Vaishnavi Vibhute	B. A.- III	Book Review	114

Poetry Section

1	The Artist	Pruthviraj Chavan	B. A.- I	102
2	For My Kind Rose	Tushar Shinde	B. A.- II	104
3	The Little And Sweet Chocolate	Devyani Jamdade	B.Com.-II	106
4	Ode to the Life	Tanuja Gavhane	B. A.- II	106

A Man's Place by Annie Ernaux

Dipak Lohar, B. A.- III

(Book Review)

Annie Ernaux is one of France's most well-known writers and has received numerous honours for her works, including the Marguerite Yourcenar prize (2017) and the Prix Renaudot (2008) for The Years (Les Années), which she wrote. The Years' English translation from 2019 made the Man Booker International shortlist and took home the Warwick Award for Women in Translation (2019).

Annie Ernaux (née Duchesne), born in 1940, was raised in Yvetot, Normandy, where her parents had a café and a grocery store. She was raised in Lillebonne. She received her secondary education in a private Catholic school where she was exposed to girls from more middle-class homes and first felt ashamed of her working-class parents and surroundings. She graduated from the University of Rouen and went on to become a teacher. Her writings have become modern classics in French, particularly "A Man's Place" (La Place) and "A Woman's Tale" (Une femme).

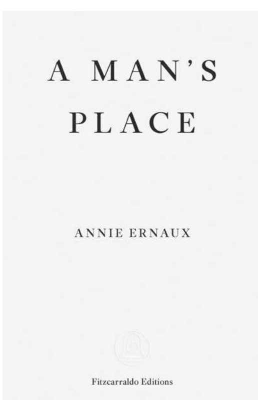

She is one of France's most well-known writers and has received numerous honours for her works, including the Marguerite Yourcenar prize (2017) and the Prix Renaudot (2008) for The Years (Les Années), which she wrote. The Years' English translation from 2019 made the Man Booker International shortlist and took home the Warwick Award for Women in Translation (2019).

The body and sexuality, close relationships, social inequality and the experience of moving up social classes through education, time and memory, and the general question of how to write these life experiences are the main themes that run through all of her work over the course of more than four decades.

About the Book:

This was my first experience with Annie Ernaux's writing, and I thoroughly loved it. It's a book that can be finished in an afternoon. I did wonder why "A Man's Place" was used instead of the original French title "La place". The new title, in my opinion, is overly provocative and constricting. It is a succinct memoir that lasts only 76 pages and starts out quietly and dramatically as the author recalls the day her father passed away abruptly at age 67.

As she recalls this shocking memory, other memories start to come to mind. Once she has written her way through many others as she tries to put together a tableau of anecdotes that describe the man her father was, their family, social status, and surroundings, it is this same memory that she will end the book with, though along with a few other now restored memories.

She attempts to look back, recall, and comprehend the qualities and desires of her family - her father in particular - now that she lives on the other side, among the petite bourgeoisie. She was raised in a middle class setting and will feel at home

there after marrying into it. She starts out in a more neutral tone after deciding she has no right to use an artistic technique to write about him (the novel).

I shall collate my father's words, tastes and mannerisms, the main events of his life, all the external evidence of his existence, an existence which I too shared. No lyrical reminiscences, no triumphant displays of irony. This neutral way of writing comes to me naturally, it is the very same style I used when I wrote home telling my parents the latest news.

This work, which is neither fiction nor nonfiction, has been referred to as an autosociobiographical text since it examines the lives of the characters and the social context in which they grow, live, and are surrounded. She only had one encounter with her grandfather, but from overheard remarks, she had a picture of him as a tough man with whom no one dared to argue and as a butler for wealthy landowner farmers.

His meanness was the driving force which helped him resist poverty and convince himself that he was a man. What really enraged him was to see one of the family reading a book or a newspaper in his house. He hadn't had time to learn how to read or write. He could certainly count.

Until the age of 12, when he was dragged out to start milking cows, Ernaux's father was lucky to continue his studies. He didn't mind helping out on the farm. Weekend services, dancing at local fairs, and seeing his pals there. Through the army, he expanded his horizons. Following this experience, he left farming for the factory, and eventually, they would purchase a cafe/grocery store, leading to a different lifestyle.

As she walks the line between living in one world and becoming familiar with the other, Ernaux shares memories while observing her father and her own developing awareness of the differences between his existence and way of being and those observed at the homes of friends she meets. She does this without sentimentalising or judging the experiences as she records them.

In front of people whom he considered to be important, his manner was shy and gauche and he never asked any questions. In short, he behaved intelligently. Which consisted in grasping our inferiority and refusing to accept it by doing everything possible to conceal it.

She is able to preserve them by compiling these memories into a kind of obituary to both her father and the places he lived and worked, the people he loved, the mannerisms and behaviours he engendered. They represent a snapshot in time and of a location and way of life of a certain social class and milieu.

His greatest satisfaction, possibly even the raison d'être of his existence, was the fact that I belonged to the world which had scorned him.

◉◉◉

The Artist

Pruthviraj Chavan, B. A.- I

(Poem)

See the crying of the artist,
I think he's angry at the crisis

He finds it hard to see the rose,
Overshadowed by the lovely bows.

Who is the girl near the lilly?
I think she'd like not to look silly.

She is but a beautiful engineer,
Admired as she sits upon a mountaineer.

Her candid look is just holy.
It is admired by a man so jolly.

The artist shudders at the heavenly soul,
He wants to leave but she wants the whole.

Avatar: The Way of Water

Megha Shinde, B. A.- III

(Movie Review)

Avatar : The Way of Water is the sophisticated visual superstructure. It is like a children's narrative without the humor, a Teenager's story without the emotional scar, and an action thriller without the hard edge of genuine adrenaline. The boring plot lacks all of the charismatic elements.

James Cameron's dull, protracted sequel to his science fiction recordbreaker, which took thirteen years to make, is an extremely expensive beached whale. James cameron's sloppy new digital film has beached like a huge, meaningless whale, drenching us in a disappointment that we can hardly utter out loud. The tale, which could have been a 30-minute cartoon, is stretched into a three-hour epic tweeness movie as if by an ai programme.

In 2009, cameron released the groundbreaking 3d sci-fi extravaganza known as the original avatar. After 13 years of unfathomably expensive pixel-crunching, the aquatic sequel has finally been released, and there are plans for a third and fourth. This one supports that three-dimensional vision that Cameron nearly singlehandedly revitalised but that the rest of the industry has quietly abandoned by being offered in both 3D and 2D. The artificially generated body that can be remotely piloted into an uncharted universe and which, significantly, played a dramatic role in the audience's 3D experience, known as the "avatar" from the first film, has been

completely abandoned.

Even while the effects are technically stunning, they amount to lifeless, motionless high frame-rate motion smoothness, not an uncanny valley, but rather a Mariana Trench in the depths. A trillion-dollar screensaver would be comparable to Cameron's underwater world. Where are the oceanic fervor and danger of classic Cameron films like Titanic or The Abyss?

The situation is that former human Jake Sully (Sam Worthington) is devoted to the Na'vi body he assumed when blending in with the blue-eyed, pointy-bodied tribe as part of the "avatar" strategy in the first movie, before falling in love with the fierce warrior Neytiri (Zoe Saldaa) and standing with her people against the humans who would exploit the Na'vi's mineral resources. Years later, Sully and Neytiri are still happily married and sharing their home with their kids, stepdaughter Kiri, who quickly makes the connection to the first movie, and a semi-feral human child named Spider.

Yet, just as they begin to feel content, the "sky people" of planet Earth resurface, and a clever twist involving the gung-ho marine colonel Miles Quaritch, famously portrayed by Stephen Lang, occurs. In order to hide among the distant Metkayina, an amphibious reef tribe led by Ronal (Kate Winslet) and Tonowari, Sully's family must abandon their jungle habitat (Cliff Curtis). They must acquire the mysterious Metkayina art of subsisting underwater for extended periods of time there. After a period of conflict and rivalry, the children of Tonowari and Sully get along like cousins. Yet, this new Eden also cannot last indefinitely.

In a sense, the subterranean environment serves as the main character and focal point of this movie. A new movie was made via the transition from a landbased to a sea-based existence. The aquatic world, however, is portrayed with a lot of clichés. Really, there isn't a single intriguing sight, and the entire thing smells like a MacBook Pro. It was more vibrant in Finding Nemo.

Avatar: The Way of Water is the sophisticated visual superstructure. It is like a children's narrative without the humor, a Teenager's story without the emotional scar, and an action thriller without the hard edge of genuine adrenaline. The boring plot lacks all of the charismatic elements.

◉◉◉

For My Kind Rose

Tushar Shinde, B. A.- II

(Poem)

Roses are red,
Violets are blue,
My exchange is kind,
And so are you.

Orchids are white,
Ghost ones are rare,
The dream is shiny,
And so is your hair.

Magnolia grows,
With buds like eggs,
A face is smart,
And so are your legs.

Sunflowers reach,
Up to the skies,
Your coat is blue,
And so are your eyes.

Foxgloves in hedges,
Surround the farms,
My chest is hairy,
And so are your arms.

Daisies are pretty,
Daffies have style,
A streak is winning,
And so is your smile.

A rose is beautiful,
Just like you.

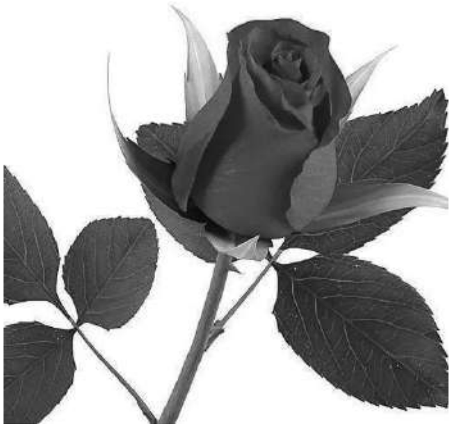

RRR's 'Naatu Naatu' wins Best Original Song at the 95th Academy Awards

Om Jangam, B. A.- III

(Informative)

The 95th Academy Awards' Best Original Song Oscar went to RRR's song "Naatu Naatu." Deepika Padukone opened the ceremony by introducing the live performance.
Naatu Naatu won in the same category at the Golden Globes earlier this year. Also, it was named Best Song at the Hollywood Critics Association and Critics' Choice Awards.

The 95th Academy Awards' Best Original Song Oscar went to RRR's song "Naatu Naatu." The song was written by MM Keeravani, with lyrics by Chandrabose and vocals by Rahul Sipligunj and

Kaala Bhairava. It was released in March 2022 and quickly rose to enormous popularity. The song has now gotten a lot of appreciation from overseas viewers as well since the SS Rajamouli film's release on OTT platforms, which gave it a global audience. Keeravani performed a song he had written in praise of Rajamouli and all of India during his acceptance speech.

Naatu Naatu won in the same category at the Golden Globes earlier this year. Also, it was named Best Song at the Hollywood Critics Association and Critics' Choice Awards. The song faces competition from Diane Warren's Applause from Tell It Like a Woman, Lady Gaga and BloodPop's Hold My Hand from Top Gun Maverick, Tems, Rihanna, Ryan Coogler, and Ludwig Goransson's Lift Me Up from Black Panther Wakanda Forever, and This Is a Life from Everything Everywhere All at Once (Ryan Lott, David Byrne and Mitski).

On the Oscars stage, Rahul Sipligunj and Kaala Bhairava also sang the song. Ram Charan and Jr. NTR didn't perform on stage, though. Standing

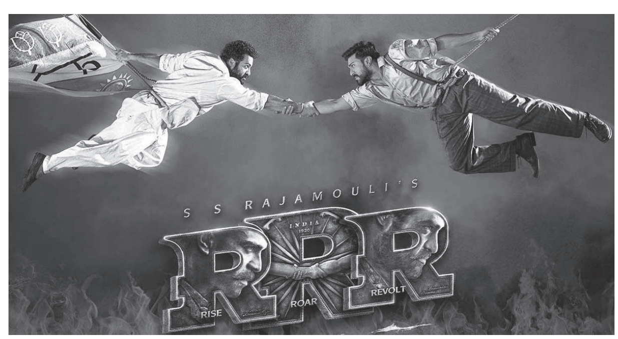

ovations were given during the performance, which was introduced by Deepika Padukone.

Prem Rakshith choreographed the song's hook

dances, which quickly gained popularity all over the world. The choreographer revealed that he created "more than 118 moves for this song" in an earlier interview with indianexpress.com. "I have done more than 1000 songs, but those songs never got to the Oscars," he stated, giving the filmmaker SS Rajamouli credit. It went there because of this movie (RRR). Otherwise, I'm not sure I could get there, Everyone has appreciated the movie and the song, because RRR is so amazing and because of the manner it is presented. I owe Rajamouli Sir so much. This is the result of his efforts and vision.

Prem Rakshith had a challenging job, as Rajamouli explained in a recent interview with Vanity Fair, "I told him that the song should (look) attractive, the steps shouldn't be too tough so that people can also copy them, and it should complement the manner of the characters. Prem, who deserves credit, came up with more than 100 different variations for the hook line in Naatu Naatu. The song was filmed in Kyiv, Ukraine's Mariinskyi Palace.

◉◉◉

The Little And Sweet Chocolate

Devyani Jamdade, B.Com.-II

(Poem)

Whose heart is that? I think I know.
Its owner is quite happy though.
Full of joy like a vivid rainbow,
I watch him laugh. I say hello.

He gives his heart a shake,
And laughs until his belly aches.
The only other sound's the break,
Of distant waves and birds awake.

The heart is little, sweet and deep,
But he has promises to keep,
After love making and lots of sleep.
Sweet dreams come to him cheap.

He rises from his gentle bed,
With thoughts of beloved in his head.

Ode to the Life

Ms. Tanuja Gavhane, B. A.- II

(Poem)

Oh life! you inspire me to write.
I love the way you sing, dance and be joyous.
Invading my soul, day and through the night,
Always admiring the love you gave.

Let me compare you to the month of May.
How do I love you? Let me count the ways.
I love your mystic eyes like sky and rainbow.
Thinking of your honesty, it fills my days.

My love for you is the beautiful hoe.
Now I must away with a starry heart,
Remember my sweet words whilst we're apart.

Lionel Messi, the World Champion

Chinmay Paradkar, B. A.- III

(Biographic)

Messi's links to his native Argentina remained strong despite his dual citizenship and professional success in Spain, and he played an important role in a number of Argentine national teams beginning in 2005. By 2008, Messi was one of the most dominant players in the world, coming in second place to Manchester United's Cristiano Ronaldo in the Ballon d'Or vote. He led Argentina to the finals, where he assisted in Argentina's victory over France with two goals and a successful penalty kick in the shootout. Messi was the first male player to win the Golden Ball twice, winning it at the World Cup.

On June 24, 1987, in Rosario, Argentina, Lionel Messi was born. He was an Argentine-born soccer player who set a record by winning a record-breaking seven Ballon d'Or honours as the best male player in the world (2009–12, 2015, 2019, and 2021). He assisted Argentina in winning the 2022 FIFA World Cup.

Messi started playing football as a kid and in 1995 joined the youth team of Newell's Old Boys (a Rosario-based top-division football club). Elite clubs on both sides of the Atlantic were drawn to Messi's extraordinary abilities. Messi moved to Barcelona with his family when he was 13 years old and started playing for FC Barcelona's under-14 squad. On the youth squad, he scored 21 goals in 14 games. He advanced fast through the higher-level teams, and at the age of 16, he made his unofficial FC Barcelona debut in a friendly game.

Messi, who was 17 at the time, set a record for being the youngest player and goal scorer in La Liga, Spain's top football league, during the 2004–05 season. He was strong, poised, and adaptable on the pitch despite being only 5 feet 7 inches (1.7 metres) tall and weighing 148 pounds (67 kg).

With his left foot, his quickness, and his ability to control the ball precisely, Messi was a natural passer who could easily weave through densely defended areas. He received Spanish citizenship in 2005, which was received with mixed emotions by Barcelona's fervently Catalan fans. The Champions League (the European club tournament) was won by Messi and Barcelona the following year.

During the years, Messi's game continued to develop quickly, and by 2008, he was one of the most dominant players in the world, coming in second place to Manchester United's Cristiano Ronaldo in the Ballon d'Or vote. With the club's first "treble"—winning three major European club championships in a single season—Messi closed off an outstanding 2008–09 campaign by assisting FC Barcelona in winning the Champions League, La Liga, and the Cup del Rey. He beat Ronaldo by a record margin in the voting for the Ballon d'Or and FIFA's world player of the year during that season, scoring 38 goals in 51 games. Messi scored 34 goals in domestic matches for Barcelona in 2009–10, helping them win La Liga once more. Being the top scorer in Europe, he won the Golden Shoe title and another Ballon d'Or (from 2010 to 2015, the trophy was known as the FIFA Ballon d'Or).

The following year, Messi helped Barcelona win the Champions League and La Liga, which helped him win an unprecedented third straight world player of the year award. In March 2012 he tallied his 233rd goal for Barcelona, becoming the club's all-time record scorer in La Liga play when only 24 years old. He broke Gerd Müller's 39-year-old record for the most goals scored in a single season in a major European football league by scoring 73 goals for Barcelona in the 2011–12 campaign (which included another Cup del Rey victory). His momentous season culminated to his being awarded the 2012 world player of the year, which made Messi the first player to earn the honour four times. In 2012–13, he led the league with 46 La Liga goals, and Barcelona won another title in the top domestic competition. When he scored his 370th goal for the team in 2014, he broke the club's all-time goal record. In the same year, he also shattered the scoring records for both the Champions League and La Liga (with 72 goals) (with 253 goals).

Messi led Barcelona in scoring during the 2014–15 season with 43 goals, earning him his sixth world player of the year award. Messi also assisted Barcelona in winning another treble. In 2015–16, he scored 41 goals for Barcelona across all leagues as the team won the La Liga championship and the Cup del Rey. With 53 goals for Barcelona in 2016–17, Messi set a new record and helped the team win the Cup del Rey. He led Barcelona to another La Liga and Cup del Rey double in 2017–18 with 45 goals.

Messi led Barcelona to a second La Liga title in 2018–19 with 51 goals across all domestic tournaments. He was crowned FIFA's best male player of the year and won his sixth Ballon d'Or of his career in the latter part of 2019. Barcelona won the Copa del Rey in the 2020–21 season, making it Messi's sixth career triumph. As he became a free agent in 2021, financial difficulties that were partly brought on by La Liga regulations made it difficult for him to re-sign with Barcelona. He left the team having accomplished a lot of feats, most notably being the league's all-time leading goal scorer (474). He afterwards joined Paris St.- Germain, and 2021 saw him win another Ballon d'Or.

International career

Messi's links to his native Argentina remained strong despite his dual citizenship and professional success in Spain, and he played an important role in a number of Argentine national teams beginning in 2005. He was a member of Argentina's winning 2005 FIFA World Youth Championship team, competed for his nation in the 2006 World Cup, and scored twice in five games as Argentina swept to the Olympic gold medal in Beijing in 2008. Argentina was eliminated by Germany for the second time in a row during World Cup play after Messi's contribution helped Argentina advance to the quarterfinals in the 2010 tournament. Messi put on a spectacular performance at the 2014 World Cup, scoring four goals and nearly single-handedly advancing an offensively challenged Argentina team past the group stage and into

the knockout stages, where they later made it to the World Cup final for the first time in 24 years. Germany defeated Argentina 1-0 in that match, but Messi was still named the tournament's best player and received the Golden Ball trophy. He scored his 55th goal for his country while competing in the 2016 Copa América Centenario, breaking Gabriel Batistuta's previous scoring mark for Argentina.

Messi stated that he was leaving the national team after Argentina lost in the Copa final, the country's third straight finals failure in a major competition. However, Messi's brief "retirement" lasted less than two months before he made an announcement about his return to the Argentine team. He aided an outclassed Argentine team in the 2018 World Cup to the knockout round, where they lost to eventual champion France in their opening game. Messi led Argentina to triumph in the competition two years after they placed third at the 2019 Copa América, and he was given the Golden Ball trophy. At the 2022 World Cup, he continued to be successful. He led Argentina to the finals, where he assisted in Argentina's victory over France with two goals and a successful penalty kick in the shootout. Messi was the first male player to win the Golden Ball twice, winning it at the World Cup.

Being Yourself is Difficult

Vaishnavi Shinde, B. A.- III

(One Act Play)

The struggle of a young girl aspiring to be a writer is the subject of the play. She is unable to express her talent because of her familial obligations and social standing. Her own mother doesn't understand her emotions and would prefer that she work to support her family.

Mother: When are you going to put an end to all that nonsense and start moving in the right direction?

Vaishnavi: What are you referring to?

(gesturing to her daughter's notebooks)

Mother: This. These things. Where will it go?

Vaishnavi: I don't know.

Mother: You can work and start assisting us now that you are old enough. While your father has been unemployed for the past two months, you have never volunteered to help. Even a part-time work would be better than shutting yourself in this room to engage in mindless toil or other forms of self-indulgence.

Vaishnavi: Writing, Ma.

Mother: Writing. Here, writing doesn't help with the bills. I want you to hit the streets and look for work starting tomorrow. Take a job. For sixteen years, you've been stress-free. I am done.

Vaishnavi: I'll check to see if the sandwich store has anything. Pradnya works there; perhaps she can get me something a few times per week.

Mother: Good. That's reality, child. Living in your room.

Vaishnavi: I promised to find a job, okay? Don't make fun of me.

Mother: I'll get back at you whenever I want to.

Vaishnavi: I'd prefer not to hear that. I'm in the middle of something, but I already said that I'd go job hunting tomorrow. What else do you wish I would do for you?

Mother: I want you to reflect! Look ahead, please. Quit wasting time and being so self-centered. I don't notice any ambition or hunger in you. I don't see you leaving the house and getting involved in life.

Vaishnavi: I am! What do you think I'm doing by writing?

Mother: Do you even know how to make any money from it?

Vaishnavi: No.

Mother: So why bother?

Vaishnavi: Because I enjoy doing it. Why can't I do the things I like to do?

Mother: When I was your age, I enjoyed dancing. didn't imply that I would become a dancer!

Vaishnavi: Leave me alone.

Mother: I've read your stuff, by the way.

Vaishnavi: You what?

Mother: Your so called writing. I've read it. I didn't like it. Going to school and advancing through the ranks is far preferable. This writing for college magazines is just too prevalent.

Vaishnavi: I've previously instructed you to stay out of my things, how you dare do that to me!

Mother: Don't you dare take that tone with me.

Vaishnavi: Don't read my writings! It isn't for you.

Mother: Yet that concerns me. Your father, your brother, and I are all involved. You don't believe that I can interpret your writing in more subtle ways. How do you manage that? How are you able to say such awful things about us all?

Vaishnavi: It's not about any of you.

Mother: Oh no. What about the instance where you said that your father struck me and nearly broke my nose? Your account perfectly matches what occurred! Who is that writer, exactly?

Vaishnavi: It's an art... I'm required to write about my experiences, but I embellish them with ideas from my imagination. something that you'll never understand.

Mother: It sounds like there's nothing I can do in my home without you writing about it.

Vaishnavi: Are you done?

(beat)

You don't understand...

Mother: Stop writing about our personal life and this family.

Vaishnavi: The issue is not that. It's difficult to describe.

Mother: It was already read by me. Don't dispute it. Simply said, quit. I'll tell you right now.

Vaishnavi: You'll never really understand. I'm not like you, though.

Mother: What kind of alien species are you? Cut the nonsense.

Vaishnavi: Simply disregard it. Give me some space. Please.

Mother: I'll go away and let you be. On Monday morning, I'll wake you up bright and early.

Vaishnavi: Whatever.

Mother: Nice and early.

◉◉◉

My Trip to Ramoji Film City

Prereana Tikudave, B. A.- III

(Travelogue)

The best vacation spot, Ramoji Film City is perfect for grand weddings, corporate conferences, theme parties, adventure camps, family picnics, and honeymooners. It is understandable why this movie studio, which is included in the Guinness Book of World Records as the largest film studio complex, draws more than a million visitors each year from all over the globe.

I recently had the opportunity to visit Hyderabad's well-known tourist attraction, Ramoji Film City. With a friend from Hyderabad, I had organised this trip. She, too, had never been here before. I took a train from Satara to Hyderabad. Ramoji Film City, roughly 25 kilometres south-east of Hyderabad on the NH9, was the destination of our first trip. We had reserved our seats at Begumpet's Balayogi Paryatak Bhawan through the AP tourism bus. Our standard guided tour ticket cost Rs. 750, which included a Rs. 150 bus fare and a Rs. 600 entrance fee to Ramoji Film City.

There were more expensive tickets available, along with extras like a welcome drink, an air-conditioned bus, lunch, and more. As there weren't many people when we went to purchase the tickets, we guessed that it might not be busy, and we were successful in doing so. The bus was packed with both domestic and foreign tourists when we arrived there as instructed at 8:30 a.m. At 8:45 a.m., the bus departed suddenly.

We finally arrived at the Film City's main entrance after a long journey. At the entry, there was a security inspection. Since food was not permitted inside, we had to leave the food we had brought with us with them outside (which of course they returned to us after our return). The bus that brought us there and carried us to the main area was waiting for us inside after we had cleared the security checkpoint. We were dropped off there and told to be back at the same location by six o'clock. From there, we were picked up by Ramoji Film City's crimson tourist vans. These crimson tour buses are many inside.

We had the impression that we had entered a brand-new city, complete with hills, parks, and lakes, while also being surrounded by immaculately kept contemporary structures. This 2000-acre film studio complex has over 500 locations for film preproduction, production, and post-production, including cutting-edge labs. The single-window, button-press facility is the filmmakers' first option since it creates an infinite space for creativity for every facet of film making.

Any of these red buses that you board will soon be completely full. The tour guide would inform us about the numerous objects and structures we pass as we circle the vehicle. As it stops, you can disembark, explore the area as you choose, and then board another bus as soon as it is convenient. The tour guide will follow the same routine, and after a few trips, it will stop somewhere so you can get out and explore before boarding another red bus. In this way, you can cover the entire area,

and how long you spend at each location is up to you. The fact that the entire area was tidy and well-maintained was one thing that really struck me.

Children will love to spend time in "Borasura," "Fundastan," and other areas. The other most fascinating sights we witnessed included a Japanese garden, a green zoo, a Mughal garden, intricately carved Buddha statues, a large pool, fake waterfalls, lovely dancers, a hospital setting, a railway station, an airport terminal, mosques, churches, and palace interiors, as well as rural settlements, urban neighbourhoods, a winding highway, and European and US settings.

Other 3-star hotels like Tara and 5-star hotels like Sitara with restaurants providing a variety of cuisines are located inside the complex. There are also excellent shopping possibilities there.

By the end, you'll reach Ramoji Film Magic, a stunning place. There, they gave us a demonstration of how movies are made, how sounds are produced and combined to get the desired effect, etc. by inviting three kids from the crowd.

Several films and television series are filmed here. The equipment of this facility allows for the simultaneous production of twenty foreign and forty Domestic films.

After entering the food court, we enjoyed fantastic Biryani from Hyderabad. Restaurants like Alampana, Chanakya, and Ganga Jamuna are among the options offered. I wouldn't say the rate was excessive; it was just appropriate. It truly is the top vacation place for pleasure! There is a colour for every emotion and temperament in this city of endless charm.

We departed the Film City at 6.30 pm after spending a wonderful day there (because the weather was very pleasant in December). Although one day would not be enough to explore everything there, we were unable to extend our stay because, my next day was scheduled for exploring other parts of Hyderabad.

The best vacation spot, Ramoji Film City is perfect for grand weddings, corporate conferences, theme parties, adventure camps, family picnics, and honeymooners. It is understandable why this movie studio, which is included in the Guinness Book of World Records as the largest film studio complex, draws more than a million visitors each year from all over the globe.

The Seven Moons of Maali Almeida: The Booker Prize Winning Novel

Vaishnavi Vibhute, B. A.- III

(Book Review)

The Sri Lankan civil war was a significant genocide in modern history, and Shehan Karunatilaka is the first Sri Lankan author to win the Booker Prize. Some historical incidents and figures from the American Civil War are mentioned in the book. The book effectively combines three or more genres: political satire, historical novel, ghost story, murder mystery, and supernatural thriller.

The Seven Moons of Maali Almeida, which won Shehan Karunatilaka the 2022 Booker Prize, is narrated by a dead person who uses the second person pronoun "you" throughout the entire book. This in itself is a startling truth about the book because, it is challenging to maintain an engaging narrative voice in the second person for almost 400 pages. Yet, Karunatilaka's deceased narrator vividly and deftly relates his tale, blending frightening images of the Tamil genocide committed during the 1980s Sri Lankan civil war with deadpan humour. The book specifically addresses the horrifying atrocities committed during the Tamil pogrom in July 1983, when hundreds of Tamil citizens were brutally murdered and set afire in their homes and on the streets during a clash between the government, military, Liberation Tamil Tigers of Eelam (LTTE), and Marxist radicals. The comedy is a little unnerving. The book is intelligent, witty, and emotional, but ultimately, we travel into the horrible region of genocide, torture, dismemberment, beheadings, and assassinations.

The Sri Lankan civil war was a

significant genocide in modern history, and Shehan Karunatilaka is the first Sri Lankan author to win the Booker Prize. Several domestic and foreign human rights organisations estimate that thousands of Sri Lankans, both Tamil and Sinhalese, died during the 26-year conflict that concluded in 2009 with the government's victory over the LTTE. The repercussions were extensive. Several people were uprooted and sent abroad, never to return to the island. Rajiv Gandhi, the prime minister of India, was assassinated by LTTE supporters in India in 1991 as retaliation for India's military engagement in the civil war as the Indian Peace Keeping Force on the side of the government (IPKF). The presence and impact of literary art as recollection and historical witnessing are highlighted by Karunatilaka's work and the Booker prize as Sri Lanka and the rest of the globe get closer to 2023, the 40th anniversary of the civil war.

The second person "you" narrator of "The Seven Moons of Maali Almeida" relates the story of Malinda Albert Kabalana Almeida, a professional photographer and a "fixer" for the international press covering the war. He is the son of a Sinhalese father and a Eurasian Burgher mother. The seven nights he has available to him are described in the book as being used to finish whatever it is that deceased people must do in the realm of In Between (apparently, get an ear check and finish paperwork) before moving on to The Light, another area in the afterlife whose goal is to make you forget your recently ended life. Maali has no memory of his own murder, including how it happened, who did it, or why; the story has all the makings of a murder mystery.

In the early chapters, Maali is a bit perplexed but amused and dispassionate viewer of the devastation on all sides—Tamil, Sinhalese, Marxist, and the military—which explains the novel's occasionally flippant style. Here, for instance, is Maali becoming familiar with the In Between, the area that exists after death. Sena, a militant young Marxist who taught him, was assassinated by the government.

It is difficult to depict Maali Almeida in this other world using the words ghost, ghoul, or spirit, or to explain the other world in this book using the words "limbo" or "purgatory." Over the entirety of the book, Maali appears to be more alive than dead from the skewed perspective of the living.

As much as books can be claimed to portray "reality" under their covers, the setting of this book, This Place Where the Dead Perambulate, bears an uncanny resemblance to the "actual" Sri Lanka. Colombo, the book's primary setting, and every other location are completely taken over by the murdered beings, giving the book a peripatetic feel. Like Patrick Swayze's character in the 1990 film Ghost, the dead move, glide, and fly in the wind, on top of trains, planes, and cars. They also stand face to face with the living in their homes, beds, torture chambers, jungles where the bodies of the murdered rot in the heat, and polluted lakes where dismembered limbs and carved heads are thrown, blowing, breathing, and whispering in their ears, listening to their conversations, responding to them, and This narrative layering is skillfully done throughout the book, and the alternating voices of the living and the dead in the same location and time raise the notion that negotiations and transactions are taking place everywhere you look. Was Hamlet correct when he said, "Horatio, there are more things in heaven and earth than are dreamed of in your philosophy"?

Maali Almeida is on a quest to find out who killed him, but he is horrified to learn that the military and the government are chasing his girlfriend, Dilan Dharmendra, popularly known as DD, who is the son of cabinet minister Stanley Dharmendra and Jaki, his buddy, and DD's cousin. They have access to a collection of images that Maali took that implicate the military and the government in the 1983 Tamil pogrom. In place of Karunatilaka's actual book, Maali's images serve as a forensic account of the Sri Lankan holocaust.

Some historical incidents and figures from the American Civil War are mentioned in the book. For instance, the corrupt minister Cyril Wijeratne seems to be based on the real Ranjan Wijeratne, the minister of defence to whom the government's murder squads supposedly reported. The story begins with an epigraph from Richard de Zoysa,

a poet and activist from Sri Lanka, who wrote the poem 'Good Friday' in 1975. It reads, "Father, pardon them,/ for I will never." In February 1990, Zoysa was kidnapped and murdered, allegedly by death squads connected to the government on a high level.

The book effectively combines three or more genres: political satire, historical novel, ghost story, murder mystery, and supernatural thriller. Karunatilaka incorporates a homosexual love story involving Maali and DD into this concoction. While DD is a closeted person whose secret sexual orientation eventually pays a heavy price in the resolution of the personal and political conflicts in the novel, Maali is open about his sexuality, and the book provides a panoramic and realistic view of the gay subculture of Colombo and rural Sri Lanka. The final half of the book, which is divided into seven parts and is titled after one of the titular seven moons, begins with an epigraph from American author Dennis Lehane's 2003 book "Shutter Island."

Lehane's book was adapted into a movie by Martin Scorcese, and "The Seven Moons of Maali Almeida" has been optioned for the big screen. It has spectacle, largely of the violent variety, but it also investigates the boundaries, restrictions, and mechanics of moving between times and locations within the confines of a story, which is more intriguing and ambitious. How do the living and the dead speak to one another? What about those borders? How do you transition from life to death? Among speech, contemplation, and silence? The novel has an interesting amount of world building that might work nicely in a film plot.

Karunatilaka's second book, "The Seven Moons of Maali Almeida," was released in India in 2020 under the title "Chats with the Dead." His debut book, "Chinaman: The Tale of Pradeep Mathew," published in 2010, was hailed as the best "cricket novel" and went on to win the Gratiaen Prize and the Commonwealth Book Prize. To stand with Sri Lanka by elevating the voices of its fallen against oblivion and invisibility in the march of time, Karunatilaka's civil war novel takes a courageous approach to a huge and difficult national subject.

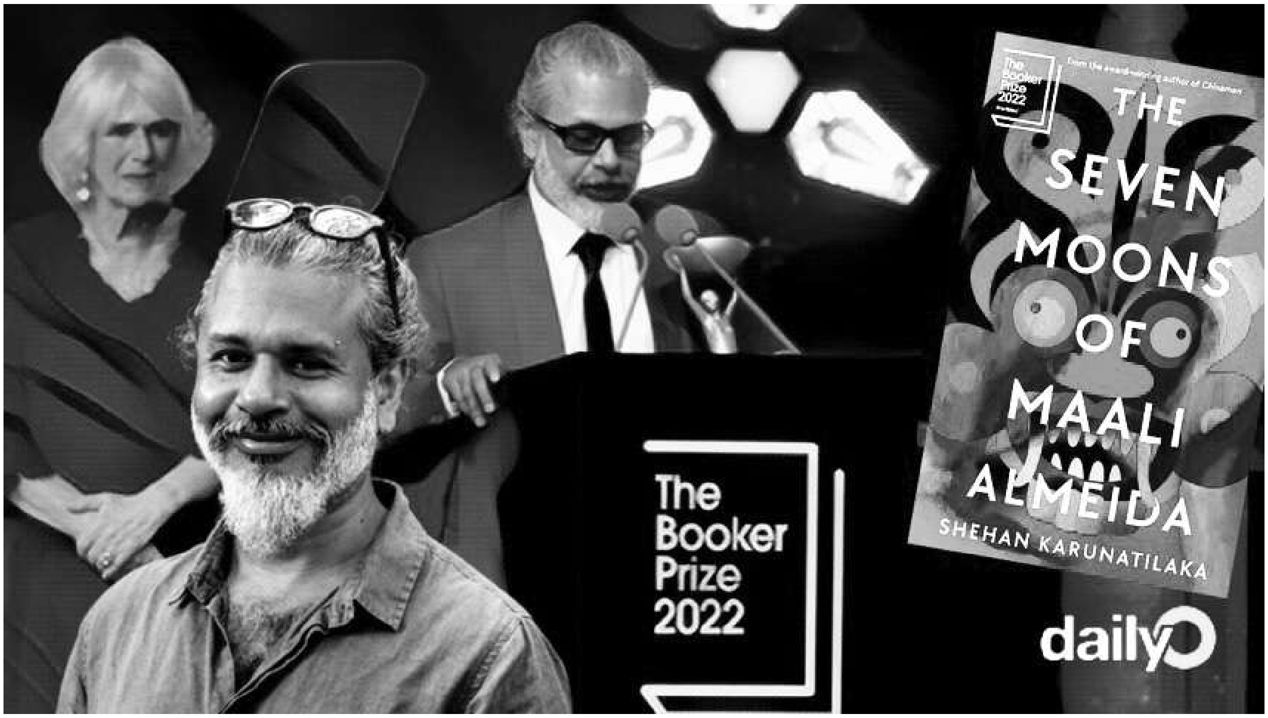

◉◉◉

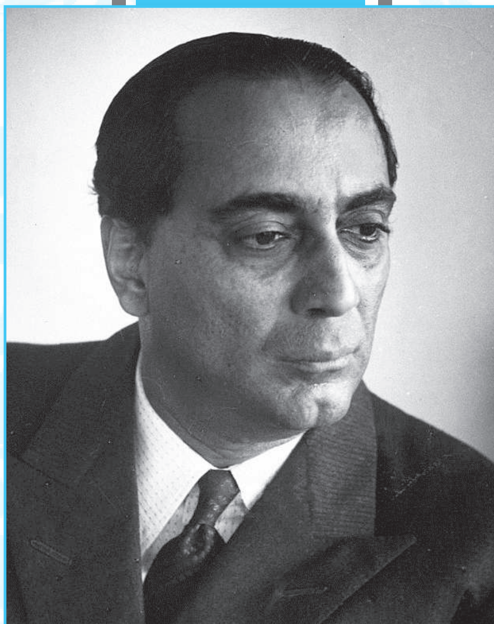

Science Section

My Success Will Not Depend on
What A or B Thinks of Me.
My Success Will Be What I Make
of My Work."

- Dr. Homi J. Bhabha
(Father of Indian Nuclear Program)

Section Editor
Prof. Sumit Lad

INDEX

1	5G Technology in India	Pallavi Uttam Salunkhe	B.Com. I.T. 1	Informative	117
2	जागतिक तृणधान्य वर्ष-२०२३	मंगल रामचंद्र जगदाळे	बी.एस्सी. ३	Informative	119
3	Rare Flowers in Western Ghats	Pranali Ananda Dongale	B.Sc. III	Research	121

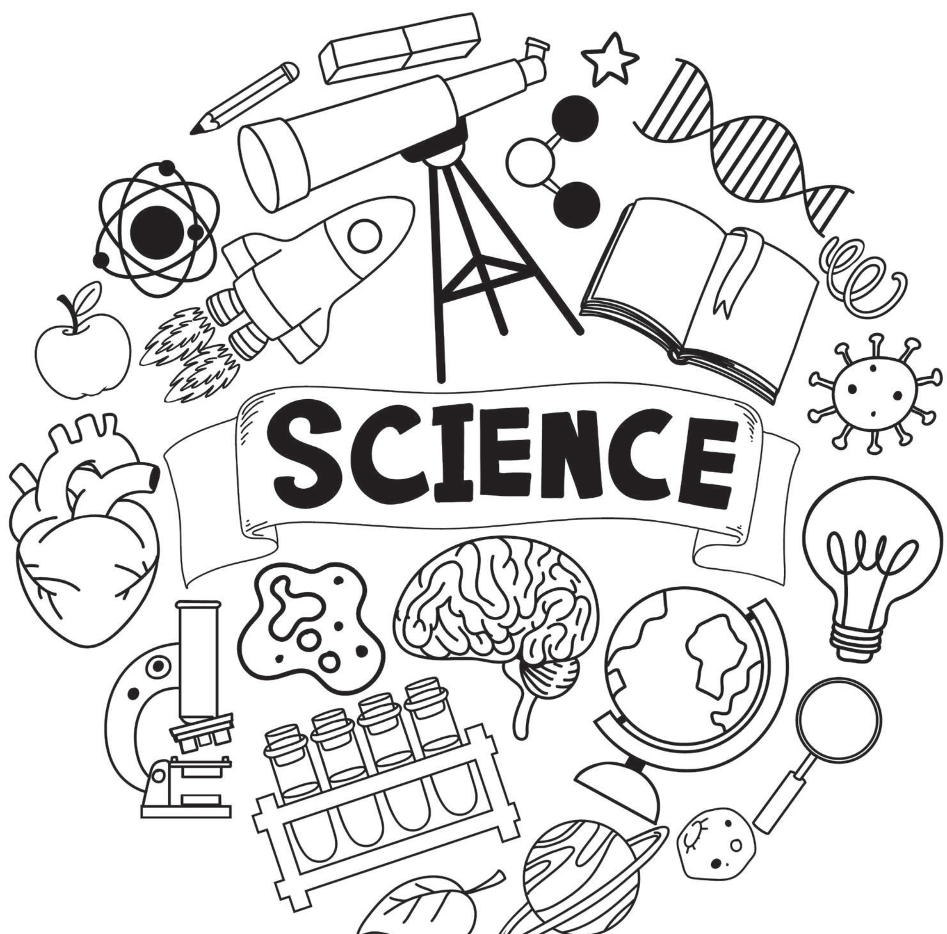

5G Technology in India

Pallavi Uttam Salunkhe B.Com. B.Com. I.T. 1

(Informative)

There are several advantages of 5G technology. It has more effective and efficient. It is a technology to gather all networks on one platform.

In today's time, fast-growing internet users are spreading everywhere like the wind. High speed Internet is the ambition of every human being today. For which big telecom companies are increasing their internet speed and moving from 4G to 5G. Telecom Companies have done their trial of 5G with great success. It means that it is expected that in some time we too will be able to enjoy 5G

What is 5G?

5G is the 5th generation mobile network. It is a new global wireless standard after 1G 2G, 3G and 4G networks. 5G enables a new kind of network that is designed to connect virtually everyone and every thing together including machines, objects and devices.

Who invented 5G technology?

The first nation to adopt on a large scale was South Korea, in April 2019, at which point there were some 224 operators in 88 countries around the world investing in the technology.

Who launched 5G first in India?

Airtel is the first company to offer 5G to users in India, as the company's chairman Sunil Mittal announced that 5G. Mobile services are being rolled out to select 8 cities. Reliance chairman Mukesh Ambani announced that Jio 5G will reach everyone by December 2023.

How does 5G work?

In 5G, The network service area is divided into small geographical area as called cells. All the 5G wireless devices in a communicate by radio waves with a local antenna and low-power automated transceiver (transmitter and receiver) in the cell The local antennas are connected to the telephone network and the internet by a high bandwidth optical fiber or wireless backhaul connection. The new 59 wireless devices include 4G LTE supports as well to establish a connection with cell and to connect to the internet at location where 5G access is no Available 5G can support up to a million devices per square kilometer, while 4G support only up to 100,000 devices per square kilometer.

Advantages of 5G technology :

There are several advantages of 5G technology. Some of the advantages have been shown in below.

1) High resolution and bi-directional large band width shaping.
2) Technology to gather all networks on one platform.
3) More effective and efficient.
4) Technology to facilitate subscriber supervision tools and for the quick action.
5) Most likely, It will provide a huge broadcasting data (in Gigabit), which will support more than 60,000 connections.
6) Easily manageable with the previous generations.
7) Technological sound to support heterogeneous services (including private network).
8) Possible of provide uniform, uninterrupted and consistent connectivity across the world.

Disadvantages of 5G technology :

5G technology is researched and conceptualized to solve all radio. Radio singal problems and hardship of mobile world, but because of some security reason and lack of technological advancement in most of the geographic regions, it has following shortcoming-

1) Technology is still under process and research on its viability is going on.
2) The speed, this technology is claiming seems difficult to achieve (in future, it might be because of the incompetent technological support in most parts of the world.
3) Many of the old devices would not be competent to 5G hence, all of them need to be replaced with new one-expensive deal.
4) Developing infrastructure needs high cost
5) Security and privacy issue yet to be solve

It is true that there are challenges related to infrastructure, investment and health-related to 5G technology in India. Right now, the government should address these challenges as soon as possible and implement this technology in India with the introduction of 5G technologies. In India, economic, socio- strategic etc, will bring dynamism in all areas, and the development of the country will be further strengthened.

◉◉◉

जागतिक तृणधान्य वर्ष-२०२३

मंगल रामचंद्र जगदाळे, बी.एस्सी. ३

(Informative)

ऊर्जा व पोषण यासाठी समृद्ध गणलेल्या भरड धान्यास संयुक्त राष्ट्रांकडून आंतरराष्ट्रीय भरडवर्ष धान्य वर्ष २०२३ म्हणून घोषित केले आहे. भरडधान्य हे जीवनसत्त्वांचा मुबलक स्त्रोत म्हणून परिचित आहेतच.

भरड धान्य किंग कदन्न हा लहान-बीज असलेल्या तृण वर्गीय पिकांचा एक अत्यंत वैविध्यपूर्ण गट आहे. जो जगभरात जनावरांचा चारा आणि मानवी अन्नासाठी धान्य म्हणून मोठ्या प्रमाणावर पिकवला जातो. साधारणतः भरड- धान्ये आकाराने बारीक, गोलाकार तसेच खाण्यासाठी जशीच्या तशी वापरता येतात. सामान्यतः ''भरड धान्य'' किंवा ''मिलेट'' ओळखल्या जाणाऱ्या बहुतेक प्रजाती Paniceae या जमातीच्या आहेत. परंतु काही इतर विविध जमातीच्या देखील आहेत. यावर्षी म्हणजे २०२३ हे वर्ष भरड धान्य वर्ष म्हणून घोषित केले आहे. भरड धान्यांमध्ये ज्वारी, बाजरी, नाचणी, वरी आणि राळे, राजगिरी ज्वारी, कांगणी, मका यांसारख्या इतर अनेक धान्यांचा समावेश होतो.

ज्वारी :- ज्वारीच्या प्रथिनांचा मुख्य भाग हा प्रोलामिन (कॅफिरिन) आहे. ज्यामध्ये पचनक्षमता कमी करण्याचे वैशिष्ट्य आहे. जे विशिष्ट आहार गटांसाठी आरोग्यासाठी फायदेशीर ठरू शकते. शिजलेल्या ज्वारीतील प्रथिने इतर तृणधान्य प्रथिनांपेक्षा पचवण्यास हलकी असतात. ज्वारीत प्रथिने, फायबर, थारमिन, रिबोफ्लेविन, फॉलिक ॲसिड आणि कॅरोटीन भरपूर प्रमाणात असते. यात भरपूर लोह, जस्त आणि सोडियमसह, पोटॅशियम, फॉस्फरस आणि

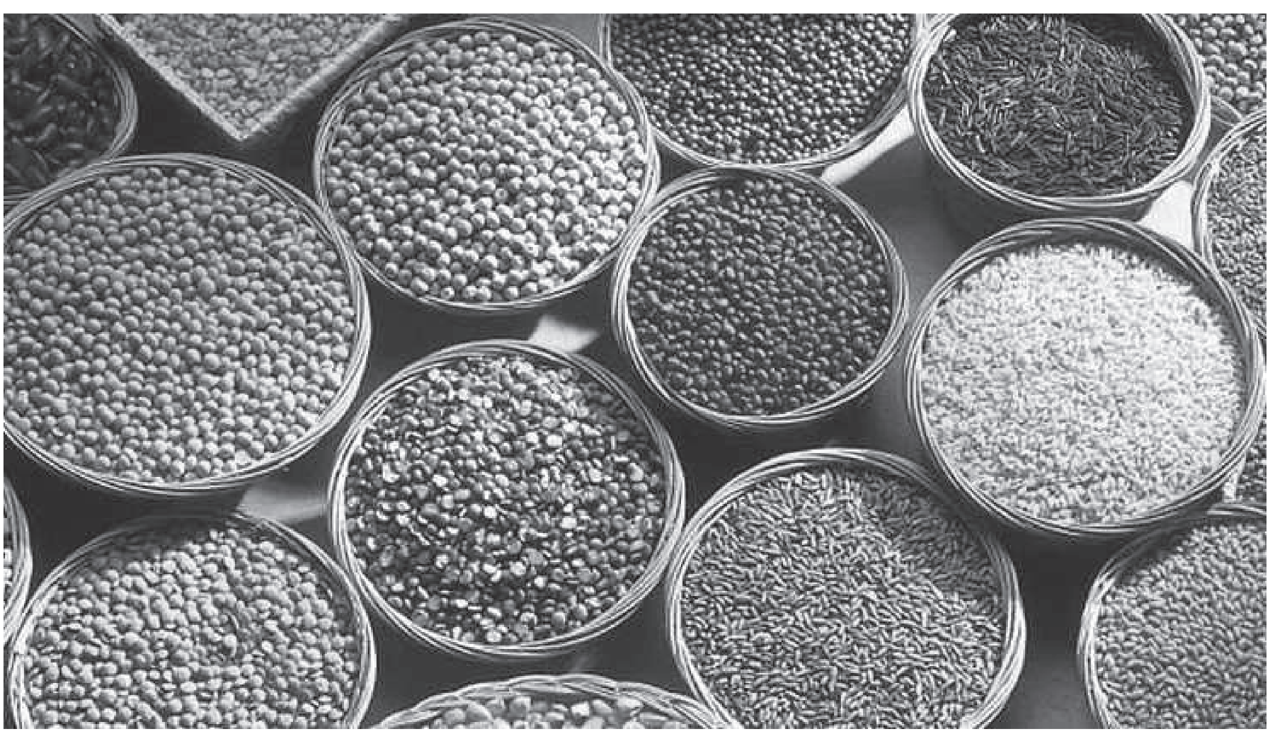

कॅल्शिअम असते.

बाजरी :- बाजरीमध्ये प्रथिने (१२-१६%) तसेच लिपिड्स (४-६%) मोठ्या प्रमाणात असतात. त्यात ११.५% आहारातील फायबर असते. ते आतड्यात अन्नाचा संक्रमण वेळ वाढवते. म्हणून, आतड्यांसंबंधी दाहक रोगाचा धोका कमी होतो. बाजरीत नियासिनचे प्रमाण इतर सर्व तृणधान्यांपेक्षा जास्त असते. त्यात फॉलीकेट, मॅग्नेशियम, लोह, तांबे, जस्त आणि 'ई' जीवनसत्त्वे आणि 'बी'-कॉम्प्लेक्स देखील असतात. इतर भरड धान्याच्या तुलनेत याच उच्च ऊर्जा साम्रगी आहे. त्यात कॅल्शियम आणि असंतृप्त चरबी देखील भरपूर असतात. जे आरोग्यासाठी चांगले असतात.

नाचणी :- नाचणी हा कॅल्शियमचा सर्वात मोठा स्त्रोत आहे. नाचणीमध्ये सर्वाधिक खनिजे असतात. त्यात प्रथिने (६-८%) आणि चरबी (१.५-२%) कमी असतात. नाचणीतील प्रथिने ही सल्फर समृद्ध अमीनो ॲसिड सामग्रीमुळे अद्वितीय ठरतात. त्यात उत्कृष्ट माल्टिंग गुणधर्म आहेत म्हणून ते वापरण्यासाठी मोठ्या प्रमाणावर फायदेशीर आहेत. नाचणीत उच्च अँटिऑक्सिडेंट क्रियालाप आहे, ज्यामुळे वृध्दत्व उशिरा येते.

राळे :- राळ्यात कार्बोहायड्रेट्सचे प्रमाण जास्त असते. यामध्ये तांदळाच्या तुलनेत दुप्पट प्रथिने असतात. राळ्यात तांबे आणि लोहासारखी खनिजे विपुल आहे. हे पोषक तत्वांचा एक उत्तम पुरवठा प्रदान करते. हे गोड व स्वादिष्टपणा आणि सर्वात पचण्यायोगे आणि गैर एलर्जिक धान्यांपैकी एक मानले जाते.

सावा :- यात जास्त फायबर आणि लोहाचा सर्वात मोठा स्त्रोत आहे. यामध्ये पुढील उपयुक्त घटक आहेत-ग्रॅमा एमिनो ब्यूटोरिक ॲसिड (GABS) आणि बीटा-ग्लुकॅन. जे अँटिऑक्सिडंट्स म्हणून आणि रक्तातील लिपिड पातळी कमी करण्यासाठी वापरले जातात.

कुटकी/शावन :- कुटकी धान्य हे इतर भरड धान्याच्या तुलनेत आकाराने लहान असते. यामध्ये लोहाचे प्रमाण जास्त असते. यात उच्च अँटिऑक्सिडेंट आहेत. यात आहारातील सुमारे ३८% फायबर असते.

चेना /बॅरी :- यात सर्वाधिक प्रमाणात (१२.५%) प्रथिने असतात. यामध्ये कार्बोहायड्रेट आणि फॅटी ॲसिडचे प्रमाण लक्षणीय आहे. मसाले आणि काजू यांसारख्या इतर पारंपारिक स्त्रोतांच्या तुलनेत हा मॅगनीजचा स्वस्त स्त्रोत आहे. यामध्ये मोठ्या प्रमाणात कॅल्शियम असते जे हाडांच्या वाढीसाठी आणि देखभालीसाठी आवश्यक असते. यामुळे कोलेस्टेरॉलची पातळी कमी होते आणि हृदयविकाराचा धोकाही कमी होतो.

राजगिरा :- उच्च प्रथिने साम्रगी (१३-१४%) लाइसिनचे वाहक आणि अमिनो आम्ल जे इतर अनेक धान्यांमध्ये उपलब्ध नसते किंवा यांचे प्रमाण नगण्य असते. पण राजगिऱ्यात ६ ते ९% मेद असते जे इतर तृणधान्यांपेक्षा जास्त असते. राजगिरा तेलामध्ये अंदाजे ७७% असंतृप्त फॅटी ॲसिड आहे आणि त्यात लिनोलिक ॲसिडचे प्रमाण जास्त आहे. लोह, मॅग्नेशिअम, फॉस्फरस पोटॅशियम आणि कॅल्शियमचे प्रमाण जास्त आहे. यामध्ये अल्प कोलेस्ट्रेरॉन असून हा फायटोस्टेरियोल्सचा समृद्ध आहार स्त्रोत आहे. यामध्ये लुनासिन पेप्टाइड आणि इतर बायोएक्टिव्ह पेप्टाइडस आहेत जे कर्करोग आणि इतर उच्च रक्तदाब अशा दोन आजारांना प्रतिबंध करतात.

बकव्हीट (कुट्टू) :- यात १३-१५% प्रथिने असून अमिनो ॲसिड लायसिनचे हे समृद्ध स्त्रोत आहे. यात भरपूर प्रमाणात कार्बोदक आहेत. यात 'बी १' आणि 'इ' जीवनसत्वे आढळून येतात. हे पॉलिअनसॅच्युरेटेड व अत्यावश्यक फॅटी ॲसिडने समृद्ध आहे. इतर तृणधान्यांपेक्षा झिंक, तांबे आणि मॅगनिजची मोठ्या प्रमाणावर असून या खनिजांची जैव उपलब्धता देखील खूप जास्त आहे. यात विरघळणारे फायबर जास्त आहे. हे पॉलिफेनॉल यौगिकांचा समृद्ध स्त्रोत आहे. यात बायोफ्लाव्होनॉइड असून हा दाह विरोधी, रक्तदाब, नियंत्रित करण्यात मदत करणारा आणि कर्करोगविरोधी गुणधर्म असलेला पदार्थ आहे. म्हणूनच अशा प्रकारचे भरडधान्य रोजच्या आहारात असणे आवश्यक आहे, हे समाजात रुजवले पाहिजेत. भरडधान्य आपल्या जीवनात कशा प्रकारे उपयोगी आहेत व पोषक आहेत याची जनजागृती केली पाहिजे आणि मसालेदार किंवा चटपटीत पदार्थ न खाता भरडधान्याचे पदार्थ खाल्ले पाहिजेत. कारण संत म्हणून गेलेत **'आरोग्य हीच धनसंपत्ती'** म्हणून आज भरडधान्य ही काळाजी गरज आहे.

''**स्वस्थ खा आणि मस्त रहा.**''

◉◉◉

Rare Flowers in Western Ghats

Pranali Ananda Dongale B.Sc. III

(Research)

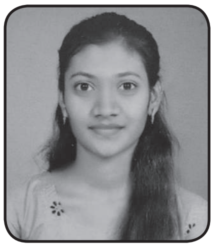

Western Ghats, also known as the Sahyadri, which is biologically rich region. It is UNESCO World Heritage Site and biodiversity hot spots. Which attracts tourists to it self.

Western Ghats, also known as the Sahyadri mountain range, is a mountain range that covers an area of 160,000 km^2 and in a stretch of 1,600 km parallel to the western coast of the Indian peninsula. It traversing the states of Gujarat, Maharashtra, Goa, Karnataka, Kerala and Tamil Nadu. It is a UNESCO World Heritage Site and is one of the 36 biodiversity hot spots in the world. In this topic we study rare flowers of Western Ghats w.r.t. botanical aspects.

1)

Botanical Name - Zeuxine strateumatica (Linnaeus) Schlechter

Common name - Lawn orchid, Soldier's Orchid

मराठी नाव – संयोगिता

Family - Orchidaceae

Habit - Terrestrial herb

Habitat - Near water bodies in wet grasslands.

Ecology - Along streams, lakes or in marshy, localities among grasses

Distribution - Deccan peninsular

IUCN Red List Status - Least Concern

Threats - Aquatic habitats are most threatend habitats

Flower Color- White. Lip - Base Pale Purple, Yellow above.

Flowering period - January to April

2)

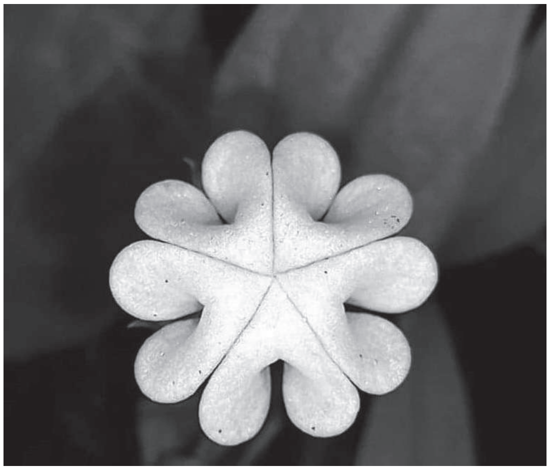

Botanical Name - Ceropegia huberi Ansari.

Common Name - Huber's Ceropegia

मराठी नाव – कडाख्यातूंडी

Family - Apocynaceae (Olendar family)

Habit - Perennial Twining Herbs.

Habitat - It grows along rocky hill slopes

Distribution - Ceropegiahuberi is Endemic to the northern Western Ghats, Maharashtra, India.

Endemism - Endemic to Western ghats.

IUCN Conservation Status - Endangered.

Notes - Ceropegiahuberi is closely similar to Ceropegiasantapaui but differs by its bright white flowers and much depressed cage of corolla lobes.

Flower colour - Flower-tube is Purple, the Petals are Bright White.

Flowering period - July to September.

3)

Botanical Name - Acampe praemorsa

Common Name - Tiger Orchid.

मराठी नाव – वाघरी

Family - Orchidaceae.

Habit - Epiphytic or Lithophytic herb.

Habitat - Found in the moist deciduous forests, dry deciduous forests and coastal forests from sea level up to 700 m. It usually grows in mass, epiphyticon several host.

Distribution - Western ghats

Status - Common

Flower colour - Bluish-Yellow.

Flowering period - April to September.

4)

Botanical Name - Ceropegia evansii McCann

Common name - Evans Ceropegia

Family - Apocynaceae (Olender family)

मराठी नाव – इवानख्वरपुडी

Habit - Twinning climber

Habitat - It grows among grasses on the unstable wet rocks, cliffs.

Endemism - Endemic to Northern-Western ghats of Maharashtra

Status - This species is restricted to very narrow area it faces high risk of extinction because of landslides, roadwinding, construction work in Ghat area or roadside clearing. in-situ and ex-situ careful conservation of this species is needed.

Flower Colors - White to pale Pink,

Flowering period - July to August

5)

Botanical Name - Habenaria gibsonii Hook.f.

Common Name - Gibson's Habenaria.

मराठी नाव – उग्रहबेअमरी

Family - Orchidaceae.

Habit - Terrestrial herb.

Habitat - Found under the shade and edges of semi-evergreen forests.

Distribution - Endemic to Western ghats.

Flower Colors - White-green.

Flowering period - July to December.

6)

Botanical Name - Eulophia ochreata

Common Name - Gold Crest.

मराठी नाव – सुवर्णशिखी

Family - Orchidaceae.

Habit - Terrestrial herb.

Habitat - Dry and Moist deciduous forests.

Ecology - Terrestrial. In grass fields, on hill slopes, on loose soil in crevices of rocks. Flowers appear with leaves usually in undergrowth of thin forest.

Distribution - Western ghats

Status - Rare

Flower colour - Yellow- Red.

Flowering period - June to July.

7)

Botanical Name - Ceropegia juncea Roxb.

Common Name - Leafless Goglet Flower

मराठी नाव – कानवेल

Family - Apocynaceae (Milkweed family)

Habit - Climber

Habitat- Occurs in dry deciduous forests

Distribution - India (Andhra Pradesh, Karnataka, Kerala, Maharashtra, Tamil Nadu) and Sri Lanka.

Conservation status- It is a widely distributed species and represented by sufficient number of individuals in all populations. It is assessed here as Vulnerable

Flower colour - Greenish-yellow at lower half, dull brown-brown at upper-half, hairy along margins LM

Flowering period - July - November.

8)

Botanical Name - Trias stocksii Benth. ex Hook.f.

Common Name - Stocks Trias

मराठी नाव – त्रिदल

Family - Orchidaceae

Habit - Epiphytic herb

Habitat - Evergreen forests

Ecology - Epiphytic

Distribution - Western ghats of Goa

Endemicism - Southern Western Ghats, found in Goa, Karnataka and Kerala.

Conservation Status - Critically endangered

Threats - Tree felling

Flower colour - Yellow

Flowering period - December-February

9)

Botanical Name- Miliusa tomentosa (Roxb.) J. Sinclair

मराठी नाव – हुम्ब

Family - Annonaceae (Sugar-apple family)

Habit - Tall tree with dark blackish-brown, deep, longitudinally fissured bark.

Habitat - Normally seen in the Western Ghats and Eastern Ghats, Occasionally found in Dry and deciduous forest

Distribution - Patan and Satara range Maharashtra, Karnataka, Kerala.

Flower colour- Greenish red

Flowering period- March to June

कला विभाग

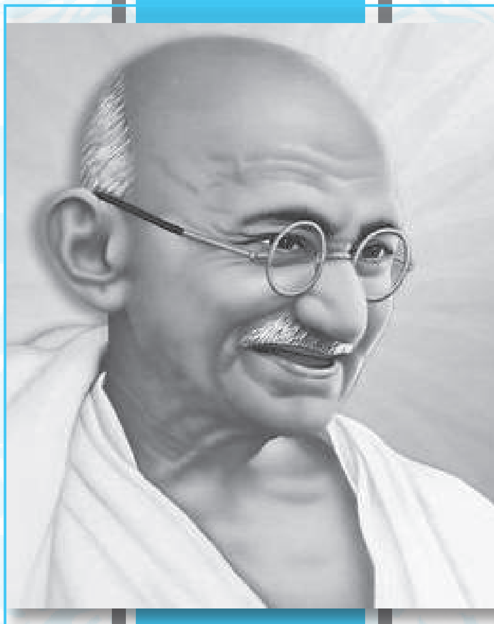

''कला के लिए आवश्यकता
बुद्धि और हृदय की है,
रुपये की कदापि नहीं!''

- महात्मा गांधी

विभागीय संपादक

प्रा. अनिल शिवाजी पाटील – ग्रंथपाल

अनुक्रमणिका

१	दुर्मिळ फोटोग्राफी
२	रंगीत पेंटींग्ज
३	पेन्सील स्केचेस
४	व्यंगचित्रे

दुर्मिळ फोटोग्राफी

Aditi Mahadev Kadam, B.C.A. III

Laxmi Dipak Pawar, B.A. II

Bhagyshri Balkrushnath Hirwe, B.C.A. I

दुर्मिळ फोटोग्राफी

Tanishka Subhash Shirke, B.Com. II

Karan Prabhakar Gotpagar, XII Arts

Aditi Mahadev Kadam, B.C.A. III

रंगीत पेंटींग्ज्

Amruta Maruti Pawar, B.C.A.I

Rajat Jaywant Kumbhar, B.Com. III

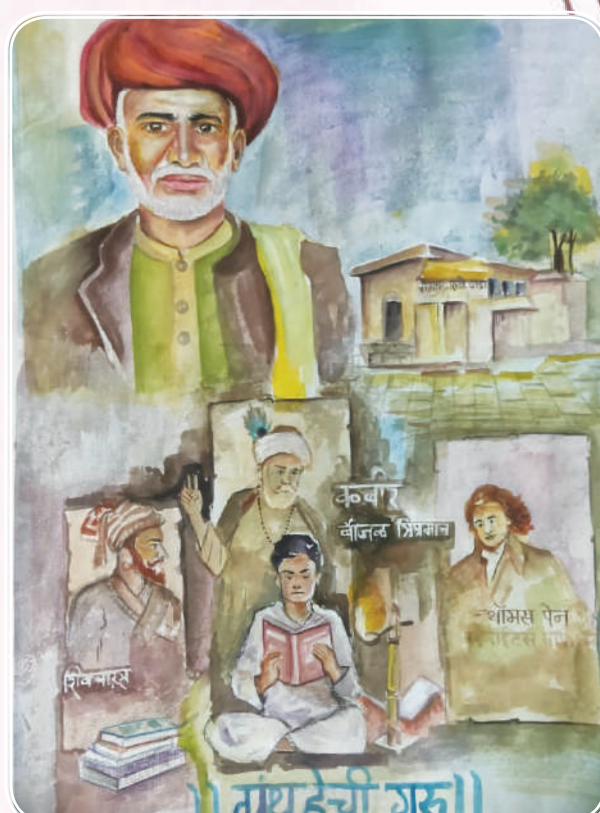

Aditi Mahadev Kadam, B.C.A. III

रंगीत पेंटींग्ज्

Pradnya Surykant Devkant, B.A.III

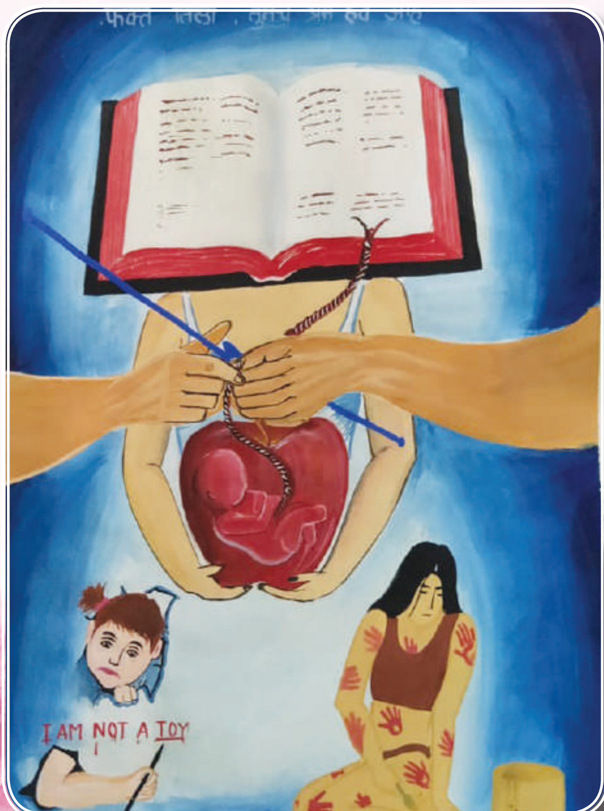

Misba Samir Savardekar, B.Com.-II

Mahesh Sawlaram Salunkhe, B.com.III

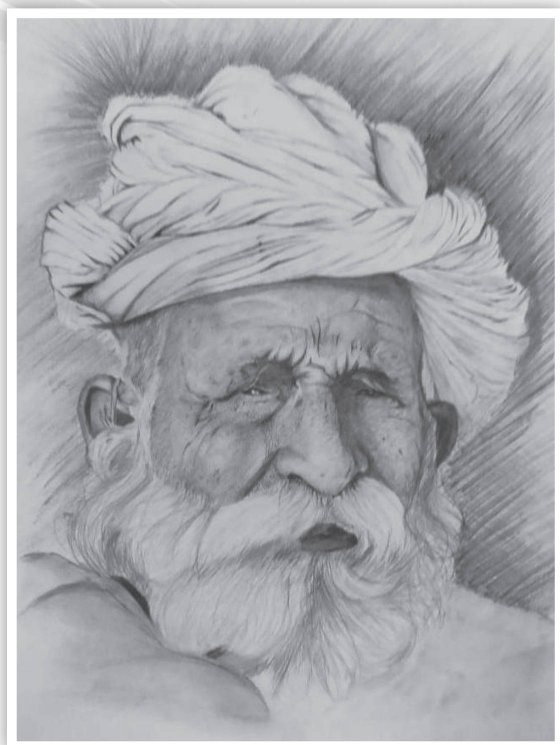

Aditi Mahadev Kadam, B.C.A. III

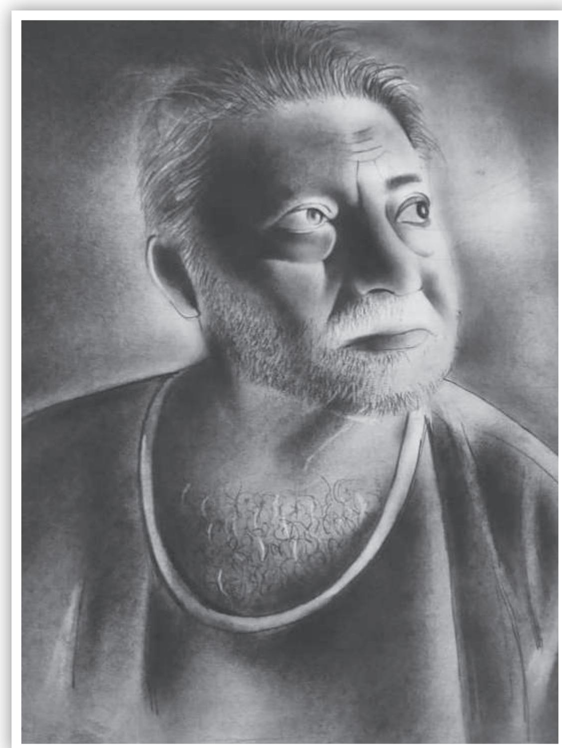

Prajwal Aapasho Molawade, B.A. II

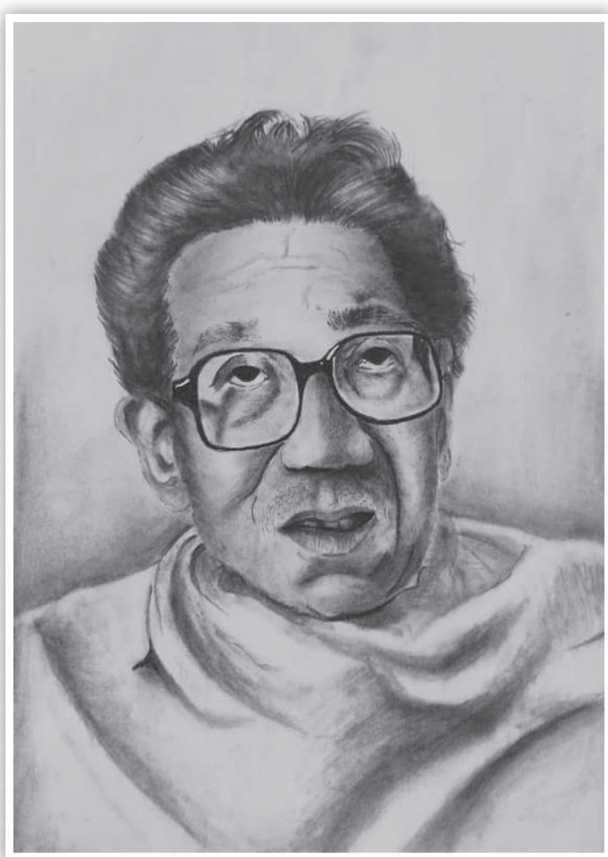

Premkumar Surykant Devkant, B.A. I

Harshada Mahadev Kadam, B.A.I

Komal Hambirrao Kadam, M.Com II

Ankita Arvind Pawar, B.C.A.I

व्यंगचित्र

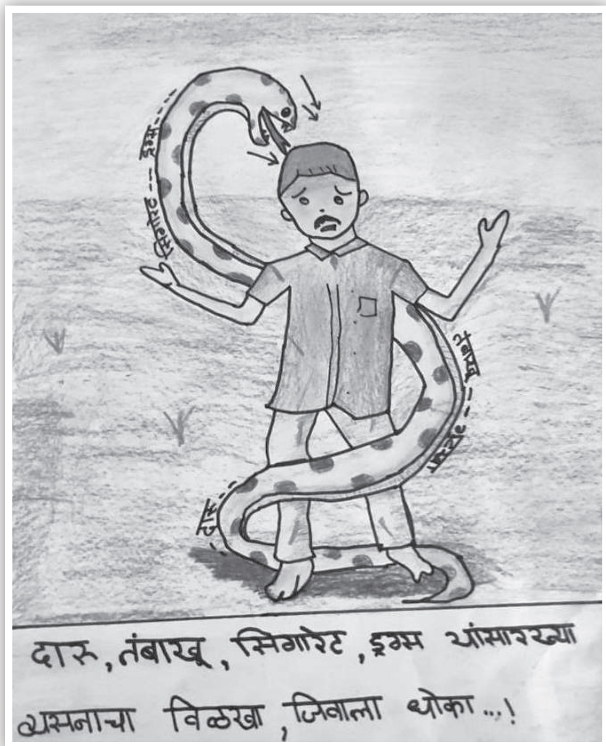

Samarth Subhash Gurav
B.Com- III

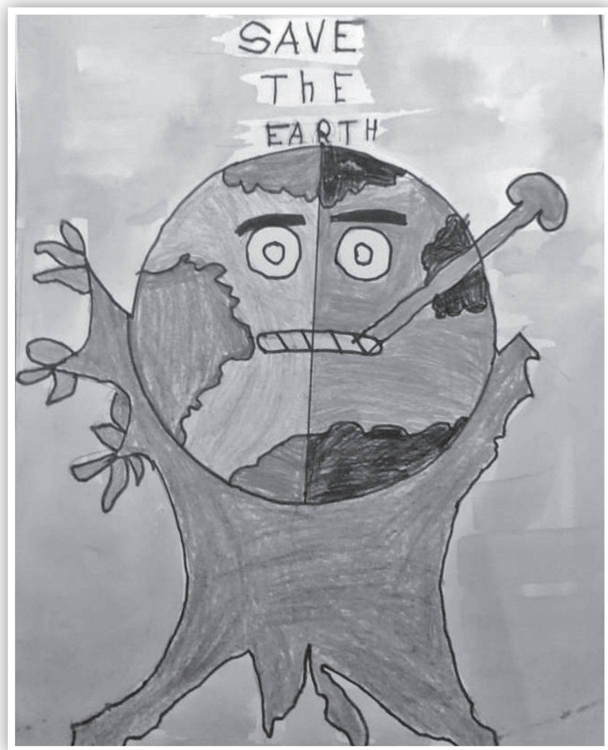

Harshada Bhiku Kadam
B.A.I

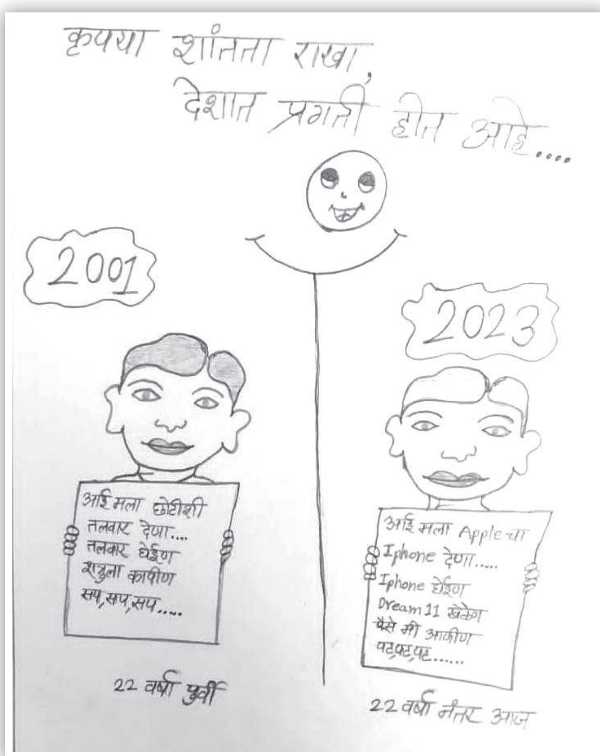

Mangesh Shravana Sonavle
B.A.II

व्यंगचित्र

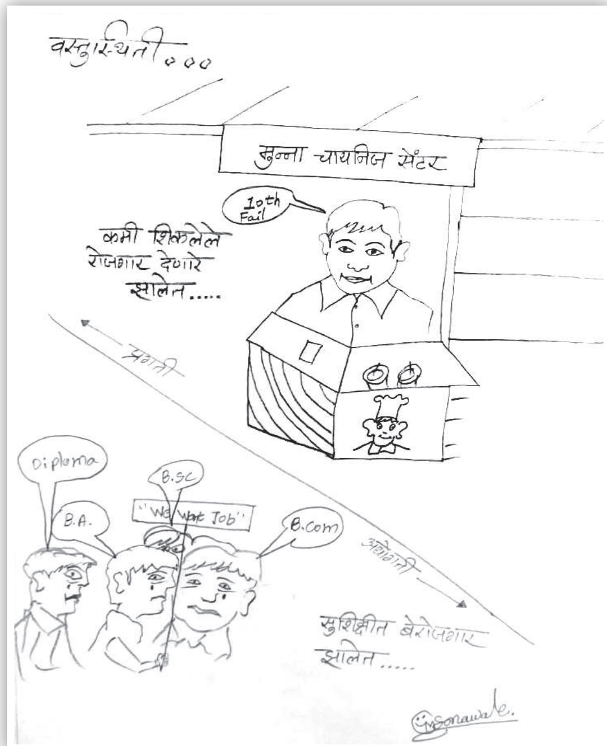

Mangesh Shravana Sonavle
B.A. II

Rajat Jaywant Kumbhar
B.Com. III

Laxmi Dipak Pawar
B. A. II

कनिष्ठ विभाग

आकान्ताने हाका घातल्या माझ्या
तेव्हा तेव्हा शब्दच धावून आले
माझ्या तनरूत्तर निखाऱ्यांना
माऊलीने घ्यावे तसे पोटाशी घेतले

- यशवंत मनोहर

विभागीय संपादक

प्रा. सुहास कांबळे – मराठी
प्रा. कु. अर्चना साळुंखे – हिंदी
प्रा. सौ. पूर्णिमा मोरे – इंग्रजी

अनुक्रमणिका

गद्य

१	राष्ट्रपती द्रौपदी मुर्मू	वैष्णवी रविकांत पवार,	११ वी	व्यक्तिचित्रण	१३३
२	मोबाईल नसता तर....	शर्वरी विजयकुमार गायकवाड	११ वी विज्ञान	व्यक्तिचित्रण	१३५
३	हेल्मेट का वापरावे ?	समायरा शशिकांत वसगडेकर	११ वी विज्ञान	व्यक्तिचित्रण	१३७
४	काठी अवसरी एक पर्यटन स्थल	शितल सदाशिव शिर्के	१२ वीं कला	जानकारी पर लेख	१४०
५	सेल्फी सही या गलत?	अनुष्का विजय बामणे	१२ वीं अ कला	जानकारी पर लेख	१४२
६	Rich Heritage in Patan Tahsil	Prajakta Sudhakar Kumbhar	11th Commerce	Tourism- A Boon	१४५
७	Vasota Fort Maharashtra	Vikram Sunil Kadam,	12th Science	Informative	१४७
८	Patan : World Heritage Site	Sanket Sanjay More	12th Science	Informative	१४८

पद्य

१	माझ्यातली मी	सानिका शशिकांत शिंदे	११ वी विज्ञान	१३९
२	माझी आई	नम्रता बबन शिरतोडे	११ वी विज्ञान	१३९
३	प्यारे पिता	मोहनीश संदीप कुंभार	१२ वीं विज्ञान	१४३
४	जिंदगी	साक्षी सुनील तांबे	१२ वीं कला	१४४
५	शेर-ओ-शायरी	मिनाज शरफुद्दीन आतार	११ वीं कला	१४४

राष्ट्रपती द्रौपदी मुर्मू

वैष्णवी रविकांत पवार, ११ वी

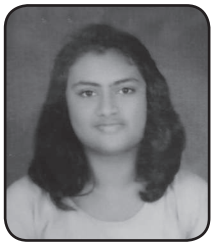

स्वतंत्र भारताच्या ७५ वर्षाच्या इतिहासात मागच्या दीड दशकाला महिलांसाठी एक खास काळ मानला जाऊ शकतो. जीवनाच्या प्रत्येक क्षेत्रात प्राविण्य प्राप्त करणाऱ्या महिला या दरम्यान देशाच्या संवैधानिक पदापर्यंत पोहोचण्यासाठी सफल झाल्या आणि २००७ मध्ये प्रतिभादेवी सिंह पाटील देशाच्या पहिल्या महिला राष्ट्रपती बनण्याचा गौरव मिळवल्यानंतर आता द्रौपदी मुर्मू या राष्ट्रपती बनून देशाच्या लोकतांत्रिक परंपरेची एक सुंदर मिसाल आहे.

स्वतंत्र भारताच्या ७५ वर्षाच्या इतिहासात मागच्या दीड दशकाला महिलांसाठी एक खास काळ मानला जाऊ शकतो. जीवनाच्या प्रत्येक क्षेत्रात प्राविण्य प्राप्त करणाऱ्या महिला या दरम्यान देशाच्या संवैधानिक पदापर्यंत पोहोचण्यासाठी सफल झाल्या आणि २००७ मध्ये प्रतिभादेवी सिंह पाटील देशाच्या पहिल्या महिला राष्ट्रपती बनण्याचा गौरव मिळवल्यानंतर आता द्रौपदी मुर्मू या राष्ट्रपती बनून देशाच्या लोकतांत्रिक परंपरेची एक सुंदर मिसाल आहे. कधी कोणी विचार केला होता की दिल्ली पासून दोन हजार किलोमीटर एवढ्या अंतरावर असलेल्या ओडिशा मधल्या मयूरगंज जिल्हयामधल्या कुसुमी तहसीलच्या एका छोट्या गावामध्ये उपरबेडा मधल्या एक अत्यंत साधारण उपलब्धि मिळवून देशाच्या सर्वोच्च संवैधानिक पदावर विराजमान होतील आणि देशाच्या नाहीतर जगातल्या सगळ्यात सुंदर इमारतींमध्ये गणती असणाऱ्या राष्ट्रपती भवनात त्या विराजमान होतील. इथे हा उल्लेख करणे प्रासंगिक ठरेल की द्रौपदी मुर्मू देशाच्या पहिल्या आदिवासी महिला राष्ट्रपती आहेत. महिलांच प्रतिनिधित्वच नाही तर त्या बरोबरच देशाच्या एकून लोकसंख्येच्या साढ़े आठ हजार दरशेकडा पेक्षा जास्त आदिवासी समुदायांचे प्रतिनिधीत्व करतायत.

जनजातीं विषयी बोलले गेले तर त्या संथाळ जनजातीतल्या आहेत. भिल्ल आणि गोंड, संथाळ जनजातिची लोकसंख्या आदिवासींमध्ये सगळ्यात जास्त आहे. त्यांच्या शालेय शिक्षणाविषयी बोलले तर त्यांना थोडी समज येताच त्यांच्या पालकांनी त्यांना आपल्या भागातील एका शाळेत शिक्षण पूर्ण केले. त्यानंतर पदवीचे शिक्षण घेण्यासाठी त्या भुवनेश्वर शहरात गेल्या. दौपदी मुर्मू त्यांच्या शिक्षणात त्यांच्या आजीचे खूप मोठे योगदान आहे. त्यांनीच शिक्षणासाठी प्रेरित केले. त्यांची आजी घरात आणि समाजात तोडकी मोडकी इंग्रजी बोलत असे. त्या जेव्हा ७वी इयत्तेत शिकत होत्या. तेव्हा त्यांच्या गावात पुढच्या शिक्षणासाठी शाळा नव्हती. तेव्हा त्यांच्या गावात काही सरकारी अधिकारी व मंत्री यांचा दौरा होता. द्रौपदी मुर्मूंनी त्यांच्या समोर शिक्षण चालू ठेवण्याची इच्छा जाहिर केली. त्याच्या मदतीनेच त्यांचा दाखला मयूरगंज मधल्या स्कूलमध्ये घेतला. त्यानंतर त्यांनी सरकारी योजनेच्या मदतीने रमादेवी वूमंस कॉलेज, भुवनेश्वरमध्ये दाखला घेतला. तिथून त्यांनी कला शाखेतून पदवी प्राप्त केली.

शिक्षणपूर्ण केल्यानंतर त्यांचे फक्त एकच लक्ष्य होते की त्या कुठेतरी नोकरी करणे. कारण त्यांना त्यांच्या परिवाराला आर्थिक स्वरूपात मदत करू शकतील. तेच लक्ष्य ठेवून त्यांनी ओडिशामधल्या सिंचाई विभागात कनिष्ठ विभागात सहायक म्हणून नोकरी केली. द्रौपदी मुर्मू यांचा विवाह

शामचरण मुर्मू यांबरोबर झाला. त्यांचे पति एका बँकेमध्ये कार्यरत होते. लग्नानंतर सासरी, त्यांच्या मुलांच्या आयुष्यावर फरक पडेल असे त्यांचे म्हणणे होते. त्यामुळे त्यांनी त्यांची नोकरी सोडली. त्यानंतर त्यांनी गावामध्ये येऊन, इंटीग्रल एज्युकेशन सेंटर मध्ये शिकवायला सुरुवात केली. तिथे त्या पगार घेत नव्हत्या. द्रौपदी मुर्मू यांना दोन मुले होते. त्यांच्या मोठ्या मुलाचे नाव लक्ष्मण मुर्मू होते. त्यांना एक मुलगी पण आहे. तिचे नाव इतिश्री मुर्मू आहे. कॉलेजचे शिक्षण पूर्ण केल्यानंतर इतिश्रीने एका बँकेत नोकरी मिळवली. इतिश्री रांची मध्ये राहते. तिथेच त्यांचा झारखंडच्या गणेश सोबत विवाह झाला. इतिश्रीला एक आध्याश्री नावाची मुलगीही आहे.

द्रौपदी मुर्मूंनी आपल्या जीवनात खूप कठीण प्रसंगांचा सामना केला. पण त्यांनी हार मानली नाही. त्यांनी सगळ्या प्रसंगांना तोंड दिले. त्यांच्या वैयक्तिक जीवनात वेळेने त्यांची खूप वेळा परीक्षा घेतली. त्याच्या जीवनात असा पण एक प्रसंग आला की, त्या डिप्रेशनमध्ये गेल्या होत्या. कारण २९ वर्षांच्या वयात त्यांच्या मुलाचा अकाली मृत्यू झाला. या कारणामुळे त्या डिप्रेशनमध्ये गेल्या. त्यातून बाहेर येण्यासाठी त्यांनी अध्यात्माचा रस्ता निवडला. त्यामुळेच त्या ब्रम्हकुमारी संस्था यांबरोबर जोडल्या गेल्या. त्या या प्रसंगातून बाहेर येत असतानाच २०१३ मध्ये एका रस्ते अपघातात त्यांच्या दुसऱ्या मुलाचाही मृत्यू झाला.

त्यांच्या जीवनातली कठीण वेळ इथेच नाही थांबली. मुलाच्या मृत्यूनंतर काही दिवसांनी त्यांच्या आईचाही मृत्यू झाला. काही काळानंतर त्यांच्या भावाचाही मृत्यू झाला. या प्रकारे द्रौपदी मुर्मू यांनी मात्र १ महिन्यातच आपल्या परिवारातील ३ सदस्यांना गमावले. या सगळ्या दुःखातून सावरतच होत्या की की तेव्हाच २०१४ मध्ये त्यांचे पति शाम चरण मुर्मू यांचेही निधन झाले.

त्यांच्या मृत्यू नंतर द्रौपदी मुर्मू यांचे सामान्य जीवन जगणे जरा अवघडच होते. पण त्यांनी ब्रम्हकुमारीमध्ये अध्यात्मा बरोबरच योग करायला सुरुवात केली. शेवटी त्यांनी त्यांच्या आत्मशक्तीच्या बळावर त्या दुःखद काळावर मात केली. द्रौपदी मुर्मू यांनी पहिल्यांदा १९९७ मध्ये राजकारणात प्रवेश केला. त्यांनी भाजप पक्षाच्या मदतीने रायरंगपुर नगर पंचायतमध्ये एका परिषदेची निवडणूक लढवली. ज्यामध्ये त्या निवडून आल्या. त्यानंतर त्यांना २००० साली ओडिशा सरकारमध्ये स्वतंत्र प्रभार राज्यमंत्रीच्या रूपात नियुक्त केल गेलं. त्यावेळी त्या ओडिशामध्ये बीजू जनता दल (BJD) आणि भारतीय जनता पार्टी (BJP) या एकत्रित सरकारमध्ये सामील झाल्या. त्या मध्ये मत्स्य पालन व परिवहन विभागामध्ये (२००० ते २००४) काम केले. त्यानंतर २००९ मध्ये त्या पुन्हा आमदार बनल्या. त्या वेळी बीजेपी आणि बीजेडी एकत्र नव्हते. बीजेडी ने काही आठवड्यांपूर्वीच भाजपसोबत नाते तोडले होते. २०१३ मध्ये त्यांना बीजेपी कार्यकारी रुपात निवडले गेले. २००७ साली त्यांना सर्वश्रेष्ठ आमदार 'नीळकंठ पुरस्काराने' गौरवण्यात आले.

द्रौपदी मुर्मू यांच्या नावावर झारखंडच्या पहिली महिला आदिवासी राज्यपाल बनण्याचा गौरव पण आहे. १८ मे २०१५ मध्ये झारखंडच्या पहिल्या राज्यपाल म्हणून नियुक्त झाल्या. या दरम्यान त्यांची एक वेगळी प्रतिमा समोर आली. मे २०१७ मध्ये सीएनटी-एसपीटी एकर संशोधन आमदारला विना सही करता सरकारला दिले. त्यांचे म्हणणे होते की आमदार आदिवासींच्या हितासाठी योग्य नाही.

भारतीय जनता पार्टीच्या एनडीए ने दौपदी मुर्मूंना राष्ट्रपती पदाचे उमेदवार बनवले. त्यांनी त्यांचे पूर्ण जीवन गरीबांसाठी समर्पित केले. त्यांच्याजवळ एक समृद्ध प्रशासनिक अनुभव आहे. महिला आदिवासी समाज आणि विवादापासून पहिल्यापासूनच दूर राहिल्या आहेत. त्यांचा दयाळू स्वभाव देशासाठी लाभदायक सिद्ध होईल. एवढे असूनही त्यांच्याकडे ना दागिने, ना जमीन. त्या अजूनही त्यांच्या त्याच पहिल्या घरातच वास्तव्याला आहेत. त्यांच्याकडे पाहिले की जाणवते एका सक्षम स्त्री चे रूप. त्यांचे जीवन नक्कीच गौरवास्पद आहे. म्हणूनच म्हणावेसे वाटते

तुझ्या उत्तुंग भरारी पुढे
गगनही ठेंगणे असावे.
तुझ्या विशाल पंखाखाली
विश्व ते सारे विसावे...

◉◉◉

मोबाईल नसता तर....

शर्वरी विजयकुमार गायकवाड, ११ वी विज्ञान

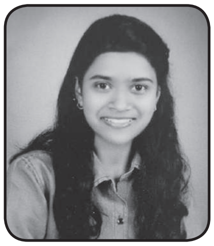

मनुष्याने लावलेल्या शोधांमध्ये मोबाईल हे एक महत्त्वाचे साधन आहे आजकाल दिवसाची सुरुवात मोबाईलनेच होते. व्यवसाय, नातेवाईक व मित्र-मंडळीशी संपर्क करण्यासाठी मोबाईलचा वापर केला जातो. तरुणांमध्ये तर मोबाईलचे चलन दिवसेंदिवस वाढत आहे. पण तुम्ही कधी विचार केला आहे की जर मोबाईल नसता तर...?

काल रात्री मोबाईलमध्ये आलार्म लावला आणि मोबाईल बाजूला ठेवून दिला. तेवढ्यात अचानक एक विचार मनात आला की सकाळपासून रात्री झोपेपर्यंत आपली सर्व कामे कळत-नकळतपणे मोबाईलवरच अवलंबून आहेत. मोबाईलमुळे जीवन अगदी सहज झालेले आहे. आजचे आधुनिक युग मोबाईल व संगणकाचे युग आहे. आजचे जग मोबाईल शिवाय अपूर्ण आहे. मनुष्याने लावलेल्या शोधांमध्ये मोबाईल हे एक महत्त्वाचे साधन आहे. आजकाल दिवसाची सुरुवात मोबाईलनेच होते. व्यवसाय, नातेवाईक व मित्र-मंडळीशी संपर्क करण्यासाठी मोबाईलचा वापर केला जातो. तरुणांमध्ये तर मोबाईलचे चलन दिवसेंदिवस वाढत आहे. पण तुम्ही कधी विचार केला आहे की जर मोबाईल नसता तर...?

आज जर मोबाईल नसता तर आजचे हे युग आधुनिक युग म्हंटले गेले नसते. कारण आजच्या आधुनिक युगाला परिवर्तित करण्यासाठी मोबाईल महत्त्वाचा आहे. विकासाच्या मार्गावर आज सर्वच वस्तू डिजिटल झाल्या आहेत. मोबाईल नसता तर डिजिटल क्रांती आणणे शक्य झाले नसते. कारण मोबाईलच्याच मदतीने पैश्यांची देवाण-घेवाण होते. मोबाईल नसता तर नातेवाईक, मित्र तसेच व्यावसायिक लोकांना संपर्क करणे शक्य झाले नसते. मोबाईल ही आता माणसाची सोय नसून अन्न, वस्त्र, निवारा यांसारखी एक मूलभूत गरज बनली आहे. मोबाईलशिवाय माणूस संपर्क क्षेत्रात एवढी प्रगती करू शकलाच नसता. जागतिक स्तरावर लोकांना जोडण्याचे काम मोबाईलनेच केलेले आहे.

मोबाईलमुळे सारे जग जलद बनले आहे. पूर्वी तासन्तास वेळ लागणारी कामे आता क्षणार्धात होऊ लागलेली आहेत. मोबाईलशिवाय सध्या सारे जग अपूर्ण आहे. मोबाईल नसता तर परदेशात राहणाऱ्या नातेवाईकांशी एवढ्या सहज संपर्क साधणे शक्यच झाले नसते.

आधुनिक काळात मोबाईलमुळे एवढी प्रगती झाली आहे की घरबसल्या आपण जगाच्या कानाकोपऱ्यातील कोणतीही माहिती मिळवू शकतो. जगातील प्रक्षेपित घडामोडी थेट पाहू शकतो. घरबसल्या कधीही ऑनलाईन शॉपिंग करू शकतो. मोबाईल नसता तर या सर्व गोष्टी सहजरीत्या करता आल्या नसत्या. मोबाईल व इंटरनेटमुळे रेल्वे, बस, विमान यांची तिकीटही घरबसल्या सहज काढू शकतो. त्यामुळे प्रवास सुखकर झालेला आहे. मोबाईल नसता तर आपल्याला तासन्तास रांगेत उभे राहून तिकीट काढावे लागले असते. मोबाईल नसता तर एकाच वेळी अनेक कामे करणे शक्य झाले नसते. मोबाईलच्या अतिवापरामुळे डोके दुखणे, डोळ्यांचे व मेंदूचे आजार, मानसिक ताणतणाव वाढणे असे विकार वाढत आहेत. मोबाईल नसता तर मोबाईल वापराचे तोटे सहन करावेच लागले नसते. त्याव्यतिरिक्त लोकांनी पुस्तके वाचणे, संवाद साधणे, खेळ खेळणे अशा गोष्टींना वेळ दिला असता.

मोबाईलमुळे आपली महत्त्वाची माहिती चोरीस जाऊन त्याचा गैरवापर होण्याची शक्यता वाढली आहे. मोबाईल नसता तर आपली महत्त्वाची माहिती गुप्त ठेवता आली

असती. मोबाईल नसता तर लोकांनी खूप सारा वेळ स्वत:चे छंद जोपासायला आणि इतर कामात व्यतित केला असता. मोबाईल नसता तर आपल्याला घरबसल्या सेवा आणि सुविधा प्राप्त झाल्या नसत्या. म्हणजेच मोबाईल वापरण्याचे जे फायदे आहेत ते झालेच नसते. एकंदरीत विचार केला तर मोबाईलचा शोध हा मनुष्यासाठी एक उत्तम सुविधा आहे. परंतु त्याचा मर्यादित वापर हाच मनुष्यासाठी फायदेशीर ठरेल. आजकाल प्रत्येक वस्तू स्मार्टफोन मध्ये उपलब्ध आहे. जगभराची माहिती घरबसल्या मोबाईलमुळे मिळवणे शक्य होते. परंतु जर मोबाईल नसता तर जगात काय काय नवीन घडत आहे हे लक्षात आले नसते. ऑनलाईन शॉपिंग आज मोठ्या प्रमाणात वाढत आहे. मोबाईल नसल्यावर ऑनलाईन शॉपिंग देखील करता आली नसती. आजकाल ज्या लोकांना रस्ता माहित नसतो ते गुगल मॅप मदतीने एका जागेहून दुसऱ्या जागी पोहोचतात. परंतु जर मोबाईल नसता तर लोकांना परत परत इतरांना विचारत मार्ग शोधावा लागला असता.

ज्याप्रमाणे मोबाईल नसण्याचे दुष्परिणाम आहेत त्याच पद्धतीने याचे काही फायदेही आपल्याला मिळाले आहेत. आज लोकांना अति मोबाईल वापराचे व्यसन जडत आहे. मोबाईलमध्ये दीर्घकाळ गेम खेळणे, इंटरनेटचा वापर करणे यामुळे डोळ्यांना त्रास होतो. डोकेदुखी, डोळे चुरचुरणे या सारख्या समस्या निर्माण होत आहेत. मोबाईल नसता तर या समस्या निर्माण झाल्या नसत्या. लोकांनी आपआपल्या मोबाईलमध्ये न पाहता एकमेकांशी गप्पा गोष्टींमध्ये वेळ घालवला असता. मोबाईलच्या मदतीने वाईट बुद्धीचे लोक हॅकिंग करून लोकांची माहिती चोरतात व त्याचा चुकीचा वापर करतात. जर मोबाईल नसते तर ऑनलाईन हॅकिंग झाली नसती. आजकाल मोबाईल मुळे ब्लॅकमेलिंगचे प्रमाणही वाढले आहे. मोबाईल नसता तर या सर्व समस्याही नसत्या. शास्त्रज्ञांचे मानणे हे आहे की मोबाईल फोन मधून निघणारे रेडिएशन मानवी शरीराला हानीकारक असतात व दरवर्षी हजारो पक्ष्यांचा मृत्यू या रेडिएशन मुळे होते. जर मोबाईल नसता तर या समस्याही उभ्या राहिल्या नसत्या. यावरून एवढेच सांगता येईल की मोबाईल वापराचे फायदे तर आहेत परंतु याचे दुष्परिणाम देखील मोठ्या प्रमाणात आहेत. म्हणून मोबाईलचा कामापुरता व योग्य पद्धतीने वापर करायला हवा.

बँकेचे व्यवहार करण्यासाठी बँकेच्या बाहेर दूरवर रांगेत उभे राहावे लागेल. डॉक्टरांशी संपर्क न झाल्यामुळे अनेकांचे प्राण जातील. आपल्याला कुठे जायचे असेल तर आपल्याला प्रत्येक जागी मार्ग लोकांना विचारावे लागतील. बरेच विद्यार्थी इंटरनेटचा वापर करून मोबाईल वरून शिक्षण घेत होते ते आता मोबाईल नसल्यामुळे बंद होईल. आपल्या परिवारातील एखादी व्यक्ती घराच्या बाहेर गेलेली असेल तर त्या व्यक्तीचा ठावठिकाणा कसा शोधता येईल? आपल्याला एखादी माहिती हवी असेल तर ती माहिती सहज शक्य होणार नाही. म्हणजेच सांगायचे झाले तर प्रत्येक जागी आपला वेळ जाईल आणि अडथळा निर्माण होईल. सांगायचे तात्पर्य एवढेच की मोबाईल नसता तर या सर्व गोष्टी शक्य झाल्या नसत्या. ज्याप्रमाणे मोबाईल नसण्याचे दुष्परिणाम आहेत त्याच पद्धतीने याचे काही फायदेही आपल्याला मिळाले असते. मोबाईल बंद झाले तर खूप काही गोष्टी चांगल्या घडतील.. मोबाईल नसल्यामुळे लोकांकडे वेळ निर्माण होईल. त्यामुळे लोक त्यांच्या परिवारातील लोकांशी चर्चा करतील, बोलतील, वेळ घालवतील.

लहान मुले जे रात्री झोपेच्या वेळी मोबाईल मध्ये कार्टून व्हिडिओ पाहून झोपत होते ते आता आजीबाईंच्या गोष्टी ऐकून झोपतील. मोबाईलमुळे जी मुलं घरी मोबाईलवर वेळ घालवत होते ते आता मोबाईल नसल्यामुळे बाहेर मैदानावर खेळतील. जे लोक सोशल साईटवर व्यस्त राहत होते ते आता एकमेकांशी भेटतील. काही लोकं वाहन चालवत असताना मोबाईल वापरायचे किंवा मोबाईलवर बोलायचे ते आता कमी होईल आणि यामुळे अपघाताचे प्रमाण देखील कमी होईल. बऱ्याचदा अपघात हा दारू पिऊन वाहन चालविल्याने किंवा मोबाईल वापरत असल्याने होतो.

आपण एक दिवस ही मोबाईल फोन शिवाय राहू शकत नाही. एकवेळ आपल्याला जेवायला नाही मिळाले तरी चालेल पण आपल्याला मोबाईल फोन जवळ हवा अशी परिस्थिती या काळात बनली आहे. त्यामुळे मोबाईल नसेल तर नक्कीच लोकांचे आरोग्य देखील चांगले होईल. मित्रांनो मोबाईलमुळे चांगल्या आणि वाईट गोष्टी घडतच राहतील. पण हे सर्व आपल्यावर अवलंबून आहे की आपण मोबाईलचा वापर कशाप्रकारे करत आहोत.

◉◉◉

हेल्मेट का वापरावे ?

समायरा शशिकांत वसगडेकर, ११ वी विज्ञान

''इथे तर जायचं आहे मग कशाला पाहिजे हेल्मेट.'' काहींचा गोड गैरसमज आहे कि हेल्मेट हे फक्त लांब पल्ल्याच्या प्रवासासाठीच वापरावं लागत, हे खरं आहे की washroom ला जायला इथल्या इथे देखील गाडी वापरलेली चालते मग हेल्मेट का नाही?
जगात भारतामध्ये दुचाकी वाहनाचा अपघात होणाऱ्या मृत्यूचे प्रमाण सर्वात जास्त आहे. भारतापाठोपाठ चीनचा नंबर लागतो, आणि हेल्मेट वापरले तर अपघातात मृत्यूचे प्रमाण जवळजवळ ७० ते ८०% घटू शकते.

एवढ्यात पुन्हा एकदा नगरमध्ये हेल्मेट सक्ती लागू केली. बातमी वाचून जरा बरं वाटल पण रस्त्यावर नेहमीचीच उघडी डोकी दिसली. एक-दोन लोकं हेल्मेट घातलेली दिसली पण बाकीचे मस्तपैकी चष्मा लाऊन केस उडवत गाडी चालवताना दिसले. वाटेत कोपऱ्यात ट्रॅफिक पोलीस आपलं दुकान मांडुन होता. ही लोक दिवसभर उभी राहिली तर किती फाईन गोळा होऊ शकतो या कल्पनेने मनात उभारी घेतली. हेल्मेट वापरायला लोकांना लाज वाटते. म्हणतात, ''इथे तर जायचं आहे मग कशाला पाहिजे हेल्मेट.'' काहींचा गोड गैरसमज आहे कि हेल्मेट हे फक्त लांब पल्ल्याच्या प्रवासासाठीच वापरावं लागत, हे खरं आहे की washroom ला जायला इथल्या इथे देखील गाडी वापरलेली चालते मग हेल्मेट का नाही?

आजकाल मावा-गोवा खात गाडी चालवणाऱ्यांच प्रमाण जास्त आहे. हेल्मेट घातलं तर थुंकायचं कसं? कारण मावा खाणं हा त्यांचा जन्मसिद्ध हक्क किंवा अधिकार आहे आणि हा अधिकार त्यांनी जोपासलाच पाहिजे यासाठी ते हजारदा हेल्मेटचा त्याग करतील. पण आज नवीन डिझाईनचे हेल्मेट बाजारात उपलब्ध आहेत, जे घालून थुंकता ही येऊ शकत. पण मग असं केल्यावर त्यांच्या निधड्या, बिनधास्त आणि स्वयंघोषित नेत्याच्या प्रतिमेला तडा जाऊ शकतो. लोकांच्या मनात त्यांच्याबद्दल घाबरट, पोरकट अशी प्रतिमा तयार होऊ शकते म्हणून गाडी चालवताना हेल्मेट वापरण्याचा विचारदेखील त्यांच्या केसाला धक्का लावत नाही बुलेट किंवा राजदूत वापरणाऱ्या पांढऱ्या कपड्यावर गॉगल घालणाऱ्या पुढारी व्यक्तीमत्त्वांना ट्रॅफिक पोलिसांनी कधी हटकल तर नवलच! आणि त्यांना अडवायचं तरी कशाला कारण नियम हे फक्त सर्वसामन्यांसाठीच असतात. काहींच्या मते हेल्मेट वापरायला काहीच अडचण नाही. पण ते सारखं-सारखं घालायचं, एखाद्या ठिकाणी उतरलं की पुन्हा काढायचं, गाडीला लॉक करायचं किंवा बरोबर ठेवायचं यापेक्षा नकोच ना हेल्मेट वापरायला! आणि हेल्मेट वापरून स्वत:ला गुदमरून घेण्यापेक्षा मोकळ्या हवेत वेगाने गाडी चालवताना श्वासोच्छवासाचा व्यायामही होतो.

गाडी चालवताना किती महत्वाचे फोन येतात आणि आपण हेल्मेट घातलं तर? फोन आल्यावर गाडी साईटला घ्या, हेल्मेट काढा मग फोन उचलता येईल. एवढं सगळं करावं लागणार. कल्पना सुद्धा करवत नाही. यापेक्षा फोन आला की, लावला कानाला, यासाठी कशाला गाडी थांबवायला हवी. वेळ नसतो. कॉलेजकुमारांची अडचण तर विचारात घेण्यासारखीच आहे. कारण हेल्मेट वापरलं तर

त्यांची Hair Style खराब होते मग मुली कशा impress होतील. यापेक्षा नकोच ते हेल्मेट आणि हेल्मेट न वापरणाऱ्या मुलींच देखील बरोबर आहे कि Scarf असताना हेल्मेट कशाला वापरायचं आणि कधी चुकून वापरलचं तर हेल्मेटच्या काचेतून Sun rays देखील चेहऱ्यावर पडली तर केवढा मोठा अनर्थ होईल. पुन्हा ब्युटीपार्लर मध्ये जा, यापेक्षा स्कार्फ अगदी उत्तम. घट्ट बांधल्यावर oxygen पण filter होऊन येतो. मग Sun rays चा तर प्रश्नचं नाही. खरंतर, मित्रांनो या तोव्यापेक्षा हेल्मेट वापरण्याचे फायदेच जास्त आहेत. हेल्मेटचा उपयोग accident पासून safety फक्त एवढचं नसून त्याचे इतरही बरेच फायदे आहेत. जसे की वाऱ्यापासून, धुळीपासून, डोळ्याचे, चेहऱ्याचे संरक्षण. तुम्ही जास्त प्रवास करा तरी पण तुम्हाला freshness जाणवतो म्हणजे प्रवासानंतरचा थकवा जाणवत नाही. बरीच लोक प्रश्न करतात तू हेल्मेट का वापरतोस. असं विचारणाऱ्यांना तुम्ही विचारा तू हेल्मेट का वापरत नाहीस? मग त्यांना आपोआपच उत्तर मिळेल. हेल्मेटच्या काचेतून समोर पाहण्याचा feel वेगळाच आहे. तो म्हणजे रोडवर फिरणाऱ्या वाहनांकडे तुम्ही स्थिरपणे पाहता. तुम्हांला रोडवरील वाहनांचा गोंगाट जास्त जाणवत नाही. बऱ्याच तरुणांमध्ये एक फॅड आहे ते म्हणजे गाडीचे आरसे काढून टाकण्याचे. कदाचित त्यांना मागे वळून पहायला जास्त आवडत असेल म्हणून, पण जर तुम्ही हेल्मेट वापरत असाल तर तुमच्या गाडीला आरसे असायलाच हवे आणि आपण तरुण कितीही निधड्या छातीचे असलो तरी न हेल्मेट वापरणाऱ्याच्या तोव्यापेक्षा हेल्मेट वापरायचे फायदे जास्तच आहेत. मग दुचाकी गाडी चालकाने हेल्मेट वापरले तर कुठे चुकते?

जगात भारतामध्ये दुचाकी वाहनाचा अपघात होणाऱ्या मृत्यूचे प्रमाण सर्वात जास्त आहे. भारतापाठोपाठ चीनचा नंबर लागतो, आणि हेल्मेट वापरले तर अपघातात मृत्यूचे प्रम ण जवळजवळ ७० ते ८०% घटू शकते. भारतात दुचाकी चालकासाठी हेल्मेट वापराचे नियम आहे; पण त्या सक्तपणे अंमलबजावणी होत नाही. काटेकोरपणे नियम पाळले जात नाहीत. America, Australia मध्ये दुचाकी वाहनांचे अपघातांचे प्रमाण कमी आहे. अपघातामध्ये होणाऱ्या मृत्यूचे प्रमाण कमी आहे. कारण तेथे हेल्मेट वापरायचे प्रमाण जास्त आहे, America, Australia मध्ये फक्त motorcycle साठीच हेल्मेट सक्ती नाही तर cycle चालकांसाठी ही हेल्मेट सक्ती आहे. तेथील लोक हेल्मेट वापरताताही. या देशांमध्ये ट्रॅफिक नियमांचे सक्तपणे अंमलबजावणी केली जाते. World Health Organization च्या नियमांनुसार दुचाकी चालकाने हेल्मेट वापरणे सक्तीचे आहे. विकसित देशात चारचाकी वाहनाच्या अपघातापेक्षा दुचाकी अपघातातील मृत्यूचे प्रमाण जास्त आहे. पण हेल्मेट वापरल्याम मृत्यूचे प्रमाण घटते.

अहमदनगर शहराचा विचार केला तर शहरात हेल्मेट वापराचे प्रमाण तुरळक आहे. दुचाकी वापरापैकी अंदाजे १०-१५% लोक हेल्मेट वावरतात. म्हणून अपघातात मृत्यूचे प्रमाण वाढते.

◉◉◉

माझ्यातली मी

सानिका शशिकांत शिंदे, ११ वी विज्ञान

चालते आहे, चालणार आहे
माझ्यातली मी शोधते आहे.

आयुष्याची तीनचं पानं
पहिले जन्म, दुसरे मरण
तिसरे पान आस्तिवाचं
लिहिले आहे, लिहिणार आहे.

जर नसेल विजयाची हमी जरी
तरी झुंज ही देणार मी
संघर्ष माझा ध्यास आहे
करते आहे, करणार आहे.

अहंकार कवच मोहमाया कुंडले
हे सर्व त्यागुनी आता
जीवनाच्या महाभारतात मी
कर्ण आहे, राहणार आहे.

माझे अस्तिव मी नव्याने
शोधते आहे, शोधणार आहे
शोध माझा मी नव्याने
घेत आहे, घेणार आहे.

चालते आहे, चालणार आहे
माझ्यातली मी शोधते आहे
ही तर फक्त सुरुवात आहे
संपूर्ण गोष्ट अजून बाकी आहे.

माझी आई

नम्रता बबन शिरतोडे, ११ वी विज्ञान

भाकरीच्या एका तुकड्यासाठी
राबते माझी आई....!
रडणाऱ्या डोळ्यांना माझ्या
पुसते माझी आई....!
वैशाखाच्या दुष्काळात
गारवा माझी आई....!
दु:खाच्या क्षणात
आधार माझी आई....!
अडचणीच्या काळात
मार्गदर्शक माझी आई ....!
एकटेपणाच्या दशेत
मित्र माझी आई....!
आयुष्याचे तत्व सांगताना,
गुरु माझी आई....!
जगाचा व्यवहार सांगणारी
शिक्षक माझी आई....!
मायेचा स्पर्श असणारी
प्रेमळ माझी आई....!
संस्काराचे मोती भरताना
सरस्वती माझी आई....!
आजारी असताना रात्र-रात्र
माझ्यासाठी जागणारी माझी आई ....!
माझ्यासाठी सर्वस्व असणारी
फक्त माझी आई ....!

(पाटण तालुका में स्थित)

काठी अवसरी एक पर्यटन स्थल

शितल सदाशिव शिर्के, १२ वीं कला

सह्याद्री पर्वत श्रृंखला में स्थित काठी अवसरी यह एक छोटा-सा गाँव हैं। इस गाँव का पहले नाम 'आरल' था। फिर इस गाँव को दो भागों मे बाँट दिया गया। इसके बाद 'अवसरी' और 'आरल' ऐसे दो नाम पड़ गये। ये गाँव कोयना बाँध के अंदर स्थित था। जब कोयना बाँध का कार्य शुरू हुआ तभी इस गाँव का पुनर्वसन हुआ। यह गाँव आगे काठी अवसरी नाम से स्थित हुआ। इस गाँव का प्राकृतिक सौंदर्य बहुत ही लाजवाब है। काठी अवसरी यह गाँव पहाडी पर बसा हुआ गाँव है। यहाँ पर तरह-तरह के पेड़ हैं। पर्यटन की दृष्टि से के-२ पॉईंट को पर्यटकों द्वारा काफी पसंत किया जाता है।

काठी अवसरी में सह्याद्री पहाड़ो की श्रृंखला हिमालय की तरह फैली हुई है। कोयना बाँध जो यहाँ और वहाँ झुकता है। विशाल विस्ताररुपी शिवसागर जलाशय का पानी इस जल में सह्याद्री पहाड़ों पर हरे रंग का कोयना अभयारण्य का प्रतिबिंब मानो हिमालय पर्वत के काश्मीर का प्रतिबिंब है। काठी अवसरी का के-२ पॉईंट सह्याद्री के पहाड़ों पर फैले एशिया के सबसे बड़े पवन फॉर्म की गर्जनवाली हवा का अनुभव किया जा सकता है।

के-२ पॉईंट जब शाम के समय घने हरे-भरे जंगल के दर्शनीय क्षेत्र में पहाड़ियों के पिछे छिपे अपने जालों के साथ पुल से दिखाई देनेवाला शिवसागर। जब आप शाम के सूरज को जलाशय के साथ हरे घने जंगल के दृश्यों में पहाड़ों के पीछे छुपते हुए देखेंगे तो भूमि स्वर्ग से अधिक सुंदर महसूस कर सकते है।

यह के-२ पॉईंट महाराष्ट्र पर्यटन विकास निगम की अवधारणा पॉईंट से शिवसागर जलाशय तक पर्यटकों के

लिये रोपवे का निर्माण करना है। यहाँ से पर्यटक शिवसागर से तपोला होते हुए महाबलेश्वर जा सकेंगे। पर्यटकों के लिए यहाँ गेस्ट हाऊस बनाया गया है। के-२ पॉईंट पाटण से ५० किलोमीटर के दूरी पर और प्रक्षेपण से कोयना नगर से १२ किलोमीटर दूरी पर आता है। इस पहाड़ों पर बहुत सारे झरने है। अलग-अलग तरह के पशु-पंछी है। गाँव में एक बड़ा तालाब है। जिसकी गहराई ४० फूट इतनी है।

इस गाँव का पुनर्वसन होने के बाद गाँव में इतनी प्रगती नहीं थी। पक्की सड़के, पक्के मकान, आने-जाने की सुविधाएँ नहीं थी। स्कूल तथा पाटण जाने के लिए पैदल जाना पड़ता था। गाँव के लोगों को बाजार के लिए हेळवाक गाँव में जाना पड़ता था। गाँव के लोगों को बाजार के लिए एक बड़ा पहाड़ चढ़कर जाना पड़ता था। गाँव में अनाज पिसने की चक्की नहीं थी। घर पर ही अनाज पिसा जाता था। आज काठी अवसरी गाँव में काफी सुविधाएँ उपलब्ध है। कोयना बाँध हो जाने पर इस गाँव का प्राकृतिक सौंदर्य बढ़ गया है। इस गाँव में आप आयेंगे तो ऐसा लगेगा मानो महाबलेश्वर में आ गये हैं। गाँव की शुरुआत में हमें पवनचक्की प्रकल्प दिखाई देगा। जिसकी वजह से यहाँ का मौसम काफी ठंड़ा रहता है। यहाँ पर घुमने जायेंगे तो छोटे-छोटे हिलस्टेशन देखने को मिलेंगे। जहाँ पर बहुत अच्छी सुविधाएँ बनाई गई है। खाने-पीने से लेकर रहने तक की सुविधा उपलब्ध की गईं है।

इस गाँव के मकानों की रचना एक कतार की तरह दिखाई देगी। अब गाँव में पक्के रस्ते, पानी की सुविधा, कपड़े धोने के लिए एक विशेष जगह जिसे धोबी घाट कहाँ जाता है। इस गाँव में खेती में फसल बारह माह की जाती है। बारह महीने खेती करने के लिए पानी की विशेष सुविधा की गई है। गाँव में एक बड़ा-सा हौद तैयार किया गया है। एक छोटा-सा बंधारा बाँधा गया है। इस बंधारे का पानी गाँव में तैयार किया हुआ हौद में छोड़ा गया है। उसी हौद से खेती के लिए पानी पहुँचाया जाता है। जिसके कारण गाँव के लोग अलग-अलग प्रकार के फसल की अच्छी तरह से खेती कर सकते है। जैसे अलग-अलग सब्जियाँ, नाचणी, चावल, गेहूँ आदी की खेती करते है। गाँव में जादा तर केले, कटहल, आम और अलग तरह के फल है। कुछ औषधी पेड़ भी जैसे अडुसा, तुलसी, गिलोय, अलुकी वनस्पतीयाँ उपलब्ध है। गाँव में पारंपारिक और आधुनिक दोनों तरह की खेती की जाती है। यहाँ के युवक ज्यादा तर शहरो में नौकरी के लिए जाते हैं।

यहाँ गाँव में बड़ा मंदिर है। मंदिर के आसपास का वातावरण बहुत ही खुशहाली भरा है। मंदिर की जगह में बहुत तेजी से बहने की हवा गर्मी का एहसास करने नहीं देती है। मानो ऐसा लगता है कि हम ए.सी. लगाकर बैठे है। गाँव में सबसे बड़ा त्योहार होता है होली। होली के दिन गाँव की यात्रा होती है। इस दिन सब लोग आनंद से यह दिन मनाते है। एक-दुसरे के साथ मिल-जुलकर त्यौहार मनाते है। होली के साथ-साथ शिवजयंती का कार्यक्रम बड़ी ही धूमधाम से मनाया जाता है। पूरा दिन गाँववाले इकठ्ठा मौजूद रहकर कार्यक्रम का अच्छा नियोजन करते है। छोटे बच्चों से लेकर बुढ़े लोगों तक सभी इस कार्यक्रम का आनंद लेते है। गाँव मे जानाई देवी, केदारनाथ, मळाई देवी, इंजाई देवी ऐसे ग्रामदेवी का जागृत मंदिर है। इस देवी की पूजा हर रोज की जाती है। मंदिर में मंगलवार और रविवार को हरिपाठ किया जाता हैं। यह देवी अपने भक्तों की हर मनोकामना पूरी करती है।

मंदिर के सामने ही पाँचवी कक्षा तक पाठशाला है। कॉलेज की पढ़ाई के लिए पाटण शहर में जाना पड़ता है। प्राकृतिक सौंदर्य से भरा हुआ यह काठी अवसरी गाँव हमें महाबळेश्वर की याद दिलाता है। पर्यटक के-२ पॉईंट, सुंदरगढ, धारेश्वर दिवशी गाँव का शिवमंदिर, कोयना बाँध अधिक पसंद करते है। कोयना बाँध के पीछे सह्याद्री पर्वत श्रृंखला में फैला हुआ शिवसागर जलाशय, धूप में भीगी हुई काठी अवसरी के-२ पॉईंट से दिखाई देने वाली सह्याद्री की शुद्ध प्राकृतिक सुंदरता पर्यटकों के मन को मोह लेती है। सभी पर्यटक पाटण तालुका में स्थित इस काठी अवसरी पर्यटक स्थल के प्राकृतिक सौंदर्य का आनंद ले रहे है।

◉◉◉

सेल्फी सही या गलत?

अनुष्का विजय बामणे, १२ वीं अ कला

([illegible])

आजकल की दुनिया में 'सेल्फी' नाम के शब्द को हर कोई जानता है। सेल्फी शब्द अंग्रेजी के 'Self' शब्द से बना है। इस प्रकार सेल्फी का सीधा-सा मतलब स्वयं के द्वारा खिंची गई खुद की तस्वीर से है। नए-नए फीचर्स के कारण स्मार्टफोन का महत्व और उसकी उपयोगिता बढती ही जा रही है। मोबाईल फोन के चमत्कारी विकास के बाद शायद ही कोई ऐसा व्यक्ती होगा जो 'सेल्फी' शब्द से परिचित न हो। बच्चे, बुढ़े, जवान, युवक-युवती सभी में सेल्फी का आकर्षण बहुत तेजी से बढ रहा है।

'सेल्फी' शब्द का पहली बार उपयोग ऑस्ट्रेलिया की एक वेबसाईट 'Forum abc online' ने १३ सितंबर २००२ को किया था। यह भी कहा जाता है कि सबसे पहली सेल्फी लेने वाले व्यक्ति अमेरिका के फोटोग्राफर रॉबर्ट कॉर्नेलियस थे। जिन्होंने साल १८३९ में अपनी खुद की सेल्फी ली थी। रॉबर्ट कार्नेलियस ने अपने खुद के कैमरे से अपनी फोटो खींचने की कोशिश की थी। जब कि कुछ अन्य लोगों के अनुसार स्वीडिश आर्ट फोटोग्राफर ऑस्कर गुस्तेव रेजलेंडर सन १८५० में दुनिया की पहली सेल्फी ली थी। ऑक्सफोर्ड अंग्रेजी शब्दकोश ने 'सेल्फी' शब्द को साल २०१३ का 'वर्ड ऑफ द ईयर' घोषित किया है। आधुनिक समय में सेल्फी लेने की धमाकेदार शुरुवात २०११ से मानी जाती है जब 'नरुटो' नाम के मकाऊ प्रजाती के बंदर द्वारा इंडोनेशिया में ब्रिटिश वन्यजीव फोटोग्राफर डेविस स्लाटर के कैमरे का बटन दबाकर बंदर ने एक सेल्फी ली थी। आज सेल्फी बदलते समाज का उत्कृष्ट उदाहरण है। स्मार्टफोन का उपयोग कर सेल्फी ले जाती है। जब कोई व्यक्ति खुद की तस्वीर, खुद से ले तो उसे सेल्फी कहाँ जाता है।

सेल्फी मानव के मनोरंजन का हिस्सा है। इंटरनेट की इस विचित्र दुनिया में दूर के मनुष्य से जुड़ने हेतू सोशल नेटवर्क, फेसबुक, व्हाट्सअप आदि से परिचित है। नेटवर्क से हम अलग-अलग लोगों से दोस्ती करते है। फेसबुक पर अपना प्रोफाइल अपडेट करना हो तो हम अपना स्मार्टफोन अपने चेहरे के सामने पकड़कर क्लिक करके अपनी तस्वीर मोबाइल में कैद करते है। इंटरनेट का उपयोग कर प्रोफाइल अपडेट करते है।

नवयुवक तथा नवयुवतियों में सेल्फी का चस्का इस कदर बढ़ गया है कि, सेल्फी लेते समय वो आनेवाले खतरों को नजर अंदाज करते है। सेल्फी की दिवानगी दुनियाभर में है। बड़े-बड़े व्यापारी, नेता, उद्योगपती भी सेल्फी के प्रभाव से बचे नहीं है। वो जहाँ पर इकठ्ठा होते है, वहाँ की यादें बनाए रखने के लिए सेल्फी लेते है। सेल्फी निकालने के लिए लोग खतरनाक स्टंट करते हुए फोटो खिंचते अथवा खिंचवाते है। चलती ट्रेन के आगे, ट्रेन के डिब्बे पर लटकते हुए, नदी के तेज बहाव आदि स्थानोंपर लोग सेल्फी लेने से ही नहीं चुकते है।

हर सिक्के के दो पहलू होते है। सेल्फी से लोगों को लाभ तो है, किंतु इससे हानी भी होती है, सेल्फी के कारण दुनिया भर में कई लोगों की जान चली गई है। सेल्फी से हुई मौतों में भारत का प्रमाण सबसे अधिक है। सेल्फी के प्रति अत्याधिक दिवानगी व्यक्ती को मानसिक रूप से बिमार बना सकता है, अधिक सेल्फी लेने से लोग 'सेल्फी एल्बो' अथवा 'सेल्फी सिंड्रोम' नामक बीमारी के शिकार हो सकते है। सेल्फी पसंद न किए जाने पर लोगो में निराशा की भावना पैदा होती है।

सेल्फी सही या गलत इस प्रश्न का उत्तर पूरी तरह से उस व्यक्ति पर निर्भर करता है, जो सेल्फी लेता है। फोटो पर नहीं। सेल्फी अपने आप में निरहित है, परंतु इसके प्रति लोगों का व्यवहार इसे नकारात्मक बना देता है। कहा गया है, 'अति सर्वत्र वर्जयेत' अर्थात किसी चीज की अती नहीं करनी चाहिए। यह हम पर निर्भर करता है की, हम सेल्फी को कितना महत्त्व दे रहे है। सेल्फी लेने मे कोई बुराई नहीं है और यह गलत भी नहीं है। लेकिन कभी तक जब तक यह सिर्फ शौक है। जैसे ही सेल्फी का शौक जुनून बन जाए तो यह गलत और खतरनाक भी है। सेल्फी एक सीमा तक उचित है। निष्कर्ष यह है की प्रत्येक व्यक्ती को अपने आपको व्यक्त करने का पूरा अधिकार है। परंतु, हमे इसकी लत नहीं लगनी चाहिए। इसके अलावा स्वयं की सुरक्षा भी महत्वपूर्ण है।

हमें सेल्फी का उपयोग सही तरीके से करना चाहिए। लेकिन बीते कुछ दिनों से सेल्फी का भी दुरूपयोग बढ़ रहा है, दुर्घटनाएँ बढ़ रही है। हम कहाँ पर भी, किसी भी समय सेल्फी निकालने की कोशिश करते है। आखिर क्यों हम झुठे दिखावे के कारण अपने नियमों का उल्लंघन कर रहे है। दिखावा करना बुरी बात है। सेल्फी इसका जीवित उदाहरण है।

इसलिए हमें सेल्फी का प्रयोग सोच-समझकर, सावधानीपूर्वक और एक सीमा तक ही करना चाहिए। सेल्फी का संतुलित उपयोग किया जाए तो सही है, अन्यथा सेल्फी लेना गलत है।

◉◉◉

प्यारे पिता

मोहनीश संदीप कुंभार, १२ वीं विज्ञान

मेरी प्रेरणा है पिता,
मेरा सम्मान है पिता।
शायद भगवान ने भेजा है,
फल मेरे अच्छे कर्मों का।

अगर आप हो जिंदगी में,
तो जिंदगी में जान है।
वरना आपके बिना मेरी,
जिंदगी तो बेजान ही है।

बिना उनकी उंगलियाँ पकड़े,
कहाँ कुछ हासिल होना है।
साथ ना हो उनका तो।
जिंदगीभर रोना ही रोना है।

लौटा सकू सारी खुशियाँ उन्हे,
उस काबिल होना है मुझे।
लूट जाए सब कुछ बस,
मुझे आपको नहीं खोना है।

जिंदगी

साक्षी सुनील तांबे, १२ वीं कला

छोटी-सी जिंदगी है,
आज बचपन, कल जवानी,
फिर बुढ़ापा, फिर खत्म कहानी है,
जो बीत गया उसे भुलाना है,
दो पल की जिंदगी है,
इसलिये हमे आगे बढ़ते रहना है।

जब जीवन में दुख आता है,
तब सुख के क्षण भी आते है,
क्यों हम करते है,
आने वाले कल की फिक्र,
हमारा हर क्षण सुहाना है,
इसलिये हमें आगे बढ़ते रहना है।

आज नहीं तो कल,
मिल ही जायेगा जीने का बहाना,
तो फिर क्यों हम बिती यादो में जिये,
जीवन चलते रहने का नाम हैं,
इसलिए हमें आगे बढ़ते रहना है।

शेर-ओ-शायरी

मिनाज शरफुद्दीन आतार, ११ वीं कला

लोग कहते है,
मुझे आदत है मुस्कुराने की,
लेकिन उन्हे क्या पता,
ये भी अदा है,
गम छुपाने की।

कौन किसका दोस्त होता है?
कौन किसका प्यार होता है?
बन जाते है रिश्ते-नाते,
जहाँ जिसका नसीब होता है।

मोहब्बत एक ऐसी चीज है,
जो डर और गम भूला देती है,
मगर किस्मत अगर साथ न दे,
तो मोहब्बत भी दगा देती है।

तकदीर बनाने वाले तूने,
कुछ कमी तो ना की,
किसको क्या मिला?
ये तो मुकद्दर की बात हुई।

सपनों की दुनिया तो,
हर कोई चाहता है।
लेकिन हमें मिलता वहीं है,
जो किस्मत में लिखा होता है।

Rich Heritage in Patan Tahsil

Prajakta Sudhakar Kumbhar, 11th Commerce

(Tourism- A Boon)

Tourism in India is important for the country's economy. Satara is western part of Maharashtra and it is know for tourist place like Mahabaleshwar Pachgani, Koyananagar, Dategad Fort, Ozarde Waterfall and Chafal Ram Mandir (Temple) etc.

The 'Kaasplateau' is also one of the most popular tourist place in India. 'Kaas plateu' is 'Unesco World Heritage Side'. ' Koyana dam' is one of the largest dam in Maharashtra.

The tradition of travelling is quite old in India. People used to travel for various reasons like pilgrimage, going to local fairs and festivals in search of renowned teacher and good education, for trade etc.

Tourism in India is important for the country's economy and is growing rapidly. The world travel and tourism council calculated that, tourism generated Rs. 13.2 lakh crore or 8.5% of GDP and supported 32.1 million jobs in 2021. The sector is predicted to grow at an annual rate of 7.8% to 33.8 lakh crore by 2031. In October 2015, India's medical tourism sector was estimated to be worth US $ 3 billion and it is projected to grow to US$ 7-8 billion by 2020. In 2014, 184 to 298 foreign patients travelled to India to seek medical treatment.

In India Tamilnadu, Maharashtra, Uttarpradesh, Delhi were in Maharashtra attracts tourists from other Indian state by foreign countries. It was second most visited state by domestic tourists in the country in 2021. 'Aurangabad is the tourism capital of Maharashtra.'

MTDC Maharashtra Tourism Development Corporation, commonly abbreviated as MTDC, is body of Government of Maharashtra responsible for development of tourism in the state of Maharashtra. It has been established under the companies Act 1956. (fully owned by Government of Maharashtra) for systematic development of tourism on commercial lines with an authorized share capital of Rs. 25 crore. The paid up share capital of the corporation as on 31st March, 2013 is Rs. 1538.88 lakhs.

In Maharashtra there are some metropolitan areas like Mumbai, Pune, Nashik, Aurangabad, Nagpur and Satara. Mumbai city is the eastern equivalent of New York City. Mumbai is the 'financial capital of India. Pune district has a number of mountain forts and buildings from this area. Nashik city is famous for its Grapes and Vineyards. It known as 'The wine capital of India'. Aurangabad is 'The tourism capital of Maharashtra'. Nagpur city is also known as 'The city of Oranges'. Satara is famous for the lot of natural sites present in the vicinity of the city.

Satara is Western part of Maharashtra. It is known for tourist places like, Mahabaleshwar, Panchgani are one of the famous tourist places in India. The 'Kaas plateau' is also one of the most popular tourist place in India. 'Kaas plateau' is 'UNESCO World Heritage Side'. 'Koyana dam' is one of the largest dam in Maharashtra.

Satara district is one of the beautiful tourist places in Maharashtra and Patan Tehsil is also one of the tourist places in Satara District. Following are the tourist places in Patan Tehsil.

- Koyananagar

Koyananagar is a town in Maharashtra. The town is small but famous for 'Koyana Dam' and the Koyana Hydroelectric project of India. The Koyana dam one of the

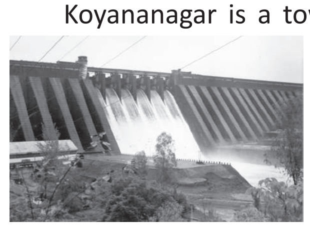

largest dam is Maharashtra state. It is a rubble-concrete dam constructed on Koyana river which rises in Mahabaleshwar. The Neharu garden, the Botanical Garden and Kumbharli Ghat are the view point in the vicinity.

• Sadawaghapur

Sadawaghapur is a village in Patan Tehsil. The

Reverse waterfall is located in this Village. The Reverse waterfall is such a beautiful waterfall in Patan.

• Patan Caves

The Patan Buddhist caves are recently

discovered rock-cut caves are near Patan. Eleven caves were discovered all together spread in four different areas of Patan, in Tamkane, Yerphale, Yeradwadi and Digevadi.

• Dategad Fort

Dategad Fort is located in the Patan Tehsil. The Fort is located on a high tableland with escarpments on all the sides. The scarp is about 30 feet high. The fort is spread over an area of 3 acres. There are 10 feet tall idols of Lord Hanuman, Ganesha and Shivlinga carved in the laterite stone near the well. The well is 100 feet deep cut in the late rite rock. The well's shape is like a sword. This well attracts the tourists.

• Dhareshwar

Dhareshwar is one of the beautiful village in Patan. There are some waterfalls. Shiva's temple built by Pandavas in one night inside the Dhareshwar caves. That's the story of the caves. Dhareshwar waterfall flows throughout the year.

• Ozarde Waterfall

Ozarde waterfall is the most famous and beautiful waterfall in Satara district. Ozarde waterfall is really a mindblowing place. That's why Ozarde waterfall attracts the tourisms.

• Ram Mandir Chaphal

Ram Mandir at Chaphal is built with white stone. All walls of the temple are designed with intricate sculptures. Even inside the temple, the ceiling is full of beautiful carvings. There is a beautiful underground cave where Ramdas Swami used to meditate. The premises of the temple, you can see a breathtaking view of Mand River and especially in Monsoon season the whole surroundings wear green attire which is just a visual treat.

• Chalkewadi Windmill project

Chalkewadi wind Energy Project in Satara was developed with the intention of generating

clean energy. There are hundreds of windmills on the adjoining hills. The windmills are stretched over a 5 km plateau and supply electricity to Satara and neighbouring places like Mahabaleshwar and Panchagani.

• Rudreshwar Mandir / Temple

Rudreshwar temple is great natural place

in our area. It is a mountain of Sahyadri. This temple is situated in the cave. This place is very natural and antique. In Shravan there is Bhandara Festival famous in Patan and this temple is famous in the Satara District.

Vasota Fort Maharashtra

Vikram Sunil Kadam, 12th Science

(Informative)

Fort are the heritage of India. There are Various forts in Maharashtra, India. Forts in Satara District includes Sajjangad Fort, Ajinkyatara Fort and Vasota Fort. Vasota fort is situated in satara District, near Barnoli at kas pathar.
Vasota Fort named by King Chhatrapati Shivaji has the most fascinating defending capability. The name chosen for the Fort was because of the difficulty entangled during its way through that ultimately means- 'The Tiger'.

Vasota Fort is situated in Satara district of Maharashtra, near Bamnoli. The Fort is likely to be positioned some 3824 feet above the actual sea level. Vasota Fort ruled by the Marathas. Mores and Shikes during the 16th Century after which in 1665, the Swarajya took hold of the mass monuments that was under the control of Chhatrapati Shivaji Maharaj. Vasota Fort named by King Chhatrapati Shivaji has the most fascinating defending capability. The name chosen for the Fort was because of the difficulty entangled during its way through that ultimately means- 'The Tiger'. After the ruling of the great leader, it was passed over to the Peshwas during 1818. Again the British snatched its control and viciously demolished the major parts of the Fort making us of heavy artilleries.

Vasota Fort is a great thrilling experience for the people who love trekking even under intense conditions. It would give you the sight of the thickly populated forest with astonishing view around it. Additionally, the fort will present you the spectacular view at Koyna Backwater and the wildlife sanctuary forest area.

Trekkers can find their treasured way into the jungle to reach the Vasota Fort. It is necessary that you take extreme precautions to tackle the wild animals like sloth bears, leopards, wild dogs and even tigers. The trekking level is found to be too difficult even for the most passionate and efficient of trekkers. It can take approximately upto 3 hours to reach the Vasota Fort from the jungle. Above all, when you reach your distination after defensive trekking you are ought to see an age-old temple named Nageshwar Temple and a place called 'Babukada'. It will be heartfelt refreshment for the ones who have overcome the endangerment and instability for a course of time. The beauty of the surroundings and the path throughout the trek will make the visitors earn a memorable experience in the Vasota Fort. The dilapidated Fortless is a tourist magnet.

Patan : World Heritage Site

Sanket Sanjay More, 12th Science

(Informative)

Patan means - Purest and Truest ambiance of Nature. Patan is now world Heritage site patan Tahsil is an "Energy Capital of Maharashtra"
Patan is now part of 'World Heritage Site'. It has abundant forest cover National Park of Western Maharashtra located in tri junction of Satara, Sangli and Kolhapur i.e. "Sahyadri National Park"

Someone asked me :

Do you know where is the heaven on the Earth?

I said :

Yeah. I live in the Heaven.

Ohh! Where is it situated?

Me: It is in Patan.

How a youngster like me differently elaborate my feelings about my birth place?

The accelerated blood in my blood vessels is running as fast as the Flowing water of Koyana river

My heart is full of energy which generates power as like hydroelectric power generates in Koyana electricity generation plant

The dreams of any generation flies high along with the dense wind of Sahyadri, which not only generates Wind energy but also pours tremendous to my valley.

The amount of rainfall in the last few years in Patharpunj of Patan Tahsil is higher than Cherapunji in Meghalaya the highest rainfall location in India.

I live in the confluence of Sahyadri, Kokan and Country side of the Western Maharashtra, where Fast Flowing Koyana the Bhagyalaxmi of Maharashtra flows. Pandit Javaharlal Nehru once said about the Dams like Koyna. "These dams are the real temple of modern India."

Patan is situated in the midst of the Sahyadri mountain range where many tiny villages are located in hilly areas . Most of the time in monsoon season they lost their contact with the outside world due to havoc rainfall, but still those villages and villagers are standing high by facing disasters like Earthquake Floods, Flash Floods etc.,

"That's the spirit of Patan!" Humanity of this soil connects the people to help each other in such situations.

Patan is now part of 'World Heritage Site'. It has abundant forest cover National Park of Western Maharashtra located in tri junction of Satara, Sangli and Kolhapur i.e. "Sahyadri National Park".

If someone says Mahabaleshwar is a tourist capital of Maharashtra, then definitely we must agree Patan is an "Energy Capital of Maharashtra" where along with highest hydroelectric power capacity. Windmills in Patan are now generating highest wind energy, in our state.

And such energy shows the tourism potential of my Tahsil.

There are thousands of feeling in my mind about Patan. My love and affection towards it is as huge as backwater of Koyana river, which is the lifeline of ours. Still there is always a limit to express in the end I just conclude in one line.

Patan means : "Purest And truest Ambiance of Nature."

अहवाल विभाग

"A report is a brief account of an event that has already taken place. It helps in recording the events of importance that occur in our day-to-day life. It attempts to present the first hand information of an incident or event. The report includes the details of activities, ideas and impressions carried out in any organization."

विभागीय संपादक

प्रा. डॉ. एम. आर. कदम

अनुक्रमणिका

विभागीय व वैयक्तिक परामर्श		
१	Department of Marathi	१४९
२	Department of Hindi	१४९
३	Department of English	१४९
४	Department of History	१४९
५	Department of Economics	१५०
६	Department of Geography	१५०
७	Department of Political Science	१५०
८	Department of Chemistry	१५१
९	Department of Microbiology	१५१
१०	Department of Physics	१५१
११	Department of Botany	१५१
१२	Department of Statistics	१५१
१३	Department of Commerce	१५२
१४	Department of B.C.A.	१५२
१५	कनिष्ठ महाविद्यालय (कला, वाणिज्य, विज्ञान)	१५२
१६	उच्च माध्यमिक व्यवसाय शिक्षण विभाग	१५३
१७	वैयक्तिक परामर्श	१५४
१८	Gymkhana Committee Report	१५५

जिमखाना समित्यांचे अहवाल		
१	Language and Literary Association	१५५
२	NSS	१५५
३	Commerce Association	१५५
४	Social science committee	१५६
५	Cultural Committee (Kala Mandal)	१५६
६	Competitive Examination Guidance & Placement	१५६
७	NCC	१५६
८	महिला सबलीकरण, समिती	१५७
९	माजी विद्यार्थी संघ समन्वय समिती	१५७
१०	Vivek Vahini	१५७
११	Internal Quality Assurance Cell (IQAC)	१५७
१२	Sports	१५८
१३	क्रीडा विभाग यशस्वी विद्यार्थी (वरिष्ठ)	१५८
१४	क्रीडा विभाग यशस्वी विद्यार्थी (कनिष्ठ)	१५९
१५	LIBRARY	१६०

Faculty Report		
1	Dr. B. V. Jadhav, Prof. Dr. Kalantre V. A., Dr. Patil D. S.	161
2	Prof. (Dr.) R. K.Nimat, Dr. V. B. Kurane, Dr. Supanekar S. R., Dr. Kamble P. D., Dr. D. R. Phadatare	162
3	Dr. M. R. Sapkal, Dr. S. S. Tadakhe, Dr. P. Y. Phadnis	163
4	Dr. G. S. Pattebahadur, Dr. V. S. Raut, Dr. Hemlata Vijay Kate	164
5	Mr. Mohite A. L., Mr. Kamble V. S. Mrs. S. A. Kirpekar, Ms. C. N. Mane-Deshmukh, Mr. Raskar B. J.	165
6	Mrs Ashwini Rahul Mane, Mr. P. S. Musale, R. R. Navle, Research Guide	166

Other		
1	Dr. B. V. Jadhav, Prof. (Dr.) R. K. Nimat, Dr. Patil D. S., Dr. Supanekar S. R.	167
2	Dr. D. R. Phadatare, Dr. M. R. Kadam, Dr. S. S. Tadakhe, Dr. R. G. Kamble	168
3	डॉ. विनायक राऊत, Dr. Hemlata Vijay Kate, Dr. S. S. Pawar, Mr. Raskar B. J.	169
4	आम्ही सहकारी (वरिष्ठ विभाग)	170
5	आम्ही सहकारी (कनिष्ठ विभाग)	171
6	आम्ही सहकारी (प्रशासकीय सेवक)	172
7	कोयना पॅटर्न	172

Yearly Report of Department

Sr. No.	Name of the Activity	Name of Joint Organizer (MOU)	Date	Name of the Resource Person	No. of Participants
मराठी विभाग डॉ. पांडुरंग ऐवळे					
१	अण्णाभाऊ साठे जयंती	शाहीर भाऊ फक्कड प्रतिष्ठान, पाटण	१/०८/ २०२२	प्रा. डॉ. विनायक राऊत	४०
२	'रामचंद्र देखणे, व्यक्ती आणि वाङ्मय' भित्तीपत्रक प्रकाशन	--	०६/१०/२०२२	ग्रंथपाल अनिल पाटील	२३
३	डॉ. ए. पी. जे. अब्दुल कलाम जयंती वाचन प्रेरणा दिन	महाराष्ट्र साहित्य परिषद शाखा पाटण	१५/१०/२०२२	सचिन मेनकुदळे	४१
४	मराठी भाषा संवर्धन पंधरवडा निमित्त विश्वकोश प्रदर्शन	महाराष्ट्र साहित्य परिषद शाखा पाटण	१८/०१ /२०२३	प्राचार्य डॉ. एस. डी. पवार	६१
५	कवी कुसुमाग्रज जयंतीआणि मराठी भाषा गौरव दिन	महाराष्ट्र साहित्य परिषद शाखा पाटण	२७/०२/२०२३	माजी प्राचार्य बी. एन. पाटील	५५
६	कवि यशवंत जयंती व कविसम्मेलन	कवी यशवंत प्रतिष्ठान, चाफळ	०९/०३/२०२३	प्राचार्य डॉ. एस. डी. पवार	३५
Department of Hindi Dr. V. B. Kurne					
1	Hindi Din	-	19/09/2022	Dr. P. Y. Phadanis	40
2	VainateyPrakashan	-	18/10/2022	Dr. S. D. Pawar	16
3	हिंदी काव्य में राष्ट्रीय विचारधारा (Lead College)	-	04/02/2023	Mrs. Pawar S. V. Mr. K. S. Sonawalakar	44
Department of English Dr. S. S. Pawar					
1	Lead College on "Advantages of Language Lab in English Language Speaking"	S.G.M. College, Karad	09/03/2023	1.Dr. P. P. Lohar, Satara 2. Prof. B. N. Patil,	84
Department of History Dr. R. G. KAMBLE					
1	To Celebrate pandit Javharlal Nehru Jyanti	social science	14/11/2022	Dr. S. D.Pawar	20
2	To Celebrate shiv Jayanti	social science	19/02/2023	Mr. D. V. Dabhade	42

3	Department run the certificate course on modilipi in 2022-23		01/04/2023 To 30/04/2023	Dr. R. G. Kamble	39
Department of Economics Dr. P. Y. Phadnis					
1	World Population Day	=	11/07/2022	Dr. G. S. Pattebahadur	140
2	Lead College Workshop on Benefits of MOOC Courses	SGM College, Katad	10/03/2023	Mr. H. V. Hase	108
3	Share Market Certificate Course	=	15/04/2023 To 25/04/2023		28
4	**Vainteya Wall Paper** Publication	==	18/10/2022		12
Department of Geography Dr. S. S. Tadakhe					
1	Poster Exhibition & Competition on Save Earth & Environment	--	08/10/2022	Hon. Bramh Kumari & Hon. AmarSinh Patankar	160
2	Online Quiz Competition on International Ozone Day	--	16/09/2022	--	436
3	Students Seminars	--	24/11/2022 to 29/11/2022	--	32
4	Student of B.A.III Participated in online Carrier Katta courses & Activities	Carrier Katta (MITSC)	30/12/2022	--	31
5	Arranged 04 Students Projects at Tal. Patan	--	01/04/2023 to 08/04/2023	--	32
6	Arranged Study Tour for B. A.III Students	--		--	12
Political Science Dr. S. D. Pawar					
1	Vaintey		04/10/2022		30
2	Constitution Day Rally	NSS & Divaniva Faujdari NyayalayPatan	26/11/2022		150
3	Constitution Day Guest Lecture	Library	28/11/2022	Pro.N.M. Chuobe	80
4	Socratice Club Inauguration		2/12/2022		62

5	Socratice Club- Debate On Rising unemployment		9/12/2022		50
6	Socratice Club- Debate On Should Women Work Or Not		12/1202022		60
7	Votar Rally & Voter Awareness Week Pathnatya	NSS & Tahsildar Office	25/01/2023		200
Department of Chemistry Prof. Dr. Kalantre V. A.					
1	Study Tour	Green Valleyf ood Processing Unit, Patan	29/11/2022	Shri. R. B. Kadam	54
Department of Microbiology Dr. Mrs. Sapkal M. R.					
1	Field Visit ICAR-NIASM Malegaon	-	17/02/2023	-	21
2	Rangoli Competition	MBSI India	16 /08/2022	-	12
3	Blood group Detection Camp	KanyaShalaPatan	29/12/2022	Mrs. Shiladevi Patankar	69
4	Lead College Workshop	S.G.M. Karad	25/11/2022	Dr. Gajanan Mane	119
5	Science Day Celebration	-	28/02/20 23	Dr. R. K. Nimat	21
Physics Mr. M. D. Jadhav					
1	Research and faculty exchange	L.B.S.College Satara	For five years 2022to 2027		
Department of Botany Dr. B. V. Jadhav					
1	Ayurveda plants information	Under Ministry of AYUSH	21/10/2022-26/10/2022	Dr.B.V.Jadhav	30
2	Tree Plantation		16/09/2022	Dr.B.V.Jadhav	15
3	Biodiversity of Plants	Wildlife Koyana) Sahyadri Tiger Reserve Project	28/01/2023	Dr.B.V.Jadhav	50
4	Seed collection		04/08/2022	Dr.B.V.Jadhav	25
Department of Statistics Dr. Supanekar S. R.					
1	One day Workshop on **"Applications of Statistics in Medical and Life sciences**"	Lead College, S.G.M. College, Karad	02/03/2023	Mr. Alate M. M., Prof. S. S. Tawade,	82

2	Organization of Statistics Written Quiz-2022	Shivaji University Statistics Teachers Association (SUSTA)	05/06/2022	Miss. Shejwal Pallavi Ananda, win Second Price at district level	17
3	Publication of Wall Paper on "**Indian Poverty Profile**"	--	07/11/2022	**Presented by :** Miss. Salunkhe Anuradha (B.Sc. II)	14
Department of Commerce Mr. Mohite A. L.					
1	Adriculture Modern Technology	-	15/09/2022	Mr. Somnath Patankar	66
2	GST & It's Application	-	06/12/2022	Mr. Shivaji Mathane	69
3	Challenges Before Indian Economy	SGM College Karad	09/03/2023	Dr. V. M. Kumbhar	119
4	Career in Share Market	-	21/03/2023	Mr. O. A. Mohite Mr. S. S.Thorat	65
Department of Computer (BCA) Mr. A. T. Sutar					
1	Two Day Workshop on Recent Trends in Information Technology	Lead College (S.G. M. College, Karad)	25/11/2022 & 26/11/2022	Dr. P. P. Patil Mr. Nivas Narkar Dr. H. N. Renushe Dr. S. S Patil	155
2	Vainteya Wallpaper on Artificial Intelligence		15/11/2022Mr. S. R. Dattatray Mr. J. G. Pawar	20	

कनिष्ठ महाविद्यालय (कला, वाणिज्य, विज्ञान)

- दि. १ एप्रिल ते ३० एप्रिल २०२२ मध्ये इयत्ता १२ वी उन्हाळी वर्गाचे आयोजन.
- दि. १२/८/२०२२ रोजी इयत्ता ११ वी मधील विद्यार्थ्यांचा स्वागत समारंभ मा. श्रीमंत अमरसिंह पाटणकर यांच्या प्रमुख उपस्थितीत संपन्न झाला.
- दि. २४/८/२०२२ रोजी इयत्ता १२ वी मार्गदर्शन मेळावा मा. श्रीमंत अमरसिंह पाटणकर व मा. संजीव चव्हाण यांच्या प्रमुख उपस्थितीत संपन्न झाला.
- इयत्ता ११ वी व १२ वी विद्यार्थ्यांच्या पालकांचे मेळावे प्रथम सत्रामध्ये २ दोन व व्दितीय सत्रामध्ये २ घेण्यात आले.
- दि. ३० सप्टेंबर २०२२ रोजी विद्यार्थिनींसाठी भोंडला, हदगा व तलवारबाजी प्रात्यक्षिक यांचे आयोजन.
- MHT-CET मधील यशस्वी विद्यार्थ्यांचा सत्कार समारंभ दि. २६ /९/२०२२ रोजी श्रीमंत अमरसिंह पाटणकर यांच्या प्रमुख उपस्थितीत संपन्न झाला.
- MHT-CET वर्गाचे आयोजन इयत्ता ११ वी व १२ वी साठी वर्षभर करण्यात आले.

- पाटण तालुक्यातील कनिष्ठ महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांसाठी जातवैधता प्रमाणपत्र मेळाव्याचे आयोजन दि. १३/१२/२०२२ रोजी करण्यात आले.
- महाविद्यालयामध्ये दि. १४ जानेवारी २०२३ रोजी मकर संक्रातीनिमित्त पारंपरिक वेशभूषा दिन साजरा करण्यात आला.
- दि. १९ जानेवारी २०२३ रोजी मा. चंद्रशेखर फडणीस (M.D. अखिल भारतीय वस्त्रोद्योग महासंघ मार्गदर्शक सदस्य) यांच्या प्रमुख उपस्थितीत इयत्ता १२ वीच्या विद्यार्थ्यासाठी शुभचिंतन कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आले.
- दि. २० जानेवारी २०२३ रोजी कनिष्ठ महाविद्यालयातील सर्व विद्यार्थ्यांची आरोग्य तपासणी ग्रामीण रुग्णालय, पाटण यांच्या मार्फत करण्यात आली.
- भारतीय स्वातंत्र्याच्या अमृत महोत्सवानिमित्त संस्थेचे जनरल सेक्रेटरी मा. श्रीमंत अमरसिंह पाटणकर यांच्या मार्गदर्शनाखाली थोर देशभक्तांचे व्यक्तीचित्र, स्थळचित्रण, वक्तृत्व स्पर्धा, हस्ताक्षरस्पर्धा, पारंपरिक लोकनृत्य स्पर्धा व समुहचित्र इत्यादी उपक्रमांचे आयोजन दि. १०/९/२०२२ ते१६/१/२०२३ या कालावधीत करण्यात आले.
- दि. २८ जानेवारी २०२३ रोजी ग्राहक संरक्षण कायदा व हक्क या विषयावर मा. ज्योती पाटील उपनियंत्रक वैद्यमापनशास्त्र सातारा यांचे व्याख्यान आयोजित करण्यात आले.
- प्रा. जे. बी. झोरे यांना स्पंदन प्राईड यांचेकडून दिला जाणारा आदर्श शिक्षक पुरस्कार प्राप्त झाला.
- विद्यार्थिनींसाठी ब्युटी ॲण्ड वेलनेस या कार्यक्रमाचे आयोजन करुन मा. कोळेकर मॅडम यांचे व्याख्यानाचे आयोजन करण्यात आले.
- विद्यार्थिनींसाठी निर्भया पथकाची स्थापना करण्यात आली.
- विद्यार्थ्याच्या प्रगतीसाठी व अडीअडचणी सोडविणेसाठी शालेय व्यवस्थापन समितीची स्थापना करण्यात आली. याच्या दोन सभा मा. संजीव चव्हाण संचालक, कोयना एज्युकेशन सोसायटी, पाटण यांच्या अध्यक्षतेखाली घेण्यात आल्या.
- पाटण तालुका स्तरीय 'स्वच्छ विद्यालय पुरस्कार २०२१-२२' महाविद्यालयास प्राप्त झाला.

श्री. दिपक भास्कर दाभाडे

पर्यवेक्षक, बाळासाहेब देसाई कॉलेज, पाटण (कनिष्ठ विभाग)

◉◉◉

उच्च माध्यमिक व्यवसाय शिक्षण विभाग २०२२-२३

अनुक्रम	तपशील	बी. एफ. एस. आय	हॉर्टीकल्चर	इलेक्ट्रिकल टेक्नॉलॉजी
१	अकरावी प्रवेश	३४	३२	२४
२	बारावी प्रवेश	२८	३१	२५
३	अकरावी एप्रिल- २०२२ निकाल	९३.७५	९४.२८	९६.००
४	बारावी मार्च- २०२२ निकाल	९६.८७	७०.५८	९१.३०

- शैक्षणिक वर्ष २०२२-२०२३ मध्ये इ.११वी च्या सर्व अभ्यासक्रमातील विद्यार्थी व विद्यार्थीनी याती प्रत्यक्ष कामावरील अनुभव (On The Job Training) अंतर्गत एकूण ८३ विद्यार्थ्यांनी दिनांक २/४/२०२२ ते ३०/४/२०२२ या कालावधीत विविध कंपन्या, बॅका, पंतसंस्था, अस्थापना, नर्सरी, इलेक्ट्रिकल दुकान इ. ठिकाणी प्रशिक्षण पूर्ण केले.
- शैक्षणिक वर्ष २०२२-२०२३ मध्ये विद्यार्थ्यांनी विविध शैक्षणिक कौशल्य गुण प्राप्त होण्यासाठी खालील प्रमाणे अभ्यासक्रमानुसार शैक्षणिक भेटी दिल्या आहेत.

विभाग	इ.११ वी	इ.१२ वी	भेटीचे ठिकाण
बी. एफ. एस. आय.	०६	०६	दि. पाटण, पाटण अर्बण को. बँक लि. पाटण कृषी अर्थशास्त्र विभाग, बाळासाहेब सावंत कोकण कृषी विद्यापीठ, दापोली
हॉर्टीकल्चर	०६	०६	विनायक नर्सरी, म्हावशी, ता. पाटण हॉर्टीकल्चर विभाग, बाळासाहेब सावंत कोकण कृषी विद्यापीठ, दापोली
इलेक्ट्रिकल टेक्नॉलॉजी	०६	०६	मोरणा गुरेघर जलविद्युत प्रकल्प गुरेघर ता. पाटण महावितरण, पाटण

- शैक्षणिक वर्ष २०२१-२०२२ मधील सर्व अभ्यासक्रमाकडील उत्तिर्ण विद्यार्थ्यांना उमेदवारी प्रशिक्षण कायद्याअंतर्गत उमेदवारी प्रशिक्षण योजना (Apprenticeship) लागू आहे. या योजनेमध्ये खालील अभ्यासक्रमानुसार विद्यार्थी विविध ठिकाणी प्रशिक्षण पूर्ण करत आहेत.

विभाग	बी. एफ. एस. आय.	हॉर्टीकल्चर	इलेक्ट्रिकल टेक्नॉलॉजी
प्रशिक्षण घेत असलेले विद्यार्थी	१७	१६	००

- शैक्षणिक वर्ष २०२२ - २०२३ मध्ये बॅंकिंग विभागातील मार्च २००८ ची उत्तिर्ण विद्यार्थीनी कु. पाटील रोहिनी प्रकाश हिला व्यवसाय शिक्षण व प्रशिक्षण प्रादेशिक कार्यालय, पुणे महाराष्ट्र राज्य यांचेकडून ''यशस्वी उद्योजिका पुरस्कार २०२३'' चा प्राप्त झाला.
- शैक्षणिक वर्ष २०२२ - २०२३ मध्ये हॉर्टीकल्चर विभागाकडील मार्च २०१९च्या बॅचची उत्तीर्ण विद्यार्थीनी कु. घाडगे प्रणाली हणमंत हिला व्यवसाय शिक्षण व प्रशिक्षण प्रादेशिक कार्यालय, पुणे महाराष्ट्र राज्य यांचेकडून ''यशस्वी उद्योजिका पुरस्कार २०२३'' चा प्राप्त झाला.

◉◉◉

वैयक्तिक परामर्श

- व्यवसाय शिक्षण व प्रशिक्षण प्रादेशिक कार्यालय पुणे, महाराष्ट्र राज्य, यांच्याकडून विद्यार्थ्यांना रोजगार व स्वयंरोजगार उपलब्ध करून देणाऱ्यांना दिला जाणारा पुरस्कार दिनांक ०१/०३/२०२३ रोजी प्राप्त झाला.
- महाराष्ट्र राज्य माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शिक्षण मंडळ, पुणे, कोकण विभागीय मंडळ रत्नागिरी यांच्या कडून इयत्ता बारावी हॉर्टीकल्चर याविषयाच्या पेपरसाठी पेपर सेटर म्हणून दिनांक १४/०९/२०२२ ते १७/०९/२०२२ या कालावधीत काम पूर्ण केले.
- व्यवसाय शिक्षण व प्रशिक्षण प्रादेशिक कार्यालय पुणे, महाराष्ट्र राज्य, यांच्याकडून नव्यानेसुरू करण्यात येणाऱ्या क्रॉप सायन्स या अभ्यासक्रमाच्या मान्यतासाठी नेमलेल्या पॅनलवरती ''विषय तज्ञ'' म्हणून २०/ १२/ २०२२ रोजी काम पूर्ण केले.
- व्यवसाय शिक्षण व प्रशिक्षण प्रादेशिक कार्यालय पुणे, महाराष्ट्र राज्य, यांनी आयोजित केलेल्या ''डिजिटल टीचिंग टूल्स''(Digital Teaching Tools) हे ट्रेनिंग दिनांक ०४/०१/२०२३ ते ०६/०१/२०२३ या कालावधीत पूर्ण केले.
- पाटण पोलीस स्टेशन पाटण यांनी आयोजित केलेल्या 'गणराया अवार्ड -२०२३' या अवॉर्डचे परीक्षक म्हणून ०५/०९/२०२२ रोजी काम पूर्ण केले.
- जिल्हा व्यवसाय शिक्षण व प्रशिक्षण कार्यालय सातारा यांनी आयोजित केलेल्या सर्टिफिकेट कोर्स इन गार्डनर या सर्टिफिकेट कोर्सचे परीक्षक म्हणून ३०/०३/२०२३ रोजी काम पूर्ण केले

प्रा. सतिश ए. गायकवाड

विभाग प्रमुख, उच्च माध्यमिक व्यवसाय शिक्षण विभाग

Gymkhana Committee Report 2022-23

Sr. No.	Name of the Activity	Name of the Resource Person	Date	Name of Joint Organizer (MOU)	No. of Participants
Language and Literary Association Dr. V. B. Kurane					
1	Vaktrutv Spardha	Dr. S. D. Pawar	15/12/2022	-	
2	Bhartiy Bhasha Divas	Mrs. Anupama Jadhav	12/12/2022	-	
3	Chh. Shivaji Maharaj Vyakhyanmala	Mr. Pramod Karkar	15/03/2023	-	122
4	Chh. Shivaji Maharaj Vyakhyanmala	Mr. Yusuf Hakim	23/03/2023		94
NSS Dr. G. S. Pattebahadur, Dr. B. V. Jadhav, B. D. Lohar					
1	International Yoga Day	Dr. Arachana Deshmukh	21/07/2022	Rotary Club of Patan	110
2	Word Population Day	Dr. G. S. Pattebahadur	11/07/2022	--	140
3	Swach Wari, Sudar Wari, Swasth Wari	Prof. Abhay Jaybhay	31/07/2022	Shivaji University, Kolhapur	11
4	Labour Donation	--	05/08/2022	--	200
5	Tree Plantation	--	11/08/2022	---	100
6	Har Ghar Tiranga Abhiyan	Dr. S. D. Pawar	12/08/2022	--	150
7	Tiranga Abhiyan Rally	Hon. Sunil Gadhe	13/08/2022	Tahsil Office, Patan	1200
8	Workshop on Voter Card Link With Adhar Card	Hon. Sunil Gadhe Hon. Prasant Thorat	17/08/2022 18/08/2022	Tahsil Office, Patan	240
9	Gouri-Ganesh Festival (Nirmalya Sankalan)	Dr. V. A. Kalantre	05/09/2022	Rotary Club of Patan	100
10	National Service Scheme Inauguration Program	Hon. Rajabhau Shelar	19/09/2022	---	200
11	Cleanness Program	--	20/09/2022	---	200
12	Swacha Bharat Abhiyan	--	02/10/2022	---	200
13	Cleanness Program	---	06/10/2022	---	200
14	Cleanness Program	---	07/10/2022	---	200
15	Run For Unity	Dr. H. V. Kate, Dr. V. A. Kalantre	19/10/2022	---	200
Commerce Association Mr. Mohite A. L.					
1	Adriculture Modern Technology	Mr. Somnath Patankar	15/09/2022	-	66
2	GST & It's Application	Mr. Shivaji Mathane	06/12/2022	-	69

3	Challenges Before Indian Economy	Dr. V. M. Kumbhar	09/03/2023	SGM College, Karad	119
4	Career in Share Market	Mr. Omkar A. Mohite Mr. Subhash S.Thorat	21/03/2023	-	65
Social science committee Dr. R. G. KAMBLE					
1	To Celebrate pandit Javharlal Nehru Jyanti	Dr. S. D. Pawar	14/11/2022	HISTORY	20
2	To Celebrate Rashtriyashikshan divas	Dr. P. Y. Phadnis	12/11/2022	-	18
3	To Celebrate Mahatma phule Jayanti	Dr. P. Y. Phadnis	11/04/2023	-	15
4	To Celebrate Chh. Shivaji Maharaj Jayanti	Dr. V. S. Raut	19/02/2023	HISTORY	42
5	To Celebrate Dr. Babasaheb Ambedkar Jayanti	Mr. D. V. Dabhade	14/04/2023	-	12
Cultural Committee (Kala Mandal) Dr. S. S. Pawar					
1	Lead CollegeWorkshop	1.Dr. Prajakta Nikam 2. Prof. Vijay Gayakwad,	08/03/2023	S.G.M. College, Karad	61
2	One Day District Level Workshop on Youth Festival Information	1) Prof. Dr. R. V. Gurav, 2) Hon. Nilesh Sawe	08/09/2022	Students' Development, S. U. Kolhapur	97
Competitive Examination Guidance & Placement Dr. S. S. Tadakhe					
1	Guest Lecture	Hon. Colonel, J.P. Sattigiri	18/10/2022	--	138
2	Jio Smart Sales Trainee - मुलाखत आणि प्रशिक्षण	Mr. Kirtisinh Chohan & Mr. Namdev Salgar	21/11/2022	--	82
3	Campus Interview	Mr. Amit Kharat	13/12/2022	--	79
4	Competitive Examination Guidance Course	College Faculty	Nov. 2022 to May 2023	--	947
5	Police Pri- recruitment Training Course	College Faculty	July 2022 to Apr. 2023	--	26
NCC Lt. Dr. S. P. Patil					
1	Guest Lecture	Hon. Wing Commander D.K.Yadhav	07/02/2023	--	138
2	Republic Day	Dr. S. D.Pawar	26/01/2023	--	200
3	Ex-Army man Fliecited	Hon. Satijeetsiha Patankar	26/01/2023	--	300

4	Pollution Control Day	Dr. S. S. Tadakhe	Nov. 2022	--	25
5	Blood Donation camp	-	27/12/2022	--	52
महिला सबलीकरण, समिती Dr. Hemlata Kate					
1	तणावमुक्त अभ्यास उदबोधन पर व्याख्यान	प्रजापिता ब्रह्मकुमारी विद्या दिदी	05/08/2022	-	79
2	Participative learning activity शिक्षक दिन	विद्यार्थीनी	05/09/2022	-	57
3	साक्षरता दिन- तूच आहे तुझ्या जीवनाची शिल्पकार पथनाट्य	विद्यार्थीनी	08/09/2022	-	All college Students
4	तारुण्याभान उदबोधन पर व्याख्यान	प्रजापिता ब्रह्मकुमारी रुक्मिणी दिदी आणि मा. अमरसिंह पाटणकर	08/10/2022		136
5	सावित्रीबाई फुले जयंती	कु. स्नेहा गालवे	03/01/2023	-	35
6	महिला दिन	प्राचार्य, मा. डॉ. एस. डी. पवार	08/09/2023	-	44
माजी विद्यार्थी संघ समन्वय समिती Dr. V. S. Raut					
1	माजी विद्यार्थी संघ समन्वय समिती व संघ कार्यकारिणी यांची संयुक्त बैठक	--	27/08/2022	माजी विद्यार्थी संघ	--
2	ओपन जिम उद्घाटन व सिमेंट बेंच, Water Purifiers अर्पण सोहळा	मा. सत्यजितसिंह पाटणकर	26/01/2023	माजी विद्यार्थी संघ	--
3	माजी विद्यार्थी संघ समन्वय समिती व संघ कार्यकारिणी यांची संयुक्त बैठक	--	15/03/2023	माजी विद्यार्थी संघ	--
4	माजी विद्यार्थ्यांचा स्नेहमेळावा	मा. प्रा. बी. पी. काटे	24/03/ 2023	माजी विद्यार्थी संघ	69
5	कोयनारत्न पुरस्कार - २०२३ प्रदान सोहळा	मा. नरेंद्र जैन	24/3/ 2023	माजी विद्यार्थी संघ	69
Vivek Vahini Prof. Dr. Kalantre V. A, Miss. Sawant A. R					
1	Vidnyan Vahini Programme	Student Activity	07/12/2022		
Internal Quality Assurance Cell (IQAC) Dr. Phadnis P. Y.					
1	IIQA was submitted	--	14/12/2022	--	--
2	SSR of Institute for 4th Cycle is successfully submitted	--	31/01/ 2023	--	--

3	AQAR 2021-22 submitted	--		--	--
4	IQAC Festival & Koyana Festival	--	24/03/2023	--	--
5	"Documentation for NAAC" FDP	Dr. PeeyushPahade	28/07/2022	--	31
6	Koyana Earthquake-Economic & Social effects on Patan Tehsil" FDP	Dr. S. S. Tadakhe	26/08/2022	--	42
7	Use of College Library for NAAC FDP	Mr. Anil Patil	22/09/2022	--	37
8	New Format of SSR & Documentation FDP	Dr. Suresh Patil	29/09/2022	--	27
9	National Education Policy 2020 & Academic Bank Credit FDP	Mr. D. D. Thorat Dr. M.R Kadam Dr. V. B. Kurane Mr. A. L. Mohite	12/10/2022	--	37
10	How to Create Departmental Blogs FDP	Dr. Mrs H. V. Kate	17/11/2022	--	39
11	Human Diseases Medical Geography FDP	Dr. S. P. Patil	18/11/2022	--	42
12	Lead College Workshop on National Education Policy - 2020 FDP	Dr. Suresh Shrirang Patil & Mr. N. M. Chobe	11/03/ 2023	--	80
Sports Dr. Patil D. S.					
	Zonal Table Tennis		28/11/2022	Satara Zonal Sports Council	55

क्रीडा विभाग यशस्वी विद्यार्थी (वरिष्ठ)

अ. नं.	खेळाडूचे नाव	क्रीडा संपादन
१	कु. पूनम मोरे बी ए – II	सातारा विभागीय मैदानी स्पर्धा थाळी फेक – II आंतर विभागीय – सहभाग
२	श्री. गेशुराज पाटील – बी कॉम – II	सातारा विभागीय मैदानी स्पर्धा बांबू उडी – III आंतर विभागीय – सहभाग सातारा विभागीय मैदानी स्पर्धा उंच उडी – III आंतर विभागीय – सहभाग
३	कु. श्रद्धा जाधव बी ए – II	आंतर विभागीय पॉवर लिफ्टिंग – III
४	श्री. प्रज्ज्वल मोळावडे– बी ए – III	सातारा विभागीय बॉक्सिंग स्पर्धा – I आंतर विभागीय – सहभाग
५	कु.तनुश्री कुंभार –बी ए – I	सातारा विभागीय मैदानी स्पर्धा तिहेरी उडी – III आंतर विभागीय – सहभाग
६	श्री. प्रसाद पाटील – बी ए – I	सातारा विभागीय पोहणे स्पर्धा ५० मि.– III आंतर विभागीय – निवड सातारा विभागीय पोहणे स्पर्धा १०० मि.– III आंतर विभागीय – निवड

७	कु. अंकिता उडुगडे बी कॉम - II	सातारा विभागीय मैदानी स्पर्धा बांबू उडी - I आंतर विभागीय - II
८	श्री. विजय पवार - बी कॉम - II	महाराष्ट्र राज्य टेनिस बॉल क्रिकेट -सहभाग
९	कु.समृद्धी मोरे बी सी ए - II	राष्ट्रीय शारीरिक शिक्षण चर्चासत्र, शोध निबंध स्पर्धा - III
१०	श्री. सूरज मोरे बी ए - III	सातारा विभागीय मैदानी स्पर्धा लांब उडी - आंतर विभागीय - सहभाग सातारा विभागीय मैदानी स्पर्धा तिहेरी उडी - II आंतर विभागीय - सहभाग
११	कु. अंकिता झोरे -बी ए - II	आंतर विभागीय पॉवर लिफ्टिंग - I
१२	कु. पूजा जाधव बी ए - II	राष्ट्रीय शारीरिक शिक्षण चर्चासत्र, शोध निबंध स्पर्धा - I
१३	श्री. अक्षय आर्डे एम ए -I	महाराष्ट्र राज्य टेनिस बॉल क्रिकेट स्पर्धा जिल्हा प्रशिक्षक
१४	श्री.प्रतीक कांबळे बी ए - II	राष्ट्रीय बॅडमिंटन स्पर्धा - I

क्रीडा विभाग (कनिष्ठ)

अ. नं.	खेळाडूचे नाव	क्रीडा संपादन
१	श्री.सार्थक साळुंखे - ११वी वाणिज्य	महाराष्ट्र राज्य टेनिस बॉल क्रिकेट -सहभाग
२	कु.तन्वी चव्हाण -१२वी कला	सातारा जिल्हा शासकीय शालेय किक बॉक्सिंग - II सातारा जिल्हा शासकीय शालेय कराटे - खख
३	श्री. विघ्नेश पवार -११वी वाणिज्य	महाराष्ट्र राज्य टेनिस बॉल क्रिकेट -सहभाग
४	कु. ज्योती शिंदे- ११वी शास्त्र	सातारा जिल्हा शासकीय शालेय मैदानी स्पर्धा तिहेरी उडी -जिल्हा - I कोल्हापूर विभाग- सहभाग
५	कु.श्रद्धा जगताप -११वी कला	सातारा जिल्हा शासकीय शालेय कुस्ती स्पर्धा -जिल्हा - I कोल्हापूर विभाग-III सातारा जिल्हा शासकीय शालेय मैदानी स्पर्धा भाला फेक -जिल्हा- I कोल्हापूर विभाग- सहभाग
६	श्री. अर्जुन सुतार-१२ वी शास्त्र	महाराष्ट्र राज्य टेनिस बॉल क्रिकेट -सहभाग
७	श्री. प्रणव सावंत -१२वी कला	सातारा जिल्हा शासकीय शालेय वेट लिफ्टिंग स्पर्धा-जिल्हा- I कोल्हापूर विभाग- II
८	श्री. अथर्व गुरव-१२ वी शास्त्र	महाराष्ट्र राज्य टेनिस बॉल क्रिकेट -सहभाग
९	श्री. सुमित टोपले -१२ वी व्यवसाय शिक्षण	सातारा जिल्हा शासकीय शालेय मैदानी स्पर्धा तिहेरी उडी -जिल्हा - II कोल्हापूर विभाग- सहभाग,महाराष्ट्र राज्य मैदानी स्पर्धा तिहेरी उडी -सहभाग
१०	कु.वैष्णवी सुपेकर ११वी शास्त्र	सातारा जिल्हा शासकीय शालेय कराटे स्पर्धा-जिल्हा-I कोल्हापूर विभाग- II सातारा जिल्हा शासकीय शालेय किक बॉक्सिंग स्पर्धा- जिल्हा- III सातारा जिल्हा शासकीय शालेय वुशू स्पर्धा-जिल्हा- I कोल्हापूर विभाग-II

११	कु.श्रुष्टी पाटणकर १२ वी कला	सातारा जिल्हा शासकीय शालेय मैदानी स्पर्धा १०० मि.-जिल्हा - II कोल्हापूर विभाग- सहभाग सातारा जिल्हा शासकीय शालेय मैदानी स्पर्धा तिहेरी उडी .-जिल्हा - II कोल्हापूर विभाग- II महाराष्ट्र राज्य - सहभाग
१२	श्री प्रणव भिसे ११ वी कला	सातारा जिल्हा शासकीय शालेय मैदानी स्पर्धा तिहेरी उडी-जिल्हा - II कोल्हापूर विभाग- I महाराष्ट्र राज्य - III

LIBRARY

The library is playing an important role in developing the intellectual capacity and personality of the faculty and students of various streams of the college. The College library has a rich collection of print, non-print and other reading materials.

Library Computerization

- Library Management Software Lib Man.
- Version 3.0
- Open Access System
- Cloud based Services

Library Department

Reading Room - Faculty, Students

Reference Section, Stack Section, Text Section, Competitive Examination Section, Periodicals Section, News Paper Section, Rare Books Section, Digital Section, Technical Section.

Library Collection

Total number of books printed- 38746

Titles- 22755

Text Books- 21221

Reference Books- 17525

Bound volume- 1389

Diwali Magazine- 06

News Paper- 13

C. D.& DVD- 150

E-Database- (Subscribe- 01, Open Source- More)

Library Services-

- Library Website- www.bdcp.edu.in/library.bdcp/
- Library Blog- bdcp.library.blogspot.com/
- M- OPAC
- Web- OPAC
- Remote Access
- Quick Access
- Quick Link
- New Arrivals
- Internet facilities
- Social Networking
- Online Visiting
- Paper Clipping
- Reference Services
- Referral Service
- Reading Facility
- Journal/ Magazine
- Book Bank Facility
- Earn & Learn
- Services for Society
- Departmental Library
- Back Volume of Periodical
- Visually & Physically Disabled Users
- User Orientation Facilities
- E- Books & E- Journal
- Research Corner

Google Form Services-

- Online Book Suggestion
- Online Feedback
- Journal Magazine Suggestion Form
- ASK a Librarian
- N-List Membership Form

E- Resources Services-

- N- List
- NDLI
- E- Shodhsindhu
- E- Print
- E- Shodhganga
- E- News Paper
- INDCAT
- E- PG Pathashala
- Swayam Online Courses
- Fossee
- Vidwan
- Infoport
- Vidya-Mitra
- E- Book/ Journal
- Oxford Open
- NCERT Open
- Open Access Repositories
- Best Open Access Resource
- Knowledge Resources Center

Library Activity-

The following library programs were implemented during the academic year 2022-23.

Sr. No.	Name of Activity	Date
01	Azadi Ka Amrit Mahotsav	08/08/2022
02	Dr. S. R. Ranganathan Birthday	12/08/2022
03	Reader Inspiration Day	15/10/2022
04	Book Exhibition	17/10/2022
05	Mahatma Phule and Yashwantrao Chavan Memorial Day	28/11/2022
06	Library Orientation	24/03/2023
07	Best Reader Award	25/03/2023

Mr. Anil Shivaji Patil
Librarian

Faculty Report 2022-23

Sr. No.	Name of the Research Paper /Chapter / Book Published	Name of the Journal / Proceeding/ Book Publisher	ISBN/ ISSN and Impact Factor	Date of publication
		Dr. B. V. Jadhav		
1	Diversity of Pteridophytes at higher altitudes of Northern Western Ghats of Maharashtra(India)	International Journal of Research and Analytical Reviews(IJRAR)	IJRAR.ORG (E-ISSN2348-1269,P-ISSN2349-5138)	January 2022,Volume 9, Issue1 www.ijrar.org
		Prof. Dr. Kalantre V.A		
1	Kinetics & Mechanism of oxidation of Hypophosphite by Tetra butyl ammonium tribromide	Research Journal ofChemistry & Environment vol.26 (9) Sept.2022	E-ISSN: 2278-4527 Print ISSN: 0972-0626 Indexed in :SCOPUS	Sept.2022
2	Towards Environment Friendly Hydrothermally Synthesized Li+ , Rb+ , In3+ Intercalated Phosphotungstate (PW12O40) Thin Films	Materials Volume 16 Issue 3 10.3390/ma16030888 https://doi.org/10.3 390/ma16030888	ISSN 1996-1944 Impact Factor 3.748	17 January 2023
3	Surface Modifed Silicon Dioxide Based Functional Adsorbents Derived From Waste Sand for the Removal of Toxic Pollutants From Water	Silicon Volume 15 Issue 4 https://doi.org/10.1 00 7/s12633-023- 02383-w	ISSN :1876-990X Impact Factor 2.941	7 March 2023
		Dr. Patil D. S.		
1	Importance of Yoga in Sports	Sanskruti International Multidisciplinary Research Gernal	ISSN: 2455-1511	1 Nov. 2022
2	Impact of Sports on Students Life	Sanskruti International Multidisciplinary Research Gernal	ISSN: 2455-1511	1 Nov. 2022
3	Women's issues in Sports and Games	Sanskruti International Multidisciplinary Research Gernal	ISSN: 2455-1511	1 Nov. 2022

Prof. (Dr.) R. K.Nimat				
1	Dielectric behavior and phase transition of La2Mo2O9 films synthesized by spray pyrolysis technique	J Mater Sci: Mater Electron (2023) 34:387	ISSN- 0957-4522 IF -2.779 https://doi.org/10.1007/s10854-022-0 9796-0	04.02.2023
2	A Treatise on Experiments in Thermal Physics Acoustics and Wave Optics	BlueRose ONE New Delhi	ISBN-9789356113305	07.02.2023
3	Mechanics-I	Phadake Prakashan Kolhapur	ISBN- 978-93-90546-22-0	October 2022
4	Mechanics-II	Phadake Prakashan Kolhapur	ISBN- 978-93-90546-21-3	October 2022
5	Electricity and Magnetism-I	Phadake Prakashan Kolhapur	ISBN- 978-93-90546-8	January 2023
6	Electricity and Magnetism-II	Phadake Prakashan Kolhapur	ISBN- 978-93-90546-60-2	February 2023
Dr. V. B. Kurane				
1	हिंदी में अनुदित कविताओं में अभिव्यक्त आदिवासी जीवन	Vivek Research Journal	ISSN 2581-8848	March 2023
Dr. Supanekar S. R.				
1	Women Empowerment and Pradhan Mantri Jan Dhan Yojana	Education and Society	2278-6864	Special Issue September 2022
Dr. Kamble P. D.				
1	Magnetic & Structural characterization of Sn doped Cobalt Ferrites:A visible light – driven photocatalyst for degradation of rhodamine –B and modeling the process by artificial intelligence tools	Elsevier Journal of Alloys and compounds https://doi.org/10.1 016/j.jallcom.2023. 169572	Impact Factor 6.371	7 March 2023
2	Launea oleracea(sarmentosa) plant mediated synthesis of stable silver nanoparticles for various biological applications	International journal of research and analytical reviews (IJRAR) Volume 10,Issue 1	Impact Factor 7.17, E-ISSN : 2348- 1269, P-ISSN: 2349- 5138	January 2023
Dr. D. R. Phadatare				
1	Static Weyssenhoff Fluid Sphere Models in Einstein-Cartan Theory of Gravitation	Gravitation and Cosmology	ISSN PRINT: 0202-2893 ISSN ONLINE :1995-0721 (I. F.) – 1.202	04/04/2023

2	DSC-A5 CALCULUS Paper- I	Nirali Publication, Pune.	ISBN: 978-93-5451-816-4	Oct. 2022
3	DSC-A6 Differential Equations Paper- II	Nirali Publication, Pune.	ISBN: 978-93-5451-816-7	Sept. 2022
4	DSC-B5 Multivariable Calculus Paper-III	Nirali Publication, Pune	ISBN: 978-81-19115-40-2	April 2023
5	DSC-B6 Basic Algebra Paper-IV	Nirali Publication, Pune	ISBN: 978-81-19115-37-2	April 2023
Dr. M. R. Sapkal				
1	Text Book of Microbiology P.I	Phadake Prakashan, Kolhapur	978-93-90546-46-6	04/01/2023
2	Text Book of Microbiology P.II	Phadake Prakashan, Kolhapur	978-93-90546-46-6	04/01/2023
Dr. S. S. Tadakhe				
1	"Analysis Of Consequences On Transportation Facilities Of Frequent Earthquakes In And Around Patan Tehsil Of Satara Distinct Maharashtra	International Journal of Advance and Applied Research	2347-7075 IF-7.328	August 2022
2	Analysis of Impact of Repeated Earthquakes on Irrigation Facilities in and around Patan Tehsil of Satara District, Maharashtra.	UGC Care listed Journal	--	16 & 17 /02/2023
3	Present Geo-Environmental Status of Kotitirth Lake and New Palace Lakes in Kolhapur City.	UGC Care listed Journal	--	16 & 17 /02/2023
4	Repercussion of Earthquakes on Land use Pattern in and around Patan Tehsil of Satara District of Maharashtra.	UGC Care listed Journal	--	25/03/2023
Dr. P. Y. Phadnis				
1	Managerial Economics	SIM Distance Education	ISBN 978-93-92877-44-4	June 2022
2	कुक्कुट पालन आर्थिक व सामाजिक विकास आणि वस्तुस्थिती पाटण तालुका	शिवार्थ	ISBN-978-93-5780-325-0	26/02/2023
3	Sustainable Development for Agricultural Practice			25/03/2023

4	NEP-2020 Reforms in Higher Education	Shifting paradigms of HE with dynamics of NEP-2020 and accreditation of HEI	Conference Proceeding	08/10/2022
Dr. G. S. Pattebahadur				
1	Gramin Arthvyvstha aani Kukut Palnache Badlate Swarup	शिवार्थ	ISBN-978-93-5780-325-0	26/02/2023
2	Role of Micro Finance in Rural Development	Vidyawarta Peer Reviewed International Journal	ISSN:23199318	25/09/2022
Dr. S. P. Patil				
1	A Geographical Analysis Of Agriculture Productivity In Kolhapur District	UGC Care listed Journal	2347-7075 IF-7.328	August 2022
2	Present Geo-Environmental Status of Kotitirth Lake and New Palace Lakes in Kolhapur City.	UGC Care listed Journal	--	16 & 17 /02/2023
Dr. V. S. Raut				
1	भाषांतर, अनुवाद आणि रूपांतराची भाषावैज्ञानिक बाजू	शिविम संशोधन पत्रिका	2319-6025 Peer Reviewed UGC Approved	ऑक्टोबर ते डिसेंबर २०२२
2	आदिवासी कादंबरीतून व्यक्त होणारी स्त्री-पुरुष समानता	Aayushi International Interdisciplinary Research Journal		
3	आदिवासींच्या समतेचा 'कोयतूर' हुंकार	पावर ऑफ नॉलेज	2320-4494 Peer Reviewed Journal Impact Factor 2.7286	मार्च २०२३
Dr. Hemlata Vijay Kate				
1	स्त्री अस्तित्व को उभारता हुआ कहानी संग्रह : एक और शकुंतला	समीचीन UGC care listed	ISSN-2250-2335	September 2022
2	आजादी के ७५ वर्ष में हिंदी साहित्य के विकास में महिला साहित्यकारों का योगदान	अक्षरा Peer Reviewed	E- ISSN 2582-5429	January 2023 Impact - 5.67
3	महावीर उत्तरांचाली की 'प्रतिनिधि रचनाएं' काव्य संग्रह में चित्रित राष्ट्रीय चेतना	समीचीन UGC care listed	ISSN-2250-2335	March 2023
4	आठवणींच्या साठवणी कविता संग्रह	स्नेहवर्धन प्रकाशन, पुणे	ISBN - 978-93-91033-34-7	8 September, 2022

5	तुझाच भास आणि जीवनाच्या पाटीवर दोन कविता	लोकवंदन दिवाळी विशेषांक	-	2022
Mr. Mohite A. L.				
1	Problems Of Pradhan Mantri Jan Dhan Yojna In Selected Banks In Satara District	Gurukul International Multidisciplinary Research Journal (GIMRJ)	e-ISSN No. 2394-8426 Dec-2022 Issue–IV, Volume–X Impact Factor 6.305	Dec-2022
2	A Study Of Customer Satisfaction Of PMJDY In Satara District	Gurukul International Multidisciplinary) Research Journal (GIMRJ	e-ISSN No. 2394-8426 Dec-2022 Issue–IV, Volume–X Impact Factor 6.305	Dec-2022
Mr. Kamble V. S.				
1	Challenges Faced by E-Commerce Industry in Rural India	Sanskruti International Multidisciplinary Research Journal	e-ISSN No – 2455-1511, Vol-8, Issue - II	Dec-2022
Mrs. S. A. Kirpekar				
1	Post-humanism in the Select Dystopian Novels of Indian English Women Writers	LangLit (An International Peer-Reviewed Open Access Journal) Vol-8 Issue 3	ISSN-2349-5189	February, 2022
2	Dystopian Elements in the Selected Science Fiction of Indian English Writer	LangLit (An International Peer-Reviewed Open Access Journal) Vol-8 Issue 4	ISSN-2349-5189	May ,-2022
3	Technology in Science Fiction:With Reference to 'The Wall' by Gautam Bhatia and 'Domechild' by Shiv Ramdas	Akshar Wangmay Vol-2	ISSN-2229-4929	May ,-2023
Ms. C. N. Mane-Deshmukh				
1	Comparative study of Female protagonists in Ibsen's Doll's House and Vijay Tendulkar's Kanyadan	Rabindra Bharti Journal of Philosophy	ISSN NO. 097300087	May, 2023.
Mr. Raskar B. J.				
1	Challenge Faced by E-Commerce Industries in Rural India	Sanskruti International Multidisciplinary Research Journal	e- ISSN 2455-1511 Impact Factor 6.225	Volume III Issue II Dec 2022

Mrs Ashwini Rahul Mane				
1	Book Published	Principles of Operating Systems	ISBN:978-93-5563-201-2	August 2022
2	Book Published	Android Development	ISBN:978-93-5563-369-9	December 2022
Mr. P. S. Musale				
1	Sultan Kalatil Bhartatil Mahilanchi Rajnitik Sthiti	Sanskruti International Multidisciplinary Research Journal	2455-1511	OCT-NOV-DEC 2022
R. R. Navle				
1	ग्रामीण विकासात अंगणवाडी सेविकांची भूमिका	Ajanta	Impact factor	March 2023

Research Guide

Sr. No.	Name of the Faculty	M. Phil./ Ph. D. Working Students in Number	M. Phil./ Ph. D. awarded Students in Number	Date of awarded (DD/MM/YY)
1	Dr. S.D. Pawar	3	2	1) Dr. Lengare S. A 26/12/2022 2) Dr. Hake D. D 3/4/2023
2	Prof. Dr. V.A.Kalantre	03	01	05/07/2022
3	Prof. (Dr.) R. K. Nimat	Ph. D.- 04	Ph. D.-01	12/07/2022
4	Dr. P. J. Aivale	02	--	--
5	Dr. V. B. Kurane	04	--	--
6	Dr. P. D. Kamble	02	--	--
7	Dr. M. R. Sapkal	02	--	--
8	Dr. M. R. Kadam	02	--	--
9	Dr. G. S. Pattebahadur	03	--	--
10	Dr. Hemlata Vijay Kate	03	--	--

Other				
Sr. No.	**Resource person / guest lecture (out of institute) Name of Award**	**R C/ O C/ STC / FDP Title**	**Date (DD/ MM/YY)**	**Organizer**
Dr. B. V. Jadhav				
1	Guest lecture on Biodiversity of Forest Plants	Forest Dept. at Koyana (Kundal MPSC Academy)	28/1/2023	R.F.O.(Wildlife Koyana) Sahyadri Tiger Reserve Project, Dist.-Satara
2	Cleanness campaign at Sundargad (Dategad) Fort		17/2/23 to 23/2/23	
3	Resource Parson on Science day at Patan Valley English medium school Patan		28/2/2023	Patan Valley English medium school Patan
Prof. (Dr.) R. K. Nimat				
1	Resource person - 01		11.02.2023	Mahila Mahavidyalay, Karad
Dr. Patil D. S.				
1	Resource Person	NAAC Preparation	08/03/2023	N. S. B. College, Phaltan
2	Resource Person	Lead College	13/03/2023	Y.C.C.S. Karad
3	Referee	Viva – Voce (Ph. D)	08/09/2022	S. R. T. M. Nanded
4	Subject Expert	Selection Committee	20/01/2023	KBP College, Islampur
Dr. Supanekar S. R.				
1	Subject Expert	Interview	18/08/2022	Yashwantrao Chavan College of Science. Karad
2	Subject Expert	Interview	19/08/2022	Venutai Chavan College, Karad
3	Chair person	National Conference on “Recent Trends in mathematics and Statistics”	09/11/2022	D. P. Bhosale College, Koregaon
4	Chairperson of Invited Talk and Paper presentation session	International Conference on “Statistics and data Science”	24/02/2023 25/02/2023	S.G.M. College Karad
5	Resource Person	Guest Lecture on ‘Importance of Statistics”	18/03/2023	S.G.M. College Karad (Autonomous College)

6	BOS Member in Statistics	--	From 2022-23	Shivaji University Kolhapur
7	BOS-Sub Committee Member in Medicinal Chemistry	--	2022-2023	S.G.M. College Karad (Autonomous College)
8	Recognition as a Research Guide for M. Phil, Ph. D.	--	From 2022-23	Shivaji University, Kolhapur
9	Recognition as a P.G. Teacher	--	From 2022-23	Shivaji University, Kolhapur
Dr. D. R. Phadatare				
1	BOS in Mathematics	Member	2022-2027	S. U. Kolhapur
2	Resource Person	NET/SET Workshop	10/09/2022	T. C. College, Baramati
3	Chair Person	National Conference (Recent Trends in Mathematics & Statistics)	09/11/2022	D. P. Bhosale College, Koregaon
4	Subject Expert	Local Selection Committee	18/08/2022	Y. C. College of Science, Karad
Dr. M. R. Kadam				
1	----	Soil Fertility & Fertilizers (Online)	29/10/2022	NPTEL, Swayam, IIT Kharagpur
Dr. S. S. Tadakhe				
1	Guest lecture	Population Day	11/07/2022	Maharaja Sayajirao Gaikwad College of Arts, Science and Commerce, Malegaon Camp, Nashik
2	Resource Person	Geography Day	19/01/2023	Venutai Chavan College, Karad
3	Chair Person	National Seminar	16 & 17 /02 /2023	Hon. S.A.D. Arts, College & Science College, Hatkanagale
4	Ph.D. Awarded	Geography	05/08/2022	SUK
5	Resource Person	Lead College Workshop		Arts Commerce College, Patan
Dr. R. G. Kamble				
1	Ph.D. Awarded	HISTORY	10/11/2022	SUK

डॉ. विनायक राऊत				
1	Guest lecture	वार्षिक पारितोषिक वितरण समारंभ,	24/02/2023	क्षेत्रपाल विद्यालय व ज्युनिअर कॉलेज, अडूळ
2	Guest lecture	मराठी भाषा संवर्धन पंधरवडा	27/01/2023	विधी सेवा साक्षरता समिती, पाटण न्यायालय
3	Guest lecture	शिवजयंती	19/02/2023	संभाजी ब्रिगेड
Dr. Hemlata Vijay Kate				
1	Guest lecture	Hindi din हिंदी भाषा का महत्व	14/09/2022	नेताजी सुभाषचंद्र हायस्कूल व ज्युनियर कॉलेज, कोयना नगर
2	Guest lecture	Haldi-kumkum samarambh स्त्री अस्तित्व	28/02/2023	Ishwariy vidyaly, Patan
3	Guest lecture	Kavya Sammelan काव्य निर्मिती और काव्य वाचन	19/02/2023	NSS Committee at NSS Camp
4	Guest lecture	Mahila Din स्त्री व नाते	10/03/2023	Patan Nagarpanchayat, Patan
Dr. S. S. Pawar				
1	Resource Person for Lead College	--	20/10/2022	Arts & Commerce College, Koayana Nagar, Patan
2	Examiner for English Elocution Competition for	Youth Festival (Sangli) of Shivaji University, Kolhapur	12/10/2022	Shri. Vyankateshwar College of Science, Peth, dist. Sangli
Mr. Raskar B. J.				
1	Resource Person	"Cyber Law & Cyber Security Awareness"	13th Mar 2023	Department of Management , Navsahyadri Group of Institute, Pune
2	Resource Person	"BENEFITS OF MOOC COURSES	10th Mar 2023	Department of Economics Balasaheb Desai College, Patan
3	Resource Person	"Use of Google Services in Effective Office Administration"	1 Sep 2022	Departments of Computer Application (BCA) D.P. Bhosale College, Koregaon
4	University Level Avishkar	Influence of Social media on youngster	07 Dec2022	School of Nanoscience & Technology , Shivaji University

डॉ. एस्. डी. पवार
प्राचार्य

वरिष्ठ विभाग

मराठी
प्रा. डॉ.पी. जे.ऐवळे.(विभाग प्रमुख)
प्रा. डॉ.व्ही. एस. राऊत
प्रा. एस. डी. गायकवाड

हिंदी
प्रा. डॉ.व्ही. बी. कुरणे (विभाग प्रमुख)
प्रा. डॉ.एच. व्ही. काटे

इंग्रजी
प्रा. डॉ.एस. एस. पवार (विभाग प्रमुख)
प्रा. सौ. एस. ए. किरपेकर
प्रा. सी. एन. माने देशमुख

भूगोल
प्रा. डॉ.एस.एस.तडाखे (विभाग प्रमुख)
प्रा. डॉ.एस. पी. पाटील

अर्थशास्त्र
प्रा.डॉ.पी.वाय.फडणीस.(विभाग प्रमुख)
प्रा. डॉ.जी. एस. पट्टेबहादुर
प्रा. सौ. एस. जी. पट्टेबहादूर

राज्यशास्त्र
प्राचाय डॉ.एस.डी.पवार (विभाग प्रमुख)
प्रा. ए. ए. कांबळे
प्रा. कु. आर. आर. नवले
प्रा. कु. ए. एस. आतार

इतिहास
प्रा. डॉ.आर.जी.कांबळे (विभाग प्रमुख)
प्रा. पी. एस. मुसळे
प्रा. ए. डी. गायकवाड

वाणिज्य
प्रा. ए. एल. मोहिते (विभाग प्रमुख)
प्रा. आर. डी. संकपाळ
प्रा. एस. एस. हकीम
प्रा. के. आर. पवार
प्रा. व्ही. एस. कांबळे
प्रा. कु. आय. एस. साळुंखे
प्रा. के. पी. कदम

रसायनशास्त्र
प्रा. डॉ. व्ही. ए. कळंत्रे (विभाग प्रमुख आणि एम. एस्सी. समन्वयक)
प्रा. डॉ. पी. डी. कांबळे
प्रा. डॉ. एम. आर. कदम
प्रा.ए.आर.सावंत (सीओसी समन्वयक)
प्रा.ए.एस. लोहार (सीओसी समन्वयक)
प्रा. आर. ए. गुरगुडे
प्रा. के. बी. पवार
प्रा. एस. एस. शेडगे
प्रा. एल. बी. चव्हाण
प्रा. सौ. डी. एस. मुसळे

पदार्थविज्ञान
प्रा. एम. डी. जाधव (विभाग प्रमुख)
प्रा. डॉ.आर. के. निमट

प्राणीशास्त्र
प्रा. डी. डी. थोरात (विभाग प्रमुख)
प्रा. डॉ. बी. व्ही. जाधव.
प्रा. डॉ.एल. एस. भिंगारदिवे

सूक्ष्मजीवशास्त्र
प्रा. डॉ. सौ. एम. आर. सपकाळ (विभाग प्रमुख)
प्रा. सौ.एस. एस. बडेकर
प्रा. कु. पी. व्ही. खैरमोडे
प्रा. कु. डी. एस. विश्वकर्मा

वनस्पतीशास्त्र
प्रा. डॉ.बी.व्ही.जाधव (विभाग प्रमुख)
प्रा. डॉ. एम. आर. शिंदे

संख्याशास्त्र
प्रा.डॉ.एस.आर.सुपनेकर (विभाग प्रमुख)

गणित
प्रा. डॉ.डी.आर.फडतरे (विभाग प्रमुख)
प्रा. कु. पी. एम. घोणे

बी.सी.ए.
प्रा. ए. टी. सुतार (विभाग प्रमुख)
प्रा. एन. व्ही. सूर्यवंशी
प्रा. ए. आर. माने
प्रा. एस. ए. मोहिते
प्रा. व्ही. पी. साळुंखे

ग्रंथपाल
प्रा. ए. एस. पाटील (विभाग प्रमुख)
प्रा. कु. ए. एस. मराठे

शारीरिक शिक्षण संचालक
प्रा. डॉ. डी. एस्. पाटील-डांगे

आम्ही सहकारी

प्रा. डी. बी. दाभाडे
पर्यवेक्षक

कनिष्ठ विभाग

मराठी
प्रा. एस. एस. कांबळे
प्रा. आर.के. शिर्के
प्रा. सौ. एस. पी. रोडे

हिंदी
प्रा. ए. वाय. साळुंखे

इंग्रजी
प्रा. एन. जी. जाधव
प्रा. सौ. पी. आर. मोरे
प्रा. एस. टी. देशमुख

भूगोल
प्रा. बी. डी. लोहार

अर्थशास्त्र
प्रा. बी. ए. चव्हाण
प्रा. ए. ए. सूर्यवंशी

राज्यशास्त्र
प्रा. वाय. बी. कुंभार

इतिहास
प्रा. जे. बी. झोरे

वाणिज्य
प्रा. आर. पी. थरवल
प्रा. व्ही. एस. माथणे
प्रा. ए. यु. गव्हाणे
प्रा. एस. आर. पवार

रसायनशास्त्र
प्रा. डी. बी. दाभाडे
प्रा. टी. आय. पाटणकर
प्रा. एस. जी. फुटाणे
प्रा. एस. एस. लाड
प्रा. व्हि. एस. पावसकर
प्रा. आर. आर. पाटील

पदार्थविज्ञान
प्रा. ए. पी. लब्दे
प्रा. ए. बी. वाकसे
प्रा. टी. डी. चव्हाण
प्रा. पी. बी. पाटील
प्रा. ए. एस. सुतार
प्रा. एन. एस. चव्हाण
प्रा. एन. जी. नलवडे

जीवशास्त्र
प्रा. एस. डी. कदम
प्रा. एस. आर. पाटील
प्रा. के. आर. पवार

गणित
प्रा. डी. एम. किरतवडे
प्रा. ए. एल. शिर्के

पर्यावरण
प्रा. एस. के. संकपाळ

शारीरिक शिक्षण संचालक
प्रा. डी. के. रेवडे

बँकिंग-फायनान्शियल सर्व्हिसेस
प्रा. एस. एस. मोरे
प्रा. आर. व्ही. माने

इलेक्ट्रीकल टेक्नॉलॉजी
प्रा. सौ. एन. ए. कदम

हॉर्टिकल्चर
प्रा. जी. बी. कुंभार
प्रा. एस. ए. गायकवाड

मराठी
प्रा. व्ही. आर. शिर्के

इलेक्ट्रिकल अँड कॉम्प्युटर
प्रा. ए. के. पावस्कर

इंग्रजी
प्रा. एस. व्ही. जाधव

प्रशासकीय सेवक
श्री. आर. जी. माळी

आम्ही सहकारी

बारावी शुभचिंतन समारंभामध्ये मार्गदर्शन करताना श्रीमंत अमरसिंह पाटणकर व मा. चंद्रशेखर फडणीस व्यासपीठावर इतर मान्यवर

एअरफोर्स भारती प्रक्रिया या विषयावर आयोजित केलेल्या कार्यक्रमांध्ये मार्गदर्शन करताना एअरफोर्स विंग कमांडर मा. डी. के. यादव व्यासपीठावर मा. संजीव चव्हाण, प्राचार्य डॉ. एस. डी. पवार व इतर मान्यवर

मा. प्राचार्य मोदी यांचे स्वागत करताना संस्थेचे संचालक मा. श्रीमंत याज्ञसेन पाटणकर

मा. पंडित जोशुआ फेनबर्ग यांच्या सतार वादन कार्यक्रमांमध्ये आभार व्यक्त करताना संस्थेचे संचालक मा. संजीव चव्हाण

अधीक्षक : श्री. व्ही. जे. काटे

प्रशासकीय सेवक

वरिष्ठ लिपिक
श्री. ए. डी. काळे श्री. व्ही. एन्. शिरसाठ
कनिष्ठ लिपिक
श्री. व्ही. आर. पवार श्री. एस्. एस्. सपकाळ
प्रयोगशाळा सहाय्यक
श्री. एस्. बी. राजेमहाडीक
ग्रंथालय परिचर
श्री. एस. एस. देवकांत श्री. जी. डी. सुपुगडे श्री. ए. के. जाधव श्री. पी. डी. इंगवले श्री. एस. एस. पाटील

प्रयोगशाळा परिचर
श्री. एस. एच. कोळी श्री. सी. एस. ढवळे श्री. ए. बी. जाधव श्री. एस. के. सुतार श्री. बी. आय. तडवी श्री. एस. एस. मोळावडे श्री. एस. एस. कोळी
शिपाई
श्री. पी. एल. जाधव श्री. आर. जे. पवार श्री. एन. एल. उदुगडे श्री. ए. आर. कांबळे श्री. आर. टी. बाबर
आम्ही सहकारी

कोयना पॅटर्न

प्रा. एन. जी. जाधव
समन्वयक

गणित
प्रा. एस. वाय. कुंभार प्रा. एस. जे. माने
पदार्थविज्ञान
प्रा. ए. पी. लब्दे प्रा. पी. एस. पाटील
जीवशास्त्र
प्रा. दिपाली क्षीरसागर प्रा. एस. आर. पाटील प्रा. के. आर. पवार

रसायनशास्त्र
प्रा. बी. एस. घाडगे प्रा. आर. डी. पवार प्रा. पी. एस. कुंभार प्रा. एस. एल. पाटील
पर्यावरण
प्रा. एस. के. संकपाळ
शारीरिक शिक्षण संचालक
प्रा. डी. के. रेवडे
आम्ही सहकारी

भक्त शिरोमणी धन्य तूं संसारी।
परि एक अवधारीं वचन माझें।।
भूतळीची तीर्थे पहावीं नयनीं।
असे आर्त मनीं विष्णुदासा।।
तुझिया संगतीचे नित्य सुख घ्यावें।
सार्थक करावें संसाराचें।।
ऐसी ही उत्कंठा बहुत माझे पोटी।।
- संत ज्ञानदेव